

Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943

De *L'Avenç* a l'Institut d'Estudis Catalans

ALBERT BALCELLS

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Jaume Massó i Torrents
i la modernitat, 1863-1943

Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943

De *L'Avenç* a l'Institut d'Estudis Catalans

ALBERT BALCELLS

Barcelona, 2013

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Balcells, Albert

Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943 : de L'Avenç a l'Institut d'Estudis Catalans. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 95)

Bibliografia. — Inclou un recull d'articles de Jaume Massó i Torrents

ISBN 9788499651873

I. Massó Torrents, J. (Jaume), 1863-1943 II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica

III. Títol IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica; 95

1. Massó Torrents, J. (Jaume), 1863-1943 2. Editors — Catalunya — Biografia

3. Erudits — Catalunya — Biografia

929Massó Torrents, J. (Jaume)

Aquest llibre ha estat editat amb el patrocini del Fons Noguera.

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Fotografia de la coberta: Retrat de Jaume Massó i Torrents vers 1900. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona).

© Albert Balcells i González, del seu text

© 2013, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2013

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-187-3

Dipòsit Legal: B. 25201-2013

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Abreviacions	7
VIDA I OBRA DE JAUME MASSÓ I TORRENTS	9
Els orígens i la formació	9
La Renaixença, l'excursionisme i les primeres passes del catalanisme polític	12
<i>L'Avenç</i> de la primera època	14
<i>L'Avenç</i> de la segona època	23
Poeta i narrador	39
<i>Catalonia</i>	52
L'editorial de <i>L'Avenç</i>	57
L'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya	77
L'Escola de Bibliotecàries	97
Els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi. La presidència del Centre Excursionista de Catalunya	98
Els anys de la dictadura de Primo de Rivera. La presidència de l'Ateneu Barcelonès	102
Els anys trenta. El reconeixement de l'obra feta i el crepuscle	107
SELECCIÓ D'ARTICLES I DISCURSOS	115
1. Nostre propòsit	115
2. A Mossen Jaume Collell	116
3. Com és que <i>L'Avenç</i> s'ha llençat a la reforma lingüística	119
4. A reveure!	123
5. Parlament de gracias llegit pel secretari del Consistori, en Jaume Massó i Torrents	126
6. Sobre un article del Sr. Menéndez Pidal	129
7. Mistral y l'influencia provensal a Catalunya	142
8. Conveniència de l'estudi dels nostres clàssics per la reconstitució de la llengua	146
9. Per la cultura catalana. L'Institut d'Estudis Catalans	148

10.	Per la cultura catalana. La Biblioteca Aguiló	151
11.	Resposta a l'homenatge de 1910	155
12.	Lectura feta en la Sessió Inaugural de la Biblioteca de Catalunya pel seu inspector Jaume Massó Torrents	157
13.	Discurs del senyor President D. Jaume Massó Torrents	164
14.	En Salvador Sanpere i Miquel	171
15.	Records d'En Brutails	174
16.	Records d'una penya antiga	179
17.	Ramon Foulché-Delbosc a Catalunya	183

Abreviacions

col·l.	col·lecció
dir.	director
etc.	etcètera
exp.	expedient
IEC	Institut d'Estudis Catalans
llig.	lligall
ms.	manuscrit
núm.	número
p.	pàgina
UFNR	Unió Federal Nacionalista Republicana
vol.	volum

Vida i obra de Jaume Massó i Torrents

ELS ORÍGENS I LA FORMACIÓ

Jaume Massó i Torrents va tenir un paper molt important en la configuració de la cultura catalana amb voluntat nacional. La seva discreció i modèstia han fet que no sigui gaire coneguda la seva actuació en àmbits on fou transcendental, alhora que l'oblit de la nostra història explica que no se li hagi donat el relleu que mereix.¹

Massó i Torrents va néixer a Barcelona el 9 de novembre de 1863. El seu avi matern, Jaume Torrents i Serramalera, havia nascut a Moià el 1806, era cabaler i va ser enviat a Barcelona per a aprendre un ofici, que fou el de blanquer. S'embarcà a Vilanova i la Geltrú vers l'Havana, on creà un taller d'adobar pell, comprà un vaixell i arribà a administrar catorze velers que comerciaven amb Barcelona portant-hi sucre, cafè i pell adobada. Tornà a Barcelona i adquirí a Sarrià una torre alhora que l'any 1847 invertia part de la seva fortuna en una fàbrica de paper, La Gerundense, situada en la confluència del Ter i l'Onyar, una empresa que proveïa de paper gran part de les impremtes i editorials de Barcelona. Poc abans de morir havia decidit substituir la seva fragata per un vaixell de vapor, encarregat a Londres i dotat d'un tonaatge quàdruple del de la fragata. La seva filla, Amèlia Torrents i Bresco (1847-1902), mare de Jaume Massó i Torrents, va casar-se amb Josep Massó i Vila (1827-1867). Amèlia Torrents tenia un patrimoni de finques urbanes a Barcelona i de finques rústiques al sud de França. Potser per això Jaume Massó havia estat de petit estiuant a Vernet, al Conflent, tal com explica al seu llibre *Croquis pirinencs*. El pare de Jaume Massó i Torrents era mariner i comerciant i també s'havia enriquit amb el comerç amb Argentina, Cuba i Mèxic. Fou vicecònsol d'Argentina a Barcelona. Invertí els beneficis mercantils en finques urbanes edificables a Barcelona i a Horta

1. *Jaume Massó i Torrents: Exposició commemorativa, 17 d'octubre al 5 de novembre 1994*, introducció de Jordi Castellanos i selecció de Neus Real, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1994, col·l. «Catàlegs d'Exposicions», núm. 53, 40 p.

així com en la indústria tèxtil. Quan Massó i Torrents tenia tan sols quatre anys, morí el seu pare. La seva mare tenia aleshores vint anys i es va tornar a casar, però no tingué més fills del seu segon matrimoni. Jaume Massó i Torrents tenia dues germanes menors que ell, Josefina i Amèlia; aquesta segona va contraure matrimoni amb Josep Rogent, fill del famós arquitecte Elies Rogent. Josep Rogent, advocat, polític i col·leccionista d'art, fou tresorer de la Junta de Museus, i contribuí a crear el fons del Museu d'Art de Catalunya. Jaume Massó i Torrents heretà dels seus pares, a més d'altres propietats, una casa de tres plantes amb jardí a Sarrià, al carrer Anglí.

Cal afegir que el futur director de *L'Avenç*, Ramon Domènec Perés, i el futur soci de Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó, també eren tots dos fills o néts d'indians retornats a Catalunya amb una fortuna important. No era la família de Massó i Torrents com les de tants indians que vegetaven com a rendistes a les poblacions catalanes, sinó que estava perfectament integrada en la burgesia barcelonina. Era una nissaga que tenia l'amplitud d'horitzons derivada del comerç internacional i l'hàbit de viatjar, que els dotava d'una predisposició a mirar més enllà dels límits de la cultura, encara en bona part provinciana, de la Catalunya del XIX.

El capital mercantil del comerç amb Amèrica no sols fou invertit en la industrialització, la construcció, els ferrocarrils i la banca, sinó que ho fou també, com en el cas de *L'Avenç* —revista, impremta de tipografia innovadora i editorial—, en la producció cultural, de la mà dels fills o néts d'indians enriquits. Massó i Torrents i Casas-Carbó no manifestaren cap interès per a incrementar la seva fortuna i fins i tot la veieren reduir-se en les seves empreses culturals, però valoraven el treball i la tenacitat juntament amb el risc inversor calculat, que havien après de l'exemple dels seus avantpassats propers.

Massó i Torrents féu al col·legi dos amics que mantindria tota la vida, dos personatges que tindrien un futur brillant: Ramon Casas i Josep Meifrèn, germà del pintor, i amb ells fundaria, quan era molt jove, la revista *L'Avenç*. En acabar el batxillerat inicià estudis d'arquitectura a la Universitat de Barcelona al mateix temps que anava a Llotja i seguia les classes de pintura de figura de Claudi Lorenzale i de paisatge de Lluís Rigalt. Tingué des del principi aficions literàries i, de camí a Llotja, passant pel carrer Ferran, entrà un dia a la redacció del *Diari Català*, i allí conegué no sols el seu director i fundador, Valentí Almirall, sinó també Conrad Roure i Antoni Feliu i Codina. Al *Diari Català* publicà un joveníssim Jaume Massó els seus primers articles i versos el 1881,² el mateix any que Almirall va haver de tancar el primer diari en català que existí i que havia fundat el 1879.

2. Al *Diari Català* publicà la poesia «Impressions» en el número del 10 de març de 1881, l'article «Una ascensió al Canigó» en el del 16 de març i el sonet «La Llibertat!» en el número del 29 de maig del mateix any. Per a un estudi del periòdic, Josep Maria FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: 'Diari Català' (1879-1881)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999.

FIGURA 1. Jaume Massó i Torrents, per Ramon Casas, vers 1900. (© MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona. Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagristà.)

Massó i Torrents no seguí una carrera sistemàtica ni s'arribà a llicenciar amb un títol universitari, sinó que assistí als cursos que realment l'interessaven. Anà a les classes d'història del patriarca de la Renaixença, Joaquim Rubió i Ors, a les de grec de Josep Balari i Jubany i també al darrer curs que donà a la Universitat Manuel Milà i Fontanals, que li produïa un respecte tan gran que mai gosà parlar amb ell. Milà moriria l'any següent. L'introduí en la paleografia Manuel de Bofarull, director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

LA RENAIXENÇA, L'EXCURSIONISME I LES PRIMERES PASSES DEL CATALANISME POLÍTIC

De la mà del que seria sempre un altre amic seu, Eudald Canivell, maquinista d'impremta, poeta i dibuixant, que conduiria la màquina on s'imprimiria *L'Avenç*, ingressà Massó i Torrents a l'Associació d'Excursions Catalana, fundada el 1878 per Miquel Utrillo i Santiago Rusiñol, amb els quals faria també molta amistat. Per sempre més Massó esdevingué un excursionista. L'excursionisme era fruit de la Renaixença, del patriotisme prepolític i transversal que sentia la passió per conèixer el país, explorar indrets i paisatges mal comunicats, inspirar-se en el contacte amb la natura, lluny de la ciutat, recollir un folklore popular en vies de desaparició, descobrir monuments i estudiar la geografia, la flora i la fauna de les comarques.³ L'excursionisme català vuitcentista, més cultural i pedagògic que alpinista, més patriòtic que esportista, volia donar a conèixer de forma més objectiva que la Renaixença literària, però en simbiosi amb aquesta, la realitat plural del país. L'ideal d'aquell excursionisme era fer catalanisme per la via de descobrir i divulgar què era la Catalunya real i com havia estat la Catalunya històrica.

El 1877 s'havia fundat la primera entitat excursionista: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, allotjada l'any següent a un pis del carrer Paradís, al costat de les columnes del temple romà d'August, on es troba encara el Centre Excursionista de Catalunya.

Antoni Rubió i Lluch, primer president del Centre Excursionista de Catalunya, resumí així l'aportació de l'excursionisme al progrés cultural de la nació:

[El Centre] ha estat durant molts anys el fogar de la ciència catalana, és a dir, de la ciència sentida i vestida en la nostra llengua, a la qual li estaven barrades abans totes les portes, no sols de les corporacions literàries i científiques oficials, sinó àdhuc les de les fundades i sostingudes pels propis fills de la nostra terra. Si avui la ciència catalana té artístics palaus que la cobegen, plens de gloriosos records de la pàtria, tinguem present que en la llar de l'excursionisme s'ha encès el primer caliu de la prosa científica catalana.

3. El geògraf Pau Vila, quan justificà la concessió de la medalla d'or del Centre Excursionista de Catalunya a Massó i Torrents, digué: «Per nosaltres En Massó i Torrents és la personificació d'aquell estol de capdavaners que, abraçat per un patriotisme conscient, recorria Catalunya per fressar els camins, descobrir els tresors del passat, aplegar minerals i fòssils, recollir la poesia i la música populars i avivar el sentiment pairal endormiscat en certes contrades. [...] Ni les dificultats en les comunicacions, ni la incertesa en els acolliments no aturaven les iniciatives i les empreses d'aquella generació tan dignament representada per En Jaume Massó i Torrents. [...] No direm que fos encara plenament científic l'excursionisme d'aquell temps; els estudiosos, degut a la incapacitat docent de l'Estat, per amor a Catalunya eren autodidactes. Però aquests excursionistes afeccionats, per l'estudi de la nostra terra en tots els seus caires, hem de convenir que han estat els promotors del moviment científic, artístic i literari actuals.» *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XLII, núm. 444 (maig 1932), p. 139-140.

És en aquests rengles de l'excursionisme on Massó i Torrents començà la seva trajectòria abans d'esdevenir un investigador acadèmic especialitzat.

Al butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, la més liberal, publicà el jove Massó articles i versos.⁴ Les dues associacions excursionistes participaren en el Primer Congrés Catalanista, organitzat per Valentí Almirall el 1880, i això ja dóna testimoni de la seva implicació en el moviment catalanista en un moment en què encara no existia cap partit polític d'obediència catalana amb capacitat per a conquerir regidories, diputacions i escons parlamentaris en la lluita electoral vers l'autonomia de Catalunya.

L'excursionisme «científic» donà molts col·laboradors a *L'Avenç* no sols perquè va oferir a Massó i Torrents el que avui anomenariem una *xarxa social*, sinó pel sentiment catalanista que compartien. Quan les dues associacions tingueren el seny de fusionar-se dins el Centre Excursionista de Catalunya, l'any 1891, sota la presidència d'Antoni Rubió i Lluch, fill de Rubió i Ors i successor a la càtedra de literatura de la Universitat de Milà i Fontanals, Massó i Torrents en va esdevenir un soci molt actiu, fins al punt d'ocupar els càrrecs de secretari de la junta directiva de l'entitat entre 1896 i 1900 sota la presidència de Lluís Marià Vidal i Carreras. Joaquim Casas-Carbó en va ser vicepresident el 1904. Massó i Torrents va ser elegit vicepresident del Centre Excursionista de Catalunya el 16 de juny de 1908, amb Cèsar August Torras i Ferreri de president i, finalment, el mateix Massó en fou elegit president el 8 de juny de 1915. El van reelegir i la seva presidència durà fins al juny de 1919, ocupant el càrrec durant quatre anys seguits, dos mandats biennals consecutius.

Al butlletí de l'entitat, una revista dirigida per Francesc Carreras Candi, va publicar Massó i Torrents molts articles i també al Centre Excursionista de Catalunya va pronunciar conferències, com es veurà més endavant. Però convé avançar que el Centre Excursionista de Catalunya edità a *L'Avenç* els seus butlletins i llibres i que el 1891 fou al Centre Excursionista on Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra donaren un cicle de conferències per a difondre la campanya de reforma ortogràfica i lèxica de *L'Avenç*. Ja abans Pompeu Fabra havia donat allí quinze lliçons de gramàtica catalana el 1889 en col·laboració amb Casas-Carbó. Pompeu Fabra va dir més tard: «Massó i Torrents tenia un just sentiment de la llengua parlada que contrastava amb l'arbitrarietat caòtica de la majoria d'escriptors del seu temps.»

4. «Visita a l'Arxiu General de la Corona d'Aragó», iv (1882), p. 53; «Visita a l'Arxiu Municipal de Barcelona», v (1883), p. 61-67; «Lo Canigó», v (1883), p. 139-147; «Visita a la col·lecció de grabats de D. J. Farauto», vii (1885), p. 37-43, i viii (1886), p. 2-7; «Excursió als estanys y cim de Carlit (Pyreneus Orientals)», ix (1887), p. 126-133. Tots aquests articles foren publicats al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*.

Quan Valentí Almirall convocà el Primer Congrés Catalanista, el novembre de 1880, Massó i Torrents, que només tenia disset anys, s'hi va inscriure, al costat del seu amic Eudald Canivell, que en tenia vint-i-dos, del futur tipògraf de *L'Avenç* Emili Guanyabens i del futur soci de Massó, Joaquim Casas-Carbó, que tenien també vint-i-dos anys.⁵ Tots quatre mantingueren la simpatia per la línia d'Almirall en les futures peripècies que travessaria el moviment. Quan Almirall fundà el Centre Català, el 1882, hi ingressaren Massó i Torrents, el futur director de *L'Avenç* Ramon D. Perés i un altre col·laborador futur de *L'Avenç*, Eudald Canivell, que fou membre fundador de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola el 1881, una reconstrucció de la Federació Regional Espanyola de la Primera Internacional.

L'AVENS DE LA PRIMERA ÈPOCA

Tenia Massó i Torrents només divuit anys quan fundà amb Ramon Casas i amb Josep Meifrèn la revista *L'Avens*, que inicialment se subtitulava «Periòdich Catalanista».

Aleshores —recordava Massó molts anys després— estava de moda el velògraf, i ens feia, sobretot, molta il·lusió veure que quedaven tan bé els dibuixos. En Ramon Casas (un de tants desapareguts) va velografiar justament un dibuix del claustre de Sant Benet de Bages, el monestir que força més endavant d'aquelles dates reculades va pervenir-li. Tots, estudiants com érem, la ballàvem magra. En això, un industrial va mostrar-nos un nou aparell, l'automatògraf, mitjançant el qual podríem obtenir un gran nombre de còpies. Conflícte: el nou aparell era car. Llavors En Casas va oferir-nos una unça d'or que li havien regalat el dia del seu sant, cosa que va semblar-nos una fortuna; però aquell procediment, que tintava de negre, no va resultar.

Aleshores vaig decidir-me a fer imprimir *L'Avenç*. Va ésser un èxit: en tiràvem tres mil i se'n venien dos mil cinc-cents, i de vegades fèiem curt. Costava dos *quartos*, moneda corrent en aquell any 1882. Em recordo que satisfèia les despeses de la impremta i encara granejava.⁶

La revista havia tret un número zero de distribució gratuïta entre els amics, el 3 de gener de 1881, amb la capçalera de *Lo Velograf* i l'adreça de Cucurella, 9, baixos, que era l'edifici de la casa dels pares de Massó i Torrents i en concret el lloc era el de les cotxeres de l'immoble.

Encara que *L'Avens* no havia de tenir problemes amb les autoritats de moment, convé recordar que, des del punt de vista del marc legal, les restriccions de la lli-

5. *Diari Català*, II, núm. 463 (4 octubre 1880).

6. Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Cinquanta anys de vida literària, 1883-1933: Edició d'homenatge*, Barcelona, 1934, p. 10. D'ara endavant, *Cinquanta anys...*

bertat de premsa i d'expressió del govern conservador de Cánovas del Castillo, durant els temps inaugurals i encara insegurs de la Restauració borbònica, van donar pas a una major tolerància amb el primer govern de Sagasta i els liberals, el 1881, condicions que es consolidaren amb la nova llei de 1883. Des del punt de vista econòmic encara s'estava en la conjuntura alcista, si bé l'especulació borsària que es vivia el 1881 —la febre d'or— havia d'acabar amb la crisi financera de 1882, anunci de les dificultats econòmiques de la resta del decenni en contrast amb l'anterior creixement de l'economia productiva de la segona meitat dels anys setanta.

A l'editorial del número primer velografiat, el 3 de juliol de 1881, ja amb la capçalera de *L'Avenç*, escrivia Massó i Torrents:

En lo catalanisme existeixen avuy dos partits completament oposats. Los uns son sectaris de las ideyas més endarreridas y rebuscan per lápidas y pergamins termes antiquats, pera que'ls qu'ells creuhen ignorants no las entenguin; los altres vislumbrant lo lluminós astre de la Llibertat, se fan càrrech de que las cosas cambian ab lo transcurs dels sigles.

La nova revista s'apuntava a aquest segon corrent i s'identificava amb el catalanisme liberal i progressista de Valentí Almirall, que provenia del federalisme republicà, i en el mateix editorial Massó i Torrents lamentava la desaparició del *Diari Català*. Advertia aquest article editorial que la revista es publicaria sempre amb la mateixa ortografia, primer signe de voluntat de normalització. «Per acabar, direm que nostre lema serà lo del immortal Clavé: «Progres, Virtut y Amor».» Aquesta invocació al republicà Clavé, creador de corals obreres, i al seu lema, que alguns creuen d'inspiració maçònica, acabava de reblar el clau del progressisme de la nova revista.⁷ Optar pel lema claverià en lloc del floralec —«Fides, Patria, Amor»— significava la consciència dels punts febles de la Renaixença en la seva concreció burgesa i conservadora, tot i que els de *L'Avenç*, tant els de la primera etapa com els de la segona així com els de *Catalonia*, es consideraven hereus de la Renaixença, però amb més exigència, més rigor, més obertura a la contemporaneïtat europea, més liberalisme democràtic i menys abstenció política.

Com explicaria Massó el 1910, ell escrivia el primer *L'Avenç*, Meifrèn el velografiava i Ramon Casas feia els dibuixos a més d'unes auques que es repartien en fulletó als subscriptors. Rusiñol feia les crítiques de belles arts signant amb tres M. Els redactors arribaren a obtenir una poesia de Guimerà. Emili Guanyabens hi publicà versos propis.⁸

7. Existeix de la primera època de *L'Avenç* una edició facsimil de Leteradura de 1978 en tres volums.

8. Emili Guanyabens, aleshores anarquista, seria tipògraf de la futura editorial de *L'Avenç*. El 1899 va escriure la lletra —abreujada, moderna i sense referències religioses ni històriques— de l'himne *Els*

Durant l'etapa velografiada de *L'Avenç* Massó hi va publicar articles sobre les muralles ciclòpies de Tarragona, sobre l'ermita de Sant Andreu del Coll (propera a Olot) i sobre el monestir de Poblet, i aquí apareix un comentari seu, força liberal progressista i desamortitzador: «A tanta magnificencia, tant luxa y ostentació, impropia d'aquell lloch, debía arribarhi lo just castich». També va escriure articles sobre l'Arc de Berà, sobre Frederic Soler —elogiós per al que fou el primer president del Centre Català i amic d'Almirall— i sobre els almogàvers. A aquests articles se n'afegí un d'homenatge al president nord-americà Garfield amb motiu de la seva mort i això s'explica perquè la federació nord-americana era un dels models d'Almirall. Globalment poca diferència es troba entre aquells primers números de *L'Avenç* i el contingut d'un butlletí d'un centre excursionista. La dependència de les activitats de l'Associació d'Excursions Catalana resulta evident.

Els principis exposats el 3 de juliol de 1881 foren reiterats quan la revista passà a aparèixer impresa el primer de gener de 1882, després dels deu números velografiats (text 1). Però la voluntat de coherència i d'unitat ortogràfica apareixia exposada de forma més contundent: «Nosaltres, no poguent resistir la vergonya que 'ns causa al fullejar una revista catalana, lo veurer tants parers en la ortografia, mirarém d'unificarla lo més possible y no usarém termes antiquats sinó quant nos en faltin dels qu' estan en us.» En aquest mateix número el jove Massó i Torrents publicava una poesia optimista i esperançada, on repetia el lema de Clavé. El subtítol de la revista va canviar i ara no era ja «Periòdich Catalanista» sinó «Lletras. Art. Ciència».⁹

«En aquell temps —recordava Massó i Torrents—, potser per contraposició als carlins, essent encara recent el record de la guerra, ens feiem avançats i ens ho dèiem. Això donava un to als nostres articles, que ara, a través del temps, ens semblen innocents o puerils.»¹⁰ Es referia a la Tercera Guerra Carlina, de 1872 a 1876, i també als integristes, deslligats de la causa dinàstica carlina però amb una intransigència antiliberal semblant. Certament el contingut de les crítiques publicades al primer *Avenç* i la seva ideologia no destaquen pel seu radicalisme ni pel seu propòsit polèmic. La traducció d'un relat de Zola i algun article de Valentí Almirall

segadors. Traductor i poeta simbolista, esdevindria corrector de textos de l'Institut d'Estudis Catalans i posaria al dia les edicions d'obres de Narcís Oller i d'Ignasi Iglésias d'acord amb la normativa fabriana.

9. Per a l'estudi de tota la història de la revista i de l'editorial és imprescindible l'excel·lent tesi doctoral de Ramon Pla i Arxé, presentada en dos volums a la Universitat de Barcelona el 1974, *El núcleo intelectual de L'Avenç en la evolución de la «Renaixença» al «Modernisme»*. Un resum de 15 planes va ser editat pel Secretariat de Publicacions de la Universitat de Barcelona el 1976. El mateix autor ha publicat: «*L'Avenç* (1881-1915): la modernització de la Renaixença», *Els Marges*, núm. 4 (1975), i també «*L'Avenç* i la seva influència en el progrés cultural de la nació», a *El Modernisme*, Barcelona, Olimpíada Cultural i Lunwerg, 1993. Del mateix Pla i Arxé: «Jaume Massó i Torrents i la seva obra», a *Jaume Massó i Torrents: Croquis pirinencs*, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 1996, p. 15-36.

10. *Cinquanta anys...*, p. 11.

sobre Darwin, que encara era la bèstia negra de l'ortodòxia catòlica, denoten la tendència liberal de la revista i la seva propensió al realisme i fins i tot al naturalisme, que s'associava a una ideologia positivista, que només resultaria acceptable entre el catalanisme conservador en la versió tradicionalista de Taine. Per a contextualitzar el que podien significar aleshores l'obertura al positivisme i al darwinisme només cal recordar que a l'Ateneu Barcelonès va ser suspès un cicle sobre positivisme de Pere Estasén el 1877, quan era president de l'entitat Duran i Bas. Divuit anys després encara el biòleg aragonès Odón de Buen va ser condemnat per l'Església i suspès de la seva càtedra a la Universitat de Barcelona el 1895 per defensar l'evolucionisme, encara que recuperà el seu lloc i publicà el seu manual després d'aldarulls estudiantils amb intervenció de la policia.¹¹

L'Avens mai cridà tant l'atenció, però no s'hi troba l'afany confessional del catalanisme catòlic més conservador, com el del canonge Jaume Collell, allò que s'ha denominat vigatanisme, amb la seva revista *La Veu del Montserrat*, que des de Vic arribava a molts punts de Catalunya des del 1878. Un article anònim de *L'Avens* sobre el santuari de Núria devia provocar tal escàndol per la seva crítica de les supersticioses devocions dels pelegrins com per la manca de valoració artística, que va haver de ser desautoritzat per la direcció en un número posterior basant-se en un error menor de l'articulista.

Un altre article d'Almirall, al número 3, corresponent al primer de febrer —*L'Avens* imprès començà a sortir quinzenalment—, defensava la necessitat que els catalans rebessin l'ensenyament escolar en català i no en castellà a fi de no ser analfabets en la seva llengua materna i per tal que no haguessin d'assimilar els coneixements de manera deficient en una llengua que no era la seva. Segons Massó, Almirall no els enviava més que articles literaris o filosòfics, mai polítics, però la frontera, com és natural, no resultava tan clara com suposava aquella afirmació.

A partir del número 7 —abril de 1882— de la primera època impresa, la revista esdevingué mensual. Aleshores comptava amb un director, Ramon Domènec Perés, i amb la col·laboració de Lluís López Oms, més grans que els fundadors i amb més experiència literària, encara que joves també. De les figures veteranes, hi col·laboraren Frederic Soler (Pitarra), Conrad Roure, Narcís Oller, Almirall i Àngel Guimerà amb un poema, al costat dels crítics Josep Yxart i Joan Sardà i Lloret, i també Apel·les Mestres, Ramon Picó i Campanar, Francesc Matheu, Josep M. Tamburini, Francesc Ubach i Vinyeta, a més, naturalment, de Ramon D. Perés,

11. Cánovas del Castillo no es va voler deixar arrossegar pel bisbe Català i el rector Casaña a un conflicte sobre la llibertat de càtedra. Alhora que intimidava els republicans concentrant tropes al voltant de Barcelona, deixava la qüestió en mans del Consell Universitari (els degans de les facultats, els directors de les escoles tècniques superiors amb el director de l'institut de batxillerat i el de la Normal), i el Consell Universitari per votació absoluté Odón de Buen.

ANY I BARCELONA I DE JANER DE 1882 NÚM. I

L'AVENS

* LLETRAS * * ART * * CIENCIA *

PREUS		Se publica	ADMINISTRACIÓ
Número sol	2 cuartos	'ls días 1 y 15 de cada mes	Carrer de la Cucurulla, número 3
Trimestre	2 rals		Libreria

NOSTRE PROPÓSIT

A temps que acariciavam l'ideya de donar á llum un periódich, y ab aixó 's compendrà quina es nostra satisfacció al veurerla ja realisada.

Entrem, donchs, á trepitjar l' escabrós viarany del periodisme, encare que molt poch entesos en éll, impulsats per lo bon desitj, y pensant que si be avuy som los més petits, seguint l'ordre natural, anirem progressant mentres duri nostra vida. Ademés, lo titol que porta nostra publicació 'ns obliga á ferho.

Lo Progrés es y será sempre nostra guía, com deu ser lo de tota la humanitat, y rebrém ab especial satisfacció 'ls avensos practicats en tots los rams del humà saber; deixant apart tota mena d' ideyas enrederidas, debils estorbs interposats en lo camí de la Civilisació. Som joves los que tenim á carrech la publicació de L' AVENS y ab la seguretat de que aquest es lo camí que debem empendrer, correrém á passos agegantats, si 'ns es possible, envers la meta de nostras aspiracions.

En un altre camp tindrem que alternar, encara que representant un paper relativament petit, que es en lo catalanisme, en lo qual s' observan avuy duas tendencias sumament divergents, per mes que en la apariencia sembla que convergeixen á un mateix fi per lo mer fet de titularse catalanistas. Los uns sols desitjan lo progrés y millora de Catalunya, y 'ls altres se fan sectaris de las ideyas més enrederidas, ab la pretensió de fer renaixer cosas, que si bé esqueyan á la Catalunya del temps passat no se las enjiponaria la Catalunya del sigle XIX. Entre aquestos partits hi ha la mitjanía, 'ls partidaris de la indecisió, 'ls estacionaris, los que no avansan ni reculan, en una paraula, la nulitat; perque entre 'ls altres, fins los que obran en sentit contraproduhent fan alguna cosa, treballan. No cal dir que nosaltres nos posarém al costat dels més avansats, desde 'l moment en que 'ns tatem d' estimar á la terra que 'ns ha vist naixer.

FIGURA 2. Primer número imprès de *L'Avens* de la primera època. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

López Oms i el mateix Massó i Torrents.¹² Narcís Oller els donà a publicar com a primícies fragments de *Vilaniu* i de *L'escanyapobres* i altres textos encara inèdits. I en companyia d'Oller, que anava a conèixer Zola, i de Josep Yxart féu Massó i Torrents un viatge a París el 1886.

En l'aspecte lingüístic la revista es pronuncià decididament contra l'arcaisme, tot i reconèixer que «el català que ara es parla» era ple de barbarismes. En resposta a un article de *La Il·lustració Catalana*, que optava per utilitzar la llengua dels reis Jaumes i Peres, atesa la manca d'una gramàtica i d'un diccionari amb prou autoritat, *L'Avenç* rebutjava la medievalització del llenguatge culte i expressava la desiderata següent: «Vinga un talent que ab sá criteri y clara inteligencia en fassa una bona tria y veureu fondres en una las duas tendencias del antich y del modern que avuy predominan en lo camp del catalanisme.» Aquell talent el trobaria *L'Avenç*, a partir de 1891, en Pompeu Fabra del braç de Casas-Carbó.

La defensa del naturalisme volia dir retratar la realitat, utilitzar el metre senzill i la naturalitat del tema, juntament amb l'autenticitat i l'enfrontament amb la vida amb la raó natural, sense condicionaments dogmàtics. Però la ressonància de la revista era limitada encara. Si cal atènyer-se a la definició de naturalisme no com una còpia de la realitat, sinó com la invenció d'una trama que serveixi per experimentar si les lleis socials que s'apuntaven hipotèticament es poden confirmar, no eren naturalistes ni Oller, ni *L'Avenç* ni Massó i Torrents, malgrat la seva admiració per Zola.

El pas de la periodicitat mensual a la quinzenal comportà un nou encariment de la revista, atès que calia sumar els vint-i-cinc cèntims dels dos números que sortien cada mes, i per tant un preu doble per als subscriptors, la qual cosa, unida a la luxosa tipografia que li donà Ramon D. Perés, incrementà les dificultats econòmiques fins a un punt insostenible.

La segona meitat de 1884 desapareixia la numeració i sortien dos números trimestrals, el de juliol-agost i setembre i el d'octubre-novembre i desembre. Així explicava el 1910 Massó i Torrents el daltabaix:

[...] però, desventurat de mí! Vaig intentar convertirlo en revista mensual a més preu i la venda de dos mil baixà a cent. Prou sabia jo que la «causa inesperada» ab que em despedia del públic aquella tongada, era un compte que l'impressor va presentar al meu pare al convèncer-se de que jo no tenia medis de saldar-lo.

12. A més dels escrits esmentats, Massó i Torrents hi publicà entre 1883 i 1884 cinc articles juntament amb López Oms sobre el Llibre verd de l'Arxiu Municipal de Barcelona, un sobre Domènec Badia (Alí Bei), un sobre l'església de Queralbs, la traducció de la narració «La darrera classe. Relat d'un noi alsacià», d'Alfons Daudet, una recensió de les obres d'Ausiàs March a càrrec de Francesc Fayos i les poesies «A la poesia dels Jocs Florals» i «Íntimes», així com els contes «Un suïcidi» i «Una lliçó». La creació literària ocupava aleshores, en la producció inicial de Massó i Torrents, tant d'espai o més que l'erudita.

El comiat del darrer número de la primera època de *L'Avenç*, el desembre de 1884, s'enorgullia d'haver comptat amb alguns dels millors noms de la literatura catalana i d'haver

discutit homes, llibres y teorias de manera no acostumada avans en nostra llengua per esperit poruch ó per falsas ideas d' un patriotisme á la antiga. La mes gran independència de criteri nos ha guiat, y aixó no tant per pròpia afició com per lo útil, lo necessari que hem compres que era.

Han passat ja aquells temps en que 'l catalanisme, com tot renaixement, debia procurar no enagenarse personalitats ab lo rigor de sa crítica. Si llavors era convenient tal sistema avuy es altament perjudicial. [...] hem portat á aquest oássis en que desgraciadament está convertit lo catalanisme una bufada dels vents moderns que ajitan als pobles grans é instruïts, mes grans y mes instruïts que nosaltres.

Acabava dient que els elements amb què havien comptat havien estat pocs i donava la culpa del final de la revista a «la apatía sistemática que consum á tots los espanyols».

Malgrat l'interès indubtable d'aquesta primera època de *L'Avenç* per la claredat dels seus objectius, el seu contingut no era excepcional en el panorama de revistes culturals d'aquella època i és com a anticipació de la seva segona època més que per ell mateix, que el primer *Avenç* mereix atenció.

No és difícil endevinar la mà de Ramon D. Perés a les ratlles de comiat que s'han reproduït abans. Ell fou qui posà *L'Avenç* en la ruta de la crítica exigent i de la incorporació a la moda europea. Per a definir aquests principis fou el primer d'emprar el terme *modernista* i en concret en el suplement del 15 de gener de 1884 de la revista, quan Massó i Torrents era a Manchester. En aquest text Perés defensa «lo conreu en nostra patria d' una literatura, d' una ciencia y d' un art essencialment *modernistas*».¹³

Per a compensar els subscriptors per la suspensió de la revista, Massó i Torrents els obsequià amb el seu primer llibre, *Lo Freser: Catalunya per sos rius*, de 88 planes i un mapa. No hi van haver més volums de la sèrie de descripcions de Catalunya recurrent els seus rius, que havia projectat Massó, però aquest llibre es justifica per ell mateix, és l'obra d'un excursionista, plena de frescor i de vida: monuments,

13. Lluís MARFANY, «Sobre el significat del terme Modernisme», *Recerques* (Barcelona), núm. 2 (1972), p. 73. Cal afegir que la llengua materna de Ramon D. Perés no era la catalana sinó la castellana i que a partir de 1903 desaparegué del món de *L'Avenç* i cercà un lloc dins les lletres espanyoles com a mitjà de reconeixement de la seva obra per part dels estrangers. Mentre Massó i Torrents s'integrava a fons en l'Institut d'Estudis Catalans després d'haver deixat de banda l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Perés hi ingressà el 1913 amb un discurs en castellà sobre Verdaguer i l'evolució poètica catalana.

paisatges, història, desfilen de forma amena i àgil per les seves planes, igual que un altre extens treball dedicat a Sant Martí del Canigó al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, x, l'any 1888.

Massó i Torrents havia començat el 1884 un període de tres anys de viatges que el portaren a Anglaterra —segons alguns per a conèixer la indústria tèxtil a Manchester— i d'allí fins a Hongria passant per París i Àustria. Del 7 de maig al 14 de juliol del 1887 publicava al diari *La Renaixensa* una sèrie de cinc articles titulats «Des de Hungria a Catalunya», unes cròniques d'un país que havia aconseguit una autonomia amplíssima dins un imperi multinacional com el dels Habsburg. Cal no oblidar que la reina regent d'Espanya era austríaca i que Almirall en la seva obra *Lo Catalanisme*, publicada l'any anterior, admetia com un dels models possibles el de la monarquia dual o confederal austrohongaresa. Massó no amaga la pluralitat de pobles, llengües i religions de l'antic regne de Sant Esteve, però elogia idealment les llibertats hongareses. Comenta: «Hem vist en nostres dias a aquest poble valent y noble avançar més en vint anys que no havia perdut en dos segles.» I afegeix: «Del mateix monarca que 'ls hi envià els soldats russos à devastar, del mateix que 'ls penjà à dotzenes, han obtingut son estat federatiu, les prerrogatives de la antiga corona de S. Esteve, sas llibertats junt ab altrás que avans no tenian.» Que els magiars s'haguessin refet de la seva desfeta total de 1849 i haguessin aconseguit el 1867 un pacte confederal amb Àustria, meravellava Massó i Torrents, que comparava l'antiga monarquia limitada magiar amb la catalana medieval. Dins la visió entusiasta d'Hongria que donava, restava minimitzat l'intent de magiarització dels pobles ètnicament diferents dins l'antic regne de Sant Esteve.

Tornava Massó i Torrents a Barcelona quan la ciutat es posava de llarg davant d'Europa i Amèrica amb l'aposta arriscada de l'Exposició Universal de 1888. Però, abans de parlar de la segona època de *L'Avenç* —aviat ja amb ce trencada—, val la pena donar una ullada a la importància que per al jove Massó i Torrents tingué la tertúlia de l'Ateneu Barcelonès, que abans de la seva absència del país i després fou, entre 1882 i 1892, el cercle on completà la seva formació. L'Ateneu es trobava encara al Teatre Principal, a la Rambla, i la penya ateneïsta, que fou l'única de la qual Massó formà part assíduament, es deia de La Vanguardia perquè alguns dels més notables tertulians escrivien per a aquest diari i el seu director d'aleshores, l'andalús Modesto Sánchez Ortiz, hi reclutava alguns dels seus col·laboradors, tot i que no es parlava d'aquell periòdic a la penya i que molts dels que participaven en la tertúlia mai hi van publicar una ratlla. La penya va decaure després de 1892. En aquella tertúlia, que tenia lloc diàriament de tres a cinc de la tarda, Massó i Torrents i el seu amic Joaquim Casas-Carbó, cosí del pintor i soci d'en Massó a la segona època de *L'Avenç*, escoltaren els crítics Yxart i Sardà, l'historiador de les institucions medievals catalanes Josep Coroleu —aquests eren els tres líders de la penya—, el poeta i crític literari Josep Soler i Miquel, que fou amic

íntim de Joan Maragall, i Ezequiel Boixet.¹⁴ El 1890 *La Vanguardia* publicà un extracte d'una conferència de Massó i Torrents, pronunciada a l'Ateneu Barcelonès —«Don Jaime I de Aragón, considerado como escritor»—, que va ser l'únic text seu que aparegué al diari.

Cal tenir present que Coroleu va ser president de l'Ateneu el 1889, que Sánchez Ortiz n'ocupà la vicepresidència el 1892 i que Yxart arribà a la presidència el 1893.¹⁵ El primer càrrec que Jaume Massó i Torrents tingué a l'Ateneu fou el de vicesecretari a la junta presidida per Àngel Guimerà amb Joan Maragall de secretari el 1896. En aquella època el mandat d'una junta de l'Ateneu durava un any prorrogable a un segon. L'any 1896 fou el del famós discurs en català i en defensa de la llengua catalana, pronunciat per Guimerà, un acte que encengué una polèmica a la casa però esdevingué un pas irreversible amb la conquesta de la direcció de l'entitat pels catalanistes. El 1897 Massó i Torrents fou comptador de la junta presidida per Valentí Almirall amb Enric Prat de la Riba com a secretari. Casas-Carbó ocupà el càrrec de tesorero de la junta presidida, el 1899, per l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner.

A l'Ateneu Barcelonès Massó va realitzar més tard una tasca important: edità el 1901 el catàleg dels manuscrits aplegats a la seva biblioteca, la més important de Catalunya en aquella època i una de les més importants d'Espanya. El 1908, dos anys després del trasllat de l'Ateneu al palau Savassona del carrer de la Canuda, tornava Massó i Torrents a formar part de la junta directiva de l'Ateneu, presidit pel polític republicà Joaquim Lluhí i Rissech, i el 1909 era elegit Massó com a bibliotecari de la junta sota la presidència de Josep Maria Roca i Heras. El proper càrrec que Massó i Torrents tindria a l'Ateneu, molts anys després, seria el de president el 1927 i el 1928, tal com veurem més endavant.

Abans d'instal·lar-se novament a Barcelona, Massó passà un temps a Madrid, una estada que tingué com a fruit la seva primera obra de la llarga sèrie de catàlegs de manuscrits que publicaria al llarg de la seva vida: el catàleg dels manuscrits catalans de la biblioteca del Palau Reial, l'únic dels seus llibres publicat en castellà, cosa que li fou criticada i que no repetí mai més. Cal tenir en compte que tot just entre 1887 i 1889 apareixia la primera història de Catalunya en català, la d'Antoni Aulèstia i Pijoan, i és que la prosa didàctica havia continuat publicada exclusivament en castellà; fins i tot en aquesta llengua aparegueren en el segle XIX obres on palpitava el patriotisme català com solien ser les d'història del país.

Un altre fruit important de l'estada a Madrid de Massó i Torrents fou la loca-

14. J. MASSÓ I TORRENTS, «Records d'una penya antiga», discurs publicat a ATENEU BARCELONÈS, *Sessió inaugural del curs acadèmic de 1927 a 1928 celebrada el dia 14 de desembre del 1927*, Barcelona, Tip. Occitania, 1928, p. 9-15 (text 16).

15. Jordi CASASSAS, *L'Ateneu Barcelonès: Dels seus orígens als nostres dies*, Barcelona, La Magrana i Ajuntament de Barcelona, 1986.

lització i catalogació de cinquanta-un còdexs catalans a la Biblioteca Nacional, treball que publicà l'any 1893.¹⁶

L'any 1889 apareixia la primera publicació de Massó sobre la bibliografia actual en llengua catalana, l'*Anuari bibliogràfic català 1888*, que comprenia totes les obres publicades en català i en qualsevol altra llengua sobre la geografia, la història, la llengua i la literatura catalanes amb una visió integral de tot l'àmbit lingüístic des de Salses a Guardamar i de Maó a Fraga. Era aquesta una de les primeres publicacions de L'Avenç com a editorial i també la precursora dels set volums de la *Revista de Bibliografia Catalana*, que el mateix Massó i Torrents crearia i publicaria a la mateixa editorial entre 1901 i 1907.

La consciència de la unitat lingüística dels països de parla catalana, que Massó i Torrents considerava «d'una nacionalitat comuna», féu que entrés en contacte molt aviat amb escriptors i erudits de Mallorca, València i el Rosselló. A Mallorca entrà en relació amb Miquel dels Sants Oliver quan encara era redactor de *L'Almudaina*, abans del seu trasllat a Barcelona. També conegué allí Antoni M. Alcover, el col·lector incansable de paraules per al diccionari de la llengua catalana, i féu amistat amb Costa i Llobera, Joan Alcover, Estanislau Guiló, Gabriel Alomar i Mateu Obrador. A València féu amistat amb el canonge Roc Chabàs, que li presentà el també canonge Sanchis Sivera, Vives i Siscar, Tramoyeres i Vives Liern a l'arxiu de l'Ajuntament de València. Féu amistat amb Teodor Llorente, a l'homenatge al qual assistí el novembre de 1909 i li publicà una antologia de poesies així com una de poetes valencians contemporanis, seleccionats per Llorente. També conegué Constantí Llombart. Amb la Catalunya del Nord la relació fou sempre intensa i a *L'Avenç* publicà poesies i textos de Pere Talrich, Justí Petratch i Pere Vidal, alhora que fou continuada la seva relació amb Amadeu Pagès, editor d'Ausiàs March, amb el periodista Horaci Chauvet, amb l'historiador de l'art medieval del Rosselló Jean Auguste Brutails i altres (text 15).

L'AVENÇ DE LA SEGONA ÈPOCA

La segona època de *L'Avens* començà el 1889 i, després d'un número zero, el primer numerat n'aparegué el 25 de gener d'aquest any. Seguia la tònica de la primera època, més sistemàtica ara: contes, poesies, teatre, semblances, història, arqueologia, crítica de llibres i de teatre i bibliografia. Ja no radicava a la llibreria del carrer Cucurella, número 3, sinó a la del carrer Boters, número 16. La capçalera continuava sent *L'Avens. Literari. Artístic. Científic. Revista Mensual Il·lustrada*. Ara ja emprava sovint el terme *modernisme*. Recordava Massó i Torrents:

16. A *L'Avenç* publicà el 1893 (v, p. 309-314) la informació sobre manuscrits catalans a la Biblioteca Nacional a Madrid.

FIGURA 3. Joaquim Casas-Carbó per Ramon Casas. (© MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona. Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagrístà.)

Vaig emprendre de nou *L'Avenç*, amb la mateixa col·laboració d'abans, però gairebé sense cap més redactor que jo. Acudia a tots els actes catalanistes i teatres, recollia tots els llibres i me n'ocupava, seguia els concerts, i, per no perdre les llengües que parlava, em feia amb cònsols; banquetjava i corria tots els indrets de Catalunya, carretejant pel món una cambra de mitja placa amb provisió de plaques pesants. En les fotografies, encara que es tractés d'esglésies fosques, havia adquirit certa traça a proporcionar l'exposició amb la foscor. Les fotografies que il·lustren els articles de Granollers, Reus, Vilanova i l'Arxiu de la Corona d'Aragó eren fetes meves. De vegades els articles biogràfics anaven acompanyats de retrats fets meus, com és ara el d'En Bosch de la Trinxeria, el d'En Pin i Soler, etc.¹⁷

A *L'Avenç* de la segona època Massó i Torrents tornà a publicar poesia, contes, semblances de personatges vius, necrològiques, textos de polèmica lingüística i

17. *Cinquanta anys...*, p. 18.

FIGURA 4. Pompeu Fabra, de jove, per Ramon Casas.
(© MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona. Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagristà.)

també literatura de viatge o excursionista com ara, per exemple, bona part dels capítols del futur llibre *Croquis pirinencs*, que seria la seva obra de creació literària més reeditada.¹⁸

18. «Les literatures regionals. Hongria», I, p. 97-102; «L. López Oms», II, p. 36-38; «El Museu Plantin-Moretus d'Amberes», II, p. 122-126; «Una visita al Sr. Carles Bosch de la Trinxeria», II, p. 218-229; «A mossèn Jaume Collell», III, p. 373-376; «Com és que L'Avenç s'ha llençat a la Reforma lingüística», III, p. 375-378; «D. Manuel de Bofarull», IV, p. 322-324; en col·laboració amb Eudald Canibell, «La costa catalana. Rosselló», IV, p. 116-126, 203-209, 273-275, V, p. 135-138; «El monestir de Ripoll. Elegia», V, p. 193-195; «A En Rossinyol», V, p. 261-262; «Manuscrits catalans a la Biblioteca Nacional. Madrid», V, p. 309-314. Dels *Croquis pirinencs*, I, p. 25-29, I, p. 148-154, II, p. 184-186, III, p. 187-190, IV, p. 83-88, IV, 248-250, V, p. 7-8. De poesia, «Nota de viatge», II, p. 196 (signada P. Ventós); «Paisatge», III, p. 30; «Turbonada», V, p. 4 (signada com a P. Riu i Cavaller); «Els monjos del Canigó», V, p. 184 (signada també com a P. Riu i Cavaller); «La vida», V, p. 198-200. Traduccions de poesies foren «Poesies de Petöfi», I, p. 103-104; «Cants populars de Suecia», II, p. 147-149; «Edmund Gosse. Un altro abril», IV,

A partir de finals de 1890 Massó i Torrents comptà com a soci amb el seu amic Joaquim Casas-Carbó, cosí del pintor Ramon Casas. L'ampliació de capital resultant de la incorporació de Casas-Carbó permeté adquirir maquinària, crear la impremta, on es tiraria a partir de 1891 la revista, començar a publicar llibres a la nova editorial i ampliar la llibreria. Emili Guanyabens, les poesies del qual estimava Massó, va ser contractat com a corrector i tenedor de llibres de l'editorial. A partir d'aquell moment *L'Avenç* era a més d'una revista mensual de cultura, una impremta, una editorial, una llibreria i també una tertúlia literària influent i creativa. A finals del segle XIX es trobava a Ronda Universitat, 4, més tard al número 20 del mateix carrer i finalment es traslladà a Rambla de Catalunya, número 24. No sembla que els inicis fossin gaire prometedors. Casas-Carbó escrivia al seu soci Massó i Torrents el 4 de setembre de 1891 des de Barcelona: «El negoci va tirant del mode com se pot, però només va tirant. S'han cobrat dues factures de l'Ateneu [...]. S'ha pagat la contribució.»¹⁹

Fins a l'associació amb Casas-Carbó la revista, sota la direcció de Massó i Torrents, es mantingué en el mateix to que en el primer *Avens*, però a continuació es féu més incisiva i anà concretant el model cultural i literari que cercava. La campanya de la reforma lingüística li conferí un cos a la vegada que la crítica artística i literària anaven dibuixant què era allò del modernisme.

La nova editorial de *L'Avenç* s'estrenà el 1891 amb la publicació del llibre de Pompeu Fabra *Ensayo de gramática del catalán moderno*, que feia temps que tenia redactat. Casas-Carbó havia presentat Fabra a Massó a l'Ateneu Barcelonès. Per mitjà de Pompeu Fabra entrà Massó en relació amb Alexandre Cortada, que esdevingué col·laborador de la revista *L'Avenç* com a crític destacat. Massó i Torrents va coincidir totalment amb Fabra pel que fa a la seva reforma ortogràfica i lingüística. A partir del seu tercer any, de gener de 1891, la revista adoptà la *ç* i la *ch* final de les tres paraules del subtítol fou substituïda per una simple *c*. L'editorial i la impremta seguiren les mateixes normes. Fou la gran activitat editorial de *L'Avenç* la que divulgà la reforma fabriana i preparà el terreny per a la seva futura adopció oficial a partir de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans de 1913. En un cicle de conferències sobre el tema, donat al Centre Excursionista de Catalunya el 1891, Massó i Torrents defensà les propostes de Fabra, que també hi parlà, així com ho féu Casas-Carbó (text 3).

El canonge Jaume Collell, convençut de la seva autoritat com a mestre en gai saber dels Jocs Florals de Barcelona, criticà *L'Avenç* per adoptar la reforma propagada. L'article de Collell es publicà a la revista *La Veu de Catalunya* del 20 de de-

p. 247-250; «János Arany. La cigonya captiva», v, p. 29. Finalment, va escriure «A reveure» al darrer número, el desembre de 1893.

19. Cartes de Casas-Carbó al fons Massó i Torrents de la Biblioteca de Catalunya.

sembre de 1891. Massó li respongué amb la mateixa duresa emprada per Collell (text 2). Més tard mossèn Cullell seria un dels enemics més recalcitrants de les *Normes ortogràfiques* de 1913.²⁰

El 1884 l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona havia aprovat una ortografia de la llengua catalana, escrita per Balari i Jubany, A. Blanch i A. Aulèstia, però els de *L'Avenç* volien una reforma més moderna i eficaç. L'ortografia de l'Acadèmia no aconseguí general acceptació. En qualsevol cas, no cal exagerar l'anarquia ortogràfica del català. Certament calia una reforma ortogràfica que acabés amb arcaïsmes inútils i era necessari que s'apropés al màxim a la llengua parlada pel major nombre, un cop depurada dels castellanismes que arrossegava la llengua dels instruïts de la ciutat molt més que la parla de la ruralia, que estava més allunyada de la contaminació. Però, de moment, l'ortografia de *L'Avenç* era una proposta més.

El progressisme de *L'Avenç* s'enfrontava en el camp lingüístic —i no sols en l'ideològic— al tradicionalisme de *La Veu del Montserrat*. La manera en què Massó respongué a Collell fa la impressió que *L'Avenç* aprofità l'ocasió per a marcar les distàncies que el separaven del catalanisme clerical i tradicionalista. Si bé *L'Avenç* tenia alguns col·laboradors francmaçons, no sembla que ho fossin els propietaris. Però la manca d'articles de tema confessional a la revista i els pocs llibres religiosos que comentava —i sempre des d'una perspectiva cultural— la feren sospitosa als ulls de la clerecia, que no la veia amb bons ulls malgrat que *L'Avenç* no compartia l'anticlericalisme d'altres revistes coetànies en català, més populars i menys cultes, com *La Tramuntana*, *La Campana de Gràcia* o *L'Esquella de la Torratxa*.

Devia contribuir a la desconfiança envers *L'Avenç* el suport que Massó i Torrents donà a Jacint Verdaguer l'any 1895, quan va caure en desgràcia dels bisbes de Vic i de Barcelona i tingué en contra el marquès de Comillas i els jesuïtes, fins al punt que se li van treure les llicències eclesiàstiques. En plena polèmica pública Massó acompanyà Verdaguer a la inauguració de la font del barri de Penitents. Verdaguer el féu seure al seu costat i li donà l'original del seu *Sant Francesc* per a ser imprès a *L'Avenç*. Massó recordava:

Però ni mai que l'hagués acceptat! L'endemà ja començà la corrua de deutors [creditors] que presentaven cartetes del poeta dient que nosaltres teníem diners d'ell i que els lliuréssim tal i tal quantitat. Tot seguit d'acabada la impressió, vàrem donar-li tots els exemplars, descomptant-ne l'import de les despeses i mitjançant rebut. Vàrem refusar tota administració de l'obra, recordant-nos

20. En canvi, el bibliògraf i erudit Ramon Miquel i Planas, gran amic de Massó i Torrents, era en aquella època partidari de la reforma fabriana, però després de 1913 esdevindria un antinormista molt destacat.

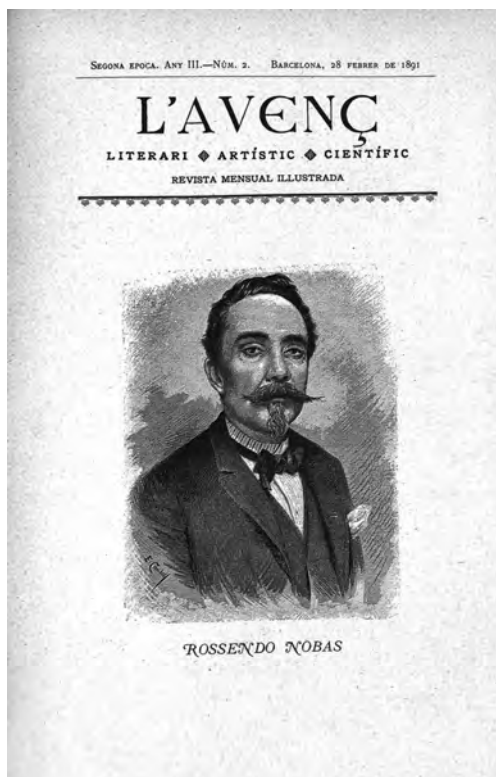

FIGURA 5. *L'Avenç* de la segona època. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

d'una comissió de bones persones que es proposaven satisfer tots els deutes del poeta; però s'havia hagut de dissoldre perquè va ésser impossible saber a quant ascendien.

Malgrat aquests embolics, Massó i els seus amics es condolien de les penes de Verdaguer i quan morí li publicaren obres pòstumes a l'editorial de *L'Avenç*.²¹

Tornem per un moment a la temàtica lingüística. Avui, quan el català compta amb una ortografia i unes normes gramaticals consolidades, poden sorprendre les passions enceses que desvetllaven aquestes qüestions. Ningú discutia que calia una sola ortografia, però quina? El llenguatge escrit —la llengua literària que deien aleshores— és una convenció. Ha d'estar justificada, ha de respondre a una coherència i ha de resultar pràctica, però es tracta d'una convenció. De

21. *Cinquanta anys...*, p. 38.

manera que un cultivador de la llengua podia preguntar-se per què s'ha d'adoptar la convenció d'un altre en lloc de la pròpia. Canviar d'ortografia és per a un escriptor un canvi formal d'envergadura. Per això la norma ha de tenir l'autoritat del poder polític al darrere i Catalunya no en tenia. No en tenia la Diputació de Barcelona el 1913, l'any de les normes de l'Institut d'Estudis Catalans, ni tampoc la Mancomunitat de 1914, que aspirà a l'autonomia política però no l'aconseguí. Així i tot, era l'embrió d'un govern català i com a tal el seu suport va ser molt important.

Ja s'ha fet abans esment de la impremta i cal dir que la tipografia innovadora de L'Avenç es posà de moda com la més elegant i que durant un temps la impremta compensava el dèficit que donava la revista. Cap a 1893, recordava Massó i Torrents:

Si bé la llibreria no anava tan bé com era de desitjar, a la impremta treballàvem de valent, fins al punt d'haver-hi mesos que no podíem donar l'abast a la feina: catàlegs, impressions per al comerç i la indústria. Comptàvem amb grans clients. A mi sempre m'ha agradat la bella tipografia, i m'havia adonat que en altres països no seguien la norma del *Jarro de Médicis* a les portades: vaig trencar tots els motllos, i vaig observar amb satisfacció que allò tenia èxit, perquè altres impremtes ens escarnien. Havíem excel·lit en tota mena de participacions: de naixença, de casament i de mort.

Massó feia tot el possible per a presentar als clients models de textos en català en lloc de castellà i sovint els convenia: «Teníem models perfectament nous de redacció per a sortir-nos dels patrons establerts per la rutina.»

Però el 1898, quan sortí la revista *Catalonia*, diu Massó que ja la impremta patia dificultats. Les modes passen i sobretot es copien i L'Avenç era imitat de segona mà amb menys qualitat i preu. Potser la gran expansió editorial de L'Avenç del primer decenni del segle xx també tenia com a estímul secundari i inconscient el desig de donar feina a la impremta pròpia, però no s'assolí l'equilibri.

El 1889, Massó era més prudent. La tirada de *L'Avenç* era de 500 exemplars i no de més de 2.000 com l'any 1882. El preu del número mensual no havia canviat: cinquanta cèntims, i es mantingué igual quan la periodicitat esdevingué quinzenal el 1893. Així i tot, els comptes no acabaven de sortir, segons una lletra de Lluís López Oms a Massó i Torrents del 15 de febrer de 1889. López Oms comentava que la subscripció era de 5 pessetes l'any, que multiplicades per 500 —si bé no tots els exemplars anaven als subscriptors— donaven 500 duros, que es convertien en 400 descomptant la comissió dels llibreters, però el tiratge sol ja costava 420 duros i, per a atraure i mantenir subscriptors, aquests rebien com a regal tres llibres cada any, quan el preu de cada un d'aquests en llibreria hauria estat de 5 pessetes. Calia o abaratir la tirada per mitjà de rebaixar la qualitat del paper i el nombre de gravats, o

apujar el preu, com a mínim als no subscriptors, i alhora deixar de fer regals de promoció a aquests últims.²²

En aquell temps Massó esdevingué amic de Joan Maragall, a qui havia conegut a Olot durant unes vacances. Els va presentar l'amic comú Josep Soler i Miquel, crític literari de *La Vanguardia*.²³ A *L'Avenç* la primera poesia de Maragall que van publicar va ser «Les minves de gener». Després també hi publicaren «La vaca cega». Més endavant Maragall va anar publicant llibres a l'editorial de *L'Avenç* en l'ortografia que anaven fixant.

També penetrà Massó i Torrents en aquells anys en la biblioteca de Marià Aguiló i hi restà captivat. Esdevingué un admirador d'Aguiló i el tingué com a model seu en tant que bibliòfil, lingüista i historiador de la literatura, un guia per la plena consciència que tenia de la unitat cultural dels Països Catalans. Aguiló era mallorquí, fou director de la Biblioteca Provincial de València i després de la de la Universitat de Barcelona. Massó escrivia: «Ah! No hi ha dubte que l'Aguiló va ser el nostre mestre, el primer excursionista a la manera nostra, i que també sentia, al moment d'anotar cada observació, el foc sagrat de l'amor patri.» Massó dedicà a Marià Aguiló un llarg discurs ple de dades útils, llegit al Centre Excursionista de Catalunya, l'any 1897. Fou editat per *L'Avenç* (Ronda Universitat, 4) en un fullet de 27 planes l'any següent.²⁴

Molts dels col·laboradors de la primera època de la revista *L'Avenç* ho foren també en la segona, amb noves incorporacions. «Tant parlaven de modernisme els articles d'En Cortada i d'En Brossa, que no tenia res d'estrany que vinguessin alguns clients de bona fe a la llibreria perquè els servissim un tractat de modernisme, els quals sovint se'n anaven creguts que ens negàvem a vendre'ls-el», recordava Massó i Torrents molts anys després. Evidentment no podia haver-hi persones més oposades a una preceptiva i a una doctrina que els modernistes, que combatien l'academicisme i el costumisme igual que la pintura i la novel·la històriques. Llibertat enfront dels apriorismes era allò que reclamaven alhora que miraven a París en lloc de mirar a Madrid, que seguia reticent encara al Modernisme.

El 31 de desembre de 1891 Massó i Torrents explicava a *L'Avenç* el criteri que seguien: «[...] la franquesa més grand ha dominat en las críticas y s'han discutit homes y teorías sense prejudicis ni exclusivismes». I definia allò que ell entenia per

22. Eduard VALENTÍ FIOL, *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*, Barcelona, Ariel, 1973, p. 165.

23. Soler i Miquel es va suïcidar el 1897. En van editar un llibre pòstum de poesia a cura de Joan Maragall.

24. «L'Aguiló va ésser el veritable precursor de les nostres tasques. Imaginem-nos-el recorrent regions apartades per allà a l'any 1845 o 1850 —perquè ell s'allunyava de les carreteres, cercant els camins poc fresats— i presentant-se en l'humil llogaret o en la pobra masia esgarriada o al pastor al mig de la pleta; procurant tocar el cor d'aquella gent, de natura desconfiada o esquerra, per poder-los arrencar sense que se n'adonguin el tresor de saviesa popular que guarden.»

naturalisme: «Tant l'art com la ciencia estudian avuy a la Naturalesa y a l'Humanitat franca y directament, sens ideas preconcebudas ni trabas que lliguin [...]. [E]ns mostran devant dels nostros ulls en la vida de la que formem part, lo bo y lo dolent, lo bonic y lo lleig.» En realitat aquest naturalisme és el descobriment de la llibertat de pensament que neix de la llibertat d'observació i que exigeix la llibertat d'expressió. I no sols l'aplicava Massó a la literatura sinó a la política: «[...] de manera que regionalisme y naturalisme han vingut a ser una meteixa cosa».²⁵ Massó només dóna crèdit a la realitat i a la pròpia raó amb la satisfacció de fer front al que és convencional i al que és aparent. Però, per a particularitzar, cal universalitzar. Per a ser actual i viu, cal rebutjar l'historicisme i això, venint d'un estudiós de la literatura medieval com Massó i Torrents, té especial significat:

Are, el que d'una manera soptada es dedica a l'estudi de las cosas passadas, sense un ideal modern qu'el dirigeixi y am criteri pessimista sobre l'estat actual de las cosas de la nostra terra, corre el perill de deixar-se dur per l'amor desperat pel coneixement d'una època determinada, y fins de caure en l'error de voler habillar a la Catalunya d'are am vestits passats de moda, com si no hi haguessin sigles de per mitj, sense fer-se càrrech de què Catalunya ha combatut com els altres paisos per las ideas modernas.

I aquestes idees modernes venien d'Europa, venien del nord.

Però aquest modernisme, encara que fos eclèctic, exclouia l'esteticisme, que és evasió, perquè havia de comportar una regeneració de la societat catalana. La incomoditat que en diversos sectors catalans causava aquesta exhibició de modernitat era evident. La traducció de models europeus de literatura i de pensament tenia un paper indispensable en aquella actualització tot evitant una imitació estrangeritzant pròpia d'un cosmopolitisme provincià, perquè ells eren catalanistes, és a dir, desitjaven l'autonomia de Catalunya, començant per la cultural.

Durant els dos primers anys de la segona època de *L'Avenç* la creació literària que publica no presenta una voluntat combativa d'avantguarda sinó que sembla una continuació de l'època anterior i la crítica segueix la mateixa tònica. Pel que fa a la crònica històrica, sembla de vegades una improvisació d'erudits locals. La crítica política es fa, en canvi, més incisiva. S'aconseguí la tornada d'Almirall, però aquest, que es trobava en una fase descendent, donava una visió pessimista. Fou amb l'entrada de Casas-Carbó que *L'Avenç* es tornà més combatiu i inconformista amb la crítica musical i literària d'Alexandre Cortada, implacable amb els directius del Liceu, juntament amb la crítica d'art de Raimon Casellas, la lingüística de Pompeu Fabra i la ideològica de Jaume Brossa. Fou en aquesta l'època quan

25. Es pot observar la contraposició implícita amb *La Tradició Catalana* de Torras i Bages, per al qual regionalisme català i tradició cristiana d'origen medieval anaven plegats.

L'Avenç prengué les característiques iconoclastes amb què ha passat a la història. Al mateix temps la creació de la impremta pròpia fou beneficiosa en una primera etapa per a abaratir els costos de la revista, a la vegada que la llibreria era una de les comptades de Barcelona que tenia llibres en anglès i en altres llengües.

A finals de 1892 *L'Avenç* publicava per primer cop el seu cos de redactors i la llista de col·laboradors. Cal remarcar que en tenia a Girona, Palma de Mallorca, València, París, Lisboa i Colònia. Era una manera de marcar l'ambició cosmopolita i alhora d'abastar tot l'àmbit dels Països Catalans. S'afegia amb orgull que la revista es podia trobar a Leipzig, Madrid, París, Londres i Torí. Era una manera de remarcar la voluntat europeïsta del catalanisme de *L'Avenç*. Com a directors figuraven per aquest ordre Massó i Torrents i Casas-Carbó. La condició de redactors la tenien Pompeu Fabra, Alexandre Cortada, Raimon Casellas, Ramon D. Perés, Eudald Canivell i Emili Guanyabens. El quadre dels trenta-dos redactors mostra que la revista no havia perdut el pluralisme ni l'eclecticisme malgrat que s'estava definint cada vegada més.²⁶

No es va reduir la colla de *L'Avenç* a publicar la revista, sinó que d'aquesta sorgiren altres iniciatives. Va ser en el seu cercle que Enric Morera decidí crear la coral Catalunya Nova el 14 de juliol de 1893. Un altre fruit d'aquell cercle foren les Festes Modernistes de Sitges i també el Teatre Independent, que debutà a l'Olimpo de Barcelona.

Massó es dolgué de la deserció de Raimon Casellas, influent crític d'art, implacable amb la cultura catalana anterior que considerava antiquada. El 1892 Casellas deixà *L'Avenç* per *La Vanguardia*, que li oferia millors condicions i més lectors encara que havia d'escriure en castellà.²⁷ El 1901, amb *Els sots feréstecs*, Casellas inicià la novel·la modernista del corrent conegut com a naturalisme rural. Precisament Massó i Torrents, en escriure *Desil·lusió* (1904), volia oferir una alternativa urbana a aquest tipus de novel·la. El 1899 Casellas deixaria *La Vanguardia* per *La*

26. Figuren per aquest ordre: Manuel de Bofarull, C. Bosch de la Trinxeria, Apel·les Mestres, Alfons Sunyol, Amador Esteve, Josep Masriera, J. Plana i Escubós, J. Pons i Massaveu, Joan Govern, Josep Puiggarí, Lluís Romero, Josep Coroleu, J. Valentí i Vivó, Jaume Carner, F. Bartrina, Joan Maragall, J. Puig i Cadafalch, J. Franquesa i Gomis, Pompeu Gener, Ramon Font, Santiago Rusiñol, Mariano Foix, Ramon Casas, Joaquim Botet i Sisó (Girona), Enric C. Girbal (Girona), Gabriel Llabrés (Palma de Mallorca), Roc Chabàs, canonge (València), J. M. Guàrdia (París), Amédée Pagès (París), Teixeira Bastos (Lisboa) i Johannes Pastenrath (Colònia).

27. Massó i Torrents, tan benèvol amb tothom a *Cinquanta anys...*, no amaga l'antipatia que li desvetllava Casellas. Explica que va comprar per cent duros un àlbum de dibuixos de Viladomat, continuat per Montanya i el va donar a Casellas per la seva insistència a tenir-lo i que aquest va retallar aquella antiguitat en peces menudes, cosa que indignà Massó. «En art i en literatura barroquejava; en la conversa es contorsionava rient per endavant de les seves pròpies ocurrencies. M'havia contat que quan era criatura era mal format i tenia pit de pollastre, i que per això s'havia nodrit a casa la seva dida, a Puiggraciós. Més endavant va tenir la mà pesada amb aquells veïns en *Els sots feréstecs*.»

Veü de Catalunya, convertida en diari sota la direcció d'Enric Prat de la Riba, que el féu redactor en cap d'aquest periòdic. Res feia pensar que Raimon Casellas se suïcidaria el 1910, víctima d'una depressió motivada en part per la preocupació per l'ascens amenaçador dels noucentistes.²⁸

Malgrat l'èxit de la revista *L'Avenç* en la segona època, cal no oblidar que des dels inicis havia apostat Massó pel catalanisme de Valentí Almirall, però aquest, després d'assolir el punt màxim de la seva influència amb la publicació de *Lo Catalanisme* el 1886, havia vist disgregar-se el Centre Català amb l'escissió de la majoria vers la Lliga de Catalunya. A la nova confederació de clubs catalanistes que era la Unió Catalanista de 1891, restava minoritària l'ala d'Almirall, que no havia aconseguit portar la major part dels republicans federals al Centre Català alhora que n'havia vist apartar-se al cercle de *La Renaixensa* i veia la seva posició combatuda pels regionalistes seguidors de Jaume Collell i de Torras i Bages, és a dir, per aquells que lligaven el catalanisme al catolicisme tradicionalista encara que allunyats dels carlistes. Si Almirall havia dit que el caràcter català havia degenerat, per a *L'Avenç* la consigna era la «regeneració política de la pàtria catalana» i totes les seves propostes crítiques i renovadores anaven encaminades a aquest fi.²⁹ Proliferen per això les traduccions en els textos de *L'Avenç* de la darrera època.

Dins del catalanisme, *L'Avenç* no es movia en un terreny fàcil. I més encara amb col·laboradors com Jaume Brossa, a partir de setembre de 1892, amb el seu entusiasme per Nietzsche i Ibsen i la seva tendència a un anarquisme individualista. Brossa es va haver d'exiliar el 1897 a París, on visqué amb una filla de Francesc Ferrer i Guàrdia, de la qual es separà. Brossa publicà vint articles signats i altres sense signatura a *L'Avenç* fins al tancament de la revista.³⁰ Féu de l'ancià Frederic Soler el blanc dels seus dards arran de l'estrena del drama titulat *Jesús*.

L'any 1893, el darrer de *L'Avenç*, començà amb un article de Pompeu Gener, adreçat a Torras i Bages, amb motiu de la publicació del llibre del futur bisbe de Vic, *La tradició catalana*. Aquest clergue havia publicat un article contra Renan, el qual associava al seu admirador, que era Pompeu Gener, que respongué amb ironia des de *L'Avenç*. També aparegué aquest any a la revista la traducció de *La intrusa* de Maeterlinck, feta per Pompeu Fabra, que rebé la felicitació de l'autor de l'obra.

El juliol de 1893 la revista publicava l'article més famós de Jaume Brossa: «La Joventut catalana d'are». És molt representatiu d'aquell aire de rebel·lia que s'enfrontava al sòlid conservadorisme dominant, i acabava així:

28. Jordi CASTELLANOS, *Raimon Casellas i el Modernisme*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983-1992.

29. A l'article que resum la tasca de 1892 i programa la de 1893 a *L'Avenç*.

30. Estudi introductori de Joan Lluís MARFANY a *Jaume Brossa i el regeneracionisme català*, Barcelona, Edicions 62, 1969, col·l. «Antologia Catalana», núm. 52.

A vosaltros, negativistes, eterns descontents, *reventadors* illuminats que penseu en teatres independents, en omes lliures, en criteris oberts, en cors francs; que creieu possible la destrucció del poder polític; que somieu en l'Estat econòmic; qu'esteu penetrats de les sensacions refinadament fortes que dóna el saboreig d'una obra d'art; que us deixeu seduir pels grans sintetisadors del segle, Zola, Ibsen, Renan, Taine, Schopenhauer, Darwin, Spencer; qu'esteu arrastrats pel culte a Wagner; qu'espereu el triomf sacrosant de totes les autonomies; qu'aneleu una dòna digne companya de l'ome nou, intel·lectual i fort: Vaja, salut!

Recordava Massó i Torrents, anys més tard:

En Brossa, durant els anys 1892 i 1893 (darrer de *L'Avenç*), va donar el to a la nostra revista: hi va publicar articles com *La joventut catalana d'ara*, que era vibrant d'emoció i d'esperit crític, però abundant de frases contradictòries i llampanes. Els seus articles eren sempre importants i ben construïts. Algunes vegades (poques) tenien bon començament, pel mig s'emmalaltien i fluïxaven en acabar. Recordo que en el darrer temps (1893), en què el desig de rebentada el corprenia, en va fer una de tan crua contra En Frederic Soler, que no li deixava gairebé res sencer. En *Pitarra* va venir a la redacció tan desolat, que en Casas i jo vàrem acordar suspendre *L'Avenç* en finir l'any.³¹

Aquest fet, per si sol, no explica el final de la revista. Les crítiques de Cortada i de Brossa estaven indisposant amb *L'Avenç* molts lectors que deixaven de comprar la revista en veure devaluats alguns dels autors fins aleshores més respectats i això tenia serioses conseqüències econòmiques, encara que la impremta compensés en aquell moment el dèficit de la revista, però no ho podia continuar fent per temps indefinit.

El clima polític s'estava enrarint i regnava un clima de reacció entre bona part del públic lector després de la bomba contra el capità general de Catalunya el 24 de setembre de 1893, un fet que causà morts i ferits i va anar seguit per l'afusellament de l'autor, Santiago Salvador, el 21 de novembre de 1894. Pocs dies després de l'atemptat la policia efectuà un registre als tallers i a la llibreria de *L'Avenç*. Fou infructuós però equivalia a una intimidació a la vegada que les subscripcions descendien de forma alarmant. Al mateix temps, després de l'increment constant de les edicions fins al 1892, aquestes baixaven com a conseqüència, per contagi, de la fama d'extremisme que s'havia guanyat *L'Avenç*, una fama que l'estava aïllant.³²

31. *Cinquanta anys...*, p. 30-31.

32. Eudald Canivell, col·laborador de primera hora de la revista i que mai l'abandonà, donà la seva versió autoritzada: «[...] Jaume Brossa, assidu col·laborador nostre, cada dia afirmava més les seves idees ultra-avençades. La seva grandesa de cor no l'alliberà dels retrets. Per desgràcia de tots, esclatà la bomba al Liceu. La gent s'indignà, ens miraven de reüll. Figureu-vos, teníem un anarquista a casa! Quin

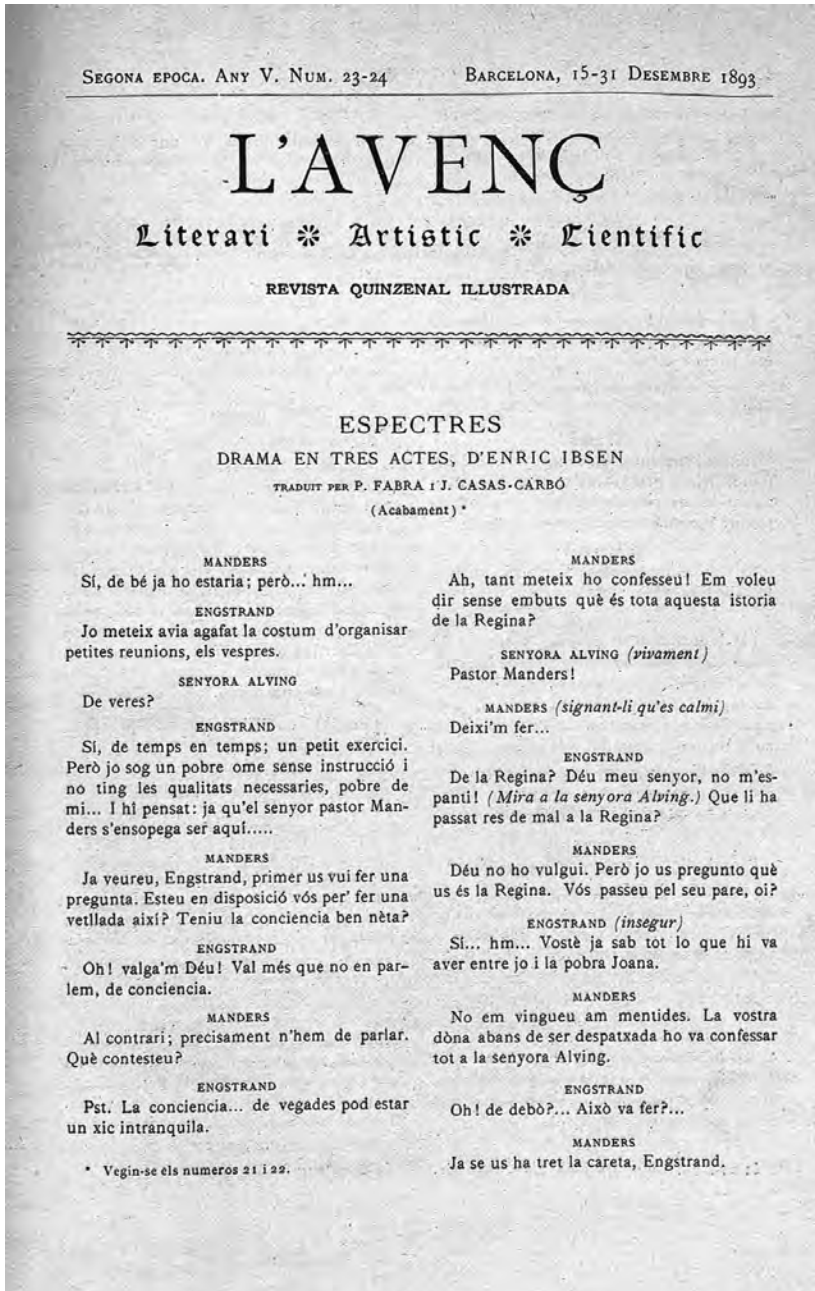

FIGURA 6. Darrer número de la segona època de *L'Avenç*. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

El 7 de novembre esclatava la bomba del Liceu. Abans d'haver de practicar l'auto-censura, Massó Torrents i Casas-Carbó optaren per tancar la revista. La segona i darrera època de *L'Avenç* finalitzà un mes després de la bomba del Liceu i no fou per casualitat. La revista s'acomiadà amb un article arrogant: «A reveure!» (text 4).

Massó i Torrents fa referència al procés de Montjuïc als seus records, però no hi ha a les seves memòries la més petita al·lusió a les bombes del final del segle XIX, malgrat que el seu impacte devia ser prou fort en una sensibilitat com la seva. La criminalització de l'anarquisme afectava *L'Avenç*, que admetia, dins del seu liberalisme inconformista, les idees anarquistes encara que no les compartís. Cap text de Massó ni de Casas permeten certificar que en aquell moment compartissin els al·legats de Brossa, si bé tampoc els rebutjaven i, per tant, se'n feien solidaris en part. La fama d'extremisme de *L'Avenç* procedeix d'aquell moment. Però és una llegenda que tots els obrers de la impremta de *L'Avenç* fossin anarquistes.³³

Després de suspendre la publicació de la revista no s'aturaren les iniciatives del seu cercle. *L'Avenç* encara promogué una representació d'*Espectres*, d'Ibsen, el gener de 1896, al teatre Olimpo, ple de gom a gom. L'obra havia estat publicada a la revista en traducció de Fabra i Casas-Carbó. Ignasi Iglésias feia el paper d'Oswald Alving, que Brossa havia hagut de deixar per raons de salut, i Fabra interpretà el paper del pastor Manders. La representació va anar precedida d'una conferència de Pere Coromines. A mitja representació es va presentar la policia, va pujar a l'escenari i va demanar pel president. Li respongueren que no en tenien. La policia va demanar el permís i tampoc existia. Però van poder acabar la representació. Fou la primera i la darrera. Mesos després Coromines era empresonat a Montjuïc i Brossa fugia a París.

Les relacions amb anarquistes, que eren federals com els catalanistes de *L'Avenç*, donaren lloc a alguna sorpresa com la que esmenta Josep Pla a la seva biografia de Cambó de 1928. Segons Pla, els de *L'Avenç* acolliren molt cordialment un italià anomenat Michele Angiolillo, que poc després era l'assassí del cap del Govern, Cánovas del Castillo, el 8 d'agost de 1897, i els directius de *L'Avenç* s'assabentaven amb horror per la premsa de l'acció de qui havien acollit cordialment com a amic.

anarquista, el bó, l'intel·ligent Jaume Brossa! Sigui com vulgui, sovintejaven les lletres de persones queixoses pel to que les tendències d'en Jaume Brossa donaven a la revista; «*L'Avenç*» estava en situació violenta davant de tota la ciutat; els subscriptors es donaven de baixa. Què havíem de fer: separar-nos d'en Brossa? Massó i Torrents decidí plegar» (J. NAVARRO COSTABELLA, «Conversa amb Eudald Canivell», *La Veu de Catalunya* (17 febrer 1927)).

33. Una llegenda repetida per un autor que sembla ben informat com Melcior Font a «L'obra i els homes de "*L'Avenç*"», *Revista de Catalunya*, III, núm. 28 (octubre 1926). Diu a la plana 30: «Va escaure's, a més, que gairebé tots els obrers de *L'Avenç* eren anarquistes ben significats. [...] Van començar a sovintejar les delacions. Un dia, la policia va anar a fer un registre a la llibreria. El registre, és clar, no va donar cap mena de resultat. Cap document acusador no pogueren trobar-hi.»

Però entre els treballadors de L'Avenç no es féu cap purga i la prova és que el 1897 entrava a la impremta l'anarquista Felip Cortiella. No tingué caire ni polític ni social la seva topada amb el regent de la impremta, Roca Capull, que era membre de l'esquerrana Colla del Foc Nou, creada el 1896. Així fou com Cortiella, entusiasta d'Ibsen i partidari decidit d'un anarquisme en català, passà de l'admiració envers els propietaris de L'Avenç a l'animadversió.

Modernisme i anarquisme havia semblat que confluien en el comú combat contra el conformisme de la burgesia i en la revolta contra allò establert, encara que als rengles modernistes només eren uns pocs els que manifestaven l'afany més demolidor. Al cercle de L'Avenç pertanyien joves intel·lectuals procedents de l'esquerra, desitjosos de justícia social i convençuts que s'havien de posar al servei de la cultura dels obrers, com Pere Coromines, de la Colla del Foc Nou, igual que Jaume Brossa, Ignasi Iglésias, Ramon Sempau i altres, que difonien el teatre d'Ibsen o feien conferències a centres obrers, on, naturalment, hi havia entre el públic anarquistes i alguns d'ells devien ser partidaris de la propaganda pel fet, és a dir, de la violència terrorista.

No era un fet excepcional a l'Espanya de l'època aquesta aproximació als medis llibertaris per part d'intel·lectuals que es consideraven d'esquerrres sense ser àcrates. A la revista *Ciencia Social*, al costat d'anarquistes eminents com Kropotkin o Peloutier, apareixien les signatures no sols de Pere Coromines, sinó d'Unamuno o del catedràtic de dret penal de Salamanca, Dorado Montero. El règim semblava anquilosat i corrupte, la condició obrera era deplorable i l'abstencionisme polític era generalitzat malgrat el sufragi universal masculí, implantat el 1890 però adulterat de forma general.

Si la revista no hagués plegat, possiblement l'acció governativa s'hauria abatut sobre seu i, de retruc, sobre l'editorial i la llibreria, quan es desencadenà la repressió massiva i indiscriminada arran de la bomba contra la processó de Corpus al barri de Santa Maria del Mar, el 7 de juny de 1896, al carrer de Canvis Nous, un atemptat que matà sis persones, entre elles una nena, i en ferí quaranta-quatre més, totes elles de les classes populars. L'opinió pública, esgarriada, exigia càstigs exemplars i ràpids alhora que tancava els ulls a les tortures i a les irregularitats, de les quals no apareixia cap informació als diaris de més tirada, si bé la censura tampoc ho hauria permès. Les bombes acabaren amb l'aparent aproximació entre modernisme i anarquisme. Brossa, exiliat a París, mantingué contacte amb els cercles anarquistes. No es perdé la cordialitat en la relació amb Massó i Torrents, que va enviar a Brossa un exemplar de *La fada*, i des de París l'exiliat li ho agrai emocionat el 18 de febrer de 1897. Brossa tornaria a col·laborar a *Catalonia*, que fou la continuació de L'Avenç. Pere Coromines estigué en perill de ser condemnat a mort, després se li imposà una dura pena de presó i, finalment, se l'expulsà a l'estranger com molts altres encartats, que feren en altres països una campanya de denúncia

contra el procés de Montjuïc que acabà amb cinc afusellats de molt dubtosa culpabilitat. Això es produïa en el precís moment que el Govern espanyol havia de fer front a la segona insurrecció cubana i a la primera filipina, de manera que el seu aïllament internacional era el pitjor que li podia passar.

Fou la percepció de la previsible agudització d'aquell clima allò que sembla que va guiar els propietaris de la revista *L'Avenç* en la decisió de tancar-la. Així i tot, no varià la posició de Massó i Torrents, que actuà en defensa dels detinguts. Així recordava més tard les seves gestions, facilitades per la seva relació amb el governador Eduardo de Hinojosa, catedràtic a Madrid i historiador del dret:

Quan vaig informar-me de la presó d'En Pere Corominas i molts altres que patien per motius igualment injustificats, vàrem iniciar, des de l'endemà passat, amb el Sr. Hinojosa, les gestions encaminades a redreçar l'imperi de la justícia. Volent el Govern desentendre's d'aquell assumpte, carregant-ho tot sobre l'autoritat militar, les gestions varen ésser llargues i difícils. Per fi, el governador va obtenir que el Govern li encarregués una informació sobre el que feia l'autoritat militar a Barcelona. El Sr. Hinojosa m'informava de les seves gestions i s'informava de les nostres, i de vegades, quan rebia notícies, em feia aixecar a altes hores de la nit. A l'últim va voler tenir una entrevista, a casa meua, amb algun dels amics d'En Corominas, que s'escaigué ésser l'Hurtado, qui va tenir un dia feliç pledejant a favor de tots els presos. De la informació que el governador, ben documentat, va escriure, en va venir que s'esbullà tota la combinació Despujol-Marzo, etc., i una gran part dels inculpats varen anar al carrer. A «*L'Avenç*» rebíem escrits que firmaven tots els empresonats i les famílies d'alguns d'ells, els quals, sabent la meua influència, em venien a veure.³⁴

Així s'aconseguí que la informació que rebé el Govern reduís les condemnes i que la major part dels encartats sortissin en llibertat encara que en direcció a l'exili forçós. Massó envià a Pere Coromines *La fada* i el pres li va respondre des del castell, el 15 de febrer de 1897, emocionat per la dedicatòria afectuosa.³⁵

34. *Cinquanta anys...*, p. 40. Les gestions foren tan discretes com eficients. Amadeu Hurtado a les seves memòries no en diu res. Tampoc n'hi ha cap referència al complet estudi d'Antoni Dalmau *El procés de Montjuïc: Barcelona al final del segle XIX*, Barcelona, Base, 2010. Entre la correspondència de Massó i Torrents, conservada a la Biblioteca de Catalunya, es troba una carta manuscrita signada per setanta empresonats al castell de Montjuïc i adreçada als lectors de la llibreria de *L'Avenç* en la qual proclamen la seva innocència i denuncien que fa sis mesos que són a la presó sense garanties jurídiques. Està datada el 3 de desembre de 1896. Entre els signants, hi trobem Teresa Claramunt i Pere Coromines i porta per títol «¡Somos inocentes! Lectores de la Libreria *L'Avenç*».

35. «El que es troba empresonat, encara que la consciència de no haver comès cap delictes li doni coratge i consol, té un corcò aquí dintre del cor que el rosega de nit i de dia. Qui sap què en diran els altres? Qui sap si voldran saludar-te quan seràs fora? I la dedicatòria de vostè l'ha mort, aquest corcò. No ha esperat que sortís a fora del castell per dir-me que segueixo mereixent la seva bona amistat, i com a penyora del seu afecte em dona un tros de la seva ànima» (Pere COROMINES, *Diaris i records*, I, *Els anys*

A partir de febrer de 1898, Massó trauria amb Casas-Carbó una nova revista, *Catalonia*, hereva de l'anterior i en la qual tornaria a col·laborar Brossa des de París, encara que de forma més espaiada i menys cridanera. En aquell moment no havia arribat encara l'amnistia, però la campanya pro revisió del procés de Montjuïc havia començat.

El mes d'abril del mateix any els Estats Units declararen la guerra a Espanya i el 3 de juliol l'esquadra espanyola fou desfeta a la batalla de Santiago de Cuba, fet que precipità l'armistici i la pèrdua de Cuba, Filipines i Puerto Rico per la monarquia espanyola.

Abans de tot això, el 2 de desembre de 1897, Massó i Torrents havia ingressat a la Unió Catalanista, fundada com a confederació de clubs catalanistes diversos el 1891 i autora de les Bases de Manresa de 1892, el primer avantprojecte d'autonomia política de Catalunya.³⁶ Aquesta incorporació tardana de Massó a la Unió Catalanista indica que li havia costat identificar-se amb l'orientació en part conservadora d'aquella federació. Quan Massó hi va ingressar, ja s'havia extingit el Centre Català. També havia patit suspensió governativa el diari *La Renaixensa*, portaveu de la Unió, arran de la publicació del missatge a Jordi I, rei dels hel·lens. Fins a l'octubre de 1897 el diari no havia tornat a sortir a Barcelona —després d'un temps d'editar-se al Vendrell per pertànyer a la província de Tarragona. El diari *La Renaixensa* era partidari de l'autonomia de Cuba encara que, quan el Govern espanyol la hi concedí, considerava que potser era tard, com així fou. Massó i Torrents no arribà a tenir cap càrrec en la Unió Catalanista, que va començar la seva davallada a partir de l'ascens de la Lliga Regionalista el 1901 com a partit polític que defensava la via gradual i possibilista vers l'autogovern en lloc del «tot o res» de la Unió Catalanista.³⁷

POETA I NARRADOR

Abans de parlar de *Catalonia*, potser la revista més influent del Modernisme, cal donar un cop d'ull al conjunt d'obres de creació que va escriure i publicar Massó i Torrents entre 1888 i 1904. La seva vocació literària, reflectida en poemes i relats curts, ja havia quedat clara en la primera època de *L'Avens* i continuà ben present després. El 1888 Massó publicava el *Llibre del cor*, poesia íntima, amorosa, que segueix la vida de l'autor des de l'estiu a Camprodon fins al viatge que emprengué cap a Anglaterra, Escòcia, Hongria, Alemanya i França. Els poemes respo-

de joventut i el procés de Montjuïc, edició a cura de Max Cahner i Joan Coromines, Barcelona, Curial, 1976, p. 163-165).

36. Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític: Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

37. Josep Maria FIGUERES, '*La Renaixensa*', *diari de Catalunya (1881-1905)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1981, col·l. «Episodis de la Història», núm. 249, 60 p.

nen potser al seu prometatge amb Josefina Ventós (1865-1948), amb la qual contragué matrimoni el 1890 davant de Jacint Verdaguer com a sacerdot oficiant en el casament. Massó cercava superar el romanticisme i trobava la solució en les propostes de Ramon D. Perés, que prologava el llibre. Era allò que a l'època s'anomenà *verisme* i que responia a un realisme construït sobre la vivència personal i la sinceritat, alhora que anava lligat a la defensa d'un llenguatge molt proper a la llengua parlada i allunyat de les inclinacions retòriques del romanticisme. Josefina Ventós era germana d'una col·laboradora de *L'Avenç*, Palmira Ventós, que més tard utilitzaria el pseudònim de Felip Palma als seus relats curts per a la revista *Juventut* i com a autora d'algunes obres de teatre.

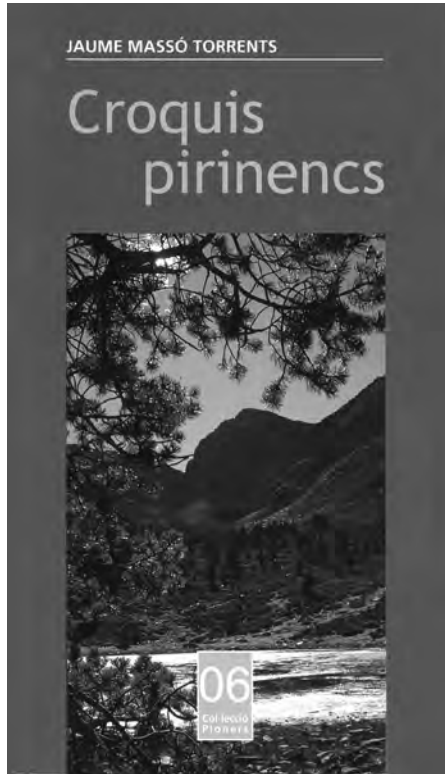
A Torroella de Montgrí Pepita Ventós heretà una casa amb una gran horta i una caseta a l'Estartit. Allí va estiuejar la parella amb els seus fills, prenent banys de mar. El pintor Joaquim Mir s'hostatjà de vegades a la casa de l'Estartit com a amic de Massó i Torrents i hi realitzà olis. El 1891 naixia el primer fill de la parella, Josep Massó i Ventós, que fou poeta, traductor i periodista. Guanyà guardons diversos als Jocs Florals de Barcelona els anys 1918, 1919 i 1921. Dirigí *La Rondalla del Dijous*, revista infantil en català, que era editada per L'Avenç. No durà gaire. La competència d'*En Patufet*, que sortia des del 1904, devia ser insuperable. Massó i Ventós traduí al català contes d'Andersen i de Maeterlinck; dirigí l'entitat El Teatre dels Poetes i fou redactor d'*El Poble Català* i de *La Vanguardia*. Josep Massó i Ventós morí el 1931. Era solter.

Jaume Massó i Torrents i Pepita Ventós tingueren altres tres fills per aquest ordre: Joan (1893-1936), Amèlia (1896-1962) i Miquel (1902-1973). Amèlia restà soltera. Joan i Miquel es dedicaren als negocis sense gaire fortuna. Tingueren una fàbrica d'ovoides —un carbó per a calefacció— a Tineu (Astúries), que no anà bé. Joan es casà amb Josefina Millet i Maristany.³⁸ Fou l'únic que tingué descendència. Donà a Massó i Torrents cinc nets, dels quals tres nois i dues noies. Massó i Torrents va veure morir dos nés abans que ell. Miquel Massó i Ventós era químic i treballà a l'empresa Rocalla de Castelldefels després de liquidar el negoci que tenia.³⁹

El 1896 s'editava el llibre més famós de Massó i Torrents, *Croquis pirinencs*, de dues-centes planes. Ell havia publicat molts relats independents a *L'Avenç* des del 1889 i ara n'apareixien dotze de junts en volum. Fou un èxit. La segona edició es va fer l'any 1903 i la tercera aparegué el 1910, totes dues de l'editorial de L'Avenç. El 1921 una quarta edició la treia l'Editorial Catalana a la col·lecció «Biblioteca

38. Germana de Fèlix Millet i Maristany, dirigent de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, financer, mecenes, promotor cultural (Minerva, Òmnium Cultural), i nebot del fundador de l'Orfeó Català, Lluís Millet. Fèlix Millet i Maristany subvencionaria a partir de 1943 per mitjà de la Benèfica Minerva l'Institut d'Estudis Catalans i altres empreses relacionades amb la llengua postergada.

39. Informació de Joan Massó i Millet, nét de Jaume Massó i Torrents.

FIGURA 7. *Croquis pirinencs*.

Catalana», dirigida per Josep Carner. En aquesta edició el llibre arribà als divuit relats en incorporar-ne quatre de nous. Fins i tot, sota el primer franquisme, en sortí la cinquena edició, la de 1947, dins de la Selecta. El 1996 n'aparegué l'edició no venal de l'Associació de Bibliòfils de Barcelona, amb una introducció de Ramon Pla i Arxé, i el 2006 la de Cossetània, a Valls, que és, per tant, la setena edició.

El llibre recull divuit contes o relats ambientats a les valls muntanyenques de Catalunya, a banda i banda de la frontera, especialment al Ripollès, la Garrotxa, el Conflent i el Vallespir, amb especial tirada per les valls del Canigó, encara que també inclou un relat entre la Ribagorça i la vall d'Aran i un de temàtica marinera ambientat a l'Alt Empordà. Combina les descripcions de paisatges i muntanyes amb drames humans i experiències vitals dels habitants d'aquells paratges molt més allunyats que ara de la vida urbana. Aplega uns textos de notable qualitat literària que van portar el món dels Pirineus al públic de les ciutats del seu temps. El contrast que es percep entre aquest llibre i el d'un gènere similar, el de Bosch de

la Trinxeria, *Records d'un excursionista*, de la mateixa època, indica la modernitat de l'obra de Massó. Raimon Casellas va rebentar el llibre de Bosch de la Trinxeria a *L'Avenç*, mentre que Massó el valorava, tot i que era diferent el seu punt de mira d'observador, tal com es veu a *Croquis pirinencs*. Jordi Castellanos considera que si Yxart n'hagués arribat a conèixer l'obra en un sol volum, n'hauria fet una alta valoració, però el crític ja era mort quan el llibre estigué editat.⁴⁰

No hi ha la comicitat del costumisme ni la idealització romàntica dels tipus i les situacions ni el determinisme social o la truculència del naturalisme ni les limitacions de la narrativa excursionista. A *Croquis pirinencs* el centre és l'experiència humana i això marca la diferència entre el costumisme mimètic i la literatura de creació.

Sense digressions didàctiques ni anotacions curioses, Massó descriu el Pirineu i parla dels seus habitants com els d'un espai d'humanitat i diversitat com qualsevol altre. Deixa de banda l'idealisme romàntic alhora que defuig la visió deformada del pagès o del muntanyenc com a ser primitiu, un clixé típic del burgès. Tampoc hi trobem el simbolisme, llevat d'en Po, on insinua un paral·lelisme entre el vell cantaire i la muntanya del Canigó. L'ancià s'acomiada de l'autor dient-li que l'estiu vinent ja no el trobarà però sempre hi serà el Canigó. L'estètica és realista o verista, alineada al costat de la reacció naturalista que s'enfrontava al simbolisme decadentista. Josep Pla va dir més tard de *Croquis pirinencs*: «La qualitat descriptiva del senyor Massó i Torrents és enormement precisa i exacta. Jo, personalment, d'ençà de molt jove la vaig llegir i n'estic enamorat».

Tot i un cert naturalisme, al darrere s'hi troba la concepció romàntica que les muntanyes septentrionals són el bressol de la nació catalana i les dipositàries de la puresa dels orígens. No hi manca el fatalisme d'una religiositat elemental en aquelles poblacions. Però tampoc amaga l'autor que el meravella la grandiositat de les panoràmiques des dels cims. En el relat «La nit al ras» Massó i Torrents formula el seu pensament:

I per què hi anem a la muntanya? Què ens hi atreu? Què ens fa deixar la ciutat per anar a trescar les serres? I què és el que manté el desig de recórrer i de conèixer sempre una comarca nova, de tantes com s'acullen en els replers del Pirineu català? No és certament la passió d'un esport, una necessitat higiènica? Oh, no! Hi ha una altra cosa més alta, guspira d'un foc sagrat que no pot apagar-se: la vaga il·lusió de contribuir a refer un poble: el nostre.

En un dels capítols —«Records de noi»— explica que d'infant estiuejava a Vernet i amb les germanes, amb poca diferència d'edat, anaven de vegades a Sant

40. Jordi CASTELLANOS, «Massó i Torrents: el combat per la cultura», a *Anuari de l'IEC: Curs 1994-1995*, Barcelona, IEC, p. 137-146.

FIGURA 8. Cartell de *La fada* (1897).

Martí del Canigó amb el seu gos, en qui confiava la seva mare. Els Pirineus els portava Massó i Torrents al cor des de la infantesa. A Vernet eren l'única família de Barcelona entre els forasters estiuejants. En qualsevol cas *Croquis pirinencs* contribuï a donar consciència als lectors catalans que Catalunya no acabava a la frontera sinó que continuava al nord de la serralada.

Massó, en una època en què eren molt pocs els excursionistes als Pirineus, contribuï a l'elaboració d'un imaginari col·lectiu. Tot i la seva identificació personal amb la cultura francesa, no era menys crític amb el nacionalisme francès d'estat que amb l'espanyol. Dins el capítol dedicat al vell cantaire de Vernet —en Po—, les cançons, corrandes i llegendes del qual està anotant el narrador, diu Massó: «El jovent, que ja sols canta motius d'òpera còmica o himnes patriòtics i pretensiosos d'una pàtria gran i llunyana i més o menys convencional, l'escoltava amb respecte entonar aquells aires de la terra que responien a un sentiment d'una pàtria de debò.» Massó explica el cas d'un rector ple d'enyorança, desterrat pel seu

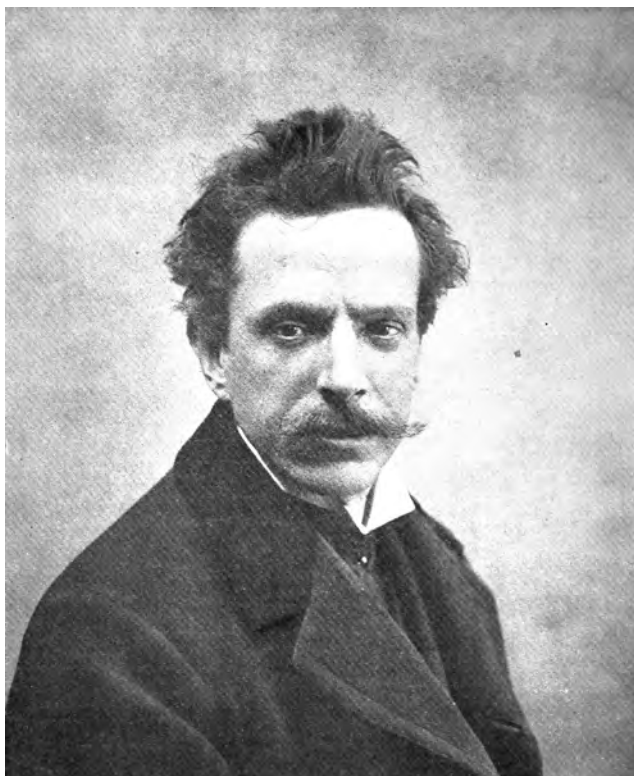

FIGURA 9. Retrat d'Enric Morera.

bisbe des d'un poblet del Vallespir, on era feliç, a un de les àrides Corberes com a càstig perquè parlava a aquells pagesos de la Catalunya del Nord en la seva llengua catalana.

Massó i Torrents es presenta amb altres amics excursionistes transcrivint les cançons que escolten a una casa de pastors i pagesos i entre els pescadors de Port de la Selva contemplant Sant Pere de Roda des del mar. Ni una versió idíl·lica ni una sempre tràgica, la muntanya apareix amb els seus perills, les seves amenaces, però també amb l'alegria del paisatge. Desplega un retaule de pastors i contrabandistes amb els seus drames però també amb la seva capacitat per a gaudir de la bellesa dels seu país.

Molt emparentada amb *Croquis pirinencs* es troba *La fada, drama líric en un acte*, una òpera curta amb música d'Enric Morera, amb qui Massó tingué molta amistat. Pocs anys abans Morera havia fundat la coral Catalunya Nova, formada per obrers sense coneixements de solfeig. L'òpera fou fruit d'una excursió que feren

Massó i Morera als Pirineus. Massó i Torrents ofería en el llibre la traducció literal del text en francès, al costat del català. *La fada* va ser representada el 1897 a Sitges, precedida per un discurs de Santiago Rusiñol, a El Prado Suburense, a les terceres (i darreres) Festes Modernistes. Miquel Utrillo va actuar com a director artístic i va pintar el decorat. De Barcelona arribaren a Sitges molts espectadors. L'orquestra del Gran Teatre del Liceu i la seva companyia interpretaren l'obra. Massó va haver d'ensenyar a pronunciar correctament el català al tenor Manuel Morales Pareja, un granadí que arribaria a alcalde de Barcelona entre gener de 1918 i maig de 1919 com a pertanyent al Partit Radical de Lerroux.

Les primeres Festes Modernistes havien tingut lloc el 10 de setembre de 1893 a Sitges sota la direcció de Rusiñol amb un quartet d'Enric Morera, el quintet de Cèsar Frank i la representació de *La intrusa* de Maurice Maeterlinck. El protagonisme de Rusiñol no ha de fer oblidar que les Festes Modernistes és van coure i es van preparar al cercle de L'Avenç, de manera que Massó estrenava la seva obra envoltat d'un grup d'amics. La representació va patir deficiències, que van ser exagerades per l'avversió que encara desvetllava el Modernisme.

Al pròleg de *La fada* Massó explica que la llegenda la va sentir explicar a un pastor d'Evol, a la comarca de Noedes, al Conflent. Diu: «La Fada és la tradició, és l'esperit de la muntanya que encanta l'enteniment de qui fa les ascensions i travessa els boscos i es deixa ullprendre per la blavor dels estanys.» Jausbert, senyor del castell de Paracols, amb restes encara visibles el 1897, fugí amb GERALDA, filla de l'amo del castell d'Evol, una fortalesa també històrica. La fada, que surt del llac, és una dona d'aigua, que canta que Jausbert serà seu. El pare de GERALDA i els seus homes capturen la parella i Jausbert és mort i penjat d'una roca. La fada surt del llac aleshores per cantar que l'heroi ja és seu. Tot això passa al costat de la cabana d'un pastor i un rabadà, on es reviu en temps recent l'antiga llegenda.

Amb aquesta obra s'iniciava el gènere liricodramàtic català, amb la constitució de la societat El Teatre Líric, que tingué la seva arrencada amb l'obra de Rusiñol *L'alegria que passa*, musicada també per Morera i estrenada el 1899 pel Teatre Íntim d'Adrià Gual, quan aquesta societat donava les primeres passes.

D'influència wagneriana, *La fada* tingué dues edicions a L'Avenç el mateix 1897. Les dues darreres edicions de la partitura daten de 1992 i 2010 a càrrec de la casa Boileau de Barcelona. Abans d'això, el 1990, havia estat reeditat el text per l'editorial de la revista que copià el nom de la primera: *L'Avenç*.

També es troba emparentat amb les dues obres que s'acaben d'esmentar el segon i darrer llibre de poesia publicat per Massó: *Natura. La Montanya. Varia*. Aparegué el 1898. Motius, sensacions i imatges són intercanviables amb *Croquis pirinencs*. Però la identificació emotiva i el caràcter simbòlic són superiors com escau al gènere. El crític Joan Pérez-Jorba, que per les seves idees anarquistes es va haver d'exi-

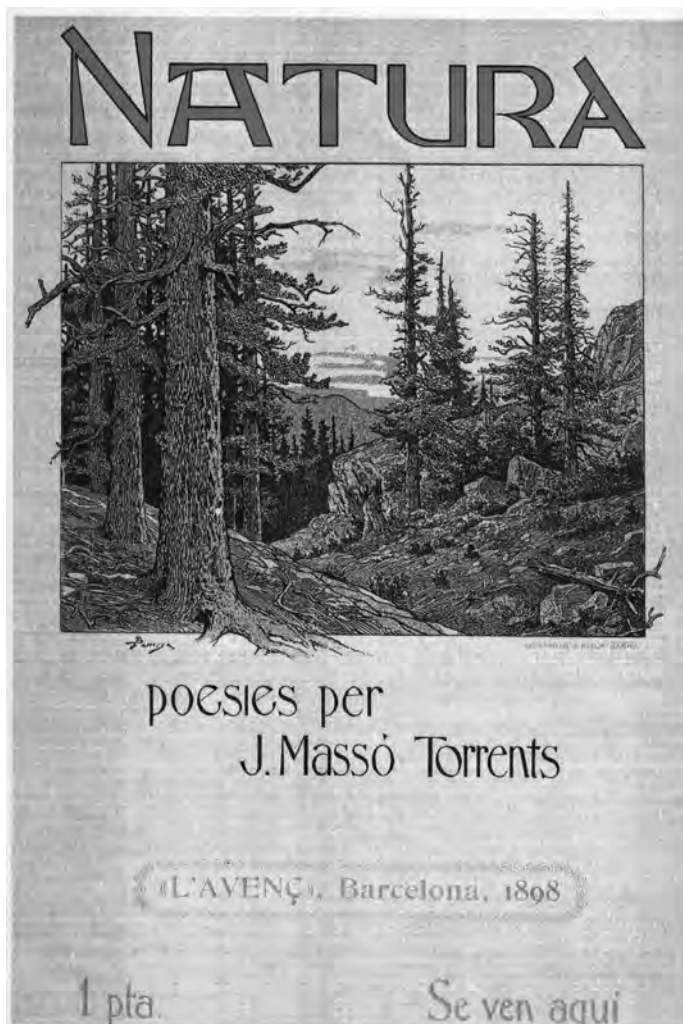

FIGURA 10. Cartell de *Natura*, un recull de poesies de Massó i Torrents. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

liar a França el 1901 i féu de pont entre el món cultural parisenc i el de Barcelona, féu una lectura antidecadentista del llibre de poemes de Massó a la revista *Lo Somatent* el 25 de gener de 1898. Es tracta de la regeneració moral de l'home en contacte amb la natura. L'experiència de la immersió en la natura esdevé paral·lela a la catarsi col·lectiva del cant coral o de la reelaboració de la llegenda popular. La natura és percebuda com el vestigi d'un Tot primigeni, integrador, que dona la dimen-

sió ètica i metafísica dins la qual es troba sentit harmònic atès que posa en relació el propi espai amb l'univers. La contemplació de la natura equival a un ritus d'immersió iniciàtic. Al poema «El cim» ho expressa plenament Massó en contemplar la sortida del sol: «Mercès, Natura! / Tu m'has obert el llibre de la vida, / me l'has feta estimar. / Després de negra nit, / sempre, sempre esplendent vindrà el nou dia!».

Però el cicle natural com a metàfora de l'esdevenir històric resulta encara més evident a la poesia que Massó publicà a la revista *Catalonia* el 31 d'octubre de 1898: «L'etern combat». El sol ixent, que s'imposa al regne del mal i de la mort que representa la nit, apareix alhora com a símbol de permanència de la pàtria: «Oh Sol! Dóna-ns ardor, omple-ns de sang les venes / per deslliurar la patria, per rompre les cadenes!».

Al costat d'aquesta obra poètica, Massó i Torrents preparava la seva novel·la *Desil·lusió*. Els primers capítols de l'obra començaren a aparèixer per entregues a la revista *Catalonia* l'any 1900 i finalment sortí en volum complet, el 1904, alhora que l'autor continuava publicant poesies.⁴¹

El protagonista de *Desil·lusió*, Pauet Bruguera, té vint-i-cinc anys i és l'hereu d'una important masia a la Garrotxa, a prop d'Olot. Després d'un període a Barcelona, a casa d'un oncle notari que el farà hereu seu, torna al camp després d'haver-se enamorat de Maria, una jove més gran que ell, lectora, culta i ferma de caràcter. La processó de Corpus al barri de Ribera, una sessió a un Ateneu Barcelonès encara província i les anades a la serra de Collserola tenen el sabor d'escenes viscudes, igual que el ball amb què comença el llibre, les festes i fontades a la Garrotxa i la descripció de la casa del pare vidu. Durant una estada a Londres, el protagonista oblida Maria i no és capaç de seguir un treball d'estudi sistemàtic com el que li ha recomanat un oncle seu, Jordi Ballester, que viu a pagès, ha estat carlista, té experiència del món europeu i evoluciona vers el catalanisme. A Londres, en un rampell, Bruguera es casa amb l'anglesa Kate, que no correspon al model que encarna Maria, a la qual és infidel. La tornada a la Garrotxa confirma la decepció que el seu oncle rural i el seu amic de Barcelona, un oficinista cultivat i catalanista, tenen davant la inconseqüència i esterilitat de Bruguera, que acaba sent un de tants propietaris absentistes de Barcelona, un rendista diletant i estèril. A tots desil·lusiona el protagonista, que és incapaç de comprometre's.

Com a conclusió final Massó fa dir a l'amic de Bruguera, que s'adreça a l'oncle i conseller del protagonista, que ja és catalanista, el discurs següent:

41. «La llar apagada», «Al meu fill», «L'etern combat» a *Catalonia* el 25 d'abril, el 15 de juny i el 31 d'octubre, respectivament, del 1898. «Els monjos del Canigó» a *La Veu de Catalunya*, VIII (1898), p. 27-28. «La cabanya», poesia en català publicada a *Almanaque de Barcelona Cómica* (1898). «Als res-tauradors dels Jocs Florals» a *La Renaixensa* (7 maig 1899).

Tot l'esforç del nostre renaixement integral, per anys que hagi tingut de vida, no forma encara més que el període preliminar de lo que ha de venir. Nosaltres mateixos, que seguim a una legió de poetes que han endevinat la propera creixença de Catalunya, a l'escampar les nostres idees, tot just haurem fet la feina de precursors. En el nostre camí, per cada un que caigui, per cada un que es desil·lusioni deu se'n aixecaran de més ardits!

Situada l'acció a mitjan anys vuitanta del segle XIX, la novel·la fou escrita abans del canvi de centúria, publicada com a fulletó a *Catalonia* el 1900 —abans de la primera victòria electoral a Barcelona del nou partit catalanista, la Lliga Regionalista, el 1901— i editada en volum el 1904, en ple *boom* de la novel·la en català a començaments del XX, però només dos anys abans que Eugeni d'Ors dictaminés l'exhauriment del realisme narratiu tant en la seva versió naturalista com en la seva versió psicològica i en la de tesi social. *Desil·lusió* aparegué tan sols quatre anys abans que Josep Carner declarés exclosa la novel·la de la mobilització política d'artistes i d'intel·lectuals per obra del Noucentisme. La Setmana Tràgica de 1909, en lloc de corregir la tesi, no féu més que confirmar que el gènere novel·lístic havia de restar suspès fins que la realitat que havia de reflectir fos digna de ser reflectida sense desmoralitzar el personal per a la tasca d'integració nacional i cívica de la societat catalana. Les dificultats per a assolir aquest ideal, juntament amb l'exclusió de la novel·la, van evidenciar les dificultats del Noucentisme per a arribar a les masses i integrar-les en el seu projecte nacional.

Massó i Torrents havia concebut *Desil·lusió* com la primera d'una sèrie de novel·les, un conjunt que portava per subtítol *La vida catalana* i s'anunciava així al principi del llibre la sèrie de volums que l'havien de compondre: *El castellanista*, *El fabricant*, *L'artista* i *Ideal*. Massó publicava el seu llibre quan la novel·la modernista estava esdevenint el gènere més representatiu de la literatura catalana del primer decenni del segle XX. Volia oferir una alternativa ciutadana al drama rural que predominava en la narrativa del moment, amb mostres tan representatives com *Els sots feréstecs* (1901) de Raimon Casellas i *Solitud* (1905) de Víctor Català. De manera conscient o inconscient Massó i Torrents utilitza la trajectòria erràtica del seu protagonista per fer una crítica de l'individualisme, de l'esteticisme i del decadentisme com a incompatibles amb una acció positiva i política, encara que el regeneracionisme al qual al·ludeix Massó no és un programa sinó una espècie de fe.⁴² *Desil·lusió* conté una crítica implícita de les tendències predominants en el Modernisme de principis del segle XX, aquell que aviat s'havia de trobar amb la condemna del Noucentisme, portador de les consignes d'ordre, seny

42. Alan YATES, *Una generació sense novel·la?: La novel·la catalana entre 1900 i 1925*, Barcelona, Edicions 62, 1975, p. 39-42.

i voluntat de renovació. A una cultura de la crisi s'oposaria una cultura del perfeccionament.

La novel·lística modernista es debat entre el realisme i el simbolisme, entre el naturalisme i l'idealisme. *Desil·lusió* no podia superar els dilemes plantejats. El realisme estava exhaurit i Massó havia rebutjat el simbolisme; per això no va escriure cap més novel·la i el seu projecte de les quatre següents anà a la paperera. No es pot justificar la renúncia partint de la base únicament d'un excés de feina —la *Revista de Bibliografia Catalana*, l'editorial de L'Avenç, les seves tasques a l'Institut d'Estudis Catalans a partir de 1907—, perquè ens trobem davant d'un personatge tan treballador i tenaç com Massó i Torrents. En carta des de Bilbao del primer de setembre de 1905 Pompeu Fabra digué a Massó i Torrents que li havia agradat molt la novel·la. Però aquest important judici favorable —tot i que Fabra no era un crític sinó un gramàtic— no fou suficient per a animar Massó i Torrents a tirar endavant el seu ambiciós projecte narratiu.

No hi hagué novel·la noucentista. Massó i Torrents s'integrà en el moviment noucentista sense dificultats perquè era coherent amb la línia que havia estat defensant des del primer *L'Avenç*. La normativa fabriana ell l'estava definint i difonent per mitjà de les revistes i els llibres de la seva editorial abans que esdevinguessin oficials amb les *Normes ortogràfiques* de 1913. La importància que atorgava a la reforma ortogràfica unificadora i a la institucionalització de la cultura catalana feia de Massó i Torrents un modernista d'una orientació determinada, que encaixava en les directrius del Noucentisme. Però la contrapartida de la seva participació en el programa noucentista fou la seva renúncia a la novel·la. El seu intent de resoldre les contradiccions del gènere tal com era en temps del Modernisme superava la seva capacitat. No era una qüestió de la vàlua de Massó i Torrents com a novel·lista. Un autor que s'encarava amb els conflictes socials del període, a diferència dels altres modernistes, i que ho feia amb èxit com era el cas del primer i millor Josep Maria Folch i Torres d'*Aigua avall* (1907) i *Joan Endal* (1909), també abandonaria a partir de 1910 la novel·la com a gènere major. A l'homenatge que Massó i Torrents rebé el mateix any 1910, manifestà la seva renúncia a escriure més poesia i més novel·la.

Massó i Torrents assumí aquell recolliment que Josep Carner recomanava als novel·listes en espera que el Noucentisme fes, per mitjà de l'acció de govern, més acceptable la realitat que la gran narrativa havia de reflectir. Però, a més, Massó féu extensiva a la poesia la seva renúncia. Encara que els noucentistes oposaven de forma excloent la poesia a la novel·la, Massó no va publicar ni més novel·la ni més poesia. Es va recloure en la seva tasca d'erudit, d'historiador de la literatura medieval, de bibliotecari. Seguiria elaborant pacientment instruments per a la recerca, una tasca que ja havia començat abans, per tal d'oferir als investigadors els seus catàlegs, bibliografies i repertoris documentals. Feina abnegada però molt produc-

tiva a mitjà termini. Calia construir unes institucions culturals com les dels països normals i Massó i Torrents es consagrà a aquesta feina a costa de la seva creació literària personal. Però cal tornar enrere, a començaments del segle xx, i no anticipar esdeveniments.

Massó i Torrents fou mantenidor i secretari del Consistori, que actuà de jurat dels Jocs Florals de Barcelona de 1899, i li pertocà llegir l'habitual discurs de gràcies o de clausura, publicat a *La Veu de Catalunya* els dies 8 i 9 de maig d'aquell any⁴³ (text 5). Presidí aquell Consistori Josep Torras i Bages, cinc mesos abans de ser consagrat bisbe de Vic. Des del 1895 Massó i Torrents era adjunt numerari dels Jocs Florals, un dels quatre-cents membres d'aquella assemblea normativa composta de promotors. Els Jocs Florals ja començaven a ser vistos com a anacrònics però resultaven insubstituïbles.

En qualsevol cas, que fos vocal del jurat de 1899 dels Jocs Florals mostra que Massó i Torrents no era tingut per un enemic del floralisme malgrat trobar-se als rengles del Modernisme, de la mateixa manera que no era considerat un adversari per l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que el cridà a formar part de la corporació encara que infructuosament. Va ser proposat membre de l'Acadèmia de Bones Lletres el 4 de gener de 1902. Elegit el 15 de març del mateix any, no presentà el discurs reglamentari, de manera que l'any 1905 la vacant passà a Cosme Parpal, que prengué possessió el 1913.⁴⁴ Massó i Torrents era un estudiós tan incansable que no sembla que el fet es pugui atribuir a manca de material de recerca ni d'idees. Només cal pensar en el cúmul de treballs que estava publicant en aquests anys, qualsevol dels quals hauria servit per a un discurs d'ingrés a l'Acadèmia. Potser va pensar que l'ambient de l'Acadèmia no era propici a la reforma ortogràfica amb la qual ell, Massó, s'identificava. Si aquesta fou la causa, els fets posteriors ho confirmaren. No li devia fer massa gràcia que el seu discurs pogués ser publicat amb l'ortografia adoptada per l'Acadèmia el 1884, quan ell era un capdavanter de la de l'Avenç.

Tampoc van arribar a llegir el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres —per motius que ens són desconeguts— altres personatges elegits a la mateixa època. Ni Enric Prat de la Riba ni Raimon Casellas ni Narcís Oller arribaren a ser membres efectius de la corporació en no llegir el respectiu discurs d'ingrés. Prat de la Riba comptà, en canvi, amb Miret i Sans, que era secretari de l'Acadèmia des del 1901, quan va nomenar els primers vuit membres de Institut d'Estudis Catalans el 1907.

43. La Flor Natural fou per a Lluís B. Nadal per la poesia «Amor sens fruit», l'Englantina d'Or es concedí a Guillem A. Tell i Lafont per «L'hivern a Núria» i la Viola, per a Jaume Collell per «Florència i Roma». El primer accèssit d'aquest darrer premi el rebé un joveníssim Josep Carner per «Elevació».

44. Lola BADIA al *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres i Fundació Noguera, 2012, p. 249.

FIGURA 11. Primer número de la revista *Catalonia*, febrer de 1898. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

En el *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, nascut el 1901, encara eren molt minoritaris els escrits en català, llevat dels documents antics. Entre els tretze discursos d'ingrés llegits entre 1900 i 1916, set foren pronunciats en català i sis en castellà —el de Miret i Sans també— i convé advertir que els discursos en castellà foren escrits tots per catalanoparlants.⁴⁵ Cal observar que Torras i Bages havia llegit el seu en català el 1898. Dins l'Institut d'Estudis Catalans ni Miret i Sans ni Rubió i Lluch —també acadèmic— van acceptar de bon grat, anys després, les normes ortogràfiques fabrianes. Quan el 1941 se li proposà novament a Massó i Torrents l'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres ja era massa gran i la seva manca de resposta resulta explicable. Però cal tornar ara al tombant de segle.

45. Miret i Sans havia llegit el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres el 1900 en castellà. El primer discurs d'ingrés a l'Acadèmia en català que va ser publicat fou el de Frederic Rahola, el juny de 1902. Després d'una tornada al castellà, el segon va ser el de Josep Soler i Palet l'any 1906.

CATALONIA

En realitat l'«A reveure!» del darrer número de la segona època de *L'Avenç* sembla sincer a la vista de l'aparició de *Catalonia* per decisió de Massó i de Casas-Carbó, el 25 de febrer de 1898, pocs dies després de l'explosió del cuirassat nord-americà *Maine* al port de l'Havana, pròleg immediat de la declaració de guerra d'Estats Units a Espanya i de la fulminant desfeta naval que comportà la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i Filipines per la monarquia espanyola aquell mateix any.

Catalonia era quinzenal i s'anunciava com a revista il·lustrada de crítica artística i literària. La publicava l'editorial de *L'Avenç* a Ronda Universitat, 4. El 31 de novembre apareixia el darrer número —el 18— de la primera època de *Catalonia*, que reapareixia un any després, el 25 de desembre de 1899, com a setmanari amb un format doble que l'anterior, amb vuit planes a tres columnes i a un preu de deu cèntims. En van aparèixer dotze números fins al 24 de març de 1900. La capçalera tenia com a subtítol «Periòdic Nacionalista Liberal / polític, literari i de crítica artística».

Encara que *Catalonia* reproduís l'arrogant editorial «A reveure!» de *L'Avenç* de desembre de 1893, el fet és que adoptà un to menys polèmic i menys provocatiu. Per altra banda, la societat catalana, avergonyida pel procés de Montjuïc de 1897 i aclaparada per la fulminant desfeta espanyola davant d'Estats Units, estava disposada a admetre una actitud més crítica i el Modernisme ja no era una excentricitat.

Catalonia, més ambiciosa culturalment que *L'Avenç*, correspon a un període de mobilització regeneracionista que, en veure frustrades les seves expectatives de descentralització regionalista, que havia semblat assumida pel govern conservador de Silvela, donà pas al tancament de caixes, un moviment de resistència civil dels botiguers i petits industrials de Barcelona a pagar els recàrrecs de la contribució imposats des de Madrid per a començar a eixugar el gran dèficit de l'Estat que havia deixat la guerra desastrosa.

Si es té en compte que *Catalonia* fou la continuació de *L'Avenç* i li sumem els anys d'aquesta revista en les seves dues èpoques, es veu que, malgrat les tres interrupcions, les successives publicacions apadrinades per Massó i Torrents sumen una durada total d'onze anys, la més llarga de les revistes culturals catalanes del tombant de segle entre les iniciades a començaments del decenni dels vuitanta, llevat de *La Renaixensa*, nascuda com a revista quinzenal el 1871 i convertida en suplement literari del diari del mateix nom, que començà a aparèixer el 1881 i morí el 1905. Això dóna idea de la influència que tingueren les revistes de Massó i Torrents, perquè les altres de la mateixa època duraren molt menys.

Per a no desequilibrar les precàries finances de l'empresa de *L'Avenç* —impremta, editorial i llibreria—, *Catalonia* es va crear gràcies a una aportació dels seus redactors i col·laboradors «per una sola vegada». Aquesta forma cooperativa de revista d'escriptors i per a escriptors era la pròpia d'una publicació periòdica

que, sense ser elitista, s'adreçava a una elit i quan s'acabà l'aportació inicial sense que n'hi hagués una segona, *Catalonia* hagué de suspendre la seva aparició el març de 1900. Massó i Casas-Carbó ja no podien assumir un mecenatge oneros. Menys agressiva que *L'Avenç* dels darrers temps, *Catalonia* es movia en un ambient en el qual la protesta estava més acceptada i el Modernisme ja estava reconegut, fins i tot en les seves variants diverses. Si hagués pogut durar més, hauria estat segurament una de les revistes culturals més influents. L'acompanyà durant un temps curt *Quatre Gats* (1899), i durant un temps una mica més llarg, *Pel & Ploma* (1899-1903), revista de Ramon Casas i Miquel Utrillo, impresa a l'Avenç. En part succeí a *Catalonia* la revista *Juventut* (1900-1906), de Lluís Via i Alexandre de Riquer, que publicà, a més a més, una col·lecció de quaranta-sis llibres, xifra notable encara que molt inferior a la de *L'Avenç* editorial.

Des de París, Jaume Brossa tornà a col·laborar a *Catalonia* amb un article sobre el superhome al primer número, però les seves col·laboracions eren més espaciades i menys agressives que abans. Joan Maragall va publicar a *Catalonia* el «Cant dels joves» i la seva famosa «Oda a Espanya», la més subversiva, amb aquell crit final d'«Adéu Espanya!». També hi va oferir la traducció d'una part d'*Així parlava Zarathustra*, de Nietzsche, i el seu poema «El comte Arnau». Com ja s'ha dit, Massó hi publicava en fulletó la seva novel·la *Desil·lusió*. Aparegueren a *Catalonia* textos de Ruyra, Guanyabens, Iglésias, Manuel de Montoliu (que emprava el pseudònim de Roger d'Erill), Gabriel Alomar, Miquel dels Sants Oliver, Jeroni Zanné i Ernest Moliné i Brasés.

El quadre de col·laboradors era molt ample, tant en l'aspecte generacional com en l'ideològic, anava de Miquel dels Sants Oliver i Joaquim Ruyra a Gabriel Alomar i Pere Coromines. També hi trobem Emili Guanyabens, Ignasi Iglésias, Jordi Ballester, Jeroni Zanné, Josep Aguilera, Eusebi Arnau, Joaquim Lluhí i Rissech, Joan Puig i Ferrer, Alexandre de Riquer i Alfons Talut. Pérez Jorba i Ramon D. Perés portaven la crítica literària i teatral, la musical la feia Jeroni Zanné; havia desaparegut la crítica artística i la secció bibliogràfica era a càrrec de Massó i Torrents.

Una mostra del rigor amb què la feia Massó és la severa ressenya del *Breu compendi de la història de la literatura catalana* de Norbert Font i Sagué, que com a espeleòleg i geòleg era elogiat pel seu company del Centre Excursionista de Catalunya, Massó i Torrents, però aquest no li estalvià, el 10 de novembre de 1900, un comentari desfavorable del breviari d'història de la literatura catalana de Font i Sagué: «Es un gran error el creure que ls llibres, pel sol fet d'esser elementals, puguen escriure-s de qualsevol manera.» Després d'assenyalar alguns errors que demostren que Font i Sagué desconeixia allò que s'havia publicat després del llibre de Pers i Ramona de 1857, Massó acaba així: «Els llibres d'educació dels castellans són en general dolents; no serà, per cert, fent-los pitjor que ls seus que aixecarem el nivell intel·lectual de Catalunya.» Llàstima que Massó i Torrents no escrivís un

breviari de literatura catalana. De vegades la tasca de crític comporta la pròpia inhibició per a realitzar allò que uns altres fan de manera deficient.

L'article equivalent a un editorial de principis de *Catalonia*, el va escriure Alexandre Cortada al primer número de la revista amb el títol «Ideals nous pera la "Catalonia"». Advertia que no era la Catalunya decadent dels segles XVI, XVII i XVIII sinó la Catalunya medieval creativa el seu punt de referència: «Aquesta Catalunya oberta, cosmopolita, original i reformadora, és la que nosaltres per la nostra reconstitució avui dia hem d'estudiar amb el criteri més ample i més modern.» La cultura catalana del segle XIX s'havia malmès en guerres civils. Les passions s'havien calmat durant el darrer terç del segle que acabava i havia pres «una nova existència la nostra personalitat nacional». Però, si Catalunya no tenia res a aportar a la cultura europea, la seva independència seria més aparent que real. Havia de prendre model de nacions petites com Noruega i Bèlgica, que projectaven a l'exterior alguns dels seus millors productes culturals. Per a arribar-hi calia no amagar a la pàtria la veritat i calia dir ben alt «que no més els pobles que se sacrifiquen i aquells que donen una bona part de la llur vida al llur perfeccionament, són els que arriben a sobresortir».

Pel que fa a les traduccions, els autors més moderns divulgats per *Catalonia* foren Nietzsche, Maeterlinck, Björnsson, D'Anunzio i Rosetti, sense oblidar els predecessors com Beaudelaire i Mallarmé, ni els més antics com Goethe, Emerson i fins i tot Èsquil. S'apunta ja dins la revista *Catalonia* el gran cercle d'autors que comprendria la «Biblioteca Popular de L'Avenç», creada quatre anys més tard.

Políticament *Catalonia* criticava tant el regionalisme tímid com el maximalisme teòric —el tot o res— que *La Renaixensa* i la Unió Catalanista combinaven amb la passivitat electoral. No s'apuntà la revista a la línia més esquerrana, però dedicà més espai a la política que *L'Avenç*. Joaquim Casas-Carbó fou l'artífex principal de la revista. Sense ser el portaveu de cap grup polític, *Catalonia* semblava que s'inclinava per aquella escissió de la Unió Catalanista, l'any 1900, representada pel Centre Nacional Català, al qual s'apuntà Casas-Carbó juntament amb republicans com Jaume Carner, Ildefons Sunyol, Santiago Gubern i Joaquim Lluhí i Rissech, al costat de Narcís Verdager i Callís, Raimon d'Abadal, Enric Prat de la Riba, Josep Puig i Cadafalch, Francesc Cambó i Lluís Duran i Ventosa. *La Veu de Catalunya* convertida en diari fou el seu portaveu. Però, com remarca Pla i Arxé, el fet que cap dels components del Centre Nacional Català, ja esmentats, llevat del mateix Casas-Carbó, publicuessin a *Catalonia*, indica la poca representativitat política de la revista. El Centre Nacional Català no durà gens perquè es fusionà amb la Unió Regionalista per a donar lloc al primer partit catalanista que guanyà eleccions: la Lliga Regionalista. Però aquest partit va ser vist amb escepticisme per Massó i Torrents.

L'escissió de l'ala esquerra de la Lliga el 1904, la dels provinents del republicanisme, més Domènech i Montaner, confirmà les aprensions de Massó i Torrents davant les inclinacions conservadores de la Lliga.

La darrera revista que dirigí Massó i Torrents, i que fou segurament aquella que conté una contribució personal seva més gran, va ser la *Revista de Bibliografia Catalana*, que començà el 1901 amb tres volums de desigual extensió i acabà amb la bibliografia de 1907, però publicada el 1912. N'aparegueren deu números. Després de ser semestral el 1902, passà a ser anual el 1903. La direcció es trobava a Ronda Universitat, 20, que era la nova adreça de L'Avenç. Portava de subtítol «Catalunya, Balears, Rosselló, València», que volia remarcar que abastava tot l'àmbit lingüístic i es proposava ressenyar no sols tot allò que es publicués en català sinó sobre «el nostre país» en castellà o en qualsevol altra llengua. En paper de fil i amb nombrosos i excel·lents gravats, passà de valer 5 pessetes o 5 francs cada número a costar, a partir de 1903, 10 pessetes per volum o 10 francs. Malgrat tenir més de dos-cents subscriptors, Massó i Torrents no aconseguí la seva continuïtat perquè no li sortien els comptes. La secció de bibliografia era gairebé tota obra de Massó, però la revista contenia articles d'erudició signats per Roc Chabàs, Joaquim Miret i Sans, Amadeu Pagès, Francesc Carreras Candi, Antoni Rubió i Lluch, Mateu Obrador, Josep Pijoan, Salvador Sanpere i Miquel, Ernest Moliné i Brasés, el jesuïta Ignasi Casanovas, Heribert Capdevila, Àngel i Estanislau Aguiló i un joveníssim Lluís Nicolau d'Olwer.

Els dos treballs sobre la premsa escrita en català els anys 1901 i 1902 que publicà Massó i Torrents a la *Revista de Bibliografia Catalana* l'acrediten com a precursor dels posteriors estudis sobre el tema com ara el titulat *Prensa catalana*, publicat per Lluís Bertran i Pijoan el 1931, els dos volums de Joan Givanel editats per la Institució Patxot el 1931 i el 1937 i l'obra de Joan Torrents i Rafael Tasis *Història de la premsa catalana*, editada en dos volums per Bruguera el 1966.

El 1902 Massó i Torrents publicà una edició crítica de l'obra poètica de Jordi de Sant Jordi, considerat en el seu temps —primera meitat del segle xv— un dels millors poetes catalans. En els set cançoners on es trobaven inscrites les seves obres Massó n'havia identificat disset. Aquest treball, amb un estudi preliminar seu, pertany a la «Bibliotheca Hispanica», on Massó col·laborava amb Foulché-Delbosc, l'hispanista més important d'aquella època.

Al mig de tanta activitat erudita, Massó i Torrents no es privava de dedicar temps a la polèmica periodística quan calia. A començaments de 1903 sostingué un interessant debat amb Ramon Menéndez Pidal, que era catedràtic de filologia romànica a la Universitat de Madrid des del 1899 i acabava d'ingressar a la Real Academia Española. Menéndez Pidal havia publicat al diari *El Imparcial* de Madrid un article que volia oferir justificacions contra la demanda de cooficialitat del català i del seu ensenyament a l'escola, que acabaven de demanar incorporacions de la societat civil catalana. Es titulava «Cataluña bilingüe» i aparegué el 15 de desembre de 1902. Des del diari *La Veu de Catalunya* Massó i Torrents rebatejà les tesis del filòleg castellà el 6 de gener de 1903 (text 6). I com que Menéndez

Pidal li respongué en el *Diario de Barcelona* el 20 de gener, Massó i Torrents li replicà des de *La Veu de Catalunya* el dia 29 i encara hi publicà un tercer i darrer article en aquest mateix diari el 16 de febrer de 1903 en resposta a un altre del catedràtic de Madrid aparegut també al *Diario de Barcelona* el dia 15 del mateix mes.

Amb habilitat argumentà Massó i Torrents contra paràgrafs de Menéndez Pidal que n'esmentaven d'altres de Menéndez Pelayo en sentit contrari. I això ho feia conscient que el primer era el successor del segon a la càtedra i que acabava d'entrar a l'Acadèmia a proposta de Menéndez Pelayo. Massó i Torrents demostrà conèixer la darrera bibliografia estrangera millor que Menéndez Pidal respecte a l'alguerès, que erròniament el catedràtic de Madrid deia que estava ple de castellanismes ignorant la dominació castellana de dos segles a Sardenya; alhora Massó demostrava la puresa del català dels ducats d'Atenes i Neopàtria en el segle xiv, lliure dels aragonesismes que el filòleg castellà li atribuïa. Negava Massó la presència del Cid en la poesia popular catalana. Responent a la suposició de Menéndez Pidal que Massó no coneixia prou la poesia popular catalana, li deia que ell havia portat un centenar de poesies populars a Marià Aguiló i que Menéndez Pidal no havia llegit els *Croquis pirinencs*, malgrat que citava aquest llibre. No negava Massó la influència del romancer castellà a la cançó popular catalana des del segle xvii, però la reduïa a unes proporcions molt menors a les que li atribuïa Menéndez Pidal. Es basava Massó i Torrents en el recull en part inèdit de Marià Aguiló, que era més complet que el de Milà i Fontanals, única autoritat per a Menéndez Pidal.

El catedràtic de Madrid semblava que cregués que la literatura catalana estava com en temps de la seva decadència, ignorant Verdaguer, la Renaixença i l'existència de vuitanta periòdics en català. Massó rebatia l'ús tendencios que feia Menéndez Pidal d'una conferència de Pompeu Fabra sobre els castellanismes en la llengua catalana del moment. La llengua literària catalana contemporània estava molt menys castellanitzada que la del segle xvii. Que la llengua catalana era la dels reis del Casal de Barcelona, abans de la casa castellana dels Trastàmara, i que només utilitzaven l'aragonès davant les Corts aragoneses, era quelcom que Menéndez Pidal semblava que ignorés, així com que havia estat la llengua no sols de la cort sinó de les relacions exteriors dels reis de la Corona d'Aragó. Posava Massó i Torrents l'ús de l'aragonès pels reis catalans com un exemple que haurien hagut de seguir els reis d'Espanya amb els seus territoris de parla catalana. «Es un defecte peculiar a diversos erudits el creure que ningú fora d'ells està enterat de les coses que tracten. Es molt curiosa la pueril afectació ab que el senyor Menendez Pidal me cita alguns autors sempre suposant que jo els desconech o que en cas de conei-xe no'ls he estudiat.» I Massó i Torrents conclouia:

Es una bona llastima que un home de tanta intelligència y discreció s'hagi ficat a escriure un article destinat a esser escampat per tot Espanya (séns dubte ab algun propòsit determinat que se'ns escapa) sense haverse suficientment preparat. Així acostuma succeir quan un autor, per savi que sigui, se deixa encegar per la passió y sols escolta la veu d'un patriotisme mal entés.⁴⁶

L'EDITORIAL DE L'AVENÇ

Era un fet corrent que una revista o un diari segreguessin fulletons col·leccionables, que donaven pas després a biblioteques i aquestes podien acabar donant lloc a editorials amb impremta pròpia o no. No sols tingueren les seves col·leccions de llibres *La Renaixensa* i *La Il·lustració Catalana* —aquesta segona amb un total de 177 llibres editats—, sinó també *El Poble Català* (setmanari el 1904 i diari el 1906), amb divuit títols fins al 1909, així com *La Vanguardia*. Ja s'ha esmentat el cas de la revista modernista *Juventut*. També el diari *La Veu de Catalunya*, que era propietat de l'Editorial Catalana, formà part d'un cercle de revistes i de col·leccions. La més important i de més llarga vida fou la revista mensual *D'Ací i d'Allà* (1917-1934), inspirada en els models de *Vanity Fair* i de *Vogue*.⁴⁷ Però no s'han d'oblidar *Economia i Finances* (1917-1936), *Agricultura* (1918-1927), juntament amb la desenal *Catalunya Marítima* (1919-1921). De l'Editorial Catalana, que pertanyia a dirigents de la Lliga Regionalista, eren les col·leccions «Biblioteca Literària», «Enciclopèdia Catalana» i «Biblioteca Catalana». Una revista posterior d'èxit

46. Paral·lelament a la polèmica pública, els dos personatges mantingueren una correspondència privada, que s'ha conservat al fons Massó Torrents de la Biblioteca de Catalunya i que conté excepcionalment els esborranys de les cartes enviades al catedràtic i acadèmic de Madrid per Jaume Massó. Primer Menéndez Pidal intentà treure ferro a la controvèrsia i es presentà amb una posició amigable. Massó i Torrents li respongué, confiat, en els mateixos termes. Per això se sorprengué i s'indignà quan l'acadèmic li replicà a la premsa amb el mateix to que al començament. El 16 de febrer de 1903 deia Massó i Torrents a Menéndez Pidal: «Observo en V. dos hombres distintos, uno en la correspondencia particular es manso o afectuoso, otro el de los artículos, que se me antoja orgulloso, acre, despreciativo. ¿Cuál será el personaje real?» Massó i Torrents deia a Menéndez Pidal que no s'havia de preocupar per l'escampada feta dels seus articles a *La Veu de Catalunya*, perquè no compensava el mal que havia fet a la resta d'Espanya el primer article del catedràtic de Madrid, en un diari catalanòfob —és el terme que emprà Massó— com *El Imparcial*; també li retreia que l'acadèmic de Madrid havia escrit sobre el tema més com a polític que com a erudit. Malgrat tot, Massó i Torrents no tallà la relació amb Menéndez Pidal, tal com mostren una carta del primer de 9 de març de 1911 i una targeta postal del segon en què agraïa haver rebut publicacions del primer. L'any 1911 l'Institut d'Estudis Catalans i el Centro de Estudios Históricos, dirigit per Menéndez Pidal i dependent de la Junta para la Ampliación de Estudios, col·laboraven en la constitució a Roma de l'Escola Espanyola d'Història i Arqueologia i a aquesta col·laboració corresponia un ambient de conciliació entre Massó i Torrents i Menéndez Pidal. Aquest darrer, molt temps després, l'any 1947, va acabar acceptant ser nomenat membre corresponent de l'IEC.

47. Joan Manuel TRESSERRAS, *D'Ací i d'Allà: Aparador de la modernitat: 1918-1936*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1993.

que tindria un paper important en la línia de *L'Avenç*, però diferent per pertànyer a una època distinta, va ser *Mirador*, entre 1929 i 1937.⁴⁸

Els onze títols de llibres que Massó i Torrents havia editat abans de 1891, any de la fundació de l'empresa editorial com a tal, indiquen una clara voluntat d'anar per aquest camí, acompanyada d'un modest negoci de llibres al carrer Boters, 16, entre 1889 i 1890, després de les dues adreces que havia tingut la revista: Cucurella, 9 —a casa dels pares de Massó i Torrents— i Ronda Universitat, 6, els anys 1884-1889. El primer emplaçament de la impremta amb l'editorial i amb la nova llibreria estigué a Portaferri, 21, entre els anys 1891 i 1892, per traslladar-se molt aviat a Ronda Universitat, 4, on es trobaren fins al 1899, any en què es traslladaren juntes al número 20 del mateix carrer, abans de passar a l'espaiós local de Rambla Catalunya, 24, a poca distància d'on vivien Massó i Torrents i la seva família, que era al segon pis del número 38 del mateix carrer. Allí, *L'Avenç* —llibreria, impremta i editorial amb tertúlia literària incorporada— estigué a partir de 1908 fins al 1915.

L'editorial s'inaugurà amb la gramàtica de Pompeu Fabra, i les primeres publicacions ja indicaven per on aniria la seva trajectòria: *Montalba* (1892), novel·la de Bosch de la Trinxeria; *Trascant per les serres* (1892), narracions de Pons i Masaveu; la crònica de Gabriel Turell de 1476 (1894); *La intrusa* de Maeterlinck (1894), i *Espectres* d'Ibsen. És a dir: narrativa catalana contemporània, edició erudita d'autors antics catalans i traducció d'autors europeus d'actualitat.

Segons els càlculs que presenta Pla i Arxé, entre 1881 i 1890, abans de l'associació amb Casas-Carbó, Massó i Torrents havia publicat, sense editorial pròpia, una mitjana anual d'1,9 títols. Un cop creada l'editorial la mitjana anual passà a set entre 1891 i 1896, xifra que no és extraordinària per a uns editors que no pensaven fer negoci. El 1897 hi entrà un nou associat de nom Elies, que Pla i Arxé identifica amb el famós arquitecte Elies Rogent, un fill del qual s'havia casat amb una germana de Massó i Torrents. Amb aquesta injecció de capital, la mitjana anual de títols de *L'Avenç* pujà a 22,5, xifra considerable i que equivalia al triple de la del període inicial de l'editorial. Però la mort del nou soci deixà novament la societat comanditària reduïda als dos fundadors i en el període de 1899 a 1901 la mitjana anual de volums baixà a tretze, una xifra, malgrat tot, força superior als set de l'etapa inicial. L'any 1901, entraren dos socis nous: Sebastià Ponsa, del qual Massó i Torrents en els seus records diu que era un excel·lent administrador, qualitat que confessa que no tenien ni Casas-Carbó ni ell, i un tal Capdevila, que més tard deixà la societat. Massó i Casas quedaren com a socis minoritaris però continuaren portant la direcció literària. Fou l'època en què nasqué la «Biblioteca Popular de *L'Avenç*». Amb la nova entrada de capital, la mitjana anual de nous títols pujà a

48. Carles SINGLA, '*Mirador*' (1929-1937): *Un model de periòdic al servei d'una idea de país*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006.

vint-i-nou entre 1901 i 1909. Però la mort de Ponsa deixà sols Massó i Torrents i Casas-Carbó en un moment en què els gustos tipogràfics estaven canviant igual que els corrents literaris. De l'aportació de Ponsa restà un administrador que Massó, en els seus records, també elogia sincerament: Miquel Servat. El dèficit tornà a aparèixer en el conjunt de l'empresa —editorial, impremta i llibreria— i la mitjana anual de nous volums es reduí a dinou en el període de 1910 a 1915, és a dir que experimentà un descens de més d'un terç.

Per a un període una mica posterior a 1903, Gaziell dóna una visió distant i crítica del cercle de L'Avenç sense cap consideració per les dificultats econòmiques de l'editorial ni pel fet que Massó i Torrents acabés perdent la seva fortuna en un mecenatge desinteressat, generós i pluralista.⁴⁹

El fill de Massó i Torrents, Josep Massó i Ventós, fou qui introduí Josep Maria de Sagarra a la tertúlia de L'Avenç pels volts de 1911 i aquest últim dóna de Massó i de Casas el retrat següent a les seves memòries:

L'Avenç era aleshores l'editorial que produïa exemplars de més correcció i magnificència i donava la sensació de que els amos s'hi feien més savis que rics. Aquells cavallers generosos eren don Jaume Massó i Torrents i don Joaquim Casas Carbó. Resultaven dos éssers curiosíssims i no s'assemblaven en res. Don Jaume era petit i primíssim; la seva figura, en conjunt i en detall, obeïa a un tipus aràbic o siríac d'una certa noblesa. Tenia la pell olivenca i la barba molt compacta, d'un negre espès, amb reflexos blavosos. Embolicat amb un llençol, hauria semblat un emir una mica absent, gronxat per tot de vaguetats poètiques. Don Joaquim, el seu soci, amb el pèl clapejat de cendra i en ple camí de l'obesitat, rutilant d'optimisme i de candidesa, i potser de beneiteria i tot, orgullós de la llana dels seus vestits i de la seda de les seves corbates, tenia l'aire d'un radical-socialista de Marsella, propietari de vinyes excel·lents. No era ni el pobre ni el cec don Joaquim Casas Carbó que hem vist morir trenta i tants anys després, supervivint d'una manera precària als seus grassos entusiasmes d'aleshores. Aquests dos senyors, com he dit, eren els amos de L'Avenç, però ningú no els hauria descobert la més mínima passió ni el menor interès pel negoci. Jo vaig creure sempre que, més que el balanç, els divertia xerrar, somiar i divagar. So-

49. «El grup de L'Avenç —que acabava d'estrenar la seva llibreria a la Ronda de la Universitat— era, en el fons, el caprici costós d'una colla burgesa. Els dos puntals econòmics de L'Avenç, Casas-Carbó i Massó i Torrents, eren hereus de famílies més que riques, opulentes. El poeta Joan Maragall, simpatitzant amb el grup, anava sovint a la tertúlia que es reunia al fons de la rebotiga, sobretot després de la ressonant ruptura del gran escriptor amb el *Diario de Barcelona*, seguit dels altres col·laboradors millors. Ara, Maragall col·laborava de tant en tant a *La Veu de Catalunya*, però es concentrava especialment en la seva obra poètica catalana que editava L'Avenç. També ell era un gran burgès rendista [...] heus aquí un fet revelador: l'home més important de L'Avenç (si prenem Maragall com un amic de la casa més que com un membre de l'equip), Pompeu Fabra, no se'l veia gairebé mai per Barcelona ni a la famosa llibreria, perquè, essent pobre, hagué d'emigrar» (GAZIEL, *Obres completes: Obra catalana*, Barcelona, Selecta, 1970, p. 545).

bretot don Joaquim, perquè don Jaume era home de frase curta i de silencis llargs i solia obrir els ulls amb un cert espant o una certa vaguetat davant la xerrameca de don Joaquim, més aviat tova, arrossegada i petulant.⁵⁰

Home discret, contingut, amable i cortès però de poques paraules, la descripció física que fa Sagarra coincideix amb el retrat al carbó de Ramon Casas i amb les fotografies que es conserven de Massó i Torrents: poca estatura, prim, barba espessa, dret, amb un barret flexible d'ala una mica menys ampla que els que usava Rusiñol. El cabell se li tornà blanc del tot en els anys vint i aquesta fou la imatge dels primers anys trenta.

Ferran Soldevila el recordava així: «De caràcter modest, tímid en les seves manifestacions públiques, decantat a una cordialitat amical, solcada d'una benvolent i ingènua ironia, Massó i Torrents es feia estimar de tots els qui el tractaven.»⁵¹ Higiní Anglès, company seu a la Biblioteca de Catalunya, va escriure de Massó i Torrents: «Tenia la candidesa d'un infant i per això estava sempre content i de bon humor; mai no el sentírem queixar-se; mai no murmurava del proïsme ni pensava mal de ningú; no li plavien els elogis personals ni parlava en primera persona i retreia poc la seva tasca realitzada.»⁵²

Jordi Rubió el recordava així:

Home receptiu com era en la seva juvenesa, metòdic i pulcre en el treball, molt hàbil a destriar les coses autèntiques de les falòrnies, i d'un bon gust innat, va aprofitar molt aquelles temporades de contacte directe amb les grans biblioteques d'Europa. Els qui el tractàvem a diari, rebíem el mestratge d'aquelles experiències i insensiblement les fèiem nostres, de tal manera que jo no puc girar els ulls enrere sense sentir arrelada en mi la influència de Massó i Torrents. Després del meu pare, és l'home a Catalunya al qual deu més la meua formació. Però era tan modest i esmunyedís en les seves manifestacions, que només en la intimitat explicava alguna cosa de les seves iniciacions.⁵³

Sagarra fa una descripció distant i caricaturesca de la penya de L'Avenç, i la dibuixa com un cercle en declivi. El jove Sagarra girava aleshores com un satèl·lit

50. Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, Barcelona, Aedos, 1954, p. 375. Malgrat la descripció gens simpàtica de Casas-Carbó, Sagarra se sent obligat a insinuar les pèrdues ocasionades per la liquidació de L'Avenç. Al costat de la reducció de facultats de la senectut del personatge, Sagarra insinua la pèrdua de la fortuna de Casas-Carbó.

51. Ferran SOLDEVILA, *Noms propis*, Barcelona, Barcelonessa d'Edicions, 1994, p. 138.

52. Semblança necrològica inèdita de Massó i Torrents escrita per Higiní Anglès per a una sessió plenària de l'IEC. Arxiu de l'IEC.

53. Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 16.

al voltant de Josep Carner i dels noucentistes. Es mirava els de L'Avenç amb respecte però amb els prejudicis del cercle en què estava fent el seu aprenentatge, conscient de la pèrdua d'influència d'aquella penya: «A continuació de la llibreria es dilatava un gran espai destinat a magatzem i impremta, i entre una cosa i altra, i elevat per tres graons, hi havia un breu local on pontificava la penya crepuscular, trepidant i ociosa.»

I continua Sagarra:

En la part del magatzem, situada sobre una altíssima tarima, dominant un horitzó de maquinària, i els primers plans formats per muntanyes de llibres, paper i objectes d'escriptori, s'endevinava la silueta extàtica d'un mussol amb bigots blancs i casquet de seda negra. Aquest mussol era el senyor Quim, i en realitat representava l'ànima, la ciència i el control de tot el negoci. El senyor Quim no baixava mai de les seves altures, tenia les idees d'un vell federal i, encara més pel seu aspecte físic que per les seves opinions polítiques, oferia una semblança sorprenent amb don Estanislau Figueras, el primer president de la Primera República. El senyor Quim era l'autèntic coneixedor de la salut econòmica de la casa i el seu somriure delatava sempre el més prudent escepticisme.

Massó i Torrents en els seus records té paraules d'agraïment per a aquell administrador, Joaquim Servat, que així es deia aquest empleat, que fou l'ànima de *L'Eco de la Treballada*, revista dels treballadors de la casa, que sortí entre 1912 i 1913, una revista escrita sobretot pels aprenents de la impremta i que era tan independent —malgrat el suport econòmic de l'empresa— que no sempre complia amb l'ortografia de la casa. Així acaba Massó el paràgraf dedicat a aquell eficient empleat, Joaquim Servat: «Un dia va dir-nos que l'endemà no vindria perquè no es trobava massa bé. Al cap de tres dies l'acompanyàvem al cementiri. Pobre Sr. Quim! Mai no havia mancat a la seva obligació ni mai no s'havia queixat!» Sagarra li dedica aquest epitafi en el mateix lloc de les seves memòries: «Va conèixer tan bé la sorra que trepitjava i va saber distribuir amb tanta solta el poc temps que li quedava de vida, que el bon home morí com un pollet, pocs mesos abans que L'Avenç deixés de funcionar en la forma brillant i misteriosa que jo vaig conèixer.»

Sagarra pinta el retaule dels components de la tertúlia literària de L'Avenç: el dramaturg Ignasi Iglésias, de qui Sagarra recorda el displicent qualificatiu de «l'Ibsen de Sant Andreu»; l'assagista Cebrià de Montoliu; el dramaturg, novel·lista i periodista Josep Pous i Pagès; el mestre Enric Morera; el crític i wagnerista Alexandre Cortada; el bibliòfil i editor Ramon Miquel i Planas, acompanyat del seu amic mossèn Jaume Barrera, tots dos enemics del Noucentisme i d'Eugeni d'Ors; el coronel del cos d'intendència, filòleg i traductor Lluís Faraudo de Saint Germain, i l'historiador de l'art, erudit i republicà francmaçó Salvador Sanpere i Miquel,

l'autor de la primera obra rigorosa sobre la Guerra de Successió a Catalunya i les conseqüències de la desfeta de l'onze de setembre de 1714: *Fin de la nació catalana*. Sanpere i Miquel havia editat a L'Avenç, el 1906, la magna obra *Los cuatrocentistas catalanes*, amb un esforç extraordinari de l'editorial, propi d'una acadèmia. També hi surten el pintor Ramon Casas, retratista de la major part de la penya; el pintor Alexandre de Riquer; en Manuel Ricomà i Pere Coromines, aquest darrer en el moment culminat de la seva carrera política i director en aquell moment del diari *El Poble Català* alhora que liderava la Unió Federal Nacionalista i Republicana, formació que comptava amb la participació discreta de Massó i Torrents.

Al retrat que fa Sagarra manquen alguns participants actius de la penya de L'Avenç com Joan Maragall, o absents de Barcelona com Pompeu Fabra, Pérez Jorba, Ernest Vendrell i Jaume Brossa, i fins i tot alguns de vinculats professionalment a la casa com Eudald Canivell, Emili Guanyabens i Josep Roca i Capull, cap de la impremta.

En comparació amb altres tertúlies, la de L'Avenç no tenia lloc ni en un cafè ni en un ateneu, sinó en una llibreria i en una editorial; això li conferia una capacitat de projecció molt superior. Fins i tot desapareguda la revista, la producció de títols de la casa s'incrementà notablement i la funció de la tertúlia fou la d'un comitè de lectura informal. La imatge iconoclasta de la colla de L'Avenç procedeix del període 1892 a 1899, però no s'ha d'oblidar que també tingué —com hem vist— un paper cabdal en les Festes Modernistes de Sitges, en la constitució de la coral Catalunya Nova, en l'organització del Teatre Independent, en la creació cooperativa de la revista *Catalonia*. La promoció de nous valors literaris va ser una funció important de la tertúlia de L'Avenç, com ara Ignasi Iglésias, Pérez Jorba o Ernest Vendrell.

Si el to es moderà durant el període següent, a partir de 1900, i ja no semblava la colla de L'Avenç tan avantguardista, va ser, aquesta època, en canvi, molt fecunda, tant en producció editorial com en lligams erudits amb l'exterior, com en l'àmbit lingüístic. Fou important el paper del cercle de L'Avenç en la idea i l'organització del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Massó i Torrents i Casas-Carbó formaren part de la comissió executiva del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'octubre de 1906 amb dos mil congressistes. Al costat de mossèn Antoni Maria Alcover, d'Antoni Rubió i Lluch i de Josep Pijoan, els dos capitans de l'Avenç formaven part de l'executiva d'aquest gran esdeveniment. La presència de Massó i Torrents i de Casas-Carbó a la comissió va desfer les reticències i reserves de Pompeu Fabra, que des de l'Escola d'Enginyers de Bilbao no confiava en l'eficàcia del Congrés, tal com confessava per carta a Massó. Al final la ponència que presentà Fabra al Congrés el consagrà públicament.

No fou casual que fossin tres membres de la comissió executiva del Congrés

—Rubió i Lluch, Josep Pijoan i Jaume Massó i Torrents— els iniciadors de l'Institut d'Estudis Catalans l'any següent, encara que Prat de la Riba esperés quatre anys més per a conferir a la nova institució competències lingüístiques amb la creació de la seva Secció Filològica, que sumava dos corrents diferents i potencialment incompatibles, que Prat veia com a necessàriament complementaris, el que representava Fabra i el que representava mossèn Antoni M. Alcover, el gran mobilitzador de col·laboradors per al seu Diccionari de la llengua catalana. A la magna assemblea del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Massó i Torrents hi presentà la ponència: «Conveniència de l'estudi dels nostres clàssics per la reconstitució de la llengua», que aparegué a l'edició de les actes el 1908 (text 8). Remarcava com s'anaven difonent termes del català antic purificant el lèxic col·loquial dels barbarismes, generalment de procedència castellana.

Però ara cal tornar una mica enrere en el temps i dir alguna cosa de l'adscripció política de Massó i Torrents. Després d'haver mirat amb desconfiança la Lliga Regionalista, Massó i Torrents s'havia apuntat com a contribuent i com a col·laborador al setmanari i després diari *El Poble Català*, fill de l'escissió esquerrana de la Lliga el 1904, que donà lloc al Centre Nacionalista Republicà el desembre de 1906, al qual s'afiliaren Massó, Casas-Carbó i Pompeu Fabra. Amant de l'oratoria, diu Massó i Torrents en els seus records que anava a sentir els discursos de Jaume Carner i d'Ildefons Sunyol, antics companys de classe a la Universitat i dirigents del Centre Nacionalista Republicà. Però també diu que anava a escoltar els mítings de Francesc Cambó. «Semblava com si, essent-me negada personalment la qualitat de l'oratoria, em fes, per aquest fet, més il·lusió d'escoltar aquells qui la posseïen.»⁵⁴ La militància política de Massó i Torrents fou exercida sempre lluny de la primera fila, desinteressadament i sense cap aspiració a un càrrec representatiu, al revés que Casas-Carbó, que intentà en diverses eleccions d'asolir-ne i no ho aconseguí.

A diferència de Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó va escriure assaig polític i ideològic, a més de publicar traduccions i poemes propis. Després d'un breu assaig sobre la temàtica de la llengua —*Catalunya trilingüe, estudi de biologia lingüística* (1896)—, publicà, l'any 1908, a la «Biblioteca Popular» *Catalonia: Assaigs nacionalistes*. El 1929 tornava a la temàtica lingüística amb *Assaig de paleontologia lingüística catalana: La terminació on a Catalunya i voltants*. L'any 1933, al mateix temps que un assaig de seixanta pàgines, titulat *Les llengües hispàniques*, li editava la Llibreria Catalònia un volum de gairebé set-cents fulls: *El problema peninsular: 1924-1932: història d'una campanya epistolar a favor de l'autonomia de Catalunya i de la unió d'Espanya amb Portugal, feta el gener, febrer i març de l'any 1924*. L'any 1935, davant el perill d'una nova guerra, Casas-Carbó publicà *Del present i*

54. *Cinquanta anys...*, p. 48.

*del pròxim avenir: Oda a la Federació Neollatina Mediterrània, a la Federació Europea i a la pau. Text en cinquanta llengües.*⁵⁵

La implicació cívica de Massó i Torrents es posà en relleu quan assistí a una reunió d'intel·lectuals a Madrid per tal de treure un manifest a favor de la preeminència del poder civil arran de l'assalt per militars de la guarnició de Barcelona dels periòdics *Cu-cut!* i *La Veu de Catalunya*, que havia tingut lloc el novembre de 1905. La resposta dels governants no va ser cap condemna sinó la llei de jurisdiccions que consagrava la intervenció militar en delictes d'opinió i això posà en marxa el procés que portà la Solidaritat Catalana a la seva victòria electoral de 1907. A la reunió celebrada a Madrid la tardor de 1905, a la qual assistí Massó i Torrents amb Rodrigo Soriano, Manuel Bueno, José Nogales i altres, comparegué també Jaume Brossa. El compositor Amadeu Vives deia que no farien res. Es decidí portar l'endemà a la reunió un text conservador i un altre de radical per a ser signat un dels dos pels presents, però no es va fer res, tal com havia predit Amadeu Vives.⁵⁶ S'explica per la reticència de la intel·lectualitat espanyola i sobretot la de Madrid a adoptar una posició que pogués ser acusada d'afavorir els drets dels catalans. El posicionament valerós de l'ancià Nicolás Salmerón, president de la Unió Republicana, a favor de la Solidaritat Catalana fou un fet excepcional alhora que molt important en aquella època.

Ens hem desviat del tema del negoci de L'Avenç per a parlar de la seva influent tertúlia literària i de l'adscripció política de Massó i Torrents en el primer decenni del segle xx i ara hem de tornar on érem. Per a Massó tan important era la llibreria com la revista com l'editorial perquè totes tres pretenien el mateix: modernitzar la cultura catalana amb el contacte i coneixement dels corrents europeus i promoure el coneixement i el consum de literatura catalana. Quan Massó parla de la seva llibreria abans de l'ampliació que comportà l'associació amb Casas-Carbó, diu que «feia un reduït negociet de llibres amb cases estrangeres».

Amb l'associació amb Casas-Carbó la llibreria prengué més volada: «Vàrem formalitzar un contracte, adquirírem màquina i caràcters d'impremta, i, així, des del 1891 publicàrem *L'Avenç* en local propi, i ampliàrem també la llibreria.»⁵⁷ La importació de llibres estrangers —francesos, anglesos, italians i alemanys— continuà sent una característica molt important de la llibreria. Diu el llibreter Antoni Palau: «Aquella llibreria estava constantment en contacte amb l'estranger i publicava tot el més selecte de les lletres catalanes.»⁵⁸ Quan el novel·lista santanderí José

55. Després de la Guerra Civil, el novembre de 1939, va escriure un text —*La Hispanidad triunfante*— que es conserva inèdit a l'Ateneu Barcelonès i que reflecteix el trauma del desastre i potser la por a represàlies, tot i que Casas-Carbó ho havia passat malament durant el conflicte.

56. *Cinquanta anys...*, p. 30.

57. *Cinquanta anys...*, p. 19.

58. Antoni PALAU I DULCET, *Memòries d'un llibreter català*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1935, p. 569.

Maria Pereda va arribar a Barcelona per a presidir els Jocs Florals de 1892, va anar a la llibreria de L'Avenç i es va plànyer que a l'aparador no hi hagués cap llibre en castellà.⁵⁹ Van respondre-li que no se'n venien, excusa inversemblant. L'Avenç no volia ser una llibreria com les altres de la ciutat, dedicades majoritàriament al llibre en espanyol. També comerciava Massó i Torrents amb llibres antics. Els successius catàlegs i butlletins de la llibreria en donen testimoni. Aquests butlletins prengueren la periodicitat mensual entre 1912 i 1913 i arribaren a nou. Massó recorda: «[...] també força polítics, regidors i diputats provincials o a Corts compareixien un dia o altre per algun dels tres locals de «L'Avenç»: ja fos per a l'adquisició de llibres, ja per a l'encàrrec d'impressions o bé com a concurrents a la tertúlia.»⁶⁰

De l'èxit de la impremta amb la seva renovació tipogràfica, ja hem vist com parlava Massó i Torrents amb legítim orgull i els comentaris de col·legues seus és unànime en aquest sentit. Però l'envergadura de la impremta de L'Avenç, més artística que industrial, no es podia comparar a la d'altres tallers barcelonins del moment. També incidí en el camp de la impressió de qualitat de partitures musicals. En l'inventari de la impremta de L'Avenç quan es produí el traspàs a la Casa de Caritat, consta una caixa de música tipogràfica de trenta quilos. La impremta de L'Avenç va ser valorada en 82.000 pessetes el 1915. Massó i Torrents era un bibliòfil apassionat, com ell confessava, i la perfecció dels tiratges i la selecció dels tipus era el seu orgull per sobre de qualsevol interès mercantil. L'alta qualitat del paper es mantingué fins al 1905 en els llibres de L'Avenç, però anà decaient durant els anys posteriors de forma gradual però evident.

Pel que fa a l'editorial, foren dotze les col·leccions que amb una planificació acurada donà a llum L'Avenç. La més antiga fou la «Biblioteca de L'Avenç» (1884-1894), seguida de la «Col·lecció d'Antics Textos Catalans» (1890-1891), «Cançons Populares Catalanes» (1897-1898), «Biblioteca Dramàtica de l'Avenç» (1894-1900), «Biblioteca Agrícola Popular» (1898), «Bibliotheca Hispanica» (1900-1910), «Col·lecció d'Obres Pòstumes» (1903-1908), amb vuit llibres de Verdaguer, «Biblioteca Popular de L'Avenç» (1903-1915), «Biblioteca Escolar de L'Avenç» (1904), «Col·lecció de Prosistes Catalans» (1904-1905) i «Biblioteca d'Humanistes» (1910-1912), amb traduccions al català d'obres d'Erasme de Rotterdam i Thomas More.

La «Bibliotheca Hispanica» fou una iniciativa del gran hispanista occità Raymon Foulché-Delbosc, fundador i director de la *Revue Hispanique* (1894-1933), que des del 1905 va ser patrocinada per la Hispanic Society of America de Nova York. Al principi, recorda Massó i Torrents, la «Bibliotheca Hispanica» va ser editada a mitges per L'Avenç, que es podia enorgullir de ser capaç d'editar llibres perfectes en diverses llengües. Després Foulché-Delbosc s'encarregà de les edicions en cas-

59. Melcior FONT, «L'obra i els homes de L'Avenç», *Revista de Catalunya*, v (1926), p. 30.

60. *Cinquanta anys...*, p. 49-50.

tellà, que eren les més nombroses, i Massó i Torrents, de les catalanes, que van ser les *Obres de Jordi de Sant Jordi*, poeta cortesà i militar valencià dels segles xiv i xv, llibre editat el 1902, la traducció catalana de 1429 del *Decameron*, de Boccaccio, i l'*Espill o llibre de les dones*, del metge valencià del xv Jacme Roig, a cura de Roc Chabàs.

La relació de Massó i Torrents amb Foulché-Delbosc fou de veritable amistat i l'hispanista gal assistí al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 (text 17). A la *Revue Hispanique* de Foulché-Delbosc publicà Massó i Torrents un extens estudi que el project  internacionalment i el consagrà dins Catalunya com a historiador de la literatura: «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», un treball de 127 planes, publicat al número xv, el 1906, entre Nova York i Par s i en català, un estudi que anticipa el seu pla d'edició de les cròniques catalanes, que va publicar després a l'*Anuari 1909-1910: Any III* de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1911. Remarcable és el fet que un cosm polita com Massó i Torrents publicués en català aleshores aquest treball a una revista internacional amb tota naturalitat i amb plena aprovació del director de la publicació.

El catàleg de totes les obres editades per L'Avenç per ordre cronològic resulta impressionant.⁶¹ De la gran implicació de Massó i Torrents en les publicacions es podrien donar diversos exemples. Un  s el del llibre sobre els quatrecentistes catalans de Sanpere i Miquel. Recordava Massó: «La nostra empresa editorial més forta va ésser *Los Cuatrocentistas*, d'En Sanpere i Miquel. Sense comptar les despeses d'impressió i gravats, ens calia fer diverses anades al Museu de Vic, i qui sap a quants pobles, a fer recerca de retaules, en companyia d'En Sanpere i de fotògrafs.»⁶²

L'altre exemple documentat és la llarga correspondència amb Amadeu Pagès de cara a l'edició per compte de l'Institut d'Estudis Catalans de la seva tesi doctoral presentada a la Universitat de París, *Introducció a l'edició crítica de les obres d'Auzias March*, amb l'edició de les obres del poeta. Entre 1910 i 1913, des del Lycée de la Rochelle primer i des de Foix després, on Pagès havia arribat a inspector d'ensenyament secundari, mantingueren un contacte que ha quedat conservat en l'epistolari de la Biblioteca de Catalunya. Un detall: el paper de Guanyabens a l'editorial i a la impremta era tan gran que Amadeu Pagès li enviava a ell proves corregides de la seva tesi, el 24 de setembre de 1911, davant el dubte que Massó es trobés aquells dies a Barcelona.

La relació amb els autors era bilateral. Per exemple, Massó demanà a Teodor Llorente una selecció de la seva poesia per a la «Biblioteca Popular», que li va enviar encantat i, a més, el poeta valencià li proposà una antologia de poetes valencians contemporanis a càrrec d'ell mateix i Massó la va acceptar i la publicà també

61. El publica Pla i Arxé a la seva tesi ja esmentada.

62. *Cinquanta anys...*, p. 45.

a la «Biblioteca Popular». En algun cas, un autor en dificultats econòmiques havia de demanar una bestreta. Fou el cas de Pompeu Fabra, que, en una carta no data-da però anterior a 1905, demanava a Massó i Torrents, a compte de material en-tregat, una bestreta perquè no podia arribar a fi de mes i li resultava molt enutjós demanar diners per avançat al patronat de l'Escola d'Enginyers de Bilbao.⁶³

Un projecte de Fabra que Massó i Casas acceptaren de molt bon grat fou la *Gramática de la lengua catalana* en castellà, publicada el 1912. Tenia la intenció no sols de facilitar l'aprenentatge del català pels castellanoparlants, sinó també de deslliurar de formes castellanques la parla i l'escriptura dels catalanoparlants. Les consultes de Fabra a Massó i a Casas sobre temes lingüístics demostren la confian-ça que tenia en el criteri que posseïen els seus dos amics en aquesta matèria. Tam-bé posen en relleu aquestes cartes la impaciència de Fabra davant la lentitud del procés d'edició, després d'haver entregat l'original.⁶⁴

Cal remarcar que Massó i Torrents, quan parla de Maragall, diu: «Més endavant va publicar els llibres a casa nostra, en l'ortografia que *anàvem* fixant gradualment fins que va escaure's a tenir un aire gairebé definitiu.»⁶⁵ La cursiva és nostra. Sense reduir el mèrit de Fabra, la reforma ortogràfica va ser obra d'equip. Massó i Torrents i Casas-Carbó hi tingueren un paper fonamental no sols com a editors sinó en l'elaboració mateixa de les normes, que no nasqueren senceres de cop, d'un dia per l'altre, sinó per mitjà d'un treball gradual, tal com Massó indica.

La «Biblioteca Popular de L'Avenç» mereix atenció especial. Al costat dels sei-xanta-set autors catalans —des de Ramon Llull a Teodor Llorente, des de Pompeu Gener a Dolors Monserdà, des de Pous i Pagès a Puig i Ferreter—, també n'hi publicà cinquanta-cinc d'estrangers, des de Jonathan Swift a Tolstoi, des de Litree a Emerson i des de contes populars del Japó a la Mireia de Mistral. És prou evident la voluntat de divulgar autors catalans, fins i tot de molt recents, i la d'introduir autors estrangers, tant clàssics com contemporanis, des de russos a americans.⁶⁶

63. Ms. 1702, Biblioteca de Catalunya.

64. Han estat publicades per Xavier LAMUELA i Josep MURGADES a *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Barcelona, Quaderns Crema, 1984. I a cura d'Albert Manent a Pompeu FABRA, *31 cartes*, Barcelona, Barcanova, 1990. També corrobora la confiança filològica la correspondència de Pompeu Fabra amb Casas-Carbó publicada el 2002 a Vic per Eumo i la Universitat de Girona i a cura de Lluís Marquet amb el títol *Fabra abans de Fabra*.

65. *Cinquanta anys...*, p. 21.

66. Els autors foren: Santiago Rusiñol, Tolstoi, el mateix Massó i Torrents, Sacher-Masoch, Fre-deric Mistral, Josep Aladern, Jacint Verdaguer, Molière, Pous i Pagès, Dant, Narcís Oller, Flammarion, Miquel S. Oliver, A. Busquets i Punset, Víctor Català, Ivan Turguenev, Enric Ibsen, Emerson, Goethe, Xavier de Maistre, Pascal, Gabriel Alomar, Valentí Almirall, Josep Maria Folch i Torres, Felip Palma (Palmira Ventós), Emili Littré, Joan Alcover, Enric de Fuentes, Joan Rosselló, Lluís Domènech i Montaner, Salvador Guinot, Agustí Calvet, G. Giacosa, Miquel Roguer, Pompeu Gener, Jeroni Zanné, Manuel Rocamora, John Ruskin, Ramon Llull, Ignasi Iglésias, Ignasi Ribera Rovira, Antoni Rubió i Lluch, Josep Puig i Cadafalch, V. M. de Gibert, Joan Llongueras, L. Escardot, Joan Puig i Ferreter, Teodor Llorente,

FIGURA 12. Marca creada l'any 1902 per Alexandre de Riquer per a la «Biblioteca Popular de L'Avenç».

Massó explica en els seus records els propòsits de la col·lecció que aparegué en volums d'unes cent planes i per un preu de dos rals:

1.^r, publicar obres literàries o filosòfiques de les grans literatures; 2.ª, les dels escriptors moderns catalans; 3.^r, donar la forma d'expressió natural a les obres d'autors catalans que per diverses circumstàncies de temps i de lloc s'hagin produït en altra llengua que la pròpia; 4.^t, presentar modernitzacions dels clàssics catalans.

Tots els autors que publicaven en L'Avenç havien d'acceptar la seva ortografia per als llibres que allí els publicaven.

La marca creada per Alexandre de Riquer el 1902 per a la «Biblioteca Popular» té com a llegenda «Amb temps, arrela i creix». Una figura femenina seminua —una nimfa— es recolza en un pilar de L'Avenç amb la mà esquerra i amb la dreta recull el fruit de l'arbre del coneixement. El tiratge habitual era de dos mil a tres mil exemplars.

Goldoni, lord Avebury, La Rochefoucauld, Novalis, Kayyan, Andersen, Prudenci Bertrana, Alfons Maseras, Robert Robert, Shakespeare, Joaquim Maria Bartrina, Diego Ruiz, J. Casas-Carbó, Henry Arthur Jones, Erckmann-Chatrian, S. Sanpere i Miquel, Dolors Monserdà, F. Gras i Elias, Gorki, Chateaubriand, Silvio Pellico, Ramon Ramon i Vidales, Perrault, Walt Whitman, Àngel Ruiz i Pablo, Alexander Kielland, Bernat Morales San Martín, W. E. Retana, E. Guanyabens, Alexandre Bisson, Pompeu Fabra, V. de La-serra, Albert Saisset, Coloma Rosselló, Lluís Via, Frederic Pujulà, Martí Roger, Ostrowsky, Björnson, Leopardi, Sterne, M. Maeter, Jonathan Swift i el Marquès de Camps.

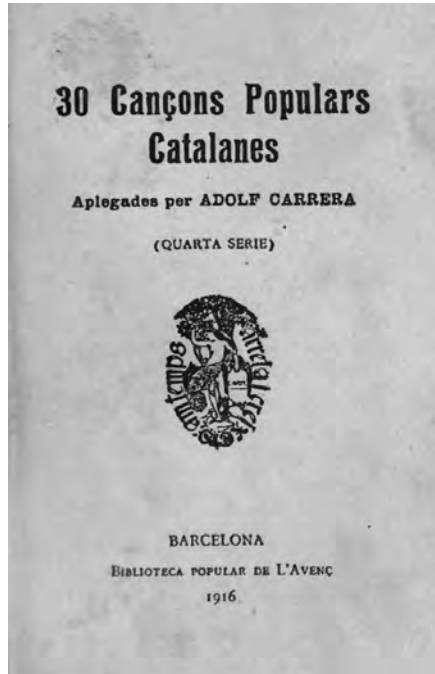

FIGURA 13. Llibre de 122 pàgines que correspon al número 143 de la «Biblioteca Popular de L'Avenç». (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

D'algunes de les obres més venudes, se'n feren noves edicions amb enquadernació en tapa dura, senyal del seu èxit, com en el cas de la traducció feta per Joan Maragall de la novel·la de Novalis *Enric d'Ofterdingen*.⁶⁷ Obrí la col·lecció el llibre de Santiago Rusiñol *D'aquí i d'allà* (1905) i el darrer va ser *Toia virolada* (1915), del marquès de Camps. Hi hagué intents de reprendre la «Biblioteca Popular de L'Avenç» per part del fill de Massó i Torrents, Josep Massó Ventós, el 1925, amb el seu llibre *La nau de veles d'or*, amb il·lustració de Lola Anglada, i amb els cinc volums de *Selecta de contistes catalans*, apareguts entre 1925 i 1926, amb els quals la «Biblioteca Popular» arribà al número 152, però ja a càrrec de la Llibreria Antiga i Moderna del carrer de la Canuda, 45.⁶⁸

67. Teresa M. SALA, «Amb temps, arrela i creix». La Biblioteca Popular de L'Avenç (1903-1915)», *L'Avenç*, núm. 330 (desembre 2007).

68. Algunes obres pendents d'edició es publicaren després de la desaparició de l'editorial, com els *Diàlegs*, de l'humanista Joan Lluís Vives (1915); el *Philobiblon*, de Bury (1916); *El Príncep*, de Maquiavel (1920); el *Llibre de disputació de l'ase contra frare Encelm Turmeda*, de Dezany (1922); les selectes

El 5 de febrer de 1910, amb motiu de l'aparició del número 100 de la «Biblioteca Popular», va ser ofert un banquet d'homenatge a Massó i Torrents i a Casas-Carbó a la Maison Dorée, organitzat per una comissió amb Ramon Miquel i Planas com a principal organitzador i presidida per Narcís Oller, acompanyat per Joan Maragall, Ignasi Iglésias, Dolors Monserdà, Miquel dels Sants Oliver, Josep Pous i Pagès i Ignasi de L. Ribera i Rovira.⁶⁹ Entre els assistents es trobava Martí Julià, el president de la Unió Catalanista, i no cal dir que també hi eren Santiago Rusiñol i Miquel Utrillo així com Francesc Matheu, Miquel dels Sants Oliver i Joaquim Cabot. La concurrència superava de molt la tertúlia de L'Avenç i comprenia tant figures de la dreta com de l'esquerra del catalanisme. L'assistència de quaranta-cinc primeres figures de les lletres catalanes i l'adhesió per escrit d'altres quaranta-quatre personatges i institucions culturals dóna idea de l'amplitud de l'homenatge. Tres dones es feren presents per mitjà de cartes llegides per Narcís Oller: Carme Karr, Dolors Monserdà i Caterina Albert (Víctor Català). Els caps de secció de L'Avenç hi participaren en representació del personal i les obreres enquadernadores oferiren dos rams de flors a Massó i a Casas.

Maragall va pronunciar un discurs de brindis. Remarcà que davant la manca d'institucions públiques de cultura que es feien esperar, el poble comptava amb un instrument per adquirir-la lliurement amb aquella col·lecció:

Y aquest sentit de llibertat en la propia educació li doneu vosaltres, posant-li a l'alsada de la mà les ensenyances dels grans esperits, perquè ell mateix se les pugui pendre, y donantleshi en la llengua propia, fentli sentir així la dignitat d'aquesta junt ab la major eficacia d'aquelles, que sols així pot conseguirse.

Això és el que reconeixien els comensals del banquet per boca de Maragall: Massó i Torrents i Casas-Carbó havien suplert amb la seva generositat i dedicació unes institucions culturals catalanes inexistents, tot i que la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, antiga aspiració de Massó, representés una promesa de canvi en aquest àmbit. No s'explica d'altra manera un homenatge d'aquelles dimensions a una empresa, al capdavant privada com era L'Avenç.

Massó i Torrents començà recordant els predecessors: Francesc Pelagi Briz, que havia publicat *Lo Gay Saber* i editat vint-i-cinc llibres de literatura, cançons populars i la poesia d'Ausiàs March. Esmentà a continuació Marià Aguiló, *La Renaixença*, *La Il·lustració Catalana*, *Joventut*, i singularment Miquel i Planas. Recordà Massó els inicis i les dificultats de *L'Avenç*. Remarcà la importància d'haver adoptat la

de contistes catalans ja esmentades; *La pintura mig-aval catalana*, en dos volums, i *Els trescentistes*, de Josep Gudiol, entre 1927 i 1929.

69. L'amplitud de la varietat dels assistents s'evidencia en el fet que hi eren Puig i Cadafalch i Domènech i Montaner, dos antagonistes, als quals Massó i Torrents havia hagut de corregir feia poc perquè el crèdit de l'Institut d'Estudis Catalans s'havia vist afectat per la seva disputa.

reforma ortogràfica. Amb esperit autocrític va dir que els mancava encara publicar obres d'autors del Rosselló, traduir del castellà Balmes o Pi i Margall. Va dir que es tractava d'una festa de confraternització d'autors, perquè així els veien els presents i no sols com a editors:

En nosaltres veieu perpetuarse també, en un o altre aspecte, aquell ample esperit de tolerància que distingia a la revista «L'Avenç» en les seves èpoques millors. Francament us haig de dir que, de vegades, me venen unes frisanse y sento uns anyoraments de tornar a escriure versos y articles y noveles; sols que ve després l'estona de reflexió que m'apaibaga y veig clarament que'ls que com jo no hem nascut pera escriure coses de trascendencia, val més que'ns posem a estudiar pera procurar fer algun esquins en el vel misteriós de lo desconegut.

No puc acabar sense recordarme de dos companys desapareguts: en López Oms y en Soler y Miquel; sense pensar en els amics allunyats y que de segur que's troben aquí en esperit: en Pompeu Fabra, en Cortada, en Jaume Brossa, en Pérez Jorba, els Montoliu, en Morera.⁷⁰

I acabà brindant «per l'enaltiment y per la divulgació de la llengua catalana!» (text 11).

Guanyabens llegí una poesia; Miquel dels Sants Oliver, una altra; Rusiñol digué que l'èxit de L'Avenç es devia a l'oposició dels seus dos promotors, Casas, un optimista recalcitrant, i Massó, tendent al pessimisme; ahora féu comentaris humorístics sobre el Modernisme. Martí Julià, en nom de la Unió Catalanista, declarà que l'obra de L'Avenç era tan o més forta que tota l'acció política duta a terme fins aquell moment i de més transcendència. Frederic Rahola féu una crida als joves intel·lectuals per tal que coneguessin els esforços que els havien precedit i, arran de la inundació de París, proposà una col·lecta per a la societat de tipògrafs parisencs. Puig i Cadafalch protestà que el cap de Govern d'Espanya hagués declarat que desconeixia la nostra llengua i que hi haguessin catalans que diguessin que un idioma és només un mitjà d'expressió, quan la llengua és sempre l'expressió d'un poble. Francesc Gras i Elias llegí un poema. Ignasi Iglésias en recità un altre i parlà de la importància de la contribució i del suport popular per a la cultura catalana. Utrillo remarcà que gràcies a L'Avenç els intel·lectuals de l'estranger començaven a tenir idea de l'existència de Catalunya. I Pompeu Gener recordà la joventut de Massó i Torrents i els començaments de L'Avenç.⁷¹

Poc podien pensar els assistents a l'homenatge de 1910 que cinc anys més tard

70. Pompeu Fabra era a l'Escola d'Enginyers Industrials de Bilbao, Cortada i Pérez Jorba eren a París, Brossa a Londres, Manuel de Montoliu de becarí a Halle, Cebrià de Montoliu als Estats Units i Enric Morera a l'Argentina. Això ho recorda Massó a *Cinquanta anys...*, p. 47.

71. *El Poble Català* (7 febrer 1910).

BOTIGA

Impremta i Llibreria

L'Avenç

Massó, Casas & C^a

Rambla de Catalunya, 24

Telefon 115 : Barcelona

TALLER

FIGURA 14. Anunci a *Barcelona Select Guide*, Barcelona, Thomas, 1914. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

plegaria l'empresa de L'Avenç. «Ens semblava que com més editéssim més diners rajarien, però de moment ens calia augmentar el capital», recorda Massó a *Cinquanta anys de vida literària*. Era una empresa d'alt risc aquella de publicar llibres per a la majoria en una Catalunya amb un quaranta per cent d'analfabets i amb molts catalanoparlants que no estaven habituats a llegir en català perquè havien estat escolaritzats en castellà de forma tan exclusiva com sumària. Tota l'obra de L'Avenç fou feta sense cap suport econòmic públic, ni que fos menor i amb pagament endarrerit com en temps recents. Aquest era imprescindible per a compensar les condicions adverses de la seva aposta: actuar com si el país fos un país europeu normal. No existia ni tan sols una xarxa de biblioteques públiques que adquirissin col·leccions. La fe en el sentit alliberador de la cultura que existia en aquella època no era un factor suficient per a garantir l'èxit de l'empresa. Canvià la moda i la impremta de L'Avenç, la tipografia de la qual havia estat imitada amb menor cost i qualitat, no pogué compensar el dèficit de l'editorial. El modernisme de L'Avenç havia preparat el Noucentisme, però el Modernisme ja no semblava prou modern a l'altura de 1911, quan la nova generació d'intel·lectuals noucentistes comença-va a regnar sense contemplacions.

Massó i Torrents, al final dels seus records, diu amb tristesa:

Durant aquests anys la impremta de «L'Avenç» no era sombra d'allò que havia estat. S'anava arrossegant sense vida pròpia, sense ànima. Al principi varen imprimir-s'hi força llibres de l'Institut d'Estudis Catalans, que ja constava de tres seccions. Vaig tractar amb la Casa de Caritat per traspasar a la seva impremta tota la nostra, amb la condició de passar-hi a treballar els operaris de «L'Avenç». Els caràcters, tan triats, amb els quals havíem imprès tants llibres notables, varen anar a la caldera.

Massó aconseguí que la Casa de Caritat assumís la plantilla íntegra dels operaris de L'Avenç, que eren uns vint.

Contra el que ha dit una llegenda persistent, L'Avenç no era un cau d'anarquistes, encara que n'hi haguessin. Les activitats de Felip Cortiella, mentre treballà de tipògraf a L'Avenç, no guardaren relació amb la marxa de la casa, com va ser la seva Compañía Libre de Declamación (1894-1896). Entrà el 1897 a L'Avenç de caixista. Cortiella sempre encarnà la fracció minoritària de llibertaris que volien un anarquisme en català i a L'Avenç imprimí algunes de les seves obres. El 1902 abandonà L'Avenç per incompatibilitat amb l'encarregat Roca Capull. Fou aleshores quan començà Cortiella a publicar la revista *Avenir*, una de les poques publicacions periòdiques llibertàries en català, de curta vida. Cortiella demanà tornar a L'Avenç el 1910, però no fou readmès. L'anarquisme fou molt minoritari entre els obrers de L'Avenç. Tampoc es coneix cap conflicte laboral a l'empresa.

La liquidació de L'Avenç fou molt penosa per a Massó i Torrents. Prat de la Riba tingué a veure en l'adquisició de la impremta de L'Avenç per la Casa de Ca-

ritat, que depenia de la Diputació, responsable del pagament. Com a president de la Diputació, una operació important com aquella necessitava el seu suport. Pla i Arxé ha trobat la data exacta de la transacció: 4 d'octubre de 1915. L'expert impressor Fidel Giró valorà el preu del material cedit en 82.000 pessetes, de les quals es pagaren, de moment, només 10.000 en metàl·lic. La resta seria abonada a mesura que la impremta de la Casa de Caritat tingués beneficis. Era un resultat insuficient per a pagar els deutes que continuà arrossegant Massó i Torrents.⁷²

Els fons de l'editorial i els drets pels llibres publicats passaren a la Llibreria Antiga i Moderna de Salvador Babra, al carrer de la Canuda, 45, i aquesta fou la que edità alguns llibres contractats i pendents de publicació. A mans d'un bibliòfil antiquari quedava el fons que en el seu moment havia representat allò més modern que s'editava a Barcelona.

Però resta un balanç molt positiu de L'Avenç. Els cinc-cents disset llibres i les set revistes que al llarg de vint-i-cinc anys edità Massó i Torrents, amb el concurs destacat de Casas-Carbó, anticiparen la reforma ortogràfica i la depuració lèxica que a les *Normes* de 1913 es van començar a oficialitzar. Sense aquella difusió prèvia, la normativa fabriana hauria tingut encara més dificultats que les que ja tingué per a la seva acceptació generalitzada.⁷³ L'Avenç havia associat la reforma ortogràfica a la modernitat basant-se en un equilibri que s'allunyava de l'arcaisme i del dialectalisme a la vegada que trencava amb la mimesi inconscient del castellà. Les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, que fins i tot alguns dels seus membres van subscriure a contracor i un de molt eminent —mossèn Alcover— acabaria rebutjant a partir de 1918, possiblement no haurien tingut èxit si la reforma no hagués comptat prèviament i durant més de dos decennis amb una editorial, una impremta i una llibreria pròpies. L'Avenç aconseguí fusionar en una literatura única les dues literatures, la popular i l'erudita, i superar el dualisme propi d'un període de decadència, dualisme que subsistí en els inicis de la Renaixença. D'aquesta manera resumia el procés Pere Coromines, un dels membres del cercle de L'Avenç. Quan l'editorial desaparegué ja no era indispensable el seu concurs, ja havia acomplert la missió necessària.

Però la seva liquidació, malgrat tot, reflectia que la normalització lingüística tot

72. A la correspondència de Massó i Torrents de la Biblioteca de Catalunya hi ha cartes de Casas-Carbó de gener, febrer i març de 1921 en què demana al seu antic soci trobades a l'Ateneu per a parlar dels afers de L'Avenç. Aquesta liquidació, com qualsevol altra, va deixar qüestions pendents. No sabem si els propietaris de L'Avenç reberen més pagaments que el primer, efectuat el 1915. Les dues lletres de l'administrador de la impremta de la Casa de Caritat a Massó i Torrents, que s'han conservat, reclamen en canvi el pagament d'una factura.

73. Quan Fabra havia finalitzat la seva gramàtica catalana en castellà del 1912, escrivia des de Bilbao a Massó i Torrents, el 26 de febrer de 1910: «Les solucions adoptades en la gramàtica no cal dir que són les de L'Avenç, que ja han fet molt camí i poden dar-se per habituals, tant almenys com qualsevol altra.»

just estava a la seva primera fase, de la mateixa manera que la Mancomunitat de Catalunya, que donava caràcter públic i oficial a la normativa fabriana, no era un veritable govern autònom encara i el seu suport no era suficient perquè les normes de 1913 fossin acceptades pel Consistori dels Jocs Florals de Barcelona i per l'Acadèmia de Bones Lletres així com per un conjunt heterogeni de literats, alguns dels quals no eren uns simples repatanis sinó figures importants i valuoses que contribuïen de forma destacada a la cultura en llengua catalana. Caldria esperar a la Generalitat republicana de 1931 perquè les darreres resistències desapareguessin.

Però abans, durant la dictadura de Primo de Rivera, fou quan es començà a revalorar allò que la cultura en llengua catalana devia als capitans de L'Avenç.⁷⁴ Aleshores eren hores de penitència per a la cultura en la llengua pròpia i el Noucentisme havia perdut l'agressivitat i l'arrogància d'altres temps.

L'època de L'Avenç havia marcat la diferència entre una literatura majoritàriament regional, que, embolicada en l'al·legat històric i l'exaltació populista o folklòrica, no podia amagar la seva condició subsidiària de les lletres castellanès, i una literatura, en canvi, relativament normalitzada, que amb el Modernisme s'havia inscrit autònomament en un marc europeu i donava proves de la seva actualitat.

S'ha parlat abans de la participació de Massó i Torrents en el Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906. Però cal esmentar també una activitat docent que indica la consideració de què gaudia com a especialista en literatura catalana medieval. Ens referim a la seva participació com a professor en els cursos dels Estudis Universitaris Catalans. El Primer Congrés Universitari Català de 1903 va demanar que a la Universitat de Barcelona s'ensenyessin en forma de càtedres lliures diverses matèries relacionades amb la realitat catalana començant pel seu dret civil consuetudinari, la literatura catalana i la història de Catalunya. La resposta del Ministeri i de la Universitat, que en depenia, fou negativa i aleshores, impulsats per una associació cívica privada, al marge de la Universitat oficial, començaren els Estudis Universitaris Catalans, que s'hagueren d'acollir als estatges d'altres institucions.⁷⁵ A les classes que donà Rubió i Lluch de literatura catalana a l'Ateneu Barcelonès, Massó i Torrents fou cridat a donar un cicle sobre la poesia medieval catalana. Tenim el testimoni dels seus alumnes, alguns dels quals serien més tard companys seus a l'Institut d'Estudis Catalans. Jordi Rubió ho recorda així:

El curs 1906-1907 de la càtedra de literatura catalana dels Estudis Universitaris Catalans va voler el meu pare, que n'era el professor, que Massó i Torrents

74. Simptomàtics foren els articles de Melcior Font a la *Revista de Catalunya*, «Els primers temps de L'Avenç» i «L'obra i els homes de L'Avenç», IV i V de 1926.

75. Albert BALCELLS, *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985): Per una Universitat Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011.

FIGURA 15. Massó i Torrents amb els alumnes del curs de literatura catalana dels Estudis Universitaris Catalans el 1905 a l'Ateneu Barcelonès. Al centre, Antoni Rubió i Lluch, amb bastó; a la seva dreta, Massó i Torrents; a la seva esquerra, Lluís Nicolau d'Olwer; entre l'un i l'altre, en segon terme, Ramon d'Alòs-Moner. En segon terme, a la dreta de la fotografia, Ferran Valls i Taberner. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

expliqués unes lliçons sobre la nostra poesia medieval. Així ho va fer, i els que n'érem els deixebles, Nicolau d'Olwer el més destacat i el qui us parla, potser l'únic supervivent, no oblidarem mai aquelles vetllades a l'Ateneu Barcelonès, al seu antic estatge al costat del Teatre Principal. Sortíem de vegades amb Massó i Torrents i pujàvem Rambla amunt, sense gosar fer afirmacions, escoltant allò que ell deia, amb aquella naturalitat seva un poc irònica, tan entradora. Si ens rebia a casa seva, i jo hi anava més sovint amb encàrrecs del meu pare, vèiem la seva llibreria amb obres indispensables que ni de nom coneixíem. Aquell home que semblava tímid sense ser-ho, però poc dotat per a l'exposició oral, per escrúpol d'exactitud potser, esdevenia un mestre d'aquells que es fan estimar pels deixebles.⁷⁶

Nicolau d'Olwer diu que els alumnes no sabien què admirar més d'aquelles classes de Massó i Torrents, «si l'erudició o la modèstia».⁷⁷ Pere Bosch Gimpera també conservava un bon record d'aquelles lliçons:

76. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 19.

77. Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu: Records de mestres i amics*, Barcelona, Selecta, 1958, p. 58.

FIGURA 16. Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch i Josep Pijoan, el 1906. (© Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas.)

El curs superior de literatura espanyola de Rubió i Lluch —a qui, en sortir de la Universitat, acompanyàvem a casa seva, escoltant anècdotes plenes d'interès— es completà amb el de literatura catalana dels Estudis Universitaris Catalans, on ell i el simpàtic i erudit Massó i Torrents deixaven una profunda empremta en nosaltres.⁷⁸

Persona discreta i gens amiga de la polèmica, Massó i Torrents no dubtava a sortir a la palestra amb braó quan creia que no hi havia més remei, enfront sempre d'adversaris del prestigi de Jaume Collell el 1891, de Menéndez Pidal el 1903 o de Domènech i Montaner el 1909.

L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS I LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

L'Institut d'Estudis Catalans fou fundat el mes de juny de 1907 per Enric Prat de la Riba, quan acabava de ser elegit president de la Diputació de Barcelona després

78. Pere BOSCH GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980, p. 31.

de la victòria electoral de la Solidaritat Catalana i amb els vots de la dreta i de l'esquerra catalanistes enfront dels diputats monàrquics dels partits dinàstics espanyols. Massó i Torrents, que fou un dels vuit membres fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans, n'explica així la creació:

Un dia, En Pijoan, parlant amb En Prat de la Riba, va insinuar-li la idea de la creació d'una institució d'alta cultura. En Prat va cridar-nos En Rubió i Lluch i a mi. Tots quatre vàrem convenir que la novella institució podria dur el nom d'*Institut d'Estudis Catalans*. En principi va pensar-se en les persones, qüestió difícil, i en la del local. La fiscalia s'anava traslladant, a poc a poc, al nou Palau de Justícia, però la cosa anava llarga.⁷⁹ En Pijoan va possessionar-se d'una torre quadrada que encara varen demanar per a posar-hi En Rull, condemnat a mort.⁸⁰ A l'últim varen desembarassar aquell humil recés, i En Pijoan va fer-lo decorar al seu gust. Allí dalt, que és on ara En Fabra té el seu despatx, va néixer el primitiu Institut. Mentre s'esdevenia això, treien embans i runa de la fiscalia i desembarassaven tot allò que podien. Resultava una sala immensa, de la qual no sabíem ben bé què fer. Vagament, amb tot, la destinàrem a sala de lectura; però ens semblava massa gran i que ens costaria passar molts pressupostos per a omplir-la de llibres.⁸¹ Els primers nomenats varen ésser: En Rubió i Lluch, president; En Puig i Cadafalch, vicepresident; En Miquel S. Oliver, En Pere Corominas; En Josep Pijoan, secretari; i jo, arxiver-bibliotecari. Tot seguit varen adherir-se En Joaquim Miret i Sans i En Guillem M.ª de Brocà. En la primera junta que vàrem celebrar, en una habitació de baix, entre altres acords importants vàrem prendre el de l'adquisició de la Biblioteca Aguiló, que va tenir lloc el dia 5 de juliol de 1907.⁸²

Convé observar que Coromines i Massó i Torrents eren els dos únics membres fundadors de l'Institut que pertanyien al Centre Nacionalista Republicà, els dos únics de l'esquerra catalanista. Tots dos, també, representaven el nucli de L'Avenç. Casas-Carbó, malgrat la seva identificació amb Pompeu Fabra i amb el mateix Massó i Torrents, en restaria exclòs. Ni presentava una obra erudita com Massó ni una tasca lingüística del gruix de la de Fabra ni tenia la rellevància política de Co-

79. L'Audiència de Catalunya havia estat fins aleshores al Palau de la Generalitat o de la Diputació Provincial, com es deia oficialment en aquell moment, i es traslladava al nou edifici del passeig de Sant Joan, avui de Lluís Companys, al costat del parc de la Ciutadella. Nota de l'autor del present llibre.

80. Es refereix a Joan Rull Queraltó. Membre d'un grup anarquista, fou detingut el 1904, acusat d'haver col·locat una bomba a les Rambles, i després esdevingué confident de la policia. Acusat de col·locar bombes que causaren morts i ferits, fou executat el 8 d'agost de 1908. Antoni DALMAU, *El cas Rull: Viure del terror a la ciutat de les bombes*, Barcelona, Columna, 2008. Nota de l'autor del present llibre i no d'en Massó.

81. Seria la sala de lectura de la futura Biblioteca de Catalunya. En els anys vint resultaria petita per al públic que hi acudia. Nota de l'autor del present llibre.

82. *Cinquanta anys...*, p. 51.

romines per a donar satisfacció a l'esquerra catalanista amb la seva inclusió al primer nucli de l'Institut.⁸³

Massó i Torrents tenia mèrits de sobra per a ocupar el lloc que se li assignà no sols per ser l'editor de L'Avenç i un bibliòfil notable, sinó per ser un editor de catàlegs de manuscrits de diverses biblioteques, com ja s'ha indicat, i per les seves publicacions erudites com a historiador de la literatura catalana medieval.⁸⁴ Fou tot un encert perquè Massó va ser el gran impulsor de l'adquisició i catalogació dels fons que aviat anaren omplint la biblioteca de l'Institut, destinada a ser la Biblioteca Nacional de Catalunya, començant per la biblioteca Aguiló, tal com explicava ell mateix:

Un altre dia, d'acord amb l'Aguiló fill, els qui en aquella avinentesa eren secretaris redactors de l'Institut, Ramon d'Alós i Jordi Rubió, i jo (que, pel meu càrrec de bibliotecari de l'Institut, els dirigia), vàrem redactar l'inventari. Co-neixia millor que ningú el fons de la famosa biblioteca, de la qual havia utilitzat algun cançoner. En Marian Aguiló me n'havia mostrat, demés, deixant-me sorprès, una gran quantitat d'incunables.

Tot indica que tant aquesta com les posteriors adquisicions per a la futura biblioteca pública foren degudes a les recerques, informacions i gestions de Massó i Torrents.

83. L'Institut era una comissió assessora, dictaminadora i promotora de serveis, dependent de la Diputació, i el 1911 s'amplià a tres comissions, les tres seccions. Per a garantir-ne la independència, els seus membres eren vitalicis i les vacants eren cobertes per cooptació com a les acadèmies, però l'Institut no era una acadèmia. El nombre reduït de set per Secció era el normal en una comissió dictaminadora i promotora i aquest *numerus clausus* en limitava i dificultava l'entrada. L'absència permanent de Guimerà i la mort de Maragall reduïren a cinc els membres actius de la Secció Filològica. Pompeu Fabra era partidari de l'ingrés de Joaquim Casas-Carbó o de J. M. Arteaga, que morí el 1913. Mossèn Alcover volia fer entrar Barnils o Griera, que havien estat pensionats a Alemanya, a més de Montoliu, tots ells secretaris redactors a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut. Prat de la Riba anà donant llargues a l'afer i morí abans de la seva resolució. Fins al 1918 no es va elegir Nicolau d'Olwer com a successor de Maragall. Nicolau ja havia entrat com a adjunt —és a dir, com a suplent— de Guimerà el 1917. Com a adjunt, en lloc de Nicolau, entrà Jaume Bofill i Mates. A partir d'aquest moment Pompeu Fabra ja comptava amb una majoria absoluta dins la Secció Filològica enfront d'Antoni M. Alcover. Entretant Casas-Carbó havia quedat descartat definitivament.

84. Ja s'ha fet esment dels seus catàlegs de manuscrits del Palau Reial i de la Biblioteca Nacional de Madrid així com de l'Ateneu Barcelonès, obres a les quals cal afegir la versió catalana il·lustrada de 1892 dels viatges de Domènec Badia, Ali Bei, que havien estat publicats en francès a París entre 1807 i 1814; l'edició el 1902 de les obres de Jordi de Sant Jordi; els dos poemes del segle XIV de la vida de la gent de mar, publicats a la *Revue Hispanique* també el 1902; l'inventari dels béns del rei Martí d'Aragó, publicat a la mateixa revista el 1905, a més del treball de Massó més important d'aquesta època: el de la historiografia catalana de l'edat mitjana. Per a l'època contemporània fou de gran impacte la *Revista de Bibliografia Catalana*, de la qual ja s'ha parlat.

Però cal tenir en compte per a contextualitzar el nomenament de Massó i Torrents com a membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans dos fets que el precediren: la participació de Massó en els primers cursos de literatura catalana que es donaren, amb Rubió i Lluch com a titular, als Estudis Universitaris Catalans i la seva participació en el Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1906, tal com ja s'ha indicat abans.

A l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans abocà Massó tot el cabal del seu saber a partir del primer número, que va ser el de 1907.⁸⁵ A més publicava Massó el 1909 a la revista *Estudis Universitaris Catalans* l'article «Dos plants inèdits d'en Cerverí de Girona». I la seva contribució més important d'aquest temps fou l'edició de la traducció catalana de 1429 del cèlebre *Decameron* de Boccaccio dins la «Bibliotheca Hispanica» a càrrec de la Hispanic Society of America. Al Centre Excursionista de Catalunya pronuncià un discurs, editat per L'Avenç l'any 1910, sobre «Les lletres catalanes en temps del rei Martí i en Ramon Çavall». Alhora assistia a l'homenatge que a València es tributà a Teodor Llorente i en parlà a *El Poble Català*. Resultat d'aquest viatge fou una donació valenciana de llibres per a la futura Biblioteca de Catalunya i un intercanvi amb l'Institut. Els dos articles més importants publicats per Massó i Torrents a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans dels primers temps van ser l'exposició d'un pla de publicació de les cròniques catalanes medievals —de les vint descrites, s'indicava la localització i les edicions quan en tenien— i una bibliografia de les obres de Francesc Eiximenis, tots dos estudis publicats al volum III, l'any 1911.

Però, al mateix temps, va ser ell, tan poc amic de la polèmica pública, qui va haver de sortir a defensar l'Institut d'Estudis Catalans enfront de l'atac d'una personalitat del prestigi de Lluís Domènech i Montaner, que estava en el cim de la seva fama arran d'haver acabat les obres del Palau de la Música Catalana i tenir prou avançades les de l'Hospital de Sant Pau. No sols era director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, sinó que era un polític catalanista i un historiador de l'art de renom a més de ser nebot del creador de l'editorial Montaner i Simon, la casa de la qual Domènech i Montaner havia dissenyat i que avui és la seu de la Fundació Antoni Tàpies. Es tractava, per tant, d'un crític amb tanta autoritat que no podia restar sense resposta i qui era més escaient per a fer-ho era Massó i Torrents, com a coreligionari polític seu i com a partícip del diari que havia publicat l'article de Domènech i Montaner, que no era altre que *El Poble Català* del 7 de maig de 1909, seguit per un altre dedicat només a atacar Puig i Cadafalch sense esmentar

85. «Dictamen acord de l'Institut d'Estudis Catalans proposant a la Excma. Diputació Provincial de Barcelona l'adquisició de la Biblioteca Aguiló» (signat juntament amb M. S. Oliver), «Informa proposant la publicació del text antich de la Bíblia catalana» (signat juntament amb A. Rubió i Lluch), «Informa sobre la publicació de les obres d'Ausiàs Marc» i «Seté centenari de la naixença del rei en Jaume I a Montpeller», a *Anuari* 1908, Barcelona, IEC, 1908.

el seu nom, el 8 de maig, com a segona part del primer article i al dia següent.⁸⁶ Convé recordar que Massó i Torrents havia publicat a Domènech i Montaner el llibre d'*Escrips polítics* a la «Biblioteca Popular» el 1905. Als articles de la polèmica no apareix cap nom propi però les al·lusions són transparents.

Al primer article —«L'Art a l'Institut d'Estudis Catalans»— Domènech deia a la primera plana d'*El Poble Català* que la Diputació havia de gastar 100.000 duros per a acabar la publicació de les obres iniciades per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i que el 1908 ja s'havia gastat 3.000 duros confessats. Afirmava que les dietes d'un any per als membres de l'Institut pujarien 2.000 duros. I feia la pregunta retòrica:

Però, valen la pena les obres empreses, quan l'ensenyansa pública en tota mena d'escoles està indotada, pera sacrificar aquesta cultura positiva an aquella més aparatosa? Hi ha en els que se les han empreses, carregant els gastos a la Diputació, el desprendiment personal, l'abnegació que l'obra de cultura, particularment en el nostre país, exigeix y per la que molts hem fet grans sacrificis?

No, de cap manera.

Han comensat els que tal fan per assignarse a sí mateixos dietes dobles o triples de lo que's paga per lliçó a un mestre superior.

A continuació criticava els llibres d'història de l'art publicats per l'IEC.⁸⁷ I conclouia: «L'institució d'Estudis Catalans s'ha de salvar y conservar, però reformantla ab orde, enteniment y saber y traientne l'egoisme y les pretensions que hi governen.»

Si bé s'havia demanat a l'Ajuntament de Barcelona que dediqués 500.000 pessetes de l'època del pressupost extraordinari de cultura per a la formació de la gran biblioteca, la suspensió d'aquest pressupost el 1908 pel veto del governador civil davant el fet que als quatre grups escolars previstos l'ensenyament de la religió catòlica era optatiu i no obligatori, va fer que la subvenció a rebre es reduís a 100.000 pessetes de la Diputació, que foren dedicades a l'adquisició de la biblioteca Aguiló.⁸⁸

86. Puig i Cadafalch havia estat deixeble i col·laborador de Domènech i Montaner a l'Escola d'Arquitectura, dirigida molts anys pel segon. La confiança entre tots dos era prou gran perquè Domènech tingués Puig com a col·laborador seu a la *Historia General del Arte*, dirigida pel primer i publicada en vuit volums, entre 1886 i 1897, per l'editorial Montaner i Simon, empresa fundada per un oncle seu, com ja s'ha dit. Puig i Cadafalch va ser professor de l'Escola d'Arquitectura només un any, el curs 1901-1902, i a partir d'aquí es produí una ruptura generadora d'enemistat perpètua.

87. El 1909 acabava de publicar l'IEC el primer volum de l'*Arquitectura romànica a Catalunya* de Puig i Cadafalch, Antoni de Falguera i Josep Goday. Això havia indignat Domènech i Montaner, que tenia pensada una obra seva sobre el tema.

88. Albert BALCELLS i ENRIC PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, 1907-1942, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002, p. 47. En endavant, *Història de l'Institut...*

El segon article de Domènech i Montaner responia a una crítica formulada per Puig i Cadafalch respecte als ensenyaments a l'Escola d'Arquitectura, considerats superats, i a les obres de l'Hospital de Sant Pau en el sentit que opinava que, si s'estalviava en decoració, es podien aconseguir 12.000 duros per a mantenir tres-cents malalts més al futur hospital. Domènech i Montaner responia irat: «Ara un sobrevingut ve a donar lliçons de mecànica al mestre que va inventar les armadures, les encavallades de l'Exposició y la bastida del monument de Colón [...]». Domènech responia que amb 6.000 duros només es podrien mantenir quaranta malalts a casa seva i posava l'exemple d'altres hospitals europeus que alleugerien les penalitats dels malalts amb una decoració noble. L'atac arribava fins al punt d'acusar Puig i Cadafalch d'haver robat dins de l'Escola d'Arquitectura treballs d'alumnes de Domènech i Montaner sobre l'art romànic. Acabava desqualificant Puig com a orador i com a polític i el titllava de difamador.

Massó i Torrents, a *El Poble Català* del dia 13 de maig de 1909, responia amb un primer article d'una sèrie que titularia «Per la cultura catalana»:

He sentit córrer de l'un a l'altre les calumnies que accepta el senyor Domènech baix la seva firma. D'altres ne corren per l'estil, que ell no posa, sobre disbauxes de diners, que no duen altre intent sinó cridar l'atenció de les Corporacions populars que'ns protegeixen perquè reduixin les subvencions y no's puguin continuar els treballs empresos ab tanta bona fe y ab tanta constancia [text 9].

Massó i Torrents no podia deixar de tocar la cresta al seu company Puig i Cadafalch, sense nomenar-lo, per haver provocat les ires de Domènech i Montaner:

Es una trista cosa que dues personalitats, per competencies professionals, per haverse dedicat a uns mateixos estudis, per qüestions entre mestre y deixeble, perquè l'un es de la dreta y l'altre de l'esquerra, l'un hagi de denigrar l'institució que presideix l'altre, y aquest hagi de correspondre denigrant l'institució en que el primer figura. Y pensar que tots dos són persones honorables y que tots dos poden gloriarse d'haver treballat pel bé de Catalunya!

Com a editor que era, Massó estava qualificat per a tirar per terra les xifres que Domènech presentava, aplicant-hi els seus coneixements de costos d'edició. Els 20.000 duros que Domènech denunciava havien servit per a l'adquisició de la biblioteca Aguiló. L'Institut no havia creat cap càtedra ni en subvencionava cap, com deia Domènech. «Al senyor Domènech també li saben greu les dietes y li semblen excessives. Ditxoses dietes! L'arquitecte, l'advocat, tenen dret a cobrar els seus honoraris; però tot treball intel·lectual de l'orde dels nostres estudis, ha de fer-se de franc.» No era fàcil desfer el prejudici que l'alta cultura acadèmica havia de fer-se sense remuneració i, per tant, havia de ser realitzada per rendistes ociosos, així com

rebatre l'altre prejudici que les publicacions que feia l'Institut eren un luxe que no havia de comptar amb la subvenció del poder públic. Estaven en joc tant una concepció desacomplexada i verament nacional de la cultura catalana com la professionalització de l'investigador en una època en què la retribució magra del professorat universitari no exigia la recerca. No existia el concepte actual de dedicació exclusiva del professorat universitari amb un complement per a la investigació, que, encara que no sigui avui extraordinari, respon a una concepció altra que la d'aquella època. Aquesta mancança generava aleshores enveges inevitables.

Massó passava revista a les hores i la dedicació prestades a les tasques de l'Institut d'Estudis Catalans per a justificar la modesta retribució rebuda. No donava xifres. Però sabem que el reglament fixava en 25 pessetes la dieta per reunió de treball sense que poguessin passar de quatre mensuals, s'establia la retribució per plana d'informe en 25 pessetes sempre que no passessin de deu i d'una pesseta en endavant. Per a la transcripció de document, es fixava una retribució de 5 pessetes per full i de 8 per cada plana redactada d'investigació pròpia. Aquests emoluments no es canviaren amb la inflació dels anys 1916-1920 i seguiren sent els mateixos.⁸⁹

Així i tot, les subvencions de l'Ajuntament de Barcelona i de la Diputació eren força considerables. El 1907 la Diputació concedí a l'Institut 15.000 pessetes i restà un superàvit de 4.255. El 1908 foren 50.000 pessetes les que rebé de la Diputació, més les 100.000 per a l'adquisició de la biblioteca Aguiló. A la vegada l'Ajuntament començava la seva subvenció anual de 20.000 pessetes, i aquesta contribució es mantingué fins i tot quan els lerrouxistes conqueriren la majoria municipal. El 1909 la Diputació reduí la seva aportació a 10.000 pessetes i no existí superàvit. El 1910 l'ingrés procedent de la Diputació fou de 25.000 pessetes i el de l'Ajuntament, de 20.000. Les despeses eren destinades a personal, publicacions i adquisició de llibres.⁹⁰ El cost d'edició del volum primer de l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans va ser molt considerable per a l'època i no degué ser menor el dels següents: 16.362 pessetes, 1.650 de les quals per a pagar els treballs de redacció.⁹¹ La Diputació concedí, a més, 10.000 pessetes extraordinàries per a la compra de llibres per a la biblioteca.

L'any 1909, l'Escola d'Arquitectura, que dirigia Domènech i Montaner, era mantinguda per la Diputació de Barcelona amb 46.560 pessetes, i pagava als seus catedràtics un sou anual de 3.000 pessetes i als auxiliars, 1.500. Com que el màxim que podia arribar a rebre per dietes un membre de l'Institut eren 100 pessetes al mes i no tots els mesos, aquesta remuneració era inferior a la d'un professor auxiliar de l'Escola d'Arquitectura. L'Escola d'Enginyers Industrials rebia de la Diputació, el mateix any, 24.140 pessetes, la de Belles Arts, 85.425 i la d'Agricultura, 29.610.

89. *Història de l'Institut...*, p. 43.

90. *Història de l'Institut...*, p. 37.

91. *Història de l'Institut...*, p. 55.

Un cop ampliat l'Institut d'Estudis Catalans amb la Secció de Ciències i la Filològica, la subvenció de la Diputació pujà, l'any 1912, a 56.000 pessetes en total. Aquest mateix any l'Escola d'Arquitectura rebia de la corporació provincial 52.810 pessetes, la d'Enginyers, 30.640, la de Belles Arts, 165.005 i la d'Agricultura, 65.605. El creixement de la partida destinada a l'IEC ja no provocà més censures.

Tan aviat com l'Institut d'Estudis Catalans tingué publicacions, pogué establir relació d'intercanvi amb altres corporacions acadèmiques d'arreu, i les publicacions estrangeres es van incorporar a la futura biblioteca pública. Aquí el paper de Massó i Torrents, amb la seva experiència de relació amb l'estranger, fou cabdal i arreu la recerca catalana en català començà a ser coneguda, valorada i diferenciada de la resta espanyola. El 1910, segons la memòria publicada i enviada a la Diputació i a l'Ajuntament de Barcelona, ja eren cent quinze les entitats científiques que havien establert intercanvi amb l'Institut, des de Berlín i Leipzig a Washington, des de Beirut i Atenes a Londres i Nova York. I anirien augmentant en nombre i en varietat d'especialitats. Aquesta projecció internacional culminaria amb la incorporació directa de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1923, a la Unió Acadèmica Internacional, fundada a Brussel·les el 1919.

En qualsevol cas, la primavera de 1909, amb la polèmica a les planes d'*El Poble Català* els membres de l'IEC n'havien pres nota. Calia donar més difusió periodística a la tasca de l'Institut i a la formació de la futura biblioteca nacional catalana, sobretot amb articles en la premsa dels catalanistes d'esquerra, que podien ser els més crítics. En aquest sentit, Massó i Torrents s'encarregà de publicar al diari *El Poble Català* una sèrie d'articles sobre els grans fons de llibres que s'anaven adquirint.⁹² No eren suficients les memòries anuals publicades i adreçades a les autoritats polítiques. Per això Massó i Torrents dedicaria sengles articles a explicar l'interès i la importància de l'adquisició de la biblioteca Aguiló (text 10), de la biblioteca del poeta Verdaguer i de la compra del Cançoner Gil, en sengles articles al diari *El Poble Català*. No hi hagué més invectives contra l'IEC.

Amb la col·laboració dels seus companys d'Institut, Massó i Torrents fou l'ànima d'aquelles adquisicions i de la promoció de les donacions generoses que aviat començaren a arribar a l'Institut per a la futura Biblioteca de Catalunya. Mereix esment especial l'adquisició del Cançoner Gil, que contenia obres dels trobadors medievals i fou comprada per 20.000 pessetes mercès a una subscripció de deu donants, fet que obrí les portes al mecenatge privat. La probitat de l'arxiverbibliotecari, Massó i Torrents, i la seva tasca en l'àmbit de la cultura catalana eren

92. A *El Poble Català* publicà Massó «Per la cultura catalana. La Biblioteca Aguiló», el 25 de maig de 1909; «Per la cultura catalana. La Biblioteca Verdaguer», el 29 d'agost de 1910; «Per la cultura catalana. El cançoner Gil», el 2 de setembre de 1910. A més donà compte al mateix diari, els dies 17, 18, 21 i 22 de novembre de 1909, de la participació d'una representació catalana a l'homenatge popular que es tributà a Teodor Llorente a València.

la millor garantia, juntament amb el crèdit i la dedicació dels seus companys d'Institut. A més de les primeres publicacions, la principal obra de l'Institut, abans de la creació, l'any 1911, de les altres dues seccions, la Filològica i la de Ciències, fou la gestació de la Biblioteca de Catalunya i bona part del mèrit fou de Massó i Torrents.

Un incís s'ha de dedicar a un episodi polític en el qual participà Massó. En la lluita entre l'esquerra catalana unificada —la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR)— i la Lliga Regionalista, Prat de la Riba fou objecte d'una campanya de desqualificació, acusat de manca de nacionalisme català. Cal tenir present que a la Diputació Prat de la Riba havia substituït el suport inicial que havia rebut de l'esquerra catalanista pel dels monàrquics dinàstics liberals. Davant la campanya contra Prat de la Riba es formà una comissió presidida per Joan Maragall per a redreçar la situació en el sentit de cridar a la col·laboració dels dos partits catalanistes en pro d'una tasca positiva com la que havia estat la desapareguda Solidaritat Catalana. Massó i Torrents, donant proves d'independència política, s'adherí a l'homenatge consistent en una reedició per subscripció voluntària de l'obra cabdal de Prat: *La nacionalitat catalana*, publicada el 1906.

Pompeu Fabra, desconcertat, escrivia des de Bilbao al seu amic perquè havia considerat que la campanya era política i ells no hi havien de participar per ser del partit contrari al de Prat de la Riba, però Fabra dubtava si rectificar en veure que Massó i Torrents s'adheria a l'homenatge, encara que no ho feia Casas-Carbó.⁹³ El 23 de desembre de 1910 vuit membres de la comissió, encapçalats per Joan Maragall, van oferir un exemplar de la nova edició del seu llibre a Prat de la Riba, a la seva casa particular. L'acte no tingué lloc ni a la Diputació ni a la redacció de *La Veu de Catalunya* ni menys encara a la seu de la Lliga, perquè es volia mostrar que era un acte cívic no partidista.⁹⁴ Al vespre la Lliga Regionalista celebrà una sessió en honor de la figura de Prat de la Riba i aquest fou un acte del partit a diferència de l'altre.

El 1911 va començar la campanya pro Mancomunitat de Catalunya amb la federació voluntària de les quatre diputacions provincials catalanes. Sense la confusió d'aliances electorals com la de 1907, una causa nacional va tornar a aplegar forces polítiques catalanes diverses al voltant de Prat de la Riba, que seria el primer president de la Mancomunitat, elegit sense rival pels diputats de les quatre diputacions, reunits en assemblea, el 6 d'abril de 1914. No va deixar per això de ser president de la Diputació de Barcelona i sumà els dos càrrecs fins a la seva mort prematura l'agost de 1917.

93. Ms. 1720, Biblioteca de Catalunya.

94. Fins i tot Pere Coromines, malgrat ser el líder de la UFNR, adversària del partit de Prat de la Riba, va publicar un article on retia homenatge no al polític, però sí a l'autor del llibre que considerava el més important fins aleshores sobre la nacionalitat catalana.

FIGURA 17. Dibuix de 1911 de Massó i Torrents.

La gestació de la Biblioteca de Catalunya fou molt laboriosa. Se la denominava aleshores Biblioteca Nacional Catalana. S'encarregà de gestionar-la una ponència provisional. Estava formada per Prat de la Riba com a president de la Diputació, el president rotatiu de l'Institut, el secretari general (Ors) i els bibliotecaris de les tres seccions: Massó (de la Històrico-Arqueològica), Clascar (de la Filològica) i August Pi i Sunyer (de la de Ciències).

L'afluència de documents i de llibres obligà a contractar personal qualificat: el 1911 s'encarregà a Eudald Duran i Reynals la catalogació única i el 1912 Manuel de Montoliu passà a treballar en la catalogació de la biblioteca general. El ple de l'IEC del 20 de juliol de 1912 acordà la interrupció del catàleg únic fet per Duran i el seu desdoblament en un d'alfabètic i un altre de sistemàtic. Aquesta no fou l'única modificació. Montoliu exposà els inconvenients del criteri adoptat, i la ponència de biblioteca aprovà les seves tesis malgrat l'oposició de Massó i Torrents. Fetes les modificacions pertinents, Montoliu s'ocupà del catàleg alfabètic i Duran

FIGURA 18. Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica (1912). D'esquerra a dreta: Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch, Miquel dels Sants Oliver, Josep Puig i Cadafalch i Jordi Rubió. (Arxiu Serra d'Or.)

del sistemàtic, amb l'ajut de dos catalogadors. Però des del primer any també va ser motiu de polèmica el sistema decimal de classificació de matèries establert per l'Institut de Bibliografia de Brussel·les, concebut per Dewey. Quan en el ple del 16 de desembre de 1911 Puig i Cadafalch demanà que les llistes de les obres que calia adquirir fossin sotmeses a revisió i confrontades amb la classificació de Dewey, Massó i Torrents i August Pi i Sunyer remarcaren les imperfeccions d'aquest sistema, tot i ser considerat el més modern. La qüestió passà a la ponència de biblioteca, que el 7 de febrer del 1912, a proposta d'Eugeni d'Ors, assumí la classificació de Dewey.⁹⁵ En certa forma fou una desautorització del màxim especialista en bibliografia de la casa que era Massó i Torrents, bon coneixedor de les principals biblioteques europees.

Mentrestant l'Institut, després de la creació de la Secció Filològica el 1911, juntament amb la de Ciències, estava abocat a la seva altra gran missió —a més de les publicacions, la Biblioteca i els informes sobre nous serveis—, que va ser la fixació de les normes ortogràfiques. Massó i Torrents fou el representant de la Secció Històrico-Arqueològica a la ponència de les normes ortogràfiques, que es reuní

95. *Història de l'Institut...*, p. 88-94.

per primer cop el juliol de 1911 i tingué la seva darrera reunió el 16 de febrer de 1912. Les normes ortogràfiques van ser votades i signades per tots els membres llevat de Guimerà i van ser editades i promulgades el gener de 1913. Massó, com es podia esperar, féu costat a les tesis de Fabra; i igual que aquest i que Josep Carner no quedà satisfet del resultat.⁹⁶ Massó i Torrents no fou dels més actius a la ponència de les normes ortogràfiques. Dins i fora de l'IEC tenia aleshores altres preocupacions: la seva vinculació a la Biblioteca de Catalunya i la mala marxa de l'empresa de L'Avenç.

Massó era el candidat més qualificat per a ser nomenat director de la Biblioteca, a la qual havia dedicat tants esforços des d'abans de la formació de les dues noves seccions de l'IEC. Si hagués pogut anar a l'estranger per a estudiar els mètodes més recents en biblioteconomia, potser hauria consolidat la seva candidatura. Atrafegat pels afers de L'Avenç, pels treballs per a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans i pels seus estudis d'erudició, deixà que el càrrec recaigués en un jove de vint-i-sis anys, que havia treballat a les seves ordres i havia estat alumne seu: Jordi Rubió i Balaguer. Aquest acabava de formar-se a Alemanya en organització de biblioteques, era fill del primer president de l'Institut d'Estudis Catalans, Rubió i Lluch, i havia estat un dels primers secretaris redactors de l'IEC. Fou nomenat per Prat de la Riba el 10 d'octubre de 1913. Al mateix temps, per a compensar Massó i Torrents, aquest fou nomenat inspector de la Biblioteca per part de l'Institut d'Estudis Catalans, com a càrrec retribuït i permanent. En aquell moment encara mancaven tres anys per a la liquidació de L'Avenç i possiblement no era del domini públic la mala situació de l'empresa, a la qual se suposava que Massó havia de dedicar una part important del seu temps, que calia restar a la dedicació a la Biblioteca. No sabem si Prat estava al corrent del descens econòmic de l'editorial de Massó i resulta arriscat suposar una relació entre aquell fet i el seu nomenament d'inspector per a assegurar-li un sou modest, tal com suposa Pla i Arxé.

A més d'encapçalar la relació del personal després del director, Massó era l'únic d'aquest personal —juntament amb el director— que formava part del patronat rector de la nova institució. Massó havia redactat els estatuts i el reglament de la Biblioteca de Catalunya i significativament s'encarregà del discurs de la seva inauguració pública. En qualsevol cas, es trobà depenent d'un deixeble i antic subordinat, vint-i-set anys més jove i sense el currículum de Massó i Torrents, en un moment en què aquest darrer tenia cinquanta-un anys i es trobava encara en la plenitud. Per part de Jordi Rubió podia ser poc còmode tenir un inspector, que podia ser vist

96. Malgrat la seva identificació amb Fabra, Massó no li donà suport més tard, quan el seu amic va modificar unilateralment les normes al seu *Diccionari ortogràfic* de 1917; aquest, com la gramàtica del mateix Fabra, acabà tenint només caràcter informatiu i no normatiu, però com a normatiu fou considerat per la població.

FIGURA 19. Sala Daurada o de Milà i Fontanals de l'IEC al Palau de la Generalitat. Sala de la Secció Històrico-Arqueològica. Actualment el mobiliari es conserva a la Sala Massó i Torrents de la seu de l'IEC. (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

com una mena de tutor i supervisor. El fet és que tots dos saberen acomodar-se a la situació i col·laboraren sense problemes en una empresa que a tots dos els entusiasmava.⁹⁷ El sou de Massó era inferior al del primer adjunt de direcció, Ramon d'Alòs, i el càrrec hauria pogut ser gairebé honorífic, però Massó i Torrents es va guanyar de sobres els diners que li pagava la Diputació perquè la seva col·laboració va ser molt activa a la Biblioteca. No es limità a redactar les memòries anuals de la institució. Existia un camp en què treballava de feia anys i que aplicà amb constància a la Biblioteca de Catalunya: la catalogació de manuscrits.⁹⁸

S'havien previst dos adjunts del director —Montoliu i Duran i Reynals—, però

97. La relació dels sous mensuals de 1915 era la següent: 300 pessetes per a Rubió com a director, 150 per a Massó com a inspector, 200 per a Ramon d'Alòs-Moner com a primer adjunt, 150 per a Duran i Reynals com a segon adjunt, 125 per a J. M. de Macià i Espona com a tercer adjunt, 125 per a Alfred de Nadal com a auxiliar, 75 per a Elvira Zimmer com a auxiliar, igual sou per a Mercè Robles i Cèlia Alberti i 120 per al porter Martí Llisà.

98. Jaume Massó i Torrents publicà conjuntament amb Jordi Rubió el catàleg de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya en set entregues als set primers volums del *Butlletí de la Biblioteca de Cata-*

en lloc del primer va ser designat Ramon d'Alòs-Moner, que havia estat el primer secretari redactor del primitiu Institut. Malgrat la dependència teòrica de l'Institut d'Estudis Catalans, la Biblioteca de Catalunya dependria de fet del poder polític català, que la mantenia igual que el mateix Institut. El patronat rector estava format pel president de la Diputació, el president de torn de l'Institut, el secretari general d'aquest, el director de la Biblioteca, un delegat de la Diputació (Albert Bastardas), un delegat de l'Ajuntament (Jaume Bofill i Mates), els presidents de les tres seccions de l'Institut, Massó i Torrents com a inspector i Isidre Bonsoms com a secretari, en reconeixement a les seves donacions.

Pel que fa a la sala de lectura, on es va celebrar la cerimònia d'inauguració, es trobava a la segona planta del Palau de la Generalitat, sota el primer dipòsit de llibres, amb la llum natural d'una claraboia. Algunes finestres donaven al claustre de la catedral. Sobre el tester de la sala, es trobava el grup de Josep Llimona, Catalunya rodejada de les ciències i les arts, grup que ara es troba ben col·locat a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a la Casa de Convalescència.⁹⁹ Al frontó que hi ha sota el grup es trobaven inscrites obres cabdals de la literatura catalana: *Blanquerana*, *El Crestià*, *Feyts del rey Jacme*, *Tirant lo Blanc* i *L'Atlàntida*. Al tester hi havia una pintura de Francesc Canyelles que representava una arbreda de la qual penjaven els escuts de Catalunya, València, Mallorca, Rosselló i Sardenya amb una cinta que unia les dates del document més antic en català —MLXXX— i la de l'any de la restauració dels Jocs Florals, MDCCCLIX. Al costat de la Biblioteca de Catalunya es trobaven les sales de l'Institut, que hi comunicaven.

Coincidint gairebé amb la constitució de la Mancomunitat, tingué lloc la inauguració de la Biblioteca de Catalunya el 28 de maig de 1914. La gestació havia estat llarga —set anys, és a dir, tres més que la de la mateixa Mancomunitat— i Massó i Torrents hi havia tingut un paper molt destacat, superior al que havia tingut en la preparació, també llarga, de les *Normes ortogràfiques* de 1913, sota la batuta del seu amic Pompeu Fabra, ja traslladat en aquell moment a Barcelona com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans i titular de la càtedra de gramàtica catalana, creada per a ell per disposició de la Diputació.

Massó i Torrents pronuncià el discurs inaugural de la Biblioteca de Catalunya (text 12). Remarcà que innovaven en dues millores desconegudes a cap altra biblioteca pública espanyola: el préstec de llibres, que es posaria aviat en funcionament, i l'accés lliure dels lectors als prestatges. A aquestes dues innovacions hauria de seguir la creació de sucursals de la biblioteca central als barris de Barcelona i a les

lunya a partir del mateix 1914 fins al 1932. A més a més, també publicà Massó al mateix *Butlletí* l'any 1914 el catàleg de manuscrits catalans de la Biblioteca Capítular de la Catedral de Barcelona.

99. Francesc FONTBONA, *Catalunya i les Ciències, grup escultòric de Josep Llimona per a l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009, 16 p.

FIGURA 20. La Biblioteca de Catalunya (IEC) al Palau de la Generalitat de Catalunya. A la testera, el grup de Josep Llimona, *Catalunya i les Ciències*. (Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Brangulí.)

capitals comarcals. Des d'aquestes biblioteques es podrien demanar obres a la central a més de tenir el seu fons propi als prestatges.

L'acabament del discurs inaugural de Massó i Torrents reflecteix la il·lusió amb què veia inscrita aquella obra dins un projecte nacional més ambiciós:

Cal imaginar la transcendència que per als catalans tindria el dia, que prou vindrà, que podrem mostrar a un estranger d'idees generoses i desproveït d'apassionaments extremats la nostra BIBLIOTECA i podrem dir-li, després d'haver-ne recorregut algunes: «—En aquesta sala, en original o en còpia fotogràfica, hi ha tots els manuscrits que de la nostra antiga glòria els segles han respectat i els homes ens han transmès; en aquesta altra, tant gran i plena, hi figuren tots els llibres impresos en català des de l'establiment de l'impremta fins als nostres dies, i cada llibre que va sortint hi té el seu lloc.» De lluny, imaginativament, estem sentint el que'ns respondria: «—Teniu tota una història de grans escriptors, teniu una llengua actual que parleva i en la qual s'expressen la ciència i la poesia: sou tot un poble!».

Tant el sistema de préstec com la tramesa en préstec de llibres a les biblioteques menors serien posats en marxa gradualment amb la creació a diverses capitals comarcals de les onze primeres biblioteques populars creades per la Mancomunitat, seguint el model anglosaxó, i totes fora de Barcelona: les de les Borges Blanques (1916), Olot (1918), Sallent (1918), Valls (1918), Canet de Mar (1919), el Vendrell (1920), Pineda (1922) i Figueres (1922). Es posaren també les primeres pedres de les de Badalona, Vic i Terrassa abans de 1923.¹⁰⁰ Aquestes foren les primeres onze biblioteques populars de les quatre-centes trenta-vuit actuals a Catalunya. Tots els barris de Barcelona i moltes poblacions que no són capitals comarcals tenen avui la seva biblioteca.

Per a preparar el personal d'aquesta xarxa, única aleshores a Espanya, es creà, el 1915, l'Escola Superior de Bibliotecàries i el 1917 Massó i Torrents s'hi incorporava com a professor de literatura catalana antiga. Però, abans de parlar d'això, cal donar un cop d'ull al context polític en què Massó s'implicà.

Quatre mesos després de la constitució esperançada de la Mancomunitat de Catalunya, l'esclat de la guerra semblà que desautoritzava aquell model de civilització de les grans nacions europees, que els catalanistes com Massó i Torrents consideraven el mirall on havia de fixar-se Catalunya. La ferocitat i inhumanitat emprades amb uns mitjans de destrucció fins aleshores inèdits eren impròpies d'uns estats que presumien de cultes. Però, com escriu amb ironia Sagarra a les seves memòries: «Un cop la gent d'aquí va veure que no corria perill d'anar a la guerra, s'inflamà d'una bel·licositat grotesca; i si en realitat ningú no usava la pólvora, Espanya es va dividir en dos camps aferissadíssims: el dels germanòfils i el dels francòfils.»

El capellà i folklorista rossellonès Esteve Caseponce, portador d'una carta del bisbe Carsalade en què demanava solidaritat amb l'esforç de guerra francès, va recórrer al cercle de L'Avenç. «Casas Carbó, Massó i Torrents, Coromines, Pous i Pagès, Ignasi Iglésias, etc., del grup de "L'Avenç", es convertiren en els patètics i inflamats amics de França, i això era naturalíssim», escriu Sagarra.¹⁰¹

El 1916 la Biblioteca de Catalunya va rebre de la Tercera República Francesa un donatiu de 2.708 llibres publicats per científics francesos; n'era el portador el físic Lucien Poincaré, germà del futur president de la República, Raymond Poincaré i cosí del matemàtic Henri Poincaré. El donatiu volia contrarestar el perjudici que la ciència era patrimoni sobretot d'Alemanya. Es va celebrar una exposició i un cicle de conferències relacionats amb l'esdeveniment i Massó i Torrents explicà l'interès de la donació en un article de vint-i-dues planes al *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*.

100. Teresa MAÑÀ, *Les biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya*, tesi doctoral de la Universitat de Barcelona, 2005.

101. J. M. de SAGARRA, *Memòries*, p. 598-599.

Poc després de l'esclat de la guerra a Europa Massó i Torrents havia signat el manifest del 27 de novembre de 1914 dels Amics de la Unitat Moral d'Europa, redactat per Eugeni d'Ors. Romain Rolland, refugiat a Suïssa, el va publicar al *Journal de Genève* i obtingué així aquell text una ressonància internacional. Ors advertí poc després que pel fet de considerar, com deia el manifest, que la guerra europea era una guerra civil, això no volia dir que ell fos ni neutralista ni pacifista, però la distinció era molt difícil en la pràctica i el neutralisme era considerat com una mena de germanòfila encoberta en una Catalunya on les simpaties per França eren majoritàries entre la intel·lectualitat.

Massó i Torrents retirà la seva signatura del manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa i signà el francòfil Manifest dels Catalans, atribuït a Rovira i Virgili, i també va participar en l'expedició d'intel·lectuals i polítics catalans a Perpinyà en senyal de solidaritat amb els de la Catalunya del Nord, el febrer de 1916, en plena batalla acarnissada de Verdun, quan el desenllaç de la guerra era molt incert.¹⁰² En aquesta visita participaren Àngel Guimerà, que va escriure un poema pensat per a l'ocasió —«Als germans del Rosselló»—, Ignasi Iglésias, Apel·les Mestres, Pompeu Fabra, Santiago Rusiñol, Francesc Matheu, el polític Josep M. Sert, el director de l'Orfeó Català, Lluís Millet, Alfons Maseras, Narcís Oller, Pere Coromines, el president de l'Ateneu Barcelonès, Josep M. Roca, el promotor de l'associació en favor dels voluntaris catalans a l'exèrcit francès, Joan Soler i Pla, els diputats de la Lliga Regionalista Garriga i Massó i Pere Rahola, el republicà Albert Bastardas, en aquell moment vicepresident de la Mancomunitat, el senador Frederic Rahola, el mateix fill de Massó i Torrents, Josep Massó Ventós, i mossèn Caseponce, l'enllaç de l'expedició. Foren rebuts primer pel bisbe Carsalade, amic de la llengua catalana, i després pel batlle de Perpinyà, visitaren els soldats ferits i convalescents. Els catalans vinguts de l'altra banda de la frontera foren obsequiats amb un dinar.¹⁰³

Inútil fou esperar que els aliats, un cop vencedors, es recordessin de Catalunya com una de tantes nacionalitats sotmeses que s'acollien al dret d'autodeterminació que el president Wilson havia defensat en un dels seus famosos catorze punts per a justificar l'entrada en guerra dels Estats Units. La campanya autonomista catalana de finals de 1918 i començaments de 1919 va acabar en fracàs.

La Biblioteca de Catalunya, l'any 1917, arribava als cent mil volums i tenia més de nou-cents manuscrits. A la seva memòria sobre la Biblioteca de l'any 1920-1921 escrivia Massó i Torrents: «L'èxit ha superat totes les més falagueres esperances.» De

102. Joan SAFONT, *Per França i Anglaterra: La I Guerra Mundial dels aliadòfils catalans*, Barcelona, Acontravent, 2012, p. 77, 79, 80 i 85.

103. E. CORTADE, *Catalunya i la gran guerra*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1969, col·l. «Episodis de la Història», núm. 125-126, p. 28-29.

tota manera, cent mil volums eren, per a una biblioteca nacional, una xifra modesta i més per a una ciutat com Barcelona i no diguem per al conjunt dels territoris catalans. La seixantena de seients de la sala de lectura era una quantitat massa exigua per a una ciutat de vuit-cents mil habitants i només el sistema de préstec de llibres, inaugurat el gener de 1917, va poder resoldre el problema, però només temporalment i parcialment. Els lectors passaren de 14.282 l'any 1915 a 31.246 l'any 1924. Les publicacions consultades van créixer de 9.315 a 24.825 entre les mateixes dates.¹⁰⁴ Ja l'any 1922 a la memòria de la Biblioteca, escrita per Massó i Torrents com cada any, es lamentava de la manca d'espai. Les dues noves sales del Pati dels Tarongers, que s'acabaven d'habilitar per a dipòsit i que permetien encabir uns quatre mil volums, ja resultaven insuficients quan les prestatgeries no estaven acabades, perquè calia col·locar els milers de volums de la biblioteca donada per Eduard Toda de la seva col·lecció a l'antiga abadia d'Escornalbou.¹⁰⁵

El 1925 Massó i Torrents publicava un article a *La Revista dels Llibres* de la Barcino del filòleg Josep Maria de Casacuberta, on indicava la necessitat del trasllat urgent de la Biblioteca de Catalunya a les amples naus gòtiques de l'antic Hospital de la Santa Creu, buides des del traspàs dels serveis a l'Hospital de Sant Pau. Quan Nicolau d'Olwer havia estat tinent d'alcalde de Barcelona i regidor municipal de cultura ja havia llançat la idea el 1922.¹⁰⁶

Caldria esperar al març de 1931, poc abans de l'inesperat canvi de règim polític, per a la cessió oficial per l'Ajuntament de Barcelona, propietari de l'edifici. L'Institut d'Estudis Catalans s'havia de traslladar a la Casa de Convalescència, al costat de l'antic Hospital i les dues institucions podrien continuar vivint juntes com ho havien estat al Palau de la Generalitat. Però l'envergadura de les obres a realitzar i els recursos disponibles endarrerien l'operació del canvi de locals fins al 1936 i es va realitzar al llarg dels dos anys següents, malgrat les circumstàncies molt desfavorables del moment.

Si per a la Biblioteca el canvi equivalia a la superació d'un marc sufocant i insostenible, per a l'Institut l'ampliació de l'espai de què disposaria no compensava el fet d'abandonar l'edifici que era la seu del poder polític regional, amb tot el prestigi de la seva proximitat als ulls de la gent comuna. L'Institut va estar a la casa

104. Reis FONTANALS i Marga LOSANTOS, *Biblioteca de Catalunya, 100 anys: 1907-2007*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 2007, p. 117.

105. *Biblioteca de Catalunya, 100 anys...*, p. 113.

106. Una carta de 16 de setembre de 1920, adreçada per Jordi Rubió a Jaume Bofill i Mates, com a diputat de la Mancomunitat i futur conseller de Política Social, alhora que cap del Noucentisme després de la caiguda d'Eugeni d'Ors, indica que Jordi Rubió ja li havia parlat de la necessitat de traslladar a l'Hospital de la Santa Creu la Biblioteca de Catalunya. Li deia que Patxot estava disposat a pagar les obres. Probablement no tenia idea el mecenes de la magnitud dels treballs a fer per a rehabilitar i condicionar el lloc. La idea, per tant, és anterior a la seva formulació com a projecte per Nicolau d'Olwer. Reis FONTANALS i Marga LOSANTOS, *Biblioteca de Catalunya, 100 anys...*, p. 154- 155.

de la Diputació primer, de la Mancomunitat després i finalment a la del Govern de la Generalitat. Deixava el seu primer estatge amb certa recança.

Però ara hem de tornar enrere en el temps. A l'Institut d'Estudis Catalans Massó i Torrents va ser elegit, l'any 1919, vicepresident de la Secció Històrico-Arqueològica.¹⁰⁷ El novembre de 1915 Rubió i Lluch havia dimitit com a president de la Secció al·legant motius de salut, però en realitat pel disgust que li produïa que el vicepresident, Puig i Cadafalch, tingués més poder que ell, atesa la seva condició de mà dreta de Prat de la Riba en matèria de política cultural, tal com Rubió confessà confidencialment a mossèn Alcover en carta del 18 de novembre de 1917, on li aconsellava que es retirés sense fer soroll com havia fet ell, un consell que Antoni M. Alcover no seguiria.¹⁰⁸

Puig i Cadafalch, convertit en president de la Secció Històrico-Arqueològica i de tot l'Institut durant el primer quadrimestre de cada any, tindria sobre l'Institut una autoritat comparable o més gran que la que havia tingut Prat, mort el 1917. La mort el 1918 de Miret i Sans i de Brocà el 1919, juntament amb l'allunyament voluntari d'Oliver per raons polítiques, havien deixat Massó com l'únic membre fundador de la Secció Històrica, a part de Puig i Cadafalch i de Rubió i Lluch, atès que Coromines havia passat el 1911 a la Secció de Ciències, que comprenia les ciències socials i polítiques, que aleshores es deien morals. La promoció de Massó a la vicepresidència de la Secció era lògica i previsible. Mantingué sempre la màxima participació a la vida de l'Institut d'Estudis Catalans.

La col·laboració de Massó i Torrents a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, la gran publicació d'història, fou molt notable. Als vuit volums que n'aparegueren entre 1908 i 1936, hi publicà en total trenta-cinc recensions de llibres, nou semblances —generalment necrològiques— i sis articles de recerca o d'edició de textos.

També va contribuir a la miscel·lània en memòria de Prat de la Riba (1923) amb un llarg treball erudit: *La cançó provençal en la literatura catalana*. Aquest estudi no ha perdut interès amb el pas dels anys. Ha continuat sent de cabdal importància per a l'estudi de les relacions occitanocatalanes fins a Ausiàs March. Tant és així que el 2012 ha estat reeditat dins el programa del Corpus des Troubadours de la Unió Acadèmica Internacional, assumit per l'Institut d'Estudis Catalans. La nova edició ha estat actualitzada per Maritxell Simó, professora de la Universitat de Barcelona, que incorpora un estudi preliminar, noves notes i la bibliografia produïda després.¹⁰⁹

107. «Actes de la Secció Històrico-Arqueològica: 30 de gener de 1919», Arxiu de l'IEC.

108. Joan JULIÀ I MUNNÉ, *L'inici de la lingüística catalana: Bernhard Shadel, Mn. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans: Una aproximació epistolar, 1904-1925*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 303-304.

109. Maritxell SIMÓ, *Jaume Massó i Torrents: la cançó provençal en la literatura catalana cent anys després*, Florència, Institut d'Estudis Catalans i Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Ezio Franceschini, 2012.

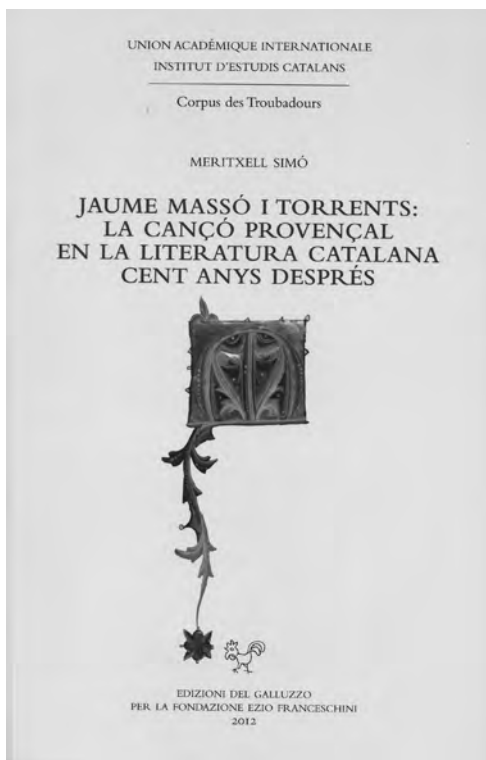

FIGURA 21. Reedició actualitzada de l'estudi de Massó i Torrents sobre *La cançó provençal en la literatura catalana* de 1923.

Els estudis de poesia catalana medieval posteriors a Massó i Torrents han tingut com a punt de referència la seva relació exhaustiva de tots els manuscrits que contenen obres d'autors catalans amb la corresponent informació codicològica i bibliogràfica per a cada un. L'estudi dels trobadors catalans que a mitjan segle XIV participaven als certàmens de Tolosa de Llenguadoc es complementa amb l'atenció que Massó dedica als poetes occitans conservats en la tradició manuscrita catalana, tal com ho va fer des del 1907, quan publicà a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans «Rimbau de Vaqueres en els cançoners catalans». La primera relació dels cançoners catalans, classificats i identificats per mitjà del sistema de sigles, l'ofereix Massó i Torrents entre 1913 i 1914 a la *Bibliografia dels antics poetes catalans* i la culmina en el *Repertori de l'antiga literatura catalana*, publicat el 1932. Entre els dos estudis, l'any 1921 publica *L'antiga escola poètica de Barcelona* i l'any 1923 dóna a la llum *La cançó provençal en la literatura catalana*, que conté una perspectiva de conjunt de la recepció de la lírica occitana a la literatura catalana, mostrant can-

çoners escrits al Principat, on es barregen poetes catalans i occitans, tractats així com una mateixa tradició.

A més de col·laborar assíduament a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, Massó i Torrents publicà regularment articles a la revista *Estudis Universitaris Catalans*. D'aquests citarem només el dedicat a poetesses i dones intel·lectuals medievals, treball aparegut a la miscel·lània en honor d'Antoni Rubió i Lluch, publicada el 1936.

L'ESCOLA DE BIBLIOTECÀRIES

Massó i Torrents entrà de professor de literatura catalana antiga a l'Escola de Bibliotecàries de la Mancomunitat l'any 1917, al mateix temps que ho feia el jove Manuel de Montoliu com a professor de literatura catalana moderna i Joan Martí i Sabat com a professor d'ètica i dret. Massó i Torrents entrà cobrant 625 pessetes anuals per dues hores de classe a la setmana.¹¹⁰ L'Escola Superior de Bibliotecàries havia estat fundada el 1915 i fins al 1920 el seu primer director fou Eugeni d'Ors, al mateix temps que era secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans i que, a partir del mateix 1917, a més, ocupava el càrrec de director general d'Instrucció Pública de la Mancomunitat. Es trobava aleshores l'Escola de Bibliotecàries dins del recinte del complex del carrer Urgell, al costat de les altres escoles tècniques i professionals de la denominada Universitat Industrial.

Com ja s'ha indicat, l'objectiu era formar personal per a la xarxa de biblioteques populars locals que es volia crear, però aviat el prestigi de l'Escola féu que altres institucions, que no eren de la Mancomunitat, contractessin també per als seus propis arxius i biblioteques personal format en aquella Escola. Les alumnes havien de tenir el batxillerat i els estudis duraven tres anys. La Mancomunitat ho argumentava d'aquesta manera: «Donada la situació especial del nostre país, i essent urgent la necessitat d'acudir al remei d'una injustícia social, la Mancomunitat va pensar en el plantejament de carreres especials per a la dona dins un tipus professional mitjà.»¹¹¹ Si per una banda es creava un canal de formació professional qualificada per a la dona en un moment en què poques noies tenien el batxillerat i eren encara molt minoritàries a la universitat, per altra es feminitzava una professió, com en el cas de l'Escola d'Infermeres, de manera que la primera condició per a exercir la professió era ser dona i la raó era simplement econòmica: per al grau de qualificació exigida i amb el sou que s'hi oferia, els homes que s'hi haurien presentat haurien estat comparativament de categoria inferior que si el camp professional es limitava a les noies de classe mitjana instruïda, en les quals

110. Arxiu de la Diputació de Barcelona, llig. 4120, exp. 22 i 4466.

111. MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra realitzada: Anys 1914-1923*, Barcelona, 1923, p. 61-62.

es pensava.¹¹² El cartell de propaganda de l'Escola de Bibliotecàries d'aquella època deia en lletres grans que la carrera de bibliotecària «és una de les més nobles ocupacions a què pot consagrar-se una senyoreta». Es deduïa una triple connotació: soltera, de classe mitjana i una promesa de prestigi cultural. El nombre d'alumnes admeses durant els primers anys oscil·là al voltant de les deu a primer curs.

L'Escola tenia una secretària, que era en realitat una subdirectora sota un director que en aquella època sempre fou un home —Eugeni d'Ors, Lluís Segalà i Jordi Rubió successivament— i dins d'un claustre de professors gairebé tot masculí. Eren les primeres llicenciades universitàries i, en el cas de les dues que ocuparen el càrrec en primer lloc, eren, a més, doctores. La primera fou Maria Lois, de 1915 a 1919, que en aquest darrer any es casà amb Jordi Rubió i passà al mateix temps a donar les classes del curs preparatori. Com a secretària de l'Escola la substituï Petronila Tuca, també doctora en filosofia i lletres, però morí jove el 1925. La succeí Joana Casals, que ocupà la secretaria durant els quinze anys següents i fou acomiadada el 1939. Sis anys abans havia mort Maria Lois.

Amb el canvi de pla d'estudis de 1920, les classes de literatura catalana antiga es donaven als Estudis Universitaris Catalans i allí la matèria la donava Jordi Rubió i Balaguer. El mateix passava amb les classes d'història de Catalunya, que donava, als Estudis Universitaris Catalans, Ferran Valls i Taberner. Massó i Torrents es quedava sense docència pròpia a l'Escola de Bibliotecàries, però les absències a l'estranger de Carles Riba feren que Massó el suplís com a professor de literatura general. Era matèria de classe diària i hi havia hagut una actualització dels sous amb la inflació, de manera que Massó i Torrents passà a cobrar 3.000 pessetes anuals. El seu nomenament està signat pel secretari d'ensenyament professional (equivalent a director general) Rafael Campalans, que era a més director de l'Escola del Treball i professor de la mateixa Escola de Bibliotecàries.¹¹³ Pel març de 1923 Carles Riba tornà a Barcelona del seu pensionat a Alemanya,¹¹⁴ de manera que, de moment, Massó i Torrents deixà de donar classe a l'Escola de Bibliotecàries.

ELS CURSOS MONOGRÀFICS D'ALTS ESTUDIS I D'INTERCANVI. LA PRESIDÈNCIA DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

No es pot tancar el període de la Mancomunitat sense fer esment de la participació de Massó i Torrents als Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi.

112. Assumpció ESTIVILL I RIUS, *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Universitat de Barcelona, 1992, p. 61-62.

113. Albert BALCELLS, *Rafael Campalans, socialisme català: Biografia i textos*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983.

114. Jaume MEDINA, *Carles Riba I*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 53.

Segons Alexandre Galí, la idea d'aquests cursos fou de Puig i Cadafalch i la plasmació fou obra d'Eugeni d'Ors alhora que les propostes concretes vingueren de l'Institut d'Estudis Catalans. Començaren el 1915. A partir de 1917 se celebraren al segon pis de l'edifici del rellotge de la Universitat Industrial llevat que comportessin pràctiques de laboratori. Quan Ors caigué en desgràcia el 1920, foren Rafael Campalans, pel Consell de Pedagogia, i Francesc Martorell, per l'Institut d'Estudis Catalans, els organitzadors dels cursos, amb una participació rellevant del físic i matemàtic Esteve Terradas, també membre de l'Institut d'Estudis Catalans a més de catedràtic de la Universitat de Barcelona, professor de l'Escola del Treball i director de la secció de telèfons de la Mancomunitat de Catalunya.

Mentre durà la Gran Guerra va ser difícil comptar amb savis estrangers que vinguessin a donar cursets a una minoria preparada per a aprofitar-los, de manera que el mateix Eugeni d'Ors i altres personalitats peninsulars ompliren la comessa, però a partir del final de la conflagració la gran majoria dels cursets foren donats per estrangers vinguts expressament. Com diu Alexandre Galí, aquells cursos iniciaren un costum després generalitzat i fins i tot banalitzat. Els Cursos Monogràfics donats per estrangers no feren savis de cop i volta els autòctons ni comportaren la reciprocitat esperada amb invitacions a científics catalans per a donar cursets a l'estranger, llevat d'alguna excepció com fou el cas de Puig i Cadafalch, però van representar una manera de suplir —juntament amb les classes dels Estudis Universitaris Catalans— els cursos de doctorat que monopolitzava la Universitat de Madrid, una privació per a la Universitat de Barcelona que la mantenia en una condició provinciana i subordinada. Juntament amb els seminaris i laboratoris sostinguts per la Diputació i a continuació per la Mancomunitat, els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis formaven part d'un embrió d'universitat catalana alternativa a l'oficial.

Es donaren en total setanta-quatre cursos d'alts estudis entre 1915 i 1923, dels quals trenta-quatre foren donats per científics europeus vinguts expressament, quatre per espanyols desplaçats a Barcelona per a donar-los i trenta-sis foren donats per catalans i estrangers residents a Catalunya.

En l'àmbit de la filosofia, la psicologia i la pedagogia es comptà amb Anna Macheroni, Georges Dwelshauvers, L. de Paeuw, Maria Montessori, Bertrand Russell, Abel Rey i Henry Delacroix. En el de les ciències fisicomatemàtiques, amb B. Szilard, T. Levi-Civita, Jacques Hadamard, Hermann Weyl, Arnold Sommerfeld, B. de Kerékjartó i Albert Einstein. En ciències biològiques, amb Giulio Fano. En filologia i lingüística, amb Louis Gauchat, Víctor Bérard, G. Millardet, Wilhem Meyer-Lübke, M. A. Bertrand, J. Jud i Jean Mayle. En l'àmbit tecnològic, amb Arthur Vierendeel. En història i etnologia, amb Adolf Schulten, Joseph Calmette, Alfred Jeanroy, Enric Finke i Dietrich Westermann. En literatura i art, amb A. Farinelli, Èmile Bourgeois, J. D. M. Ford, Ch. Dihel, Paul Hazard, Teixeira de Pascoanes,

Ch. Petit-Dutaillis, i en geografia, amb Raoul Blanchard. Com diu Alexandre Galí, si es convidaven professors estrangers era perquè els catalans ja es veien amb cor de rebre'ls i d'ensenyar-los alguna cosa seva, si més no la voluntat de superar-se.¹¹⁵

Durant la primavera de 1921 Massó i Torrents professà un d'aquells cursos, titulat «L'antiga escola poètica de Barcelona». Fou publicat en quatre parts a *Quaders d'Estudi*, la revista del Consell de Pedagogia, entre 1921 i 1924 als seus volums XIII, XIV, XV i XVI. La primavera de 1923, la mateixa estació en què Albert Einstein donà a Barcelona les seves conferències sobre la teoria de la relativitat, Massó i Torrents dissertà sobre Guillem de Berguedà, el trobador català del segle XII del qual s'han conservat més textos i notícies. Massó ja havia anticipat part del contingut de les sis lliçons dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis de 1921 a l'extens treball sobre bibliografia dels antics poetes catalans, que publicà al volum cinquè de l'*Anuari 1913-1914* de l'Institut d'Estudis Catalans. Massó era el principal especialista en poesia trobadoresca medieval catalana i seguia al dia tot allò que sobre la poesia provençal es publicava a França i altres països, tal com es pot veure a les ressenyes que escrivia per al mateix *Anuari*. Al seu curs editat de 1921 Massó seguia la floració de la poesia trobadoresca amb la contribució dels autors catalans; la poesia del segle XIV en els seus dos corrents, el narratiu i el líric; l'expandiment de l'escola de Tolosa i la constitució del Consistori de la Gaia Ciència amb els poetes catalans que hi concorrien; la creació del Consistori de Barcelona; els llibres de Gai Saber; la protecció reial dels Jocs Florals; el desenvolupament de l'escola de Barcelona del segle XV, amb participants no sols barcelonins sinó també de Lleida, Tarragona, Mallorca i València; la decadència del Consistori; la catalanització gradual de la llengua poètica i el pas de l'hegemonia de Barcelona a València abans de l'extinció del nucli barceloní. Per a Ferran Soldevila, que igual que Massó era literat a més d'historiador, aquest és un estudi de lectura agradable.

Llàstima que Massó amb els seus coneixements i la seva dedicació a la docència no escrivís un compendi didàctic. Eugeni d'Ors encarregà a Massó i Torrents un breuari d'història de la poesia per a la col·lecció «Minerva» del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat. Va ser anunciat però no passà de projecte.¹¹⁶ Cal dir que tampoc en féu cap compendi Rubió i Lluch. Aquesta tasca l'emprengué l'any 1917 Nicolau d'Olwer amb un manual amb el títol de *Literatura catalana: Perspectiva general*, actualitzat el 1927 amb el *Resum de literatura catalana*, editat per la Barcino. Massó hauria pogut fer per a la literatura medieval quelcom semblant al que per a la literatura dels segles XIX i XX representà el compendi que Manuel

115. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900 a 1936*, vol. IX, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1978-1986, p. 272-274.

116. A la mateixa col·lecció «Minerva», Josep Massó Ventós publicà *Cóm es confecciona un film*, Barcelona, 1918. La col·lecció «Minerva» publicà cinquanta títols entre 1915 i 1922.

de Montoliu publicà el 1922 a instàncies de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: *Manual de història crítica de la literatura catalana moderna*, amb una extensió de 447 pàgines.

Que, després d'haver compaginat la creació literària i la investigació històrica, Massó i Torrents es decantés per la segona i abandonés la primera no l'obligava a arribar a l'extrem de renunciar a la síntesi interpretativa, per a la qual havia donat mostres suficients d'estar ben dotat. Les seves aptituds literàries li haurien estat molt útils en aquesta tasca. No calia tanta abnegació per a incorporar-se a la disciplina del Noucentisme.

Però, tornant a la tasca investigadora de Massó, el que es dedueix del seu estudi sobre l'escola poètica de Barcelona és que l'adopció de la llengua d'oc o del provençal pels poetes catalans no va ser un senyal de decadència com ho va ser, en canvi, l'adopció del castellà més tard, sinó que fou un instrument d'ascens fins a l'emancipació, ocupant els trobadors catalans un lloc honorable dins les lletres occitanes a diferència de la posició del tot secundària que ocuparien a les espanyoles els poetes catalans passats al castellà durant els segles següents.

Abans s'ha advertit que Massó i Torrents va ser president del Centre Excursionista de Catalunya des del 1915 al 1919, després d'haver-ne estat secretari i vicepresident. Fou la culminació de la seva trajectòria d'excursionista a la recerca de monuments, de cançons, de mots i d'inspiració poètica. Si com a secretari li havia tocat llegir la memòria anual de les activitats del Centre els anys 1898, 1899 i 1900, i com a vicepresident havia llegit el discurs inaugural del curs 1908-1909, ara li tocava de ple aquesta comesa i la portà a terme amb cordial eficàcia davant dels seus companys socis i amics, conscients tots que havien aixecat i que continuaven propulsant la principal entitat esportista de la Catalunya del moment i una de les més importants institucions culturals de les que encara s'haurien de continuar refiant els ens públics a l'hora de catalogar el patrimoni del país. Al Centre Excursionista s'havien donat cursos adscrits als Estudis Universitaris Catalans i també s'havia acollit la Institució Catalana d'Història Natural, que s'adscrigué a l'Institut d'Estudis Catalans el 1915 com una de les seves primeres societats científiques filials.

En els seus discursos inaugurals de curs com a president del Centre Excursionista de Catalunya, Massó i Torrents tractà successivament el tema de la romanització de Catalunya en el de l'any 1915, el de la cançó popular en el de 1916, el de les il·lustracions gràfiques de les obres dels viatgers per Catalunya abans de la fotografia en el de l'any 1917, i en el darrer, de 1918, parlà de la biblioteca del Centre, que acabava de ser remodelada i reinstal·lada i es trobava en vies d'una nova catalogació. Hi feu al·lusió a l'interès de les publicacions de la mateixa entitat a més de les revistes i llibres estrangers que rebia.

Segurament el més personal d'aquests quatre discursos fou el dedicat a la cançó popular, durant el qual Massó reté homenatge als vells cantaires que li havien

tramès el cabal que havien rebut de la tradició oral (text 13). Per al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* Massó escrivia estudis i articles i en continuaria publicant, com els dedicats a Sanpere i Miquel i a Brutails (texts 14 i 15).

Pels volts de 1920 Massó i Torrents es traslladà a viure a la torre de Sarrià amb els seus fills i néts. Hi havia espai més que suficient a la casa, que tenia tres plantes. Ara està encaixonada entre cases de pisos però cal imaginar-la aleshores, rodejada de torres similars, plena de sol i de llum, quan des del terrat es veia gran part de la ciutat.

ELS ANYS DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA. LA PRESIDÈNCIA DE L'ATENEU BARCELONÈS

Un cop instaurada la dictadura del general Primo de Rivera, els homes que ocuparen la direcció de la Mancomunitat, després d'haver suplantat els catalanistes, suprimiren l'Escola d'Administració Pública; ordenaren una inspecció de l'Institut d'Estudis Catalans, que era el preludi de la pèrdua de la subvenció i el reconeixement públics; es disposaren a aplicar l'ordre de la dictadura que foragitava el català dels centres públics —la docència a les escoles de la Mancomunitat es feia en català—; tancaren el Laboratori de Psicologia Experimental, i acomiadaren el seu director, el belga Georges Dwelshauvers. En solidaritat amb ell, però com a reacció a la desnaturalització de l'obra mancomunada, un grup de professors, entre els quals hi havia Pompeu Fabra, publicaren una carta de protesta al diari *La Publicitat* el 15 d'abril de 1924. Les signatures arribaren a cent quaranta-una i la resposta del president Alfons Sala i del conseller de Cultura, baró de Viver, fou l'acomiadament de tots aquells professors.

A l'Escola de Bibliotecàries perderen les seves classes Rafael Campalans, Carles Riba, Ramon d'Alòs-Moner i Jordi Rubió, encara que els dos darrers continuaren als seus càrrecs de vicedirector i director respectivament de la Biblioteca de Catalunya, que passà a denominar-se Biblioteca Central. Per solidaritat amb aquells també perderen el seu lloc a l'Escola de Bibliotecàries Maria Lois i Manuel de Montoliu, als quals es va sumar després Nicolau d'Olwer, que era a l'estranger de permís.

El director de l'Escola, Lluís Segalà, catedràtic de llatí de la Universitat de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, s'acomodà a la nova situació i acceptà la conversió de l'Escola de Bibliotecàries en Escuela Superior para la Mujer l'any 1925. Aquest mateix any, uns mesos abans, la Mancomunitat havia estat liquidada. Fou suprimida a l'Escola la matèria de literatura catalana, que el curs 1924-1925 havia estat donada per Joan Martí Matlleu, i aquest professor passà a donar el curs preparatori de l'Escola. No hi havia lloc per a Massó i Torrents en aquell centre que havia perdut el seu significat fundacional.

En absència de Puig i Cadafalch, entre 1924 i 1926, Massó i Torrents el suplí

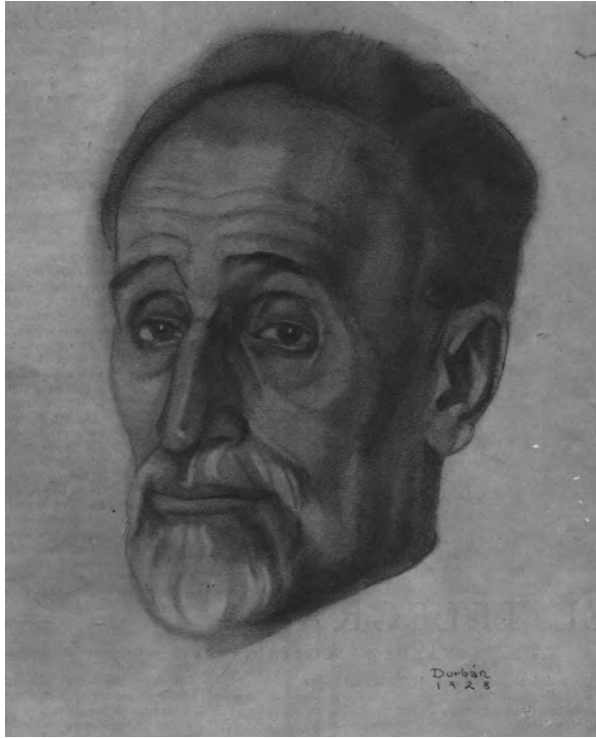

FIGURA 22. Dibuix de Massó i Torrents aparegut a la revista *Mediterráneo. Revista Semanal Ilustrada* (Barcelona), núm. 71 (7 abril 1928). (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

com a vicepresident a les reunions que la Secció Històrico-Arqueològica continuà celebrant malgrat que l'IEC havia perdut el suport econòmic públic i el reconeixement oficial.

Fins aleshores Massó i Torrents a l'Institut d'Estudis Catalans havia continuat publicant treballs a l'*Anuari* i, a més, posava en pràctica, ell el primer, el seu propi pla de publicació de les cròniques catalanes començant per la més antiga. L'any 1925, amb la col·laboració de Louis Barrau-Dihigo, va publicar *Gesta comitum Barcinonensium*, amb edició llatina i catalana. L'obra va ser editada gràcies al llegat de la Fundació Concepció Rabell, que administrava Rafael Patxot com a marmessor. El 2007 l'Institut d'Estudis Catalans reedità *Gesta comitum Barcinonensium* amb un pròleg de Thomas N. Bisson, de la Universitat de Harvard. Barrau-Dihigo s'encarregà de la primera versió llatina, que es troba a la Biblioteca Nacional de París. Obra de successius monjos de Ripoll, la redacció primitiva es componia de la genealogia dels comtes de Barcelona, Besalú, Cerdanya i Urgell, escrita entre 1162

i 1184, afegint-hi després, vers 1218, els regnats d'Alfons II d'Aragó, Pere II d'Aragó i la minoria de Jaume I, i finalment el regnat de Jaume el Conqueridor, part escrita el 1276. El text té una remarcable unitat malgrat el canvi de redactors. El text català, del qual s'encarregà Massó i Torrents, era completament inèdit, pertanyia al segle xv i l'editor partia de quatre manuscrits existents respectivament a la Biblioteca Nacional de Madrid, a la de la Universitat de Barcelona, a l'Arxiu Municipal de Barcelona i a la Biblioteca de Catalunya.

Massó i Torrents assolí el primer objectiu del seu propi pla de publicacions de les cròniques catalanes. Quan arribà l'any 1936 no se n'havia editat cap més crònica, malgrat el patrocini que oferia Rafael Patxot. Ni tan sols havia aparegut l'edició crítica de cap de les quatre grans cròniques, que estaven assignades a diversos membres de l'IEC: les de Jaume I, Ramon Muntaner, Bernat Desclot i Pere el Cerimoniós.¹¹⁷

Massó i Torrents tenia al mateix temps gairebé a punt el primer volum del seu *Repertori de l'antiga literatura catalana* i Francesc Cambó estava disposat a patrocinar-la, com li deia en una carta del 27 de novembre de 1926: «Quan tingueu la tasca a punt, faré amb l'Institut d'Estudis Catalans un contracte semblant al que s'ha fet amb En Patxot per a l'edició de les "Cròniques".»¹¹⁸

Pel que fa a la Biblioteca de Catalunya, Massó i Torrents va ser nomenat el 7 de gener de 1928 cap de la nova secció d'estampes i gravats, sense perdre la categoria d'inspector —cosa curiosa perquè l'IEC havia deixat de ser reconegut pels homes de la dictadura a la Diputació—, de manera que el seu sou, que el gener de 1927 era de 3.000 pessetes anuals, passà a ser de 4.000.¹¹⁹ El 1929 s'aconseguí una subvenció extraordinària de la Diputació per tal que Massó anés a París per a estudiar l'organització de la secció d'estampes de la Biblioteca Nacional de França.¹²⁰ El sou de Massó a la Biblioteca de Catalunya s'actualitzà amb els altres del centre el febrer de 1931 —5.000 pessetes— i novament l'agost del mateix any, i arribà a les 6.000 anuals.¹²¹

117. Actualment l'IEC està a punt de donar culminació a l'edició crítica de les quatre grans cròniques sobre la base revisada de l'edició de Ferran Soldevila de 1971 a cura de Maria Teresa Ferrer.

118. Correspondència rebuda del fons Massó Torrents de la Biblioteca de Catalunya.

119. Arxiu de la Diputació de Barcelona, llig. 4120, exp. 22.

120. *Biblioteca de Catalunya, 100 anys...*, p. 99; Francesc FONTBONA, «Estampes, mapes i gravats», a *Bibliographica: Documents dels segles VIII-XX*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1993, p. 41-49.

121. El 12 de febrer de 1938 el Departament de Cultura de la Generalitat adaptà les retribucions de la plantilla de la Biblioteca de Catalunya a les escales de la resta de l'Administració d'acord amb el decret de 29 de desembre de 1937. Jordi Rubió passà a cobrar com a director 12.000 pessetes anuals (l'equivalent a cap de negociat de primera), Massó i Torrents, 9.000 (cap de negociat de segona), igual que Ramon d'Alòs-Moner. Cobrarien 7.000 pessetes anuals (com un oficial de primera) els altres caps de secció: Pere Bohigas, cap de la de manuscrits, Higiní Anglès, de la de música, Josep M. Macià d'Espona, de la de rellegatges, Joan Givanel, de la de secció cervantina i teatral, i Robert Gerhard, de la secció de música moderna. Les bibliotecàries cobraven 4.000 pessetes, com un auxiliar de primera. La millora pot semblar espectacular però no arribava a cobrir la inflació galopant dels anys de la Guerra Civil.

FIGURA 23. Jordi Rubió i Jaume Massó, director i inspector de la Biblioteca de Catalunya, asseguts a la sala de lectura de la Biblioteca, vora Ramon Miquel i Planas (Biblioteca de Catalunya. Barcelona.)

Durant l'època de la dictadura de Primo de Rivera Massó i Torrents acceptà ocupar la presidència de l'Ateneu Barcelonès. Abans d'això Massó havia signat el 28 de març de 1924, amb noranta-cinc personalitats més, encapçalades per Guimerà, la resposta catalana d'agraïment als intel·lectuals espanyols que havien subscrit una carta al general Primo de Rivera en defensa del lliure ús de la llengua catalana.¹²² A l'Ateneu Barcelonès Massó succeí Pompeu Fabra en aquest càrrec i a ell el substituï Pere Coromines, dos companys i amics seus de tota la vida. Els tres mantingueren una mateixa línia de prudència sense desafiar frontalment les autoritats dictatorials per tal d'evitar així les represàlies dictatorials que una oposició decidida costaren a l'Ateneo de Madrid i al Col·legi d'Advocats de Barcelona. Fou una època

122. Josep Maria ROIG I ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 575.

de dificultats per a l'Ateneu Barcelonès, entre les restriccions governatives, la privació de la subvenció pública i la pèrdua de socis per raó de considerar alguns que políticament era massa prudent la direcció adoptada per l'entitat. Els tres presidents de l'època aconseguiren capejar la situació sense perdre la dignitat. Tots tres pronunciaren els seus discursos inaugurals de curs en català malgrat la imposició del castellà en exclusiva a les corporacions. Tot i ser una entitat privada, la consideració de l'Ateneu Barcelonès sempre havia estat semioficial, amb la presència d'autoritats públiques a l'acte inaugural de curs. Pere Coromines rebé pressions del governador civil, general Milans del Bosch, per tal que l'acte es fes en castellà i se'n sortí fent la salutació protocol·laria en castellà i el discurs pròpiament dit en català.

Massó i Torrents va ser president de l'Ateneu Barcelonès el curs 1926-1927 i fou reelegit per al de 1927-1928. El seu discurs presidencial versà el 4 de desembre de 1926 sobre les relacions literàries del príncep de Viana, el fill del rei Joan II i oponent seu. El segon discurs inaugural de Massó, el 14 de desembre de 1927, porta per títol «Records d'una penya antiga» i té l'interès de rememorar aquella tertúlia de la qual havia format part ell vers 1888, i d'aquest discurs ja s'ha parlat abans.

Va ser sota la presidència de Massó i Torrents quan, a proposta de la penya de Joaquim Borralleras, s'instituí a l'Ateneu Barcelonès el premi Joan Crexells de novel·la catalana. Al mateix temps que amb el premi es retia homenatge a la memòria d'un humanista malaguanyat, es participava en el corrent que s'havia iniciat en favor de rehabilitar la novel·la com a gènere literari de primera, després de la polèmica de 1925 en contra de l'elitisme noucentista que havia contribuït a la manca en llengua catalana d'una novel·lística, el gènere més popular. Havia estat justament un fill del Noucentisme com Joan Estelrich qui havia encetat la polèmica acusant el Noucentisme d'haver-se «reclòs dins la lírica o entestat en la recerca d'un elitisme estèril», i impedir ampliar el públic lector en llengua catalana.¹²³ Per a Massó i Torrents, que havia renunciat a la novel·la vers 1906, fou una satisfacció tardana poder sancionar aquella reacció amb el premi Crexells encara que, en la primera convocatòria, el premi restés desert el 13 de desembre de 1928, i això malgrat haver-hi concursants de categoria. Però el 1929 el premi Crexells es concedí a Joan Puig i Ferrer per *El cercle màgic*.¹²⁴

Des del punt de vista familiar, l'any 1929 fou un any molt trist per a Massó i Torrents perquè moriren les seves dues germanes amb pocs mesos de diferència, Amèlia, el mes d'abril, i Josefa, el juliol. Amèlia deixà vidu el seu marit, Josep Rogent, que morí el 1933. Josefa era vídua des del 1928.

123. Alan YATES, *Una generació sense novel·la?*, p. 174.

124. Daniel VENTEO, «L'Ateneu com a impulsor de la vida literària», a Jordi CASASSAS (dir.), *L'Ateneu i Barcelona: 1 segle i ½ d'acció cultural*, Barcelona, Diputació de Barcelona, La Magrana i RBA, 2006, p. 492-495.

Quan va caure el dictador, a començaments de 1930, el nou president de la Diputació de Barcelona, el jurista regionalista Joan Maluquer i Viladot, disposà el restabliment de l'estructura i del pla d'estudis de l'Escola de Bibliotecàries de 1923 i la reposició dels professorat cessat el 1924 a totes les escoles. Ara bé, com que Nicolau d'Olwer i Massó i Torrents no havien estat expulsats, hagueren de concur-sar a les seves vacants.¹²⁵ Massó i Torrents, el 30 d'agost de 1930, era nomenat novament professor de literatura catalana —ara antiga i moderna—, amb hora de classe alterna per setmana, un sou de 2.000 pessetes anuals i l'habitual contracte per cinc anys. Eren les mateixes condicions que tenia Manuel Montoliu, que ense-nyava literatura espanyola, mentre que Carles Riba cobrava 4.000 pessetes per a ensenyar diàriament una hora de literatura general. Tenia aleshores Massó i Torrents seixanta-set anys.

El 1930 es va acceptar a Segalà la dimissió de director de l'Escola i Jordi Rubió en va assumir la direcció. El 1931 es va preveure el trasllat de l'Escola de Bibliote-càries des de la Casa dels Canonges, on es trobava des del 1928, a l'antic Hospital de la Santa Creu, al costat de la Biblioteca de Catalunya.

ELS ANYS TRENTA. EL RECONeixEMENT DE L'OBRA FETA I EL CREPUSCLE

Cal advertir que 1931, l'any del canvi de règim i de la instauració de la Gene-ralitat republicana, va ser molt negre per a Massó i Torrents. Va morir el seu fill gran, Josep, que era qui havia heretat la seva vocació literària, havia guanyat guar-dons de poesia als Jocs Florals de Barcelona, havia fundat i dirigit la revista infan-til de L'Avenç, *La Rondalla del Dijous*, i havia fet el possible per a intentar reactivar la «Biblioteca Popular» a mitjan anys vint. El 1925 havia publicat el llibre *La nau de les veles d'or*, il·lustrat per Lola Anglada. Josep Massó morí el mes d'octubre de 1931 després d'una operació de càncer.

A més a més, un altre fill de Massó i Torrents, Miquel, cercava una col·locació a la Guinea espanyola o a l'illa de Fernando Poo. Un esborrany d'una carta de Massó sense data ni destinatari, la 168 dels manuscrits 1702 de la Biblioteca de Catalunya, explica que Miquel Massó havia perdut el negoci que tenia. Massó i Torrents havia cercat el 1931 un destí a Guinea per al seu fill quan Nicolau d'Olwer era ministre d'Economia, però no havia tingut èxit perquè no era un àmbit de la competència de Nicolau. Per tant, la carta és de 1932. Havia anat empaïtant sense resultat diversos polítics d'Esquerra Republicana de Catalunya. És fàcil imaginar fins a quin punt devien ser penoses per a una persona com Massó i Torrents aques-tes gestions. Deia a la lletra: «Nosaltres no tenim gana de tenir un fill tan lluny, però és una cosa fatal. Ell sempre ens ha ajudat mentre ha pogut i és trist que un jove

125. Assumpció ESTIVILL, *L'Escola de Bibliotecàries*, p. 336.

no es pugui guanyar la vida malgrat els seus fervents desitjos de treballar.»¹²⁶ Però Miquel Massó es quedà a Barcelona i trobà col·locació.

L'any 1933 Massó i Torrents es va haver de vendre la torre de Sarrià i anar a viure a un pis de lloguer al número 520 de la Diagonal, tocant el carrer Tuset. La torre del carrer Anglí la comprà l'economista, advocat i polític Manuel Reventós i Bordoy i fou l'habitatge del seu fill, l'editor i polític Joan Reventós Carner, futur president del Parlament de Catalunya.¹²⁷

Poc abans d'arribar als setanta anys Massó i Torrents publicà, el 1932, a càrrec de l'editorial Alpha, de Cambó, per a l'Institut d'Estudis Catalans, el seu treball més important dels anys trenta: el *Repertori de l'antiga literatura catalana. La poesia I*. La dedicatòria a Cambó i l'edició per Alpha indiquen que Cambó havia patrocinat l'obra. Es tracta d'un gros volum de 611 planes, una guia completíssima de la literatura catalana medieval fins als inicis del segle XVI. Massó diu que el 1916 ja tenia el treball virtualment enllestit. Utilitza els catàlegs de manuscrits que ja havia publicat —els del Palau Reial (1888) i la Biblioteca Nacional de Madrid (1896), de l'Ateneu Barcelonès (1902), del Capítol de la Catedral de Barcelona (1914), de l'Arxiu Metropolità de València (1903), de les biblioteques Capitular i Municipal de Vic (1902) i de Tarragona (1890). Però hi afegí els catàlegs inèdits que tenia preparats d'El Escorial, de la Biblioteca Nacional de París i de la Universitat de Barcelona. Aquest *Repertori* continua sent consultat pels estudiosos.

Massó i Torrents, acompanyat pel secretari general de l'IEC, féu entrega personalment d'un exemplar del *Repertori* a Francesc Macià, president de la Generalitat, i li comunicaren que, per a celebrar la restauració d'aquesta, la Secció Històrico-Arqueològica havia emprès la transcripció del Dietari de la Generalitat que anava de 1411 a 1714, de cara a la seva edició. Interrompuda la tasca, aquesta edició no va arribar a portar-se a terme més que a partir de 1998 i ocupa deu volums.

Al seu *Repertori de l'antiga literatura catalana* Massó i Torrents anunciava un segon volum sobre la poesia i un tercer dedicat només a la prosa. D'aquest darrer, no se'n té notícia. Però del segon, dedicat a la poesia, se sabia que havia estat entregat per Cambó a l'Institut d'Estudis Catalans per a la seva edició i s'ha conservat una carta del secretari general, Ramon Aramon, a Francesc Cambó, amb data del 28 de gener de 1946, en què li dóna les gràcies pel text amb el compromís d'editar l'obra després de copiar-ne alguns trossos manuscrits i de fer-ne una revisió a cura

126. Correspondència de Massó i Torrents. Biblioteca de Catalunya.

127. Joan REVENTÓS i Jacint REVENTÓS, *Dos infants i la guerra: Records de 1936-1939*, Barcelona, Club Editor, 1974, p. 18. Sobre Manuel Reventós, vegeu Albert BALCELLS, «Manuel Reventós i Bordoy, iniciador de la història dels moviments socials», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans), núm. XXII (2011), p. 185-199.

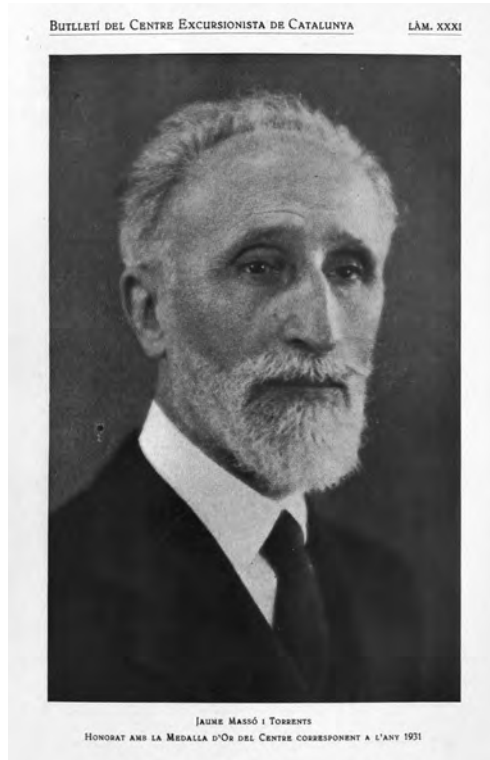

FIGURA 24. Jaume Massó i Torrents als 68 anys, medalla d'or del Centre Excursionista de Catalunya (1931). (Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya.)

del mateix Aramon. Cambó va morir a Buenos Aires el 1947. Aquesta obra no es va arribar a editar.¹²⁸ Però tampoc era a l'arxiu de l'Institut. El gener de 2013 va ser recuperat el text, que es trobava entre els papers particulars de Ramon Aramon; la seva filla, Núria, va entregar l'original. Consta aquest volum de sis capítols amb els títols següents: «Precedents de l'Escola de Barcelona», «Fundació de l'Escola de Barcelona», «Els poetes i l'Escola de Barcelona», «Ausiàs March», «L'Escola de València» i, finalment, «El setzè segle». Ara, per fi, es troba aquest text on li correspon, que és a l'arxiu de l'IEC.

128. Les dificultats reals i evidents de l'Institut d'Estudis Catalans sota el franquisme no acaben de justificar del tot la no-edició d'aquesta obra al llarg dels trenta anys següents, encara que es constata que s'hi invertí força feina en la preparació prèvia i aquesta hauria pogut resultar un argument suplementari per a publicar-la. El contrast és obvi amb un altre cas similar, perquè sí que s'edita, en canvi, i en una data tan primerenca com la de l'any 1947, el *Diplomatari de l'Orient català* d'Antoni Rubió i Lluch, obra molt important, però no ho era menys el segon volum del *Repertori* de Massó i Torrents.

El 1933 Massó i Torrents complia els setanta anys d'edat i li arribava l'hora dels reconeixements que tan mereixia. El primer tingué lloc el 1931 amb la concessió de la medalla d'or del Centre Excursionista de Catalunya.

El 1934 les alumnes de les promocions setzena i dissetena de l'Escola de Bibliotecàries publicaren la *Bibliografia de J. Massó i Torrents, professor de l'Escola de Bibliotecàries*, el segon número de «Quaderns de Treball» del centre. El pròleg porta data de desembre de 1933, quan Massó acabava de fer els setanta anys, i va ser editat el 1934 per la Impremta de la Casa de Caritat. Es tracta d'un treball que ocupa 48 planes. Entre llibres, articles, discursos, poemes, traduccions, ressenyes, edicions de textos i estudis introductoris conté 269 entrades; la primera és de 1880 i la darrera és un article publicat a la *Revue Hispanique* el mateix any 1933 sobre Ramon Foulché-Delbosc, que havia mort a París el 1929 (text 17). Aquesta bibliografia és un treball excel·lent, amb un índex detallat de matèries i un índex onomàstic, que augmenten la seva utilitat. Les joves aprenents de bibliotecàries semblaven plenament conscients de la significació del seu professor de literatura catalana. Possiblement havien estat informades per alguns docents amics de Massó i Torrents. Diuen al pròleg: «Prescindirem ací [...] de recordar l'important paper que Massó i Torrents jugà en la nostra Renaixença com a editor abnegat fins al sacrifici, al cap de "L'Avenç", el seu esforç de col·laborador tenaç en l'obra de depuració ortogràfica i lèxica de l'idioma, la seva actuació de catalanista sense claudicacions.» Aquesta bibliografia va ser un regal molt apreciat per Massó i Torrents i es pot imaginar com ha estat d'útil per a escriure el present estudi.

El 3 de maig 1934 la Universitat Autònoma de Barcelona nomenà Massó i Torrents doctor *honoris causa* amb Puig i Cadafalch —un reconeixement implícit de la tasca de l'IEC—, juntament amb l'historiador alemany catalanòfil Enric Finke, de la Universitat de Friburg, i el prehistoriador belga Louis Siret. Segurament tingué un paper cabdal en aquesta concessió d'honors el rector de la Universitat, Pere Bosch Gimpera, antic alumne de Massó i Torrents. Eren els primers doctors *honoris causa* que guardonava la Universitat Autònoma, que havia aconseguit finalment no sols incorporar les matèries que s'havien hagut d'ensenyar fins aleshores fora del seu clos, en els Estudis Universitaris, sinó també tenir els estudis de doctorat i la capacitat de concedir el títol corresponent, fins aleshores reservats a la Universitat de Madrid.

El mateix any uns quants amics —Ramón d'Alòs, Francesc Cambó, Joan Estelrich, Manuel de Montoliu, Rafael Patxot i Eduard Nicol— li editaren un breu llibre de records: *Cinquanta anys de vida literària*, escrit per un Massó i Torrents amable amb gairebé tothom. Una part important dels seus objectius de cara al país s'havien realitzat, tot i que el futur resultés encara força incert. L'edició per subscripció commemorava amb elegància el cinquantè aniversari de la primera publicació de Massó i Torrents i s'acabà d'imprimir el 4 d'octubre

de 1934, tres dies abans de la desastrosa revolta del Consell de la Generalitat, amb el president Lluís Companys al davant, una revolta de deu hores que comportà la suspensió de l'autonomia política tot just aconseguida dos anys abans, una autonomia que no fou recuperada fins després de la victòria electoral del Front Popular del febrer de 1936.

Per a l'edició numerada de cent exemplars i de bibliòfil del llibre de records de Massó la comissió dels seus amics va demanar i va aconseguir una subvenció de mil pessetes de l'Ajuntament i de mil més de la Generalitat, segons una instància datada el 23 de desembre de 1935 per Eduard Nicol. A la instància a la Generalitat es deia: «Al mateix temps l'homenatge tenia la intenció de servir d'ajut a un home il·lustre, la situació del qual es troba lamentablement lluny del que pertoca a la seva glòria.»¹²⁹ Com que en el mateix escrit es deia que es destinaven a l'homenatjat els ingressos íntegres de l'edició del llibre, que només era de cent exemplars i no podia reportar gran cosa encara que fossin de bibliòfil, es pot deduir que el producte era una forma discreta i elegant de dissimular un donatiu sense ferir la dignitat de l'homenatjat. Tot plegat dóna una idea de la seva situació econòmica.

Les actes de la Secció Històrico-Arqueològica i dels plens de l'IEC donen testimoni de l'assiduïtat de la participació de Massó i Torrents, llevat dels cinc mesos d'immobilització imposada per una fractura de cama arran d'una caiguda per l'escala a finals de 1934. No havien acabat les desgràcies: el 2 de juny de 1936 moria el seu segon fill, Joan, i deixava vídua i cinc fills, un dels quals, el gran, Jaume Massó i Millet, estudiant de medicina, fou assassinat amb altres per les tropes de Líster durant la retirada, al final de la Guerra Civil, per haver-se refugiat com a auxiliar a un hospital quan havia esta cridat a files.

Massó i Torrents passà la Guerra Civil a Barcelona. Pel que fa a l'Institut d'Estudis Catalans, dins la pertorbació general, continuà funcionant amb intensitat menor, però sense perdre la protecció de la Generalitat. Puig i Cadafalch va haver de deixar el país a causa de pertànyer a la Lliga Catalana. La Secció Històrico-Arqueològica es quedà sense president i la globalitat de l'Institut, sense president rotatiu el primer quadrimestre de l'any. No hi ha actes de la Secció Històrico-Arqueològica per als anys de la Guerra Civil i d'això cal deduir que no celebrà reunions, a diferència de les seccions Filològica i de Ciències, de les quals sí que es conserven actes d'aquest període.

El secretari general, Ramon D'Alòs, d'acord amb Massó i Torrents i amb el suport de Coromines i de Fabra, no donà de baixa els absents per motius polítics ni tan sols els que s'havien passat a l'altre bàndol en la Guerra, tampoc proposaren el nomenament d'adjunts que els suplissin. Era una anticipació del que l'IEC faria després amb els exiliats de 1939 per republicans i en els dos casos aquesta negativa

129. Arxiu de la Diputació de Barcelona, llig. 2-18.

a secundar la divisió de la Guerra Civil tingué els costos corresponents per a la institució, però prefigurà una reconciliació nacional, un fet que l'honora.

Com a vicepresident de la Secció Històrico-Arqueològica tocà a Massó i Torrents presidir l'única reunió plenària ordinària de l'IEC durant la Guerra Civil, la del 19 d'abril de 1937. En una reunió extraordinària dels membres de l'IEC, pronuncià Massó i Torrents, el 15 de juny del mateix any, el discurs necrològic en honor de Rubió i Lluch, mort el 9 de juny.

Les obres de condicionament del nou local no permeteren el trasllat de l'Escola de Bibliotecàries a l'edifici de l'antic Hospital fins a l'estiu de 1937. Massó i Torrents tenia aleshores setanta-quatre anys i declarà que no es veia capaç de desplaçar-se i donar les classes, motiu pel qual Jordi Rubió disposà que el curs 1938-1939 el suplís Carme Riudor com a professora auxiliar, amb el suport de Ramon d'Alòs-Moner.¹³⁰ Les alumnes admeses el curs anterior a l'Escola de Bibliotecàries havien estat disset, però foren només set les que començaren el primer curs l'octubre de 1938, quatre mesos abans del final de la Guerra a Catalunya, amb tot el que això significaria per a l'Escola i per a la Biblioteca de Catalunya un cop els vencedors es posaren a liquidar tots els signes d'identitat col·lectiva de Catalunya i no sols l'Estatut de 1932.

Primer morí sobtadament Ramon d'Alòs-Moner el 9 de febrer de 1939 a Barcelona, després fou destituït i expulsat de la Biblioteca de Catalunya i de l'Escola de Bibliotecàries Jordi Rubió. Al mateix temps Ferran Valls i Taberner, que arribava amb els vencedors, donava per extingit l'Institut d'Estudis Catalans i en un famós article a *La Vanguardia Española*, el 15 de febrer de 1939, considerava que «Cataluña ha seguido una falsa ruta y ha llegado en gran parte a ser víctima de su propio extravío. Esta falsa ruta ha sido el nacionalismo catalanista».

El món de Massó i Torrents era el dels vençuts. Malgrat tots els seus antecedents i significació, ell passà la depuració i així consta en el seu expedient a l'Arxiu de la Diputació —«admisión sin imposición de sanción»—, amb data de 30 de novembre de 1939. Potser va ser així per la manca de rellevància política de Massó durant els darrers deu anys i també per la seva avançada edat.¹³¹ El fet no deixa de ser sorprenent atès que les autoritats vencedores eren implacables i Massó i Torrents era un catalanista republicà que havia passat tota la Guerra a Catalunya al servei de la Generalitat encara que en un lloc de treball que no era polític.

Malgrat la desfeta i el seu deteriorament físic, no es desentengué dels seus

130. Assumpció ESTIVILL, *L'Escola de Bibliotecàries*, p. 339.

131. De tota manera la pietat no era una característica de la repressió després de la Guerra Civil i qualsevol vacant que pogués generar la repressió era cobejada com a botí de guerra o com a premi a la lleialtat política incondicional; per això no es pot descartar una possible intervenció de Fèlix Millet i Maristany, que havia passat la Guerra a la zona dita nacional; tenia influència en el bàndol vencedor i era germà de la dona d'un fill de Massó i Torrents. Però això és una simple hipòtesi. D'altra banda, l'avançada edat de Massó podia haver facilitat una jubilació forçosa dictada per les autoritats.

ideals de tota la vida i prou ho demostra el fet que, impossibilitat i malalt, Massó i Torrents s'adherí per carta a la refundació de l'Institut d'Estudis Catalans, que tingué lloc en una reunió a casa de Puig i Cadafalch el 17 d'abril de 1942, quan encara Hitler semblava amo d'Europa. A la reunió assistiren en persona Josep Maria López Picó i Eduard Fontserè, els altres dos únics membres supervivents que romanien fidels a la institució i no s'havien hagut d'exiliar, juntament amb el secretari de les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, que de seguida esdevindria membre numerari i secretari general de l'Institut: Ramon Aramon i Serra. Puig i Cadafalch, que s'havia hagut d'exiliar a França l'estiu de 1936, s'havia trobat, en tornar a Barcelona, amb un expedient de responsabilitats polítiques i impedit d'exercir la seva professió d'arquitecte per haver passat la Guerra Civil a França sense passar a la zona dels aixecats contra la República ni haver volgut signar la carta d'adhesió al general Franco que els altres membres de la directiva del seu mateix partit havien subscrit durant el conflicte armat.

Massó i Torrents morí el dia 11 de setembre de 1943. Tenia vuitanta anys. S'havia traslladat a un pis al carrer Balmes, una mica més amunt de la plaça Molina i morí allí. Sota la dictadura franquista els diaris no digueren res de la seva defunció ni del que havia fet, però Higiní Anglès, el seu company de la Biblioteca de Catalunya, en un ple catacumbari de l'Institut d'Estudis Catalans, li dedicà una necrologia afectuosa i documentada, que s'ha conservat inèdita a l'arxiu de l'IEC. El 4 d'octubre del mateix any Josefina Ventós, vídua de Massó i Torrents, sol·licità a la Diputació reinstaurada un subsidi, que habitualment es donava en cas de defunció d'un funcionari antic, i se li concedí. Rebé 2.124 pessetes. Josefina Ventós s'havia hagut de vendre la casa i l'horta de Torroella de Montgrí i la casa de l'Estartit el 1939 per a mantenir-se. Morí el 1948.

Jaume Massó i Torrents encarna el pas del romanticisme de la Renaixença a la normativa del Noucentisme passant per l'inconformisme del moviment modernista. Personifica la trajectòria cultural que va de l'excursionisme a la investigació positivista. Massó contribuí de manera destacada al procés pel qual una cultura regional, limitada a la poesia i al folklore, es transformà en una cultura nacional que abastava tots els gèneres i totes les arts i les ciències, una cultura institucionalitzada i comparable a altres d'uropees. En aquesta empresa Massó i Torrents es jugà la seva fortuna i la perdé. L'any 1943 tots els esforços i els sacrificis de Massó i Torrents, al llarg de la seva vida, podien semblar inútils, però els fruits d'aquella normalització cultural a la qual ell tant havia contribuït no es perderen. D'altres prengueren el relleu i els aprofitaren fins a arribar on som avui. L'època actual és molt diferent d'aquella; els reptes són distints per a uns objectius similars. Però continua sent no sols just sinó també útil, just i necessari recordar el que personalitats com la de Massó i Torrents feren per al país.

Selecció d'articles i discursos

Els articles i discursos que es reproduïxen a continuació són únicament una selecció il·lustrativa de la trajectòria de Massó i Torrents. S'han triat articles i discursos que no siguin gaire llargs i que hagin tingut un públic relativament ampli, no reduït als simples estudiosos. Per això predominen els apareguts a revistes i diaris amb una intenció altament divulgativa i aquells de controvèrsia, a la qual no era gaire inclinat Massó. També se n'han tingut en compte alguns en què Massó i Torrents parla de personatges que havia conegut i tractat, perquè també revelen algun aspecte de la personalitat i de l'activitat del mateix autor d'aquestes semblances. Se n'ha mantingut la grafia original.

1. NOSTRE PROPÓSIT¹³²

Fa temps que acariciavam l'ideya de donar á llum un periódich, y ab aixó 's comprendrá quina es nostra satisfacció al veurerla ja realisada.

Entrem, donchs, á trepitjar l'escabrós viarany del periodisme, encare que molt poch entesos en éll, impulsats per lo bon desitj, y pensant que si be avuy som los més petits, seguint l'ordre natural, anirem progressant mentres duri nostra vida. Ademés, lo titol que porta nostra publicació 'ns obliga á ferho.

Lo Progrés es y serà sempre nostra guía, com deu ser lo de tota la humanitat, y rebrém ab especial satisfacció 'ls avenços practicats en tots los rams del humà saber; deixant apart tota mena d'ideyas enrederidas, debils estorbs interposats en lo camí de la Civilisació. Som joves los que tenim á càrrech la publicació de *L'AVENS* y ab la seguretat de que aquest es lo camí que debem empendrer, correrém á passos agegantats, si 'ns es possible, envers la *meta* de nostras aspiracions.

132. *L'Avens. Lletres. Art. Ciència*, núm. 1 (1 gener 1882). Signat: La Redacció.

En un altre camp tindrem que alternar, encara que representant un paper relativament petit, que es en lo catalanisme, en lo qual s'observan avuy duas tendencias sumament divergents, per mes que en la apariencia sembla que convergeixen á un mateix fi per lo mer fet de titularse catalanistas. Los uns sols desitjan lo progrés y millora de Catalunya, y 'ls altres se fan sectaris de las ideyas més enrederidas, ab la pretensió de fer renaixer cosas, que si bé esqueyan á la Catalunya del temps passat no se las enjiponarí la Catalunya del sigle XIX. Entre aquestos partits hi ha la mitjanía, 'ls partidaris de la indecisió, 'ls estacionaris, los que no avansen ni reculan, en una paraula, la nulitat; perque entre 'ls altres, fins los que obran en sentit contraproduhent fan alguna cosa, treballan. No cal dir que nosaltres nos posarém al costat dels més avansats, desde 'l moment en que 'ns tatxem d' estimar á la terra que 'ns ha vist naixer.

Fins d' esser enrederit ó avansat depent l' expressarse en antich ó modern. Nosaltres, no poguent resistir la vergonya que 'ns causa al fullejar una revista catalana, lo veurer tants parers en la ortografia, mirarém d' unificarla lo més possible y no usarém termes antiquats sinó quant nos en faltin dels qu' estan en us.

Dit aixó, passém á las condicions materials de L' AVENS.

Nostra principal predilecció serà á las Bellas Arts en tota sa extensió y aplicacions, á la Lliteratura y á la Ciencia, verdader timó de la nau de l' Univers.

Lo número de páginas de cada exemplar variarà de vuit á setze, aixís com tampoch serà fixo lo número de grabats, dels quals pot servir de mostra los que doném avuy.

Además comtém esser dignament secundats per personas de reconegut talent, quals firmas aniràn veyent nostres lectors en lo transcurs de nostra publicació.

Ab aquestas bases y condicions nos presentém al públich, y si aquest nos dispensa bona acullida no escatimarém milloras ni perdonarém sacrificis pera cumplir lo que 'ns havém proposat.

* * *

2. A MOSSEN JAUME COLLELL¹³³

SENYOR Y AMICH:

Ja fa més de mitj any qu'em vareu aturar un dia, soptadament, a la Portaferrissa, per fer-me saber qu'ens preparessim a rebre una pallissa literaria, tirant per terra totas aquellas *innovacions* ortogràficas que nosaltros gosavam calificar

133. *L'Avenç*, segona època, any III, núm. 12 (31 desembre 1891), p. 373-374. Signat: Jaume Massó i Torrents.

de *científicas*. Me vareu dir que fariau un article en forma de carta a l'Apeles Mestres, apostrofant-lo per haver acceptat en el seu poema *Gaziel* las nostras extravagancies.

Vaig comunicar la vostra amenaça *ex-catedra*, als companys de L'AVENÇ, y hem estat mesos esperant-la, fins qu'en el derrer número de *La Veu de Catalunya*, prenent peu de la publicació de *Montalba* (novela del Sr. Bosch de la Trinxeria, hont l'autor accepta en sa totalitat las reformas que fins are hem introduhit en el català escrit), ens surtiu amb un dels articles més desgraciats qu'hagin brollat de la vostra ploma; y això que n'han brollat tants.

Que l'article promès fora lleuger, ja m'ho pensava prou jo, que, sobre no creure-us cap figura literaria, judico el vostro temperament, aixelebrat y atrabiliari, el més poc apte per dedicar-vos a qualsevol treball d'estudi y d'investigació. No cal més que veure tot lo qu'heu produhit volent tenir caràcter serio: tot és o be fluix o be incomplert.

Però, am franquesa, creya també que, amb el temps qu'ha mitjançat de la promesa al fet, vos haguera vagat estudiar y aconsellar-vos, no sia sinó per *terrassar-nos* boy presentant algún argument.

Més anava errat: no sou vós el contrincant noble que veu am mira generosa al company de causa, ni el sabi qu'emet una opinió contraria am llealtat y franquesa, ni el català entusiasta que tracta d'igual a igual, com entre gent animada del meteix bon desitj. No: a vós no us plau sinó el jovent que fa propaganda de lo que voleu; y el qu'estudia y treballa per altres camins, per cert molt apartats del vostro, us fa nosa, y us creyeu que d'una escombrada olímpica el treureu d'un camp que voliau tot per vós. Y per fer escombrada d'aquét no us calen estudis ni arguments; vós els senyaleu amb un gesto de Pau Claris de per riure, o d'una plomada de mestre els *escarmenteu*.

Per nosaltros, desgraciadament per vós, el vostro fuet té la tralla esfilagarçada, las vostras armas no punxan, y per xò no ens sentim de las fuetadas ni de las feridas. Ni us regoneixem autoritat suficient, ni us volem per mestre, perquè las vostras lliçons no ens aprofitarian; perquè en temps de llibertat no considerem sinó las lliçons que tenen fonament científic.

El vostro article ens autorisaria a respondre al despreci amb el despreci, a l'insult am l'insult. No ho volem fer.

Ens acuseu d'haver enganyat al Sr. Bosch de la Trinxeria. Prou sab tothom, per poc qu'ens conegui, que nosaltros no enganyem may. Qu'hem trasmès sempre clarament al paper lo que teniam al cor o a la pensa am tot el fervor dels convençuts, y qu'estem sempre promptes a donar explicacions de lo que fem, com are recentment am las conferencias del *Centre Excursionista*, n'és testimoni el qu'hagi llegit un sol número de L'AVENÇ. No fem com vós, al començament del vostro article, al dir que no pensavau ocupar-vos de las nos-

tras reformas ortogràfiques (*innovacions* segons vos), quand fa temps que no haviau pas amagat el vostre intent, no sols a mi, sinó a més de quatre, com ens consta.

¿Perquè no ens vareu pegar arràn de la publicació de *Gaziel*, com me vareu dir? Tal vegada pressentiau que l'Apeles Mestres és prou independent per no fer cas dels vostros anatemas.

¿Perquè ho heu fet are arràn de la publicació de *Montalba*? Aviat heu comprès qu'al sincer escriptor Sr. Bosch, que viu lluny de Barcelona, que per naturalesa no compendria, encare que hi visqués, las mesquinesas que fan qu'es publiquin articles com el vostre; que bondadosament se decanta a tot lo nou que sigui natural, bo y clar; y que per lo meteix es va posar al costat nostro al cap de pocas conversas; us hi podia presentar am tota l'autoritat que us dóna la vostra *personalitat* literaria, am tot el respecte que us proporciona el ser canonge y la força que us val el tenir a la mà un periòdic.

Però lo més trist per vós és qu'el vostro escrit, a més de mala fe, acusa ignorancia. El que, segons vos, *va més ben calsat de la colla modernista* (sense voler dir que tots els demés no estiguem en disposició de fer caminadas), s'ha entretingut a fer notar las taras ortogràfiques y de sentit comú qu'abundan en l'article en què preteneu tirar pel fang els nostros estudis d'una manera tant desinvolta.

El temps vos vagarà per convence-us de què lo que nosaltres fem no són *probaturas passatgeras* ni *capritxos personals*; y si és que tenim rahó, no dupteu de què cada dia veureu més solidadas y extesas las reformas que són avuy l'ànima de la nostra propaganda.

Diheu qu'el catalanisme està en descomposició. Als nostros ulls, que veuen amb optimisme, vós hi heu contribuït en grand manera. Regoneixeu que calen reconstituyents: nosaltros creyem qu'el millor reconstituyent, en aquèl cas, és l'estudi; per xò estudiem y tenim el pressentiment de què reconstituïrem.

Vós heu cregut, aquesta vegada, que us trobavau en el cas de fer un article sobre qualsevol de las petites qüestions que tant sovint vos fan trempar la ploma. A poc a poc y am temps coneixereu qu'anavau errat.

Per tot lo que no siga aqueixa qüestió, en la qu'heu demostrat entendre-hi tant poca cosa, vos ofereix una cordial encaixada el vostro amich

3. COM ÉS QUE *L'AVENÇ* S'HA LLENÇAT A LA REFORMA LINGÜÍSTICA¹³⁴

Ens decidim a exposar en públic las nostras ideas després d'haver-ho fet desde las planas de *L'AVENÇ*, aprofitant la primera ocasió que s'ens ha presentat de poder entrar en brega, gracias a una conferencia donada en aquét *Centre* pel distingit catedràtic Sr. Rubió y Lluch. Nosaltros hem fet per are de la llengua el principal objecte dels nostros estudis, considerant-la l'element més necessari per un poble que vulgui tenir personalitat propia y la primera arma per defensar las sevas aspiracions y els seus ideals.

Unicament la circumstancia d'haver fundat *L'AVENÇ* y per procedir amb ordre cronològic fa que siga jo el primer en parlar-vos. No faré sinó posar-vos en antecedents, per lo qu'hàn de dir en Casas y en Fabra: exposaré els ideals de *L'AVENÇ* fins a entrar-hi els dos esmentats companys, perquè us feu càrrech de com estava preparat per rebre'ls y fer-se el campió de la reforma lingüística.

En *L'AVENÇ* hi germinava desde un principi, encare que d'una manera primitiva e incomplerta, l'aspiració a cumplir un fi modern apropiat a las circumstancias de la nostra època. S'ha procurat reunir firmes de tots els camps, donant la més ampla llibertat als escriptors, la franquesa més grand ha dominat en las críticas y s'han discutit homes y teorías sense prejudicis ni exclusivismes. Sobretot en l'època d'en Perés y del malaguanyat Lopez Oms, *L'AVENÇ* va emprendre més volada, fent-lo entrar en Perés de ple dintre el naturalisme en art. Lo qu'haviam fet en els primers temps era imperfecte, ignocent; però avuy, al contemplar-ho passats dèu anys, fins ens arriba a fer bon efecte, y ens convencem de què d'allò havia de venir l'estat actual; més a més quand quasi todas las manifestacions de l'humanitat s'han anat desenrotllant desde llavoras dintre el meteix sentit d'aquellas nostras aspiracions incomplertas que sentiam.

Tan l'art com la ciencia estudian avuy a la Naturalesa y a l'Humanitat franca y directament, sens ideas preconcebudas ni trabas que lliguin, preocupant-se sobretot de sorprendre lo més aproximadament possible, a la veritat. Y com per revenja, al surtir de las trabas acadèmicas y uniformistas fillas de l'època del Renaixement, fins han arribat a exagerar la nota, fent y subdividint escolas que no precisan per produhir l'obra artística.

Tota entitat política o artística procura sobretot obtenir caràcter propi. Això és lo que fa la diferenciació d'individu a individu, de raça a raça, y això és lo qu'ha donat especial segell a las manifestacions artísticas de cada poble y de cada època.

Però per què aquét caràcter o temperament propi pugui donar veritables resultats, no cal qu'el tanqui dintre d'una especialitat l'home, o dintre d'una

134. Extracte de la conferència donada per Jaume Massó i Torrents al Centre Excursionista de Catalunya el 12 de novembre de 1891, seguida de les de Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra, dins la campanya lingüística de *L'Avenç*. *L'Avenç*, segona època, III, núm. 12 (31 desembre 1891).

regió tl raça, sinó que deu ser fill del contacte y mutua correspondencia am tots sos semblants, o be am tots els pobles, obehint a tendencias naturals de tot organisme vivent y sociable. Convé, en fi, una universalisació per arribar a obtenir aquèl caràcter propi; aixís com la Naturalesa universalisa en la surtida del Sol y especialisa en la diversitat dels celatges.

Quand un poble, en lloch d'obrir-se a todas las influencias, es decanta a una de determinada, corre el perill de perdre lo que tingui de propi, ofegat per una centralisació que, si be alguna vegada pot donar resultats pràctics y saludables, és, en general, funesta pel poble dominat, com bon exemple en presenciem tots els catalans.

El que cal pel be de las nacionalitats és un equilibri entre l'importació y l'exportació com el qu'estableix el comerç, però moral y intellectual.

La manera com s'ha anat dividint el camp de cada ciencia antiga, donant una diversitat d'estudis extraordinaria (consequència natural d'esbrinar tot lo existent), lligats al meteix temps per una solució de continuïtat que va d'una ciencia moderna a l'altra, trencant límits, fent-ho tot digne d'observació, és un fet que ve a comprovar lo que dihem.

Un dels caràcters més distintius de l'època nostra és el de desemascarar el prejudici y la preocupació, y el d'aixecar al meteix nivell d'estudi tot lo que la Naturalesa i l'Home ens mostren devant dels nostres ulls en la vida de la que formem part; lo bo y lo dolent, lo bonic y lo lleig.

D'aquesta manera de sentir, tornant a lo qu'ens rodeja després de temporades de divagacions y somnis, tornant a la llar després de mals viatges, ha sigut fill el naturalisme. Y avuy, obehint a l'esperit del dia, per tot arreu hont hi havia una nacionalitat adormida, hi ha hagut un despertament; y tot poble que s'ha vist am llengua propia, que s'ha sentit am caràcter propi, ha renascut a poc a poc, reclamant la restitució de la seva personalitat temporalment apagada: ajudant-se de què l'art y la ciencia, amb el panteisme y el naturalisme moderns, no desprecian cap element de l'humanitat ni de la naturalesa per petit que sigui, ha romput tots aquells frens polítics, socials y artístics del món clàssic, de manera que regionalisme y naturalisme han vingut a ser una meiteixa cosa.

Aquestas nacionalitats, absorbidas y dominadas durant l'època del Renaixement, —quand política y art se concebien baix una idea falsa, ja que es prenia per reglas y per nort, una altra època que no era la seva— s'han recordat amorosament de la Edat Mitja, època de caràcter propi bastant diferent de com ens la pintaven els escriptors del segle XVI y XVII.

Troben sobre tot l'Edat Mitja molt dividida, y que las divisions de nacionalitats solen correspondre a la de raças. L'empenta nova que va dur el segle XIII prova que las ideas estavan ben preparadas. Las relaciones artísticas y políticas

eran bastant íntimas; tot s'encomanava depressa d'una nació a l'altra, y prova en tenim a Catalunya.

L'art gòtic, nascut a França, s'escampa aviat per las altrás nacions, y a Catalunya pren un caràcter marcadíssim y apropiat amb el dels catalans.

Lo meteix passa am la nostra literatura. Neix també de las *cançons de gesta* y dels *fabliaux*; però, ¿quin caràcter més propi no pren desde qu'el rey en Jaume trenca la tradició d'escriure en llatí, y, deixant-se de formas aprovençaladas, com feyan els poetes, usa la llengua vulgar catalana en la seva *crònica*? Un esplet de cronistas, com no té cap altra nació, segueixen al monarca extraordinari, donant a la nostra literatura una fase realista y sincera. Fins els pensadors y propagandistas, qu'a tot arreu són prou confosos y divagadors, tenen, entre nosaltres un estil planer y corrent y donan a coneixe un ideal ben humà. L'exuberancia de l'escola valenciana (filla d'Italia) demostra una decadencia y prepara l'influencia de Castella, tot sent incomprendible pels catalans. Fora de bon fer, y donaria llum sobre el caràcter de dos pobles, un estudi comparatiu entre el català Francesc Eximeniç, sincer, càustic y grave d'estil, tractant am molt pit assumptos del seu temps, y el valencià Roiç de Corella, preocupant-se excessivament de la forma y tractant assumptos mitològics.

Barcelona decau, Valencia prepara l'influencia castellana, y Catalunya, perdut el caràcter, prefereix no produir literatura ni art.

Y las influencias qu'han vingut de l'Ebre han sigut sempre funestas per la nostra terra, mentres que las bonas en art, ciencia y política ens han arribat passant els Pirineus, y s'han assimilat més a la manera de ser del nostre poble.

El despertament actual hà de donar una hora o altra caràcter propi a la nostra nacionalitat, perquè de grat o per força anem a remolc de l'ambient naturalista qu'are es respira.

L'influencia castellana que desde fa tant temps pesa sobre nosaltres, sense que may arribi a triunfar, ha impedit qu'el moviment actual tingués segell marcat.

S'ens ha malmès la llengua de part de fòra, sobretot en el llenguatge escrit; molts són els escriptors qu'en cas de dupte de català s'aconsellan am la *Academia Española*, la que dicta y força la llengua del geni més distint de la nostra entre todas las llatinas. Prou ens n'adonem nosaltres qu'ens trobem en un treball de depuració de la nostra llengua tot revestint-la com a idioma modern. Sort de qu'el llenguatge parlat ha conservat la sava.

En literatura sí qu'ens va imposar de valent el gènere castellà. Encare avuy en els Jochs Florals, que representan la primera etapa del nostre renaixement, estacionaria, hi abundan odas, elegías, himnes, ni més ni menos com si fossim en aquelles èpocas de grands emperadors y de literaturas cortesanas. Alguns han vulgut ser modernistas, variant els temas, cantant l'*industria*, el *ferro-carril*, l'*electricitat*, però tancant-se dintre els vells procediments, y sens ferse càrrech

dels seus entusiasmes momentanis y de què el progrés vol dir evolució constant, y sense fi.

Are, el que d'una manera soptada es dedica a l'estudi de las cosas passadas, sense un ideal modern qu'el dirigeixi y am criteri pessimista sobre l'estat actual de las cosas de la nostra terra, corre el perill de deixar-se dur per l'amor desperatat pel coneixement d'una època determinada, y fins de caure en l'error de voler habillar a la Catalunya d'are am vestits passats de moda, com si no hi haguessin sigles de per mitj, sense fer-se càrrech de què Catalunya ha combatut com els altres països per las ideas modernas, y sense veure qu'a través dels temps hem anat transformant, emmotllant y modificant la nostra llengua, costums y caràcter, qu'avuy conservem amb una vitalitat extraordinaria.

Aixís sentia, aixís pensava L'AVENÇ, quand va unir-se-li el reforç d'en Casas y d'en Fabra.

Aquêts dos companys que sense saber-ho l'ún de l'altro feya anys es dedicavan a l'estudi de la nostra llengua amb els meteixos procediments, quand se van veure per primera vegada encare no fa un any y mitj, es van trobar am la sorpresa agradable, ja qu'el fet venia a reforçar las conviccions de tots dos, de què coincidian en la manera de resoldre el problema lingüístic.

Varias vegadas L'AVENÇ s'havia queixat de l'anarquia existent entre els escriptors catalans en materia de llengua, de manera que l'ideal de la nostra revista es venia a completar en la reforma lingüística.

Am pocas conversas em vaig convençe de qu'am l'associació d'aquêts nous elements, las tendencias y fi de L'AVENÇ quedavan definits; y ja desde alashoras varem decidir, d'entre els diferents estudis que L'AVENÇ hà d'entrependre, començar pel primer, pel més vital en las circunstancias actuals, per l'estudi de lo qu'ens hà de ser via segura per arribar a obtenir la revindicació del nostro poble, això és, la llengua que parlem.

Am prou feynas fa un any d'aquesta resolució, y nosaltres meteixos ens sorprenem dels falaguers resultats pràctics de la nostra campanya lingüística.

A partir dels primers articles publicats per en Casas a las derrerias de l'any 1890, s'han insertat en L'AVENÇ una porció de treballs de molt distintas plomas, acullint, amb entusiasme els qu'ens han comprès, totas o la major part de las nostras reformas ortogràficas; ha vist la llum la notable *Gramàtica* d'en Fabra; el delicat y llegit poeta Apeles Mestres l'accepta en las sevas obras amb espontaneitat y convenciment; l'escriptor montanyès Bosch de la Trinxería l'admet en sa derrera novela *Montalba*; tot això sens esmentar las petites influencias que remarquem en algunas de las publicacions catalanas qu'es preocupan de la manera d'escriure.

Y per part de dins, cada dia ens trobem am nous companys que venen a donar-nos ajuda, que sense ser procedents de cap camp catalanista, escriuen en català perquè és lo natural, perquè és lo qu'es deu fer a Catalunya.

Això és lo qu'hem obtingut després de treball, estudi y perseverancia: a despit del vuit que volen fer entorn nostro alguns elements catalanistas apassionats y malvolents.

En aquét CENTRE que, com L'AVENÇ d'are deu la seva vida a una fusió, y hont és tradició el treballar pel coneixement de las cosas de la terra, hem trobat la porta oberta, y ens hem llençat a exposar algunas de las nostras conviccions en materia de llengua y a explicar las reformas introduhidas en la nostra revista.

Per las pròximas conferencias us fareu càrrech de què el nostro intent és estudiar la llengua viva d'un poble viu, y us convencereu, tal vegada, de què si el català escrit d'avuy no ha conquistat tots els cors, és perquè no és prou català.

La nostra empresa és patriòtica, y amb aquét convenciment seguirem els nostros treballs d'estudi y de propaganda am tota la seguretat y constancia qu'ens dóna la nostra bona fe.

Per la meva part és tanta, que fins contrariant el meu temperament y inclinacions naturals, m'hi exposat a dirigir-vos avuy la paraula sense saber-ne.

Reclamo de vosaltros la meteixa bona fe y atenció, per lo qu'hàn de dir-vos en Casas y en Fabra quand entrarán de ple en l'estudi de la nostra llengua.

* * *

4. A REVEURE!¹³⁵

A reveure, lectors de L'AVENÇ! Tots els qu'ens heu ajudat, els qu'ens heu empès, els que us heu penetrat de les nostres idees, els qu'heu seguit i comprès les nostres campanyes, a reveure! An els que no han sapigut veure la sinceritat de les nostres critiques, la fermesa de les nostres aspiracions; an els qu'un criteri estret ha fet qu'ens giressin l'esquena, una encaixada, que nosaltros ja no ens recordem de la llur injusticia.

Hem decidit posar-nos a l'ombra després d'una soleiada forta; hem corregut massa, pod-ser, i hem sentit la necessitat de repòs per tenir temps de pendre alè a bones pitrades abans de donar una nova embranzida. Am tots els nostros esforços, am tota la nostra constancia, am cinc anys de progressió ascendent dintre d'un meteix criteri, no hem arribat ben bé a fer la *revista* que somiem, catalana i estrangerista a-l'ora, per encoratjar la nacionalitat en la mesura de les nostres forces i per dur-li algunes alenades de sanitat i de bon gust que contribueixin a empaitar la tísica i antiestetica influencia castellana, aquell pugó de qu'es varen deixar apoderar els nostros passats en ores tristes. Quasi tenim el convenciment

135. *L'Avenç*, v, núm. 23-24 (15-31 desembre 1893). Signat: La Redacció.

de qu'el descans i l'observació ens faran coneixe les propries tares i ens prepararan per la tasca del pervindre.

La calma i la rutina tenen aclaparat l'esperit català talment que fins és refractari a reformes i innovacions. Un dels més deplorables distintius del nostre caracter és trobar bones les coses tals com són, i per xò ens costa tant de deseixir-nos dels mals caminadors qu'els castellans ens han posat. Amb ells hem d'anar de desfeta en desfeta i ens convencen encare de dur el cap alt després de rebre, com si nosaltros també aguessim estat set sigles per treure uns invasors. Amb ells hem d'anar boi orgullosos a la bancarrota, i, sacrificant-los ideals, llengua i vides, junt amb ells hem d'anar a la cua de les nacions. Catalunya accepta satisfeta el dret de queixar-se quand li fan mal, mentres li retreuen els òssos que li donen a rosegar, i explota industrialment an els castellans a cambi d'explotacions d'altra mena: es ven la primogenitura per un plat de lleties.

Nosaltros hem tractat de depurar la llengua escrita que tant meravellosament plena de vida trobem en els llavis dels que l'usen, i ens ha respòs l'apatia catalana dient-nos, sense discutir, que les autoritats gramaticals eren tal i tal i no nosaltros, que veniam a rompre la tranquil·litat de les coses establertes. Si la nostra fe no fos incommensurable, n'hi avia gaire bé per abandonar-la am tal rebuda. Així meteix ens ha passat am totes les nostres campanyes i la meteixa fredor ha acullit els nostros entusiasmes. A cada empenta nostra hem sentit corre la veu, ben baixet: «Deixeu-los estar, an aquéts extravagants; deixeu-los dir, que no troben bo res de lo que nosaltros hem fet». I a cada crítica nostra ha respost, a tall de lliçó, un eco d'alguna societat d'elogis mutuels i s'ha fet manifestament la conspiració del silenci.

El quadro no és falaguer: al costat d'aquesta *nonchalance*, el castellanisme imperant, impregnant-se en el català escrit, desvirtuant el caracter, esborrant-nos la personalitat i emportant-s'en algú dels nostros que valen; la major part dels catalans sucant la ploma en tinta que tot s'ho menja, no semblant sinó qu'encare supuren les fastigoses llagues del rei elegit a Casp i qu'encare les llepa el conceller, orgullós de sumissió, sense escupir-ne el verí.

Però, per sort, aquét quadro no és més qu'aparent. Així com veiem la llengua tant viva a través dels sigles, se serva encare el caliu de tot lo demás que cal per formar un poble; caliu que no vol sinó ser remenat a bona ora per què se n'airequin les espurnes dels ideals somorts. El castellanisme és a la superfície, però no arrela, i els seus meteixos erros se cuidaran de deixondir-nos. Malgrat la general protesta d'espanyolisme, hi hà un deliciós despertament de sentit comú en lo genuinament català, com s'ha pogut veure am la celebre qüestió *melillera*.

Els llavis encare barbarisen, però an els cors hi clareja; els ulls hi veuen més cada die. Are som en el temps dels grands despertaments i també en el de les grands solucions practiques: els pobles a refer no s'ensopeixen, desaprofitant els

moments istorics favorables; i si el poble espanyol ja ha acabat el seu paper, girem els ulls cap a Europa, ont cada die ens lliguen més relacions intellectals i econòmiques, i que quedin temps a venir, els sigles de dominació castellana, com una etapa morta de la nostra istoria. Que s'aferri en bona ora an aquét conglomerat tant musivari que s'en diu Espanya l'industrial que, curt de vista i encongit, no veu altro mercat per als seus productes qu'el trist i erm dels dominis espanyols: el productor clarivident prou que buscarà altres mercats en països ont l'Estat no depredi tant la riquesa publica. Que s'acobli també amb els castellans l'artista a qui no dolgui perdre el caracter ni abandonar la propria llengua; perquè el que tingui el temperament lliure prou que s'estudiarà a sí meteix tot rebent les lliçons d'aquelles terres d'ont van arribant-ne idees, eternament, am la rojor de cada albada, filles del combat de les intelligencies.

Totes les campanyes de L'AVENÇ es poden resumir en això: despertar Catalunya.

Els catalans som ereus dels francs, i mercès a llurs sanes influencies varem arribar un temps a produir art propi i literatura propria i politica propria. L'esperit social de Catalunya era l'antitesis del de Castella, que tot ho devia al sud: doncs no hem pas de voler veure'ns-hi confosos. De la disparitat de caracter, del xoc de dugues races incompatibles, vénen els actuals odis i les continues desavinences i l'impossibilitat d'establir solidament un organisme politic comú. Ni al sud ens estimen ni nosaltros hi portem natural inclinació. ¿Quins ideals i quina força pod tenir un Estat així format per diversos pobles an els quals no ajunta ni pod ajuntar la comunitat d'aspiracions? ¿Per què no s'hà de formular d'una vegada el partit destinat a ser l'eura que pod tenir bones arrels a Catalunya? ¿No fóra lo més patriotic i lo més moral, lo que millor encarrilaria les energies qu'ens queden, i lo que pod·ser torcaria l'anyorament de més cors, treballar per què flamejés en la torra més alta del nostro renaixement l'estendard color-de-rosa del separatisme?

Podrem refer-nos nacionalment mentres hi agi vida: d'allí ont ens ve l'ensenyança, d'allí ens vindrà la salut; i escorcollant-nos la terra i estudiant-nos a nosaltros meteixos, tornarem a dur al concert universal l'imprompta d'un art i d'una industria noves i l'ajuda d'uns quants cervells actius. Mai l'esperança hà de mancar an els que busquem tot-ora el reviscolament d'una raça: creguem en la vinguda d'un nou Ludovicus Pius qu'ens ajudi a deslliurar la terra.

Nosaltros hem buscat lo qu'hem tingut de propi, i per xò L'AVENÇ ha donat llog preferent a l'estudi dels monuments i de la literatura dels temps passats. Hem procurat fer estrangerisme com a millor medi de contrarestar les influencies castellanes, i per xò hem donat mostres de les obres que porten segell nou i hem fet coneixe les idees que preocupen a les nacions transpirinenques.

A la premsa catalana recomanem qu'es fixi en el nostro aspecte de veure les coses de Catalunya; que treballi primer de tot per l'evolució incessant de les

idees per privar l'estagnació qu'ens porta l'espanyolisme; que no transigeixi mai en qüestió de llengua, perquè és feina i temps perdut tot lo qu'es tracti de fer en castellà desde aquí; qu'encamini en lo possible la riquesa catalana per viaranys segurs per què augmenti en llog de minvar, tenint en compte que quand una nacionalitat se troba rica és quand pod tenir més força política; i qu'es conveni que pel castellanisme no hi hà res a fer.

I també li recomanem qu'ens guardi un bon record, perquè si d'alguns hem sigut contraris ha sigut am tot el convenciment i am la meteixa fe qu'ens fa combatre a tots plegats per una causa comú.

Nosaltros, al despedir-nos avui, prometem no abandonar la nostra activitat, sinó esmerçar-la d'altra manera que creiem per are més util per contribuir a la regeneració intellectual i politica de Catalunya.

* * *

5. PARLAMENT DE GRACIAS LLEGIT PEL SECRETARI DEL CONSISTORI, EN JAUME MASSÓ I TORRENTS¹³⁶

SENYORS:

Vol la costum que, així com el president inaugura la festa, un altre dels mantenedors la tanqui, encarregant-se aquest, en nom del Consistori, de pendre comiat de tots: noies, poetes, amadors de les lletres patries, autoritats i d'endressar-los també un *a reveure*, com segurs de trobar-nos en la festa de l'any següent.

Els Jochs Florals mantenen un aplec d'usances que ls instauradors varen acoblar; les més ens havien pervingut de l'antigor, algunes ells mateixos les introduïren; perquè es lo cert que juntament am l'aspecte mig-egal de la festa, hi han actes que porten ben marcada l'imprompta del nostre segle. I aixís havia de ser.

Durant els primers temps de la restauració, els mantenedors anaven comptant els anys: *Ja n tenim dos! Ja n portem quatre! Ja hem arribat als deu!* deven; i en discursos i memories i fins en poesies, se transparenta a cada pas l'orgull de la creixença, però se ls endevina temerosos, i de tan anomenar els anys que l'institució anava complint, se traeix com una greujosa inseguretat per la seva salut, la por de que aquest arbre tan amorosament plantat hagués de emmalaltir al bo de la florida o de que per males ventades fos de soca i arrel arrebacat.

Mes aquesta temença ja fa temps que s'ha esvait! L'arbre té massa fondes les arrels i per més fort que vingués un terratremol i l'ajegués al sol de terra, ara la llevar espargida ja es tanta que estan ben assegurades les cullites esdevenidores. Es el reviscolament de l'esperit català.

136. Parlament amb motiu del Jocs Florals. *La Veu de Catalunya* (8 maig 1899).

Ara ja som molts, gaire bé la major partida dels que som aquí, que no havent aconseguit el naixement dels Jochs Florals, els coneixem d'ençà que tenim ús de rahó. L'hem vista cada any constantment rejoyenir-se, al venir la primavera, aquesta simpatica festa de les flors i de la poesia. Per nosaltres ja es antiga co-neixença, tota la vida n'hem sentit a parlar; per nosaltres els Jochs Florals qua-si tenen la força de la tradició. Els hem anat seguint, amb els seus alts i baixos, i els hem vist atravesar epoques calamitosas, guerres, enveges i amenaces, apareixent-nos sempre un cop l'any amb el bon temps. Tal com ens ha sigut tramesa la institució, i potser més enfortida, nosaltres la deixarem als qui vindran que l'han de rebre commoguts, amb un deix anyoradiç al recordar els primers esforços, i ens miraran com miren els pobles forts als qui han sigut els precursors de llur grandesa.

I tots els qui han fet i els qui fem conscientment tasca de precursors, el fat vol que vinguem un dia o altre a donar el nostre cop d'espatlla, més o menys ferm, poc o molt robust, al sosteniment del edifici dels Jochs Florals. La llista es llarga de tots els que hi han treballat i ben divers el concurs aportat per cada hù, pero quasi tothom hi ha dut el seu esforç, car no cal altre merit, per arribar-hi, que l conreu decidit de la nostra llengua nacional i fins, de vegades, n'hi hagut prou am portar-li una guspira d'afecció.

La llengua ha sigut la salvació de la nacionalitat. Séns ella poc hauriem resistit el pes de tants afronts i desgracies com esmenta l'història catalana dels derrers segles. Sinó haguessim tingut la llengua, per més fort que s'hagués conservat l'esperit de raça, s'hauria hagut de consumir mancat de braó, i la flama del nostre caracter i de la nostra energia s'hauria anat apagant, apagant empai-tada per un amo séns contemplacions, poc avesat a encaixar les mans ni al tracte d'igual a igual, que pega al indefens i, si l vent tomba, besa rastrerament la má del fort.

I tots, tots els catalans, fins els qui no se n'han preocupat, al acumular riquesa, al cercar la gloria, han sigut empesos per la força amagada de la llengua; on se vulla que s'hagin trobat ella els ha sagellat am la marca de la diferenciació, perque a tot arreu la nostra raça fos regoneguda, i els pocs que l'han escarnida i bescantada, a causa tal volta de llur curta comprensió, també l'han servida i no han pogut isolar se del fet evident d'un poble que la parla d'un cap a l'altre de la nostra terra. A tots els catalans que conscientment l'han abandonada, ella els torna a agafar tart ls d'hora, am grapada potent, i, un cop els té segurs, amorosament els arredossa amb el seu ample i hermós mantell i com a generosa ven-jança, sels fa seus obligant-los a adorar-la. Així mateix els catalans que la sort condueix en terres castellanès, tots ve un dia que tornen, sino sempre les perso-nes, tornen en esperit, però tots tornen a la mare patria, cadescú a sa manera, mercés sempre a la força de la nostra llengua.

I com ha pogut atravessar tant grans perills? Per sa incompatibilitat am la llengua castellana. A l'abundor de sóns de la nostra, ens ha oposat una escassetat i rudeses de sóns que ns és dura a la orella, i ara la llengua invasora comença d'anar reculant vençuda després de segles de fruir del favor dels governants. Encara nosaltros l'aprenem de nois a les escoles, però de grands l'influència poderosa del medi catalá ens obliga á reduir-ne l'ús o quasi a abandonar-la. Ella s'entornara un dia a les planures de Castella sense mai haver pogut penetrar en el cor de les nostres montanyes, deixant-nos per tot recort un reduït nombre de mots en el vocabulari, de facil depuració, però havent trobat inexpugnable la fortesa de la nostra sintaxis que queda gaire bé sense macula després d'un combat de quatre segles.

En l'Edat Mitjana la teniem ben formada i ben nostra, responent a un poble de gran cultura, i ja que per la seva qualitat i bonesa ha sortit de tants perills i ha resistit vigorosa durant el període de la decadència nacional i ha vist la separació del Rosselló, l'isolament de Mallorca, l'allunyament de València i l'esquarterament de la propia Catalunya, aixequen-la, poetes! ara que la nació està en plena renaixença, purifiqueu-la o estudeu-la, que la nostra superioritat ha de ser real i veritable; mireu-la, que enérgica i dolça i precisa com és, està freturosa de llum i de bons aires.

Aquí, an els Jocs Florals, hi han vingut de tots els indrets els que l'estimen! Els de València 'ns hi han dut ullades d'un sol xardorós i reparador, els mallorquins, plens d'artística correcció, ens han portat el llur bon tast, i fins els rossellonesos, am tot i les dugues centuries que senten de dominació d'un poble de superior cultura, també han arribat commoguts, més d'una vegada, an aquest gran aplec de les lletres catalanes.

Tots tornen pera la glorificació de la llengua, símbol de la nacionalitat catalana.

Avant, conreadors del terror, de les arts i de les lletres! Removeu en vostra pensa'l caliu ample i assoleiat que us ofereix aquesta llengua que 'ls avis ens llegaren, que s'ha anat desenrotllant en mig i tot de sa decadència, car, a l'inversa d'alguns pobles que, sentint un semblant desig de revindicació, no tenen llengua propia que 'l representi, nosaltres en tenim de llengua propia, i mai, mai ha deixat de ser parlada i escrita pel seu poble perquè mai ha deixat de viure.

La literatura castellana travessa una temporada crítica, ressentintse del mal estar general de la nació espanyola; si ls ulls desperts dels pensadors d'Europa n'han apartat la mirada, feu que per l'esforç de la vostra intel·ligència l'endressin a Catalunya.

Ben pastada i coneguda la llengua, amb el desig d'assolir tota la perfecció possible, amb esperit modern i lliure, plens de sava catalana, enlaireu-vos, pujeu

als cims, que per una cosa o altra la nostra terra està encreuada de montanyes. Allí dalt no os arribarán les pestilents alenades del maresmu, ni hi ha por que les nostres idees pateixin d'estagnació ni esquifiment. Els bons aires tot ho sanejen: elevades seran també les vostres idees.

Feu que poguem dir am just orgull: «Aixis com posseeix la material riquesa, també s'aixeca Catalunya sobre algunes altres nacions per la seva riquesa intel·lectual.»

Mercès a tots.

* * *

6. SOBRE UN ARTICLE DEL SR. MENÉNDEZ PIDAL¹³⁷

El savi catedràtic de l'Universitat de Madrid y novell acadèmic de la Espanola don Ramon Menendez Pidal, ha publicat a *El Imparcial*, no fa gaires dies, un article en que baix l'expressiu *Cataluña bilingüe* pretén rebatre alguns conceptes emesos en el Missatge que els presidents de les societats econòmiques y literaries de Barcelona varen entregar al Rey.

Per aixó fer, s'aprofita principalment d'arguments del gran mestre Milá y Fontanals y del nostre amich Pompeu Fabra, la serenitat científica dels quals contrasta ab l'apassionament de que'l Sr. Menendez Pidal ha estat posseït al moment d'escriure. Ell, que tantes coses sap, ha deixat de banda la seva saviesa pera fer, encara que ab *perentorio estudio acabado y completo, y una crítica definitiva y abrumadora* contra les doctrines de nosaltres, *espíritus poco estera-dos de la historia y de la filología*, segons canta'l paragraf ab que *El Imparcial* ha capçat l'article.

De segur que si el senyor Menendez Pidal, en voler parlar de la llengua catalana, hagués seguit el mateix procediment que usa en els seus altres excel·lents treballs, preparantse y reunint elements d'estudi, la seva crítica hauria resultat tan *abrumadora*. Però està vist que a Madrid, adhuc an els savis, pera ocuparse de la nostra llengua y de las nostres coses, no'ls cal venir aquí pera ferse càrrech de l'extensió general, de l'ús corrent en totes del català parlat, y de la difusió creixent y necessaria del català escrit. Els pochs investigadors seriosos amb que compta l'Espanya castellana, entre els quals pertoca un lloch honrosíssim al senyor Menendez Pidal, segueixen un procediment especial en lo que es refereix a catalanisme: sense moure's de Madrid, encarreguen a algú de Barcelona que'ls reuneixi determinats documents y, una volta reunits a l'etzar, els acoblen o contrapunten ab les famoses Bases de Manresa y ab la *Doctrina Ca-*

137. *La Veu de Catalunya* (6 gener 1903), edició del vespre. Signat: J. Massó Torrents.

talanista, y ja's troben habilitats per a ocupar-se de la llengua catalana, deixant de banda tot lo que es viu. Així contribueixen a escampar per l'Espanya no catalana, no sé ab quines mires interessades, la fantástica llegenda de que'l catalanisme es una confecció de quatre intellectuals enamorats del passat, y de que si a Catalunya's parla català y's publiquen llibres y periòdics es per una tossuderia que'ns ha agafat d'uns quants anys ençà, quan no usavem sinó la llengua castellana.

Si alguna illusió hem anat conservant nosaltres de que'ls castellans estudiosos regoneixerien, en teoria al menys, els drets de la nostra llengua, haurem d'abandonarla.

El savi catedràtic se dol d'alguna exageració històrica que's nota en la *Doctrina catalanista*; però hem d'advertir-li que aquell llibret va esser escrit per a satisfer una necessitat patriòtica i per a contribuir a desarrelar una altra sèrie d'exageracions y adhuc de falsedats en el sentit castellanista de que, com sap molt bé el senyor Menendez Pidal, estan farcits la major part de llibres de Història d'Espanya que's donen en les escoles oficials. Estigui cert de que, seguint el natural desenrotllament de Catalunya y el seu afany de cultura, vindran els textos catalans posats ara que sabrem fer obres sensates (per que no ens dol la veritat per amarga que sigui) en són clara mostra les frases que retreu den Fabra, que presenten el millor puntal que li ha servit pera construir el seu article.

Tractant-se de la Doctrina Catalanista (que si té alguna inexactitut, té també cosa bona), fa recalcar que'ls nostres comtes-reis se servien de l'aragonès per a dirigir-se a les Corts particulars de l'Aragó. Aquest fet cert prova el caràcter de confederació que distingia a la Corona, caracter que desagrada al senyor Menendez Pidal. Però en fer aquesta rectificació a la Doctrina *Catalanista* aprofita la ocasió pera deixar reduït l'ús de la nostra llengua que no sembla sinó que mai hagi sortit de l'antich comtat de Barcelona i aixó li consta al senyor Menéndez Pidal que es inexacte.

La llengua catalana, a més d'usarse en les relacions interiors de la Catalunya pròpiament dita, era la natural de Mallorca y dels comtats del Rosselló y Cerdanya, y del Regne de Mallorca i del Regne de València. Ab tot y esser considerat aquest últim com de conquesta aragonesa més que no pas catalana, ja el rei en Jaume I, en ple XIII^{en} segle, en fa el costum y furs segons ús de Catalunya, que primer redactats en llatí com ha provat fa poch el Sr. Canonge Chabas, els feu traduir al català pel manament seu al cap de poch anys. Els comtes-reis no sols se dirigien en català a les Corts de Catalunya y a les de València, sinó que també hi feien la *proposició regia* en les Corts generals dels estats que's reunien a Montzó y el que's feia en aragonés era la contestació al discurs de la Corona: així contentava als naturals de les llengües parlades en els seus reialmes. A conseqüència d'esserlos coneguda la llengua castellana en sa varietat aragonesa, els

comtes-reis solien emprar-la al dirigir-se als reis castellans i als reis moros de Granada y d'Àfrica. No obstant, en les mateixes relacions diplomàtiques que'l jove catedràtic ens aconsella mirar pera fer-nos veure que'l català no era empleat en les relacions exteriors, s'hi troben cartes reals en la nostra llengua endreçades als reis del Marroc, de Granada, de Tunís, de Bugia, a Kassan rei dels Mogols y al Soldà de Babilonia, en el segle XIVe. Y del mateix segle y del següent, publica Capmany comunicacions dels Concellers de Barcelona dirigides en català al rei de Castella Joan I (1381), al de Portugal (1450), al tresorer del rei de França (1444), als reis del Marroc, Bugia y Tunís, als magistrats municipals de Montpeller, al Governador de la propria Ciutat, als de Marsella, als presidents dels Estats del Llenguadoc, al prefecte de la Duana y al cònsol de França a Alexandria y adhuc als magistrats municipals de Sevilla. Aquest ús de la nostra llengua en les relacions exteriors es prou conegut dels que han fet alguns estudis en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Els exemples podrien multiplicarse, però pera provar la afecció que'ls comtes-reis tenien a la nostra llengua, n'hi haurà prou citant l'aragonés Zurita, model d'historiadors imparcials, quan diu d'ells que *desde que sucedieron al Conde de Barcelona, siempre tuvieron por su naturaleza y antiquísima patria á Cataluña, y en todo conformaron con sus leyes y costumbres, y la lengua que usaban era la Catalana, y de ella fué toda la cortesanía de que se preciaban en aquellos tiempos*.

Quan la majoria dels estats que composaven la Corona d'Aragó tenia com a propi el català, els comtes-reis empleaven noblement l'aragonés al endreçar-se als aragonesos. Tant debó que'ls reis d'Espanya, llurs successors, haguessin continuat aquesta tradició generosa, quan les terres de llengua catalana han passat a esser les menys nombroses de la monarquia.

En bona fe, no sé a qué ve el retreure una obra den Riambau de Vaqueyras; no trobo que tingui res a fer ni ab la llengua castellana ni ab la nostra. Diu el Sr. Menendez Pidal que aquest trovador provençal del segle XIIe (per cert molt donat a córrer món), al voler donar una mostra de diferents llenguatges, va triar, entre'ls *peninsulars*, no el català que tenia més aprop, sinó'l castellà. Deixem de banda la curiosa afirmació de que un autor del XII^{en} segle portés propòsit de fer tries y tingués idea clara dels idiomes de la península. En primer lloch, la estrofa esmentada, que comença: *Mas tan temo vostro pleyto*, no pot passar seriosament per castellana. El mateix company seu d'academia, l'eruditíssim D. Marcellí Menendez y Pelayo, diu molt acertadament d'aquests versos *que á la verdad son menos castellanos que gallegos*. Per altra part tampoch sé veure perquè en Riambau de Vaqueyras havia de pensar en el nostre idioma, quan els catalans del seu temps tenien el provençal com a llengua natural de la poesia, de la mateixa manera que'ls castellans hi tenien el gallech. Catalans eren Guerau

de Cabrera, Huch de Mataplana y Guillem de Bergadà, contemporanis de Vaqueyras, y ocupaven bon lloch entre'ls trovadors provençals, ab tot y les formes catalanes que'ls delaten.

De lo que sí pot parlar ab just orgull el senyor Menendez Pidal (y ja ho fa) es de la poesia épica castellana, tan ben endevinada pel nostre Milá y Fontanals en sa notable obra *De la poesia heroico-popular* y tan ben comprovada pel col·laborador de *El Imparcial* en la seva excellent reconstitució de la *Leyenda de los infantes de Lara*. En la nostra literatura no podem mostrar res d'épic verament nacional. En quant a poesia lírica, mentres la nostra es provençal, la castellana es gallega; y es més difícil d'esplicarse la persistencia del gallech en la lírica castellana que no pas la del provençal en la catalana, a causa de la major diferencia fonética existent entre els dugues primeres llengües.

Després dels cants de gesta, la poesia narrativa castellana de caracter erudit, se presenta a Castella a la primeria del XIII^{en} segle, ab Gonçalo de Berceo, el primer autor de nom conegut; però la poesia lírica solament se produeix en gallech fins molt avançat el XIV^{en} segle. El mateix Rei de Castella Alfons el Savi, que tantes obres didàctiques y històriques va promoure en castellà, escriu en gallech les seves boniques *Cantigas* y es el primer poeta de nom conegut en la literatura gallega. El simpàtic poeta del XV^{en} segle, el Marqués de Santillana, que va aconseguir molt d'aprop aquest ús, diu que *non há mucho tiempo qualesquier decidores e trovadores destas partes, agora fuesen castellanos, andaluces o de la Extremadura, todas sus obras componían en lengua gallega o portuguesa*. No'ns agrada seguir al senyor Menendez Pidal en el terrén poch seriós de les competencies en qüestions de literatures mig-evuls car totes tenen prou relació entre sí, sense que sigui més estreta la que tingueren al principi la catalana y la castellana. Però quasi pot assegurar-se que'l sentiment líric apareix primer en la nostra, en algunes de les obres poètiques de Ramon Llull, qual llenguatge quasi bé desfet de les influencies provençals, se pot dir ben bé català. En quant a la prosa, tant Alfons el Savi a Castella com en Jaume'l Conqueridor a Catalunya, varen fer prou per aixecar la llengua del poble respectivament: no val la pena d'esbrinar quin de tots dos reis va esser el primer.

Se referix el senyor Menendez Pidal a la pastoral del malaguanyat bisbe Morgades sobre la predicació en català (que tant va exasperar als castellanistas apassionats) y ne retreu el següent paràgraf: *Toda nuestra prosodia es franco-italiana, no castellana*, afegint el catedràtic irònicament: *en consecuencia la predicación debe hacerse en catalán, no en español*. Aquesta conseqüència la treu massa depressa, perquè ab tot y esser fort l'argument, no es l'únic que la pastoral porta en favor de la predicació en català. El senyor Menendez Pidal observa que al català li manca, segons els romanistes, el so de *u* francesa, que es el característic del grup lingüístic de França, Provença y Nord d'Itàlia; però

ho fa d'una manera que sembla voler indicar que per aquest sol fet el català s'acosta al castellà. L'italià (o més pròpiament el toscà) entre altres llengües llatines, no té la *u* francesa, y dubto que ningú, per aquesta carencia, intenti agruparlo ab la llengua castellana. Ell se guarda molt bé d'anotar que tota la fonètica catalana es completament diferenta de la del castellà, y que en cambi, tots els sons del català's retroben en les llengües parlades a França y a Italia. Però aixó hauria donat la raó al bisbe Morgades, que no's referia a un sò aïslat sinó a tot el nostre sistema fonetich, que de cap llengua neollatina s'aparta tant com del castellà. No deu ignorar el senyor Menendez Pidal, ja que es un fet que interessa al grup hispanich, que la llei de les vocals átones es la mateixa en el català y en el portugués. Y goso anomenar el portugués porque estich segur que'l catedratic de filología, que tant rebaixa'l català quan li convé, no figura entre'ls castellans que diuen d'aquella llengua que es un *castellano mal escrito y peor hablado*.

El senyor Menendez Pidal insisteix d'una manera especial en l'aragonisació del català en temps dels comtes-reis de raça catalana. La catalanisació de l'aragonés, de la qual trobaria nombrosos testimonis, no l'interessa. La prova que ell dona de lo que vol no té absolutament cap consistencia. Diu que en el català actualment parlat a l'Alguer (Sardenya), que segons ell es el mateix de quan es poblà aquella colonia catalana en 1354 (que ja es molt assegurar!), els filólechs hi troben *muchos aragonesismos y castellanismos que los catalanes del siglo XIV usaban; lo cual prueba que el catalán antiguo no era una lengua tan soberana é independiente como los catalanistas gustan de creer*.

Poques vegades s'haurá vist un filólech fer una afirmació tan infundada. Ignora'l Sr. Menendez Pidal que l'illa de Sardenya ha format part de la Corona d'Espanya fins a l'any 1720? La manera llògica y natural d'explicarse els raríssims castellanismes que's troben en l'alguerés, es que'ls hi introduïren els funcionaris castellans de diversos ordres y categories de que va omplir l'illa la dominació espanyola durant els dos llarchs segles en que va succeir a la dominació catalana.

El novell y savi académich intenta fer creure als lectors de *El Imparcial* (que ja troba preparats per la llarga campanya de difamació que contra Catalunya té empresa dit periódich pels seus fins particulars) que durant el periode dels reis d'Aragó de raça catalana, tenia més importancia l'aragonés que no pas la nostra llengua. Y no obstant, bé deu estar enterat que'l català era la llengua natural dels comtes-reis, que en català escrigué'l rei en Jaume la seva crónica, una de les obres més personals de totes les literatures; que en català va fer escriure la crónica dels seus fets el rei Pere III de les Cerimonies y en català redactá les Ordinacions de la Casa reial d'Aragó; que a les llurs conquestes, lo mateix a les Balears y a València que a Italia, no hi portaven l'aragonès sinó'l català; que les llurs expedicions militars ens han sigut narrades ab una veritat y un color no superats, per

cronistes que escrivien en catalá. Y ara ve al cas recordar les memorables paraules ab que Margarit, bisbe d'Elna, contestá la proposició regia feta en les Corts tingudes a Barcelona en 1454, pel rei de Navarra (més tart Joan II d'Aragó) com a llochinent del seu germà Alfons V. El bisbe d'Elna, després de pintar l'estat deplorable de Catalunya (encara que l'articulista de *El Imparcial* assegurí que 'ls reis de la dinastía d'Antequera y de Castella van donarli *su más alto grado de esplendor*) diu que «aquesta es aquella tan benaventurada, gloriosa e fidelíssima nació de Cathalunya qui per lo passat era temuda per les terres e les mars; aquella qui ab sa feel e valent spasa ha dilatat lo imperi e senyoria a la Casa d'Aragó; aquella conquistadora de les ylles Balears e Regnes de Maylorques e de Valencia lençats los enemichs de la fe christiana; aquella Cathalunya qui ha conquistades aquelles grans ylles de Italia, Sicilia e Sardenya les quals los romans en llurs primeres batalles ab los cartaginesos tant trigaren conquistar...; aquella qui vetustíssima e famosíssima Athenes, d'on es eixida tota la elegancia e doctrina dels Grechs, e aquella Neopatria *havía convertides en sa lenga Cathalana*». Me sembla que així s'expressa el sentiment de la llengua y de la nacionalitat, precisament en un periode en que comença a iniciarse la decadencia catalana. Respecte a la supervivencia de la nostra llengua en el ducat català d'Atenas, convé copiar un paragraf de la conferencia introductoria a la serie de lliçons sobre literatura catalans que va donar el qui millor l'ha estudiada, en 1897, a la Universitat de Barcelona, el Dr. Rubió y Lluch. Diu així: «De fisonomía catalana, no aragonesa, resulta el estado militar que fundaron los almogávares en el Atica y la Beocia y extendieron hasta más allá de las vertientes del Parnaso y hasta los confines de la Tesalia, y nada lo demuestra tanto como la constitución interna que se dieron y que presentaron para su confirmación al Rey de Sicilia su soberano. Y setenta ú ochenta años más tarde, cuando se habían sucedido tres generaciones, dos de las cuales no conocían á Cataluña, cuando la tierra griega era su patria, y la lengua griega la que continuamente hería sus oídos, al anexionarse á la Corona de Aragón, los catalanes de Atenas escribieron unos curiosos capítulos y privilegios, prueba admirable no sólo de la conservación de su lengua en Grecia, sino de la pureza con que se conservaba en medio de un ambiente extraño. No parecen escritos en Atenas, sino en Barcelona, en Mallorca, en Valencia, es decir, en las ciudades más cultas y catalanas de nuestra tierra. Esto en cuanto á la lengua, que en cuanto al espíritu que los informa no puede ser más patriótico, ni su expresión más sencilla, más elocuente ni más grandiosa. En dichos capítulos suplican á nuestros Reyes aquellos fieles descendientes de los heróicos almogávares, que no les enajene, ni entregue á otra señoría alguna, *per nengun modo, titol ne raó*, sino que les matenga *sota a la sacrosancta Corona d'Aragó*, á ellos y á sus descendientes, y así lo suplican *genolls ficats en terra*, el Capitán, el Castellano de la Acrópolis, los síndicos, prohombres y el Consejo de

la Universidad de Atenas. Tan grande era el prestigio de nuestra monarquía en aquellos tiempos gloriosos de su mayor extensión territorial, cuyos confines más que las armas vencedoras, señalaban con su unidad y pureza, los acentos del *pus bell catalanesch del mon.*»

Y com no m'han de doldre textes, en lloch de posar llista de noms de la nostra literatura que li són prou coneguts al Sr. Menendez Pidal, m'estimo més copiar un dels troços tan atapaits d'idees que se solen trobar en els remarcables prolechs que D. Marcelí Menendez y Pelayo posa a la seva *Antología de poetas líricos castellanos*. Per esplicarse la pregonada influencia del castellà en la literatura portuguesa y lo molt poch que s'impregnà en la nostra, aquestes són les seves sínceres paraules: «Coincidió con la triunfante difusión de la poesía castellana en Portugal un movimiento análogo, aunque menos intenso, en aquella parte de la corona de Aragón cuya lengua nativa era la catalana, es decir, en Cataluña misma, en Valencia y en Mallorca. Pudiera creerse á primera vista que la unión de estos reinos con el de Castilla debió de hacer más activa allí la propaganda de nuestra lengua y literatura, puesto que tanto lo era en el reino occidental de la Península, no sólo independiente, sino inveterado enemigo de los castellanos y leoneses. Pero precisamente sucedió lo contrario, debiendo atribuirse este fenómeno á la diferencia mucho más profunda que media entre el habla catalana y la castellana que entre la castellana y la portuguesa, lo cual hacía mucho más difícil el uso promiscuo de ambas; y á la circunstancia de haber poseído Cataluña en la Edad Media una literatura mucho más adulta y variada que la de Portugal, siendo precisamente el siglo XV el de su apogeo, á lo menos en el campo de la poesía, puesto que en el de la prosa más bien corresponde al XIV, en que florecieron sus principales cronistas, Desclot y Muntaner, y sus grandes escritores enciclopédicos, Ramón Lull y Eximenis. Pero á la centuria siguiente pertenecen el principal monumento de la prosa novelesca (*Tirant lo Blanch*); el mayor poeta lírico, Ausias March, superior al Petrarca en profundidad de sentimiento aunque no en la forma, que es muchas veces árida y escolástica; el mayor satírico, Jaime Roig, cuyo *Llibre de les dones* puede considerarse como un eslabón intermedio entre el Arcipreste de Hita y la novela picaresca, y el iniciador resuelto del gusto clásico, y precursor inmediato de Boscán, Mosén Ruiz de Corella. Claro es que una literatura tan robusta no podía ceder de un golpe á ninguna invasión extraña, si bien comenzaban a notarse en ella síntomas de decadencia.»

Tant com va esser fort el període productiu de la nostra literatura, va esser forta la seva decadencia. La decisió del *admirable* parlament de Casp va donar-li la primera llançada, perquè en aquells temps en que les lletres eren principalment cortesanes, el fet de que'ls reis castellans de la branca femenina d'Aragó no tinguessin com a natural el nostre parlar, forçosament havia de perjudicar-lo.

La cort napolitana d'Alfons V afavoria més el castellà en l'esfera literaria, ab tot y que seguia essent principalment catalana la cancelleria aragonesa. Els primers contactes entre l'absolutisme castellà y l'esperit liberal de Catalunya foren terribles, portant com a primeres conseqüències les desastroses guerres de Joan II, que desolaren el país. L'activitat intel·lectual de Barcelona passa en gran part a València y la nostra ciutat es ja molt despoblada en temps dels reis catòlics. El descobriment del Nou Mon, que duu en si la decadència del Mediterrà, mata'l nostre comerç y marina. La literatura persisteix ab certa fortalesa durant tot el ^{xv}^{en} segle, però més avant no pot, y emmudeix; mentrestant la literatura castellana, seguint la marxa preponderant de Castella en la política, ajudada liberalment per les riqueses que duen a Espanya els conquistadors y explotadors de les Ameriques (quals portes són tancades als catalans), pren gran vol y adquireix un esplendor extraordinari. Els nostres poetes cortesans se llencen a ensajarse en la llengua dominant sense mai aixecarse gaire de terra; els que no són cortesans, callen; els historiadors dubten, y a la fi, s'entreguen. Així s'expressa el Sr. Menendez y Pelayo referint-se a la nostra decadència ab aquell bon ull crítich que'l distingeix, en el discurs de gracies pronunciat en els Jochs Florals de 1888: «La Historia ens diu que en el llarguíssim periode de més de tres centuries en que'ls catalans deixaren de conrear llur patri idioma; en lo llarguíssim periode que va de Boscán fins a Cabanyes y Piferrer, ni un sol poeta de primer ordre, ni ab prou feynes de segon, nasqueren en esta terra catalana, y al contrari, tan bon punt renasqué la llengua, rebrotà ab ella'l sentiment poetich, talment com se poblen les boscuries d'aucells cantadors a la tebia y amorosa alenada de la primavera.»

Durant els segles ^{xvi}^e y ^{xvii}^e se debat Catalunya heroicament contra les imposicions dels governants castellans que duen la representació del cesarisme que està de moda a Europa; però ja la major part d'impresos y fulles volants que produeix el nostre país en aquella época agitada són en castellà. Arriben aixams de funcionaris, y l'irrupció protegida sempre per l'Estat, s'estén per tot arreu on hi ha carrechs retribuïts; s'apodera de les dignitats eclesiàstiques duent la perturbació en els capítols catedrals y monestirs. Mentrestant nuvols de soldats infesten els llocs xics y grans, y aquells són potser els principals importadors dels romanços castellans, alguns dels quals el nostre poble aprén de cor, atret per llur caracter novelesc y per la novetat y pel prestigi de la llengua imperant; y ens trasmet aquelles cobles fins avui, aplicanthi sèns dubte tonada diferenta de la que tenien, corrompentlos ab una munió de mots de la terra y ab tota la virtualitat de la fonètica catalana, quan ja'ls castellans successors d'aquells que'ns les dugueren, n'han perdut el rastre. El Sr. Menendez Pidal agraeix aquest servei inapreciable prestat pel nostre poble a la literatura castellana donant an aquest el dictat de tradicionalista y s'entusiasma parlant de la popularitat del *Cid Campeador* a Catalunya. Al Sr. Menendez Pidal, qui ha fet llarchs y penosos

viatges per les Castelles cercant la tradició viva del Cid de Vivar, no li podem pas aconsellar que vingui a recórrer ab la mateixa minuciositat el nostre país, puix que perillaria d'esmerçar tots els anys que li resten de vida (y tant de bo que sigui ben llarga!) d'aquí que havés trobat ni el més petit rastre de l'heroe burgalés, qual nom no figura tampoch en cap de les collections de cants populars nostres publicades. Cita vagament la copia d'un cant castellà del Cid feta a Catalunya en el XII^{en} segle; de segur que deu referirse al cantar *llatí* publicat per Édelestand du Meril y estudiat pel nostre Milà. Es curiós que l'Amador de los Rios volia atribuirlo a Castella; però es clar que'l Sr. Menendez Pidal es de l'opinió den Milà, per cert la més fundada. Aquest cantar *llatí*, que pot haver estat redactat en país català, es un fet isolat de caracter erudit y de probable orige monacal, y no prova altra cosa sinó que en l'època comtal, pogué tenir certa anomenada temporal el Cid, mercés sobretot a les relacions de familia hagudes entre aquell senyor y la casa de Barcelona (Ramon Berenguer III va casarse ab Maria, filla del Cid?). Res més aventurat que voler treure d'aixó la suposició de que'l *Campeador* hagi tingut a Catalunya popularitat continuada desde la data de dit cantar fins a l'entrada dels romanços castellans en el segle XVIe, o més probablement en el XVIIe. Aquests romanços xampurrats, recort de la importació d'una època, conservats fins ara, constitueixen una part exigua del nostre romancer; mes, ab tot y ab aixó produeixen tal entusiasme al Sr. Menendez Pidal que arriba a dir que són un plebiscit dels catalans contra'l programa de Manresa (!).

El distingit catedràtich arriba després a tractar de l'estat actual de la nostra llengua, com si encara continués la decadencia del poble català. Prescindeix completament de la nostra moderna renaixença literaria; com si no se n'hagués adonat. S'apoya en algunes frases d'una conferencia donada a l'Ateneu per en Pompeu Fabra, en les quals el nostre company pinta la influencia contemporània del castellà en la nostra llengua, ab tota cruesa y accentuant potser un xic massa la nota ab el noble intent de provocar una reacció conscient, sabent a ciencia certa que an el caracter català li són saludables aquesta mena de revulsius. Aquesta citació den Fabra, feta pel Sr. Menendez es lo unich que sembla donar alguna força real a l'article en qüestió. Confesso haver contribuït precisament, mitjansant una persona estimada, a donar an el seu autor noticia de l'esmentada conferencia, ben lluny de pensar que'l catedràtich de la Central se n'aprofités per a ferne arma política contra la llengua catalana en un article periodístic. Si li interessés de veres, y ab un fi purament científich, l'estudi de la castellanisació del català actualment parlat a Catalunya, encara podriem remétreli molts més materials dels que li hem facilitat fins ara; y si volgués fer l'estudi sense apassionament castellanista, també podriem enviarli documents ab els quals se convenceria, de tot en tot, de la gran obra de descastellanisació del català realisada

pel nostre renaixement literari adhuc sense proposarsho d'una manera directa. Si comparem el català que's llegeix en els impresos del XVII^{en} segle, quan la llengua castellana preponderant havia arribat a un desenrotllament mai sobrepassat, ab el català que escriuen ara'ls nostres autors, hem de constatar que'l progrés de descastellanisació es evident. L'extraordinaria creixença de la ciutat de Barcelona, el desenrotllament general de l'activitat catalana, han imposat la creació de diaris de gran circulació escrits en la nostra llengua natural; y com que aquesta premsa s'ha hagut d'expandir d'una manera ràpida, sense que l'habitud dels redactors ni dels lectors s'hagués deseixit prou de les influències de la premsa redactada en castellà, s'hi han mantingut certs barbarismes que més aviat que an els mots empleats afecten a algunas formes sintàctiques pròpies del català. Aquests vicis de la llengua usada són fills, en gran part, del treball rutinari de traducció que'ls redactors han de fer depressa y a empentes. En contra d'aquets vicis (p. e. la traducció de *cuyo* castellà per *quin* català) anava principalment la campanya començada per en Fabra en la conferència del Ateneu.

L'estat real de la qüestió de la llengua en el nostre país el retraten millor que res una altra serie de fets que no deu desconéixer el Sr. Menendez Pidal. Posseim una literatura (y no parlem sinó de l'actual) que té dret a esser posada al costat d'una altra. Tenim poetes y tenim prosistes d'aquells que poden acreditar una llengua, y lo que'ls dóna més dret a escriure, es que cada dia tenen més lectors y que'ls llibres catalans ja's comencen a vendre més que'ls castellans a Barcelona. Són alguns els autors dels nostres dies que agoten edicions de mil exemplars; y es considerable el nombre de mils que representa la difusió de les obres del gran poeta Verdaguer per lo estesa que está, per tots els territoris on la nostra llengua's parla, la coneixença de les seves poesies que'ls músichs compositors han acabat d'escampar. La manifestació feta el dia del seu enterrament demostra una compenetració tal entre'l poble català y el poeta que alguns altres pobles de la terra s'enorgullirien de posseir; el lligam misteriós entre un y altre era la llengua; el nostre poble dedicava al gran poeta aquella apoteosi en acció de gracies d'haverla novament dignificada. Se publiquen a Catalunya una vuitantena de periodichs en la llengua del país, la meitat dels quals té la vida assegurada; alguns d'ells porten ja més de vint anys d'existència y més d'un fa un tiratge que sobrepassa els vint mil exemplars. Y es tanta la força de la llengua que, per entrar en el poble, els periodichs d'idees castellanistes, com són ara la *Campana* o la *Esquella*, fan en català la llur propaganda anticatalana perque saben que si sortissin redactats en l'idioma oficial moririen sèns remey. Adhuc un esperit retrograde, com en Lerroux, que's dedica molt sovint a llevar importància al catalanisme, quan va convenirli arrelar en la nostra classe obrera, va publicar alguns numeros de *El Progreso* ab nutrida col·laboració en català.

De quasi totes les nostres associacions ha anat fugint l'ús abans general del castellà en els actes públics, on gaire bé domina ara la nostra llengua. Y aixó no ha vingut com una imposició, ni ha nascut d'una mania capritxosa que'ns ha pres, com sembla deduir-se de les apreciacions del Sr. Menendez Pidal, sinó que s'ha anat verificant d'una manera natural, com si cada individu s'hagués trobat millor a mesura que s'ha anat despenellegant d'una vestidura que li venia justa y incomoda, y que li impedia l'agilitat dels moviments. A Catalunya succeeix que'l major nombre de famílies que, tenint per llengua propia'l castellà, s'hi estableixen de manera definitiva, senten la força aclaparadora del medi y de la llengua dominant aquí, fins a tal punt que quasi bé sempre llurs fills parlen el català com nosaltres, són bons catalans y devénen de vegades excel·lents escriptors en el nostre idioma. En els impresos de caracter íntim, com són targetes y participacions de tota mena, en bona part dels que consum la indústria, en les festes musicals y en gaire bé totes les manifestacions artístiques, l'idioma català ocupa aquí el lloc primer, com si portés en sí mateix un segell especial de distinció y de cultura.

Fentse ressó d'aquests fets reals y de la situació un xich desairada de les nostres corporacions oficials que servintse generalment del català oral, adhuc en públic, se veuen privades de servir-se per escrit, per disposició expressa de la llei, en el Missatge al Rei se venia a demanar, *con muy buen acuerdo*, la oficialitat del català a Catalunya. Y s'ha d'entendre bé que en aquest important document no's demana la substitució d'una llengua per una altra, sinó que sense espulsar perxó la castellana, sens permeti la nostra en les relacions interiors de la vida política y administrativa, en els tribunals de justícia y sobre tot com instrument pedagògic sense'l qual es inútil y ineficax tota ensenyança primària a Catalunya.

Participant del esperit obert y generós que per sort de tot Espanya distingeix la moderna política catalana, en el Missatge, lo mateix que's demana per la nostra llengua's demana pel vasch y pel gallech. De la lectura del document se desprén que aquests llenguatges se donen com a exemple y que'ls redactors d'aquell no'ls tenen pels únics parlars a Espanya, a més de l'idioma oficial. Però el savi catedràtic de filologia no ho ha volgut comprendre desde'l moment que'ls diu: «*¿Ignoran que los asturianos, los bercianos, los altoaragoneses hablan lenguas diferentes del español?*».

Tampoch ha comprés, immobilitat en aquell Madrid (que desgraciadament per Espanya no ha sabut fer-se encara una ciutat prou europea) l'ideal de l'Espanya nova d'aquella futura unitat federal de tots els pobles peninsulars, fundada sòlidament en el mutual reconeixement y respecte de les nacionalitats que ocupen la península hispànica y de les llengües que aquestes parlen, ideal que bé s'endevina en les paraules emocionades però virils del Missatge darrerament

entregat pels catalans al Rey. Per aixó, per no entendreho, s'entreté'l Sr. Menendez Pidal en posar en ridicol les varietats y matissos de les llengües no oficials, lo mateix que si no'n tingués la llengua castellana, que ell anomena constantement *español*, no sé si ab intent de supremacia o d'exclusió dels que no'l parlen.

Donada la nostra situació de poble *bilingüe*, el Sr. Menendez Pidal ens habilita pera la producció literaria en la seva llengua, retreient diversos noms de catalans que l'han ilustrada; més potser ja es un xic tart, el nostre renaixement havent fet massa camí, y perquè'ls esforços que aquest treball de traducció mental suposaria en els nostres escriptors haurien de resultar en perjudici de llur talent. Va dir molt bé l'ilustre D. Macelí Manendez y Pelayo que «les llengües, signe y penyora de rassa, no's forgen capritxosament ni s'imposen per força, ni's prohibeixen ni's manen per llei, ni's deixen ni's prenen per voler, puix res hi há més inviolable y més sant en la conciencia humana que'l *nexus* secret entre la paraula y el pensament.» Aquestes hermoses paraules aconsellen que lo millor en el nostre cas es que catalans y castellans produeixin en la llengua respectiva. A més, l'esforç de l'adaptació d'una llengua estrangera als nostres escriptors no fóra segurament agraït pels mateixos escriptors castellans, als quals no sols no satisfà la nostra manera especial d'escriure la llengua llur, sinó que ni'ls agrada la nostra poesia ni en general el nostre pensament a través de l'espressió castellana. Va dir en Marian Aguiló ab el seu gràfic y elegantíssim estil que «els poetes catalans que segueixen l'exemple den Boscà, solen trobar quasi sempre un Herrera mes o menys diví, que escorcollantlos la vestidura, los barra la porta del Parnàs.» Y es un fet singular que així com Boscà va trobar un Herrera que li tirés en cara ab poques contemplacions el seu oríge català, en Capmany va trobar un Quintana; y ara mateix l'estil y els conceptes del Missatge han fet congriar un nuvol de delators castellans sintetisats y representats per Morayta, per acusar el document presentat al Rey d'esser pensat en català y escrit en mal castellà. Verdaderament l'invitació a escriure en castellà no es gaire falaguera; l'exemple dels nombrosos catalans que hi han escrit fins avui no es pera especionar el desig dels que vindran; la recepció que'ls farien distaria molt de esser afectuosa.

Per aquesta manera de pensar, podrá molt bé acusarnos el senyor Menendez Pidal d'*ensimismamiento* y d'*exclusivismo casero*; però contempli avui la seva propia literatura castellana y digui sincerament si'l satisfà, miris ben bé y séns passió la seva llengua, plena de galicismes y de estranyes construccions d'aire *flamenco*, perduda per sempre més una gran part del capdalós vocabulari del segle d'or, y declari ab franquesa si's troba en estat prou floreixent per pendre aquests grans aires de domini, de que está saturat l'article de *El Imparcial*. Mal remei ens proposa'l catedràtic pera tréurens del nostre *exclusivismo casero*. Si la nostra literatura ha de morir, no perilla pas de ferho a mans de la castellana,

com en el segle XV^b. Si nosaltres ens estem *encerrados en casa*, ¿per ventura será en castellà que sens obrirán les portes per on ens entri la claror del saber; quan a les Universitats espanyoles y en les escoles especials militars y civils abunden els llibres d'estudi escrits en llengües estrangeres, si no les malas traduccions o adaptacions d'obres d'autors d'altres terres; quan són poquíssims els materials de treball de que's pot disposar pera endinsarse en l'estudi de qualsevol ciencia, per esser tant escassa la producció original científica en castellà?

Si Catalunya no més ha d'esser bilingüe de català y castellà, estarem tots nosaltres en gran desigualtat davant dels nostres germans de Rosselló que disposen del català y del francès. Però Catalunya no ha d'esser solament bilingüe per que a més de la coneixença indispensable del castellà, li cal també la d'altra llengua complementaria ab la qual pugui satisfer las seves necessitats de cultura, a les quals no pot abastar de cap manera la llengua oficial de l'Estat de que forma part. El senyor Menendez Pidal extreu una frase d'una conferencia donada fa alguns anys a l'Ateneu pel meu amich Joaquim Casas Carbó, però sense citar-lo no sé per quin pecat d'heretgia que devia tenir davant del criteri un xich estret del catedràtic, el títol de *Catalunya trilingüe*. No obstant, tant el títol com el contingut de la conferencia expressen millor lo que'ns convé que no pas el de *Catalunya bilingüe*, que'ns resulta insuficient. Ha sigut y es una gran sort que'l coneixement del idioma francès sigui tan general en el nostre país; la industria y el comerç faciliten les relacions y els viatges, que en nosaltres són cosa corrent de la vida; al francès devem l'abandó de moltes rutines y l'estalvi d'alguns endarreriments. Mercés an ell, la nostra llengua ha pres volada y les nostres idees mai han sofert estancament.

Al fer la presentació del savi catedràtic de filología a la Academia Espanyola, don Marcelí Menendez Pelayo s'expressava fa dos mesos en aquets termes: *El puesto de Milá y Fontanals en nuestra literatura ha estado vacante muchos años. Hoy le ocupa dignamente don Ramón Menéndez Pidal, único que con justicia puede llamarse discípulo suyo, aunque lo sea de sus libros y no de su palabra.*

No es la primera vegada que'l digne director de la Biblioteca Nacional manifesta aquesta opinió; y la veritat es que judicant pels seus estudis, el senyor Menendez Pidal se la mereix. Doncs, per qué ha escrit l'article de *El Imparcial*, ple d'afirmacions infundades, de suposicions gratuites? Perqué ha reunit aquell enfilall de paraules més o menys groixudes contra'ls catalanistes? Per qué parla d'exploacions y ens tracta d'exaltats per la sola raó de que no pensem com ell y com alguns altres de la seva corda? Per ventura no exagera ell al qualificar d'*admirable* el parlament de Casp y d'*inteligente* l'administració espanyola, al dirnos que *es bien poca cosa* el parlar català y al fer créixer fins a setanta milions els sers humans que *oyen la recia habla española*?

Jo no he sabut veure en lloch d'aquest article la serenitat y l'imparcialitat que distingia an en Milá y Fontanals. En un sol moment el seu successor s'ha mostrat home seriós y d'estudi y es al indicar a l'Estat la conveniència d'obrir catedres en l'Universitat de Barcelona per l'ensenyança de la llengua catalana. Ja coneixem que l'intenció del catedratic es la d'enviarnos al museu la llengua ab totes les nostres aspiracions catalanistes, perque ja's cuida de dir que es *innecesaria* la seva ensenyança elementar en l'escola; però siga benvinguda l'idea que, encara que ve tart (com gaire bé tot lo que's refereix a instrucció a Espanya), fa de bon arreplegar venint de qui no té gaires ganes d'esser generós. Tant-debó que interposi la seva influencia pera que, com més aviat millor, la idea per ell sostinguda sigui un fet.

Y també será del cas demanarli, per acabar, que no's tanqui en aquell Madrid, ple d'ideals migrats, de motllos vells en la política, d'encarquerament en la literatura; que recomani als seus que no siguin exclusivistes, que no s'envaneixin ni s'*ensimismen* ab el llur castellà, que no'ls dolgui esser liberals y que comprenquin d'una vegada la germanor per que hi fruirán més que no pas en el domini; que no's deturin ni tinguin peresa de caminar per una nova vía; finalment, que'ls homes d'estudi no escriguin articles d'impressió ni d'encarrech sobre coses delicades, car sols contribueixen a distanciar y a enverinar unes relacions que a tots legats ens convé que siguin bones y durables.

* * *

7. MISTRAL Y L'INFLUENCIA PROVENSALE A CATALUNYA¹³⁸

La literatura actual de la Provença y del Llengadoc deu a la gran figura den Mistral la seva anomenada y el lloc que ocupa en la literatura general contemporània.

¡Qui sab què 'n restaria de la literatura provençal si sols hagués produït, entre altres poètes honorables, el senzill Roumanille, l'amorós Aubanel, el popular humorista Roumieux! Gairebé tota la bona fortuna la deu al cantor de *Mireia* y de *Calendau*, meravellós agermanament de poeta digne d'ennobrir una llengua somorta y d'home d'acció ab empenta suficient pera axecar un poble.

Es cert que la literatura provençal venia precedida de vagarós respecte. Al reapareixer avui, tothom la lligava involuntariament ab la poesia d'aquells trovadors que escamparen per tots els pobles llatins la frescor de la llur lírica de caient popular y cortesà alhora, fixant y difundint un sistema rítmic accentual y

138. Llegit el dia 1 de maig en la vetllada en honor de Mistral per l'Aplec Catalanista, celebrada a l'Ateneu Barcelonès. *El Poble Català* (6 maig 1905). Signat: J. Massó Torrents.

una rima melodiosa que sempre més han prevalgut per tota l'Europa. A l'aparèixer, a mig segle XIX, la nova poesia provensal, portava tot el misteriós prestigi de l'antiga que havia florit ab un esclat extraordinari durant els segles XI y XII, pera marcirse molt depressa en la següent centuria. Mes aleshores, caiguda Tolosa y vensuts pel rei de Fransa ara l'un ara l'altre 'ls diversos comtats y senyories meridionals, els trovadors abandonen llur terra natural y, com a vol d'aucells, escampen la bona nova a les altres nacions veïnes.

Però la literatura que en Mistral representa està completament deslligada de l'antiga, cal confessarho. No 's tracta sols d'una tradició poètica rompuda, que s'explicaria, sinó d'una substitució de tot el sentiment; els genres d'abans no son compresos, y, ont el cambi es més manifest, es en la llengua.

Sí, la llengua provensal que ara s'escriu es tan diferenta de la que 'ls trovadors usaven, que cap altra llengua neollatina podria alabar-se d'haver mudat d'una manera tan radical. Conserva 'l nom de llengua provensal y hi comprenen el llenguadocià ab tots els seus matissos, però poca cosa més que 'l nom. Adhuc els moderns poetes han sentit aviat fretura de substituir el nom de *trovadors* ab el qual havien comensat a cantar en recordansa dels passats, y En Mistral va empescarse 'l de *felibre*. Ara bé, els felibres s'assemblen tan poc als trovadors, com la llengua pacientment inventariada per en Mistral en *Lou Tresor dou Felibrige* s'assembla an aquella llengua clàssica de la poesia mitgeval que acceptaren Catalunya y Italia del tot, y en part Castella y Galicia y Portugal.

Aquella antiga llengua de la poesia era molt més acostada del nostre català (tot y mantenintse les formes que desde un principi han sigut distintives del nostre parlar) que no pas la llengua que ara s'escriu a Provensa de la que nosaltres escrivim. Pera nosaltres la llengua den Mistral (dexant de banda tots els llassos de simpatia) es ara tan estrangera com la portuguesa, l'italiana, la castellana, la francesa.

Es un fet interessantíssim en l'història literaria que la llengua que 'ls trovadors varen fer típica de la poesia per l'expressió del sentiment líric, no hagi sigut mai la llengua d'una agrupació de pobles nacionalment constituïda. Primer que cap altre poble, el nostre accepta aquest llenguatge poètic; l'influència que la poesia dels trovadors exerceix en la nostra va ésser tan considerable que quasi pot dirse en veritat que la poesia catalana va ésser l'hereva y successora directa de la que s'ha anomenat generalment poesia provensal.

Els nostres poetes se valen de les formes y de la llengua dels trovadors pera compondre 'ls seus dictats, y figuren en lloc distingit al costat dels més il·lustres. Berenguer de Palazol, Guillelm de Cabestany, Guerau de Cabrera, el rei Alfons el Cast, Guillelm de Bergadà, Huc de Mataplana, Ramón Vidal de Besalú, són poetes provensals que sols ab alguns catalanismes traexen llur procedencia catalana. Es clar que lo que va comensar per alguns catalanismes, passant el temps, va tornar-

se en l'exteriorisació de tota la llengua catalana; la tendència era natural cada dia més a espolsarse la vestidura d'aquell llenguatge fictici que s'havia convingut en que era l'únic propi de la poesia. Però passa la influència de la poesia narrativa francesa, ve l'influència pregonada de la lírica petrarquesca sense que 'ls nostres poetes dexin transcendir a la forma aquestes influències, sempre fidels al canon que 'ls marcava 'ls tractats poètics d'aire trovadoresc; y sense mancarhi, mor finalment la nostra poesia a les darreries del segle XV, a mans de la castellana que acceptava volenterosa les formes d'Itàlia que la rejuvenien y transformaven.

Són ben sabudes les relacions que hi hagué entre la casa comtal de Barcelona y la de Provença, ont el nostre Ramon Berenguer IV va fundar una nova dinastia de Berenguers. Pere 'l Catòlic va trobar la mort a Muret defensant al comte de Tolosa contra l'invasió francesa protegida pel Papat. Contra 'l nét de Pere 'l Catòlic, apoya 'l Papat altra volta la Fransa, aquesta vegada pera invadir Catalunya; fent néixer l'epopeia nacional que va acabar ab la desgraciada fugida y mort de Felip l'Hardit. Doncs en aquesta ocasió va produirse un fet que interessa les relacions de la poesia trovadoresca a Catalunya. El rei Pere 'l Gran escriu unes cobles prometent que farà pagar car a les flors de lis, axò es a la casa de Fransa, l'invasió del seu territori, y un poeta provençal, Bernat d'Auriac, li contesta alaband la casa de Fransa com la més forta y rientse del rei d'Aragó. Eren lluny les lamentacions dels poetes provençals sobre la perduda de Tolosa: ara ja se sentien francesos. El llas era romput. Nosaltres erem nació forta y perque ho erem y ens hi sentíem, vencérem la Fransa per mar y per terra.

La nostra forsa literaria era representada per la prosa, escrita de bon principi en la nostra propia llengua: axí s'escrivien les cròniques, sempre tant personals, ont se relataven les gestes dels nostres hèroes; els tractats ont se divulgaven tots els conexements y se feien totes les propagandes. En prosa s'expressava 'l sentiment nacional. Es clar, doncs, que la nostra poesia, que usava un altre llenguatge, forsadament s'havia d'acostar al llenguatge natural de la nació, mitjansant el temps.

Quan la Provença y el Llengadoc atravessen el període de postració literaria, Catalunya 's troba en el període més algid de la seva producció: abraça els segles XIV y XV. El capitolí de Tolosa fa un esforç pera aturar la decadencia instaurant en 1323 el consistori de la Gaia Sciencia, però no l'aturen: la antiga lliure poesia 's troba empresonada per les lleis del Gai Saber, y s'asseca y s'encarcara. Més endavant tant serà 'l seu decaiment, que 'l consistori de Tolosa 's convertirà en un certàmen anyal de poesia francesa. En temps de Joan I d'Aragó rebrota a Barcelona un consistori a usansa del de Tolosa y els nostres poetes seguxen sempre 'ls caminadors de la forma trovadoresca.

Després d'una llarga dormida se desvetllen gaire bé al mateix temps, a la primeria de la passada centuria, Catalunya y Provença, y les llengües respectives,

a l'escalf de l'escola romàntica, tornen de bell nou al cultiu literari. Catalunya, com després d'una serie secular de somnis pesats en que s'ha debatut per la seva ànima nacional, se desperta capolada, plena d'anyorances per un passat millor y malmirant l'opressor que ha anat arrebasant, una per una, les seves adorades llibertats; Provensa s'axeca després d'un somni molt més llarc però que no li ha paregut tan pesat, y canta a la naxensa de l'alba y al sol de ple día com moguda per un desig de dur al cor de París una nota calenta y vibrant y lluminosa que manca a la literatura francesa; la Fransa del Nord reb ab agraïment el potent refors del Migdía.

Ara, *Llengadoc* es pels catalans un paraula buida que no indica sino 'l nom d'una antiga provincia francesa; *Occitania* es un mot savi que no pot convenir com a signe d'unió sinó als parlars del migdía de Fransa, Rosselló apart.

Per axò quan en Mistral ens pregunta

*Fraire de Catalougno, escoutas! Nous an di que fasias peralín revieüre
e resplendi un di rampau de nosto lengo*

nosaltres li podríem respondre que parlem, no una branca de la seva, sinó la mateixa llengua en que 'l rei Jaume I va escriure la seva Crònica, llengua que desde el segle XIII fins ara es la que menys variacions ha sofert entre totes les llatines, ab l'excepció única del toscà. Y quan confón en la seva ampla y simpàtica abrassada

Catalan, Provençal, Limousin e Gascon!

li podríem dir, tot estrenyentlo respectuosament, que 'ls tres darrers pobles se troben units per un mateix amor y agraïment a la Fransa, de que formen part y de la qual han rebut cultura y civilisació y empenta de progrès; però que 'ls catalans que 'ns trobem parlant y escrivint una llengua prou apartada de les que representen la conjunció den Mistral pels provensals, en Fourés pels llenguadocians, en Jasmin pels gascons, no tenim motiu pera estar lligats ab vincles d'agraïment envers l'Espanya, perque no sols està impossibilitada de donarnos una cultura y una civilisació que no sent per ella, sinó que 'ns atura les nostres iniciatives y mata les nostres migrades energies.

Creïem fermament en l'exelcitud de les magiques paraules per en Mistral pronunciades:

*...un poble esclau
Se tèn sa lengo, tèn la clau
Que di cadeno lou dilièuro.*

L'ús de la nostra llengua es cada día més general y està forsa més assegurat que no pas el de la provensal a Provensa. Mai cap dels nostres autors pensaria en l'utilitat d'acompanyar de la traducció castellana les seves obres, mentres que al migdia de Fransa faria estrany veure apareixer un llibre sense el francès a la vista. En Mistral va celebrar a París el quart centenari de la conquesta del Lenguadoc per la Fransa; no crec que mai s'acudís a cap català d'acció celebrar el centenari de l'elecció de Ferràn d'Antequera o del casament dels Reis Catòlics.

El nostre moviment total de reivindicació podrà no ésser tan artístic com el llur, però es més íntegre y més seriós, respòn més a un sentiment de rassa. Nosaltres tenim una necessitat més evident que no pas ells, de protestar de qui 'ns lliga les mans y ens entortolliga les cames en la nostra via assedegada envers una cultura y una civilització superior a la que soportem.

Ah, nosaltres no podem ésser felibres, y els mestres que declinaren l'honor d'ésser *majoraus* del felibrige, no acceptant que la nostra llengua catalana fos una branca d'una altra, obraren com a bons catalans.

Y ara salutem ab tota l'ànima l'home venerable que, per tothom acceptat y per ningú discutit, regeix solemniament desde la tranquila residència de Malla-na l'imperi literari del migdia de Fransa, de qual seny sols han brollat franques y nobles iniciatives, y preguemli que 'ns encomani a tots, sols siga un bri d'aquella tan seva poesia sana y de bon tast, fresca com el doll d'una fontana, clara y serena com el sol de la Crau. Que sempre els grans poetes, vinguin d'ont vinguin, illuminin el nostre pas per la terra!

* * *

8. CONVENIENCIA DE L'ESTUDI DELS NOSTRES CLÀSSICS PER LA RECONSTITUCIÓ DE LA LLENGUA¹³⁹

Que s'imposa l'estudi dels nostres classics per la reconstitució de la llengua es un fet de tal evidència que no cal apoiarlo ab cap demostració.

Es sabut que entenem per classics els que ho són lo mateix per la nostra literatura que per la nostra llengua: abracen els segles XIIIe, XIVe y XVe. A les darresries d'aqueixa centuria, ab l'unió de les corones d'Aragó y de Castella, comença propiament el llarg periode de la decadència, que en alguns ordes s'havia iniciat abans. Es cert que la producció en llengua catalana, si bé minva, no s'interromp mai, però se noten tals intrusions en la llengua escrita, intrusions que 's feien de moda y que'ls escriptors prenen de grat, que podriem assegurar, va-

139. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906*, Barcelona, 1908. Signat: Jaume Massó Torrents.

lent-nos de mil fets que 's transparenten en els documents, que en la durada del període de la nostra decadència es quan la llengua escrita ha estat més distanciada de la parlada. Això 'ns portaria a una altra afirmació, que es: d'una manera general, la nostra llengua parlada actual està més acostada a la llengua escrita dels clàssics que no pas a la llengua escrita de la Decadència. Pot refermar això el fet de que la sintaxi en la llengua actual parlada, adhuc a Barcelona, no té les influències del castellà que 's noten diàriament en l'escrita.

Els catalans estem naturalment més ben preparats per la lectura y la comprensió dels nostres clàssics dels segles XIIIe, XIVe y XVe que no pas els individus que parlen qualsevol altra llengua neollatina ho estan per la lectura y l'intel·ligència dels llurs autors mig-ivals. Ho hem comprovat per experiència: una vegada 's feia una lectura de la crònica del rei en Jacme el Conqueridor, davant d'un concurs de joves y tots la seguien ab el mateix interès que si 's tractés d'un autor dels nostres dies. Quina altra llengua se trobaria en tal cas tot llegint-se un text del XIII^{en} segle? Es pot ser perquè aquell llarg parentesi de la nostra Decadència, que tanquen el període Nacional y el de la nostra Renaixença, (durant el qual la producció va minvar considerablement y les infiltracions de la llengua oficial protegida per l'Estat ens empobrien la llengua escrita) va deturar-nos en la via de la transformació del català? El fet real es que 'ns es més corrent y més fàcil als catalans l'identificació ab la llengua dels nostres grans cronistes y grans polígrafs mig-ivals, que no pas en igualtat de circumstàncies, els castellans y els francesos, per la raó que uns y altres han tingut grans autors que han ofuscat als precedents, autors que han lluit precisament en els segles en que l'activitat catalana estava a l'ombra. Això 'ns prova l'influència que pot exercir una literatura intensa no interrompuda en la transformació gradual d'una llengua formada. La nostra, quan li ve la pobresa de producció, quasi se detura o bé segueix sens dalit l'evolució de les llengües germanes.

Si per una banda 'ns trobem allunyats ara de la llengua escrita dels segles XVIe, XVIIe y XVIIIe y per altra banda 'ns trobem en bona disposició per la lectura quasi corrent dels nostres clàssics mig-ivals, com no ha de convenir-nos la co-neixensa y la popularització dels textos dels nostres prosistes y dels nostres poetes, que justament se són produïts en l'època forta de la nostra història?

A tot esperit observador no se li escapen una colla de petits fets consoladors al costat dels defectes que popularisa en llenguatge escrit, alguns dels quals han sigut senyalats aquí mateix pel Sr. Ruyra y per Mn. Costa y Llobera. Podem observar, adhuc en la gran premsa que per força ha de produir-se d'una manera precipitada, les influències que exerceix la publicació del llibre d'un prosista comarcal y com s'hi fa sentir l'aport que du al lexic. Així mateix, la popularització d'un autor clàssic se nota tot seguit en la llengua escrita d'una partida d'escriptors. Els mots *fretura*, *palesa*, *fruir*, *foragitar*, influències de la lectura

dels classics, han entrat en l'ús corrent en els periodics y venen naturalment als llavis dels nostres oradors.

L'esperit de renovació y de millorament es fort a Catalunya, y com cap altre poble neollatí se troba tant naturalment disposat pera la comprensió dels autors mig-evals, tenim gran fe en l'influencia vivificadora que exerceixen i exerciran els nostres classics al popularisar-se. Malgrat la seva llarga decadencia, més fàcilment està en el cas de deixar-sen influir la literatura catalana que la de cap altre poble de la terra.

* * *

9. PER LA CULTURA CATALANA. L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS¹⁴⁰

Saben alguns companys d'EL POBLE CATALA que fa temps que portava de cap publicar una serie d'articles en els quals s'exposés lleugerament la tasca múltipla y ja considerable que ha intentat dur a bon terme l'Institut d'Estudis Catalans: publicacions, subvencions acordades, adquisicions fetes pera formar la nostra gran Biblioteca Nacional.

La circumstancia d'esser jo un dels individus farà que les noticies que aplegaré en aquests articles seran certes y fonamentades, havent per obligació estat present y prèns part en tots els acords de l'Institut. L'ocasió y el temps d'encetar aquesta feina m'han mancat fins ara, ennavegat en un comble d'ocupacions diverses que me han obligat a estroncar la meua producció literaria predilecta y a abandonar alguns dels estudis pels quals me sentia naturalment inclinat. Però la lectura de l'article «De Cultura», publicat pel senyor Doménech y Montaner en EL POBLE CATALA del dia 7, dedicat tot ell a rebaixar l'Institut d'Estudis Catalans, m'obliga a recullir les meves notes y a comensarne tot seguit la publicació.

Haig de declarar, primer de tot, que l'article «De Cultura» està plé d'inexactituds; ab pena fonda veig a l'estimable senyor Doménech, al qual, per altra part, respecto y admiro, recullir algunes de les murmuracions y calumnies que, desgraciadament per Catalunya, aviat s'insinuen y se propaguen depressa a Barcelona contra tota novella institució. He sentit córrer de l'un a l'altre les calumnies que accepta el senyor Doménech baix la seva firma. D'altres ne corren per l'estil, que ell no posa, sobre disbauxes de diners, que no duen altre intent sinó cridar l'atenció de les Corporacions populars que'ns protegeixen perquè reduixin les subvencions y no's puguin continuar els treballs empresos ab tanta bona fe y ab tanta constancia. Aquestes murmuracions injurioses se desfaran ab el coneixement dels fets y perxò sempre han d'acullirse ab el més solemnnial des-

140. *El Poble Catala* (13 maig 1909). Signat: J. Massó Torrents.

preci pels que tenen neta la consciència; però no's pot deixar passar que un prestigi n'escampi algunes com a bones, contribuint a una obra injusta de demolició, perfectament inútil perquè una hora o altra la veritat sol ferse pas. Ab el cap ben alt podem dir que mai la Diputació y l'Ajuntament podien haver confiat una partida dels seus cabals en mans més curoses y honrades que en les dels vuit individus que composen l'Institut, la preocupació constant dels quals no ha estat altra sinó emprar els diners en la manera que creuen més útil y profitosa pera'l desenrotllament dels estudis catalans, objecte primordial de la fundació.

Es una trista cosa que dues personalitats, per competències professionals, per haverse dedicat a uns mateixos estudis, per qüestions entre mestre y deixeble, perquè l'un es de la dreta y l'altre de l'esquerra, l'un hagi de denigrar l'institució que presideix l'altre, y aquest hagi de correspondre denigrant l'institució en que el primer figura. Y pensar que tots dos són persones honorables y que tots dos poden gloriarse d'haver treballat pel bé de Catalunya!

En el seu engegament, el senyor Doménech transforma els rals en pessetes y les pessetes en duros; dona a entendre que l'Institut porta despesos trenta mil duros «confessats» en les seves publicacions, quant sab y li consta que es inexacte y que en aquesta quantitat involucra la part més important, vint mil duros, que la Diputació va destinar a la compra de la Biblioteca Aguiló, aconsellada per l'Institut; acusa d'haver establert no sé quines càtedres d'«alts estudis», quan l'Institut de Estudis Catalans no n'ha creada ni subvencionada una sola; retreu els seus coneixements editorials per entregarse a una sèrie de càlculs de pura fantasia, fòra de la realitat, sens pendres la pena de comprovarne un; y llença atreviadamment la especie de que per acabar les publicacions empreses per l'Institut, se necessiten més de cent mil duros, quantitat fabulosa que, a la vista dels llibres, semblaria una broma a qualsevol persona bregada en qüestions editorials, si l'intenció que l'ha dictat no fos cosa de massa gravetat: tot això ho fa perquè li són antipàtics alguns individus de la treballadora institució.

Al senyor Doménech també li saben greu les dietes y li semblen excessives. Ditxoses dietes! L'arquitecte, l'advocat tenen dret a cobrar els seus honoraris; però tot treball intel·lectual de l'orde dels nostres estudis ha de ferse de franc. Es això lo que vol? De quant ensà aquestes diferències, quant certs estudis no's posseeixen sinó en haventhi esmersat una gran part de la vida? En tota altra ocasió, descomptats els apassionaments, el fet de que una institució de la nostra terra retribueixi, encara que modestament, el treball intel·lectual, fora mirat com un evident progrés, com un fet que millora les nostres costums y que'ns acosta a altres països més avensats.

M'agradaria que'l senyor Doménech pogués assistir a les nostres juntes de quatre o de cinc hores de treball intens (les juntes de les dietes que tant l'ofenen);

que'ns poguéssim acompanyar en les nostres anades per les impremtes y per les manufactures de paper pera obtenir reducció de preu per les nostres publicacions; que'ns hagués seguit en la confecció del llarg inventari dels llibres de l'Aguiló y d'altres llibreries, en les gestions diverses y en la redacció d'una correspondencia difícil y delicada; coses totes que no han costat un céntim, que fem y farem de franc: aleshores se convenceria que no'ns resta prou temps pera consagrar a les feines propries, y potser ell mateix fora'l primer que en lloc d'acusarnos de dilapidadors dels diners de la Diputació, ens diria que bon profit ens fessin les magres dietes, que'ns les afanyem y que per tan poca cosa un professional de la seva altura no estava acostumat a pendres tanta molestia.

El senyor Doménech es justament una de les persones que ha estat més sol·licitada pel president y per diversos individus de l'Institut perquè'ns entregués alguns dels seus treballs; y no ha entregat res. Serà per l'antipatia que té an algun de nosaltres? No es un motiu. Quina satisfacció tindria jo, que m'honorés ab la seva amistat, que ell volgués sobreposarse an aquest estrany estat d'esperit que'l condueix a estones d'irreflexió y emplear les seves hores vagaroses en enllestir alguna de les seves obres sobre l'arquitectura romànica o sobre heràldica y, un cop acabada, la presentés a l'Institut, ont el darrer dels seus individus tindria un gran gust en defensarla. Y si ell troba malament que's doni un valor material an els seus estudis, que renunciï a tota retribució, com ha fet el senyor Sagarra al presentar la seva «Sogilografia catalana», que suposa tota una vida de treball y de dispendis.

Lo mateix el senyor Doménech que tothom, està en el seu perfecte dret criticant els llibres publicats per l'I. d'E. C.; precisament alguns dels que hi hem intervingut ens coneixem els defectes y estem convenguuts de que la perfecció es lo més difícil d'atènyer. Si contemplem fredament el conjunt de la producció catalana, no li trobarem aquell aire de permanencia y de fixesa que poden haver assolit altres pobles més forts. L'obra dels nostres arquitectes y dels nostres artistes, posades de banda les alabances de rúbrica, reflexa aquest estat frisós, insegur, de la activitat catalana, que es indici d'un demà millor. Per forsa'ls llibres de l'Institut han de reflexar aquest mateix estat; pitjor encara si's vol, considerant que'ls treballs d'investigació si són potser els més ingrats, són també'ls més interins exposats a continua rectificació: el qui'ls examina no més per fóra, ne veu tot seguit els defectes y quasi ningú n'aprecia les qualitats. Per sort, aquest desitg d'augmentar ab un grà de sorra l'immensitat dels coneixements adquirits durarà tant com l'humanitat.

Crec fermament que vindrà dia en que semblarà impossible que ab els cabals que li han estat confiats l'I. d'E. C. hagi abastat tant treball y ajudat tantes iniciatives en bé de la cultura catalana.

Aquest article m'ha servit no mes pera pendre peu y per comensar desde'l vinent una serie que fa temps tenia l'intenció d'escriure. No he volgut ni pro-

moure ni seguir cap polèmica ni ficarme ont no'm demanen. Aquí tanco tot lo que de personal pugui haver dit; d'avui endavant la meua tasca serà purament objectiva y no haig de tractar de les persones sinó per treballs fets o per orientacions aportades.

Per propi impuls y a l'insabuda dels companys de l'I. d'E. C., he volgut sortir en defensa de la veritat, atacada un dia en aquest mateix diari. Per això en EL POBLE CATALA, ont s'havia emprès la memorable campanya en favor del Pressupost de Cultura, voldria que apareguessin ressenyats tots els esforços y totes les iniciatives, que's transparentessin l'ambient de relació y d'estudi modest, que es el més seriós, els ideals que'ns alenten y l'estat present y futur de la Biblioteca a l'escalf de la qual, malgrat no estar inaugurada, alguns estudiosos quotidianament s'acoblen. L'esperit lliberal que en aquestes planes se reflexa ha d'esser en definitiva el que ha d'enfortir les institucions totes de cultura, perquè preparin els camps ont les intel·ligències de demà fertilisaran la nostra terra.

* * *

10. PER LA CULTURA CATALANA. LA BIBLIOTECA AGUILÓ¹⁴¹

Els governs de tots els pobles moderns han hagut de continuar l'obra dels anteriors, engrandint ab constants y valiosos contingents les biblioteques que han trobat formades, imitantne d'altres de cèlebres desaparegudes o recullintne'ls tresors escampats, y creant de bell nou grans biblioteques públiques. No es hora d'esmentar les grans llibreries de l'antigüetat, ni les reials, monacals y particulars de l'Edat mitjana, ni les notables coleccions del Renaixement reunides pels potentats italians y francesos, ni les riquíssimes actuals biblioteques d'Anglaterra, d'Alemanya y del Nordamèrica. Totes les civilisacions han comprés la necessitat d'aquests grans establiments ont els esperits assedegats troben fons inestroncables, ont tantes ànimes combatudes y inquietes troben remei apaibagador y dolses hores tranquiles de serenitat inefable; establiments que proporcionen no més que beneficis a l'humanitat.

Pot dirse que la Biblioteca Nacional de Paris es propiament la continuació de la biblioteca particular dels reis de Fransa. Desde Lluís XI ensá, fa més de cinc sigles que va creixent! Fransa es un poble ric: atravesant diverses vicissituds, les coleccions, per compres o per deixes, no han parat mai d'enriquir la primitiva biblioteca. Però nosaltres, ni en somnis, podem emmirallarnos en lo que fan els pobles rics, sinó en lo que fan els pobles pobres, dintre de llur petitesa, y encara guardant sempre les proporcions degudes. Els nostres reis d'Aragó pos-

141. *El Poble Catala* (25 maig 1909). Signat: J. Massó Torrents.

seien una notable biblioteca en el segle XIV, que en certa manera era una llibreria circulant, talment els documents ens mostren el rastre de llibres deixats. En la gran devallada y caiguda de la civilització catalana, es clar que'ls llibres varen desaparèixer: prou tenim els inventaris dels manuscrits dels nostres reis y dels d'altres llibreries catalanes mitg-evuls, però no tenim els llibres: quasi tots s'han escampat y bon goig si ara algun erudit ne retroba un en alguna biblioteca estrangera.

Adhuc de l'Estat espanyol, el noble y vigilant esperit que dirigeix la Biblioteca Nacional de Madrid sab obtenirne'ls diners que calen pera evitar que les coleccions importants fugin d'Espanya, emprenent un viatge del qual no tornen. No fa pas molt temps que va ingressar en aquell dipòsit la biblioteca reunida per en Pasqual de Gayangos, costant al pais vuitanta mil duros (preu considerat patriòtic y ventatjós), quantitat que'l Govern espanyol va repartir en quatre pressupostos.

Nosaltres no podem gaire comptar ab la ajuda de l'Estat per la futura biblioteca de Catalunya. La de l'Universitat es una de «provincial» y com a tal indotada pera fer adquisicions: per la mala orientació del local justament els llibres més preciosos s'estan destrossant, sense que'ls esforços dels empleats abastin a deturar la plaga del corc que fa tanta feina que acabarà per devorar les millors pessets. Y pensar que ab els llibres provinents dels convents cremats (que són la riquesa del nostre dipòsit provincial y universitari) va estar a punt de constituir-se una biblioteca municipal a Barcelona! No podem refiarnos sinó d'excitar la generositat de les Corporacions populars, Diputació y Ajuntament, y la dels particulars que sentin la devoció del llibre y que siguin afectes al nostre novell organisme.

La més important de les biblioteques particulars que se sabien a Barcelona era la reunida per en Marià Aguiló y Fuster. D'entre tots els precursors, era ell el qui millor va endavinar y comprendre la nostra renaixensa actual: cap com ell sentia la llengua y com a mostra de l'amor que li duia n'ordenava l'«inventari»; l'amor al nostre poble'l conduïa a arreplegarne'l romancer tot recurrent el territori de la patria nostra en tots indrets; l'amor a la nostra literatura'l movia a publicar textos antics, a reunir els llibres escrits en català y a formar pacientment la «bibliografia catalana», que fa tants anys que s'està imprimint. Lo que ell se proposava enllestir era massa tasca per un bibliòfil-poeta; si va deixar tanta cosa inacabada, restava sencera la seva col·lecció de llibres que intentava estotjar ricament, com un tresor; malalt, va expressar el desitg de que no's desfés per cap concepte la seva unitat.

Va esser en la primera sessió de l'Institut d'Estudis Catalans, el 5 de juliol de l'any 1907, tant bon punt constituït, que va parlar-se per primera vegada de la biblioteca Aguiló. El fill y hereu de don Marià oferia vendre la llibreria a una

Corporació catalana, mitjansant la condició expressa de que no's descabalaria y de que no's mouria de Barcelona, essent designats totseguit el senyor Oliver y el que firma pera informar. Com a conseqüència del dictamen l'Institut va acordar dirigir-se a la Diputació de Barcelona, pregantli que facilités els medis pera que l'adquisició pogués esser un fet.

La Diputació té una tradició honrosa de protecció de la cultura catalana: a més, entre altres notables y importants adquisicions, havia fet, en 1892, la de la biblioteca musical Carreras y en 1894 la de la col·lecció numismàtica den Pedrals. En sessió del 27 de desembre de 1907, va acordar generosament destinar la quantitat de cent mil pessetes a la compra de la biblioteca Aguiló. Al cap d'un mes, el 27 de janer de 1908, se firmava, pel senyor president de la Diputació y per tots els membres de l'Institut d'una part y de l'altra don Angel Aguiló, un conveni regint la manera com havia de ferse l'entrega; seguint lo pactat, el 4 de juliol de 1908, els secretaris redactors presentaren l'inventari que consta de 101 manuscrits y 4.186 llibres estampats, y, en presencia del senyor president y secretari de la Diputació, el tesorero de l'I. d'E. C., senyor Pere Corominas, va fer la primera entrega de cinquanta mil pessetes al senyor Aguiló, el qual posá en mans dels individus de l'Institut alguns dels seus llibres de més valú. Al cap de quinze dies tots els llibres inventariats figuraven en uns prestatges improvisats en el palau de la Diputació, y el dia 11 de setembre de l'any passat se feia la darrera entrega de les altres cinquanta mil pessetes ab el ben entés de que per indemnisar al senyor Aguiló de l'impost de 1,20 per cent que l'Estat cobra sobre totes les despeses de les Corporacions oficials, y per mantenir lo convingut, l'I. d'E. C. va afegir, del seu pressupost, les mil dues centes pessetes que dit impost representa.

Tots estavem impressionats per la transcendència de lo que realisavem; les actes transparenten la nostra emoció, «fentse constar el noble patriotisme que don Angel Aguiló ha posat en les seves negociacions d'aquest traspàs, tant al deixar al criteri de l'Institut la valoració de lo que havia de donàrseli com a indemnificació de les despeses fetes pel seu honorable pare, ben inferiors al preu cotisable dels llibres, com a l'assegurar-se de que aquests no sortiran de Catalunya y al fixar les altres condicions que fan referencia a l'ús y unitat de l'antic «tresor familiar», donantse «els uns als altres, tots els presents, la més patriòtica enhorabona y repetint al senyor Angel Aguiló y a la Diputació de Barcelona l'expressió de l'agraïment de l'I. d'E. C., que pel desprendiment de l'un y la generosa protecció de l'altra, se troba en la potestat d'organisar el primer nucli de la nostra Biblioteca Nacional». Y deiem en el dictamen que haviem de «considerar aquesta com una ocasió excepcional d'iniciar la fundació de la sospirada Biblioteca de Catalunya, aont tinguessin soplug y hostatge propri'ls manuscrits, incunables y edicions de tota mena que avui estan a punt d'esbargir-se definitivament

y de restar perduts pera la nostra cultura y conservació patriòtica. Si l'Institut ha de respondre d'una manera cabal als seus fins y a la funció que se li té encarregada, necessita, abans de tot, reunir l'instrumental o utilitatge corresponent al seu mester y la materia prima de ses futures empreses. Un y altre són avui, y en primer terme, aquestes coleccions y aquests exemplars dispersos que corren el perill de perpetu extranyament. Per altra part y a fi de comensar aquesta concentració intensa y ràpida de materials patriòtics, cap mostra ni esforços podrien esser tant oportuns com la llibreria Aguiló, que simbolisa'l trànsit de la freda erudició del segle XVIII, a les calentes reivindicacions nacionals del Romanticisme. Ningú com en Marià Aguiló per sintetisar la gloria d'aquell periode en lo que's refereix a la defensa, escorcollament y reintegració del patrimoni literari de la nostra terra. La col·lecció per ell reunida a forsa de viatges y sacrificis representa l'ascendencia natural de tot quant se proposa avui l'honorable Diputació de Barcelona al fundar y dotar l'Institut d'Estudis Catalans. Fou l'esfors personal que precedeix a l'esclat de les aspiracions colectives, y ve ungida pel prestigi de les anticipacions genials que posen el fonament de les grans obres.»

La meua impressió va esser molt fonda al retrobar-me enfront d'aquell «estoig», entre aquells mobles ont tantes vegades havia conversat ab don Marià, tot mostrant-me ara l'una, ara l'altra de les seves preciositats: me veia en la per mí agradosa ocupació d'haver d'inventariar la misteriosa llibreria, ab els intel·ligents y treballadors secretaris de l'I. d'E. C., els companys Jordi Rubió y Ramón d'Alós. Havia de passar pels nostres ulls, per la primera vegada en sa totalitat: la professó dels cansoners y dels altres manuscrits del bon temps de la nostra llengua, els incunables, les rareses del XVI segle, les edicions populars, les principals obres del nostre renaixement. L'inventari va durar un mes y mitg, y cada dia saltaven sorpreses no sospitades.

Com observaba'l bon amic Oliver, la biblioteca Aguiló «sembla materialment triada y disposta pera servir de pedra fonamental a la futura y magna Biblioteca de Barcelona. Altres grups y dipòsits, també importants, aprontats no com aquest per la cura y entusiasme d'un poeta, sinó per acumulacions de l'herencia o per atzars de la tradició oficial, esperen no més que la primera empenta pera reintegrarse a l'usdefruit públic. El moment sembla decissiu. Una munió de coincidencies, favorables totes, semblen dirnos també: o ara o mai». Quan se publicaven aquestes ratlles encara no s'havia tirat a terra'l Pressupost municipal de Cultura.

La biblioteca Aguiló va lligada ab l'Institut d'E. C. per la seva primera sessió de constitució. En un altre article tractarem dels tresors bibliografics que hem vist fugir per sempre de Catalunya no més d'ensà d'aquell dia. Els catalans no podem fer lo que han pogut fer altres pobles reintegrant en lo possible'l nostre patrimoni literari. Som pobres y aquesta es una condició contra la qual no podem

rebelarnos sinó a copia de generacions fortes. Lo que hem de procurar es no esser mesquins, essent la mesquinesa un defecte del qual podem guarirnos ab esforsos de voluntat.

* * *

11. RESPOSTA A L'HOMENATGE DE 1910¹⁴²

Bons amics:

Permeteume que, primer de tot, en ocasió tant memorable pera nosaltres, dediqui el record més afectuós, ple de sinceritat y d'admiració, an els grans esforsos de publicació catalana: an en Briz que, a més de sostenir la revista «El Gay Saber», va donar a llum una vinticinquena de llibres de literatura, y va esser el primer en reunir les nostres cançons populars y en publicar els «Cants d'Auzias», després de dos sigles de no haverse imprès; a l'Aguiló, símbol d'amor de la nostra llengua, que, aqueferat en donarnos bons textos antics, no va trobar lleure de publicar les seves poesies ni res propi; a la benemèrita empresa de «La Renaixensa», a la qual tots nosaltres devem més de lo que tal volta ens pensem, així com a la de l'«Il·lustració Catalana»; an els simpàtics amics de «Joventut», que tant han treballat, y entre quals llibres figuren algunes de les més notables produccions de l'actual moment literari. Y no parlaré de l'esfors den Ramón Miquel y Plana perquè te la culpa de que'ns trobem aquí reunits.

Entre les que recordo, dues dates tenen pera mi certa importancia.

Era l'any 1881 y tenia menos anys que ara un dels meus fills; circulavem un periòdic velografiat que vaig titular «L'Avens», nom que més tard me va valer algunes crítiques y que ab els anys sembla que ha fet fortuna. Erem tres companys inseparables que havíem estudiat al mateix col·legi: en Josep Meifren y en Ramon Casas. Jo me l'escrivia, en Meifren el velografiava y en Casas ens feia algun dibuix y unes auques de caricatures que repartien de folletí als subscriptors; no cal dir que'l periòdic resultava de col·legials. Però l'any següent ja no vaig poder continuar: «L'Avens» sortia imprès y costava dos quartos.

Publicàrem poesies den Guanyabens, en Rusiñol feia les crítiques de belles arts firmant M M M y arribàrem a obtenir una poesia den Guimerà y un article de l'Oller. El periòdic devia esser ben rebut perquè jo recordo que granejava. Però, desventurat de mí!, vaig intentar convertirlo en revista mensual a més preu y la venda de dos mil va baixar a cent. Prou sabia jo que la «causa inesperada» ab que'm despedia del públic aquella tongada era un compte que l'impressor va presentar al meu pare, al convèncers de que jo no tenia medis de saldarlo.

142. *El Poble Catala* (7 febrer 1910).

Es una altra data pera mí memorable quan, a les darreries de l'any 1890, vaig associarme ab en Joaquim Casas pera montar una impremta pera «L'Avenç».

Desde aleshores podiem emprendre publicacions perquè mercès an ell y més tard an en Fabra, s'havia trobat la manera de presentar el llenguatge que, llevantli l'ortografia dialectal que'ns diferenciava, els llibres dels nostres autors podien esser llegits per tots els indrets ont la nostra llengua es parlada o coneguda. Ara, quan aviat podrem celebrar el centenari de la nostra unió, heu volgut honrarnos perquè hem publicat cent volums de la «Biblioteca Popular», quan es ab la vostra cooperació que hem pogut arribarhi.

Si aquest fet es un miracle, quasi no sabem donarnos compte de còm s'ha operat. Han anat pareguent nous volums mercès al vostre encoratjador concurs que mai ens ha mancat. Ara m'entren dubtes sobre si hem sabut correspondre a l'ideal que varem marcarnos al comensar la «Biblioteca». Voliem popularisar les obres dels nostres clàssics y tot just n'hem publicat un volum; voliem donar obres de totes les regions vives de la nostra llengua y hem arribat al centenar sense una de rossellonesa; intentavem tornar a la forma de expressió natural les obres d'aquells autors catalans que per circumstancies de lloc y de temps s'havien produït en altres llengües, y no n'hem complert res; y, no obstant, podriem haver traduït, per exemple: del llatí, obres den Ramon Martí y den Sibiude; del castellà, obres den Setantí, den Balmes y den Pi y Margall; del francès, l'«Historie de ma jeunesse», de l'Aragó.

Y els volums de la «Biblioteca Popular» han anat apareixent, entre marfugueres y estones bones, suaument, quasi diré dolsament, fins a arribar y a sobrepassar la centena. Quasi sembla que un se deixaria passar la vida imprimint llibres acomplint aquell lema editorial «tu penses, j'œuvre».

Però vosaltres no'ns haveu ofert un dinar perquè siguem no més que editors: l'oferiu als companys que han pensat a tothora en el be de Catalunya, de la llengua y de la literatura, als que com nosaltres, acceptem bonament totes les influencies y ab els quals heu estat a moltes vegades en comunió d'ideals; y, per què no hem de dirho?, en nosaltres veieu també a uns autors, perquè be ha sonat en els que'ns heu invitat, la bella expressió de confraternitat literaria; en nosaltres veieu perpetuarse també, en un o altre aspecte, aquell ample esperit de tolerancia que distingia a la revista «L'Avenç» en les seves èpoques millors. Francament us haig de dir que, de vegades, me venen unes frisanses y sento uns anyoraments de tornar a escriure versos y articles y noveles; sols que ve després l'estona de reflexió que m'apaibaga y veig clarament que'ls que com jo no hem nascut pera escriure coses de transcendencia, val més que'ns posem a estudiar pera procurar fer algun esquins en el vel misteriós de lo desconegut.

No puc acabar sense recordarme de dos companys desapareguts: en López Oms y en Soler y Miquel; sense pensar en els amics allunyats y que de segur

que's troben aquí en esperit: en Pompeu Fabra, en Cortada, en Jaume Brossa, en Pérez Jorba, els Montoliu, en Morera.

Y ara, agraïnt de tot cor l'obsequi vostre, deixeu que brindi per lo que ha sigut, es y serà misió de «L'Avenç» y també de tots vosaltres: per l'enaltiment y per la divulgació de la llengua catalana!

* * *

12. LECTURA FETA EN LA SESSIÓ INAUGURAL DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA PEL SEU INSPECTOR JAUME MASSÓ TORRENTS¹⁴³

No és sens emoció que'ns toca avui acoblar algunes idees i explicar alguns fets referents a la BIBLIOTECA DE CATALUNYA, de la qual hem registrat personalment el primer llibre i que ara, després d'haver-ne observat d'aprop la creixença extraordinària, s'inaugura sobrepasant els vint-i-cinc mil títols i els quaranta-set mil volums. Solament en l'espai de set anys, mitjançant les més nobles iniciatives i els oferiments més generosos, s'ha operat aquest miracle. Air naixia en un recó de sala: avui se troba instal·lada en un palau, respirant un ambient d'art i en un veïnatge tranquil, on tot incita al treball, on tot convida a l'estudi.

Ha estat preocupació constant de l'Institut d'Estudis Catalans la constitució i l'enfortiment d'aquesta BIBLIOTECA, que li era encomanada, la primera pedra de la qual se pot dir que ja va posar-se precisament en la primera junta, en 5 de juliol de 1907. Des d'aleshores ençà les nostres actes reflecteixen un continuat i progressiu esforç. No'ns preocupàvem tant sols de la delicada qüestió de les adquisicions de llibres, sinó que també ens calia subvenir a relligar-los i a la llur catalogació; i, mentrestant que la reconstrucció de les obres del Palau de la Generalitat avançava, àdhuc fèiem un primer projecte dels Estatuts de la futura Biblioteca, que ha arribat ara, ella sola, a formar un organisme especial complex i ple de vida.

Des de primers del vinent mes de juny la BIBLIOTECA estarà al servei dels estudiosos. Anirà regida per un Patronat, ordenada i servida per un personal intel·ligent i afable, i subjecta a uns Estatuts i a un Reglament que tots plegats estem obligats de complir.

Primer de tot va pensar-se en obrir un Registre d'entrada dels llibres, que sempre s'ha continuat, i que ve a esser, per dies, l'història de la BIBLIOTECA. Els llibres entrant de vegades a milers, la primera providència a prendre, malgrat no poder-se disposar encara de personal propi, era doncs registrar cada llibre a l'arribada. En els volums d'aquest Registre hi consten tots els llibres que estaràn a la disposició del públic, des del primer fins al darrerament entrat.

143. *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1 (1914).

En el Catàleg general hauràn de figurar-hi totes les unitats que l'establiment posseeix: manuscrits, impresos, mapes i estampes; però encara això no ha pogut fer-se del tot. Els manuscrits i tres col·leccions tenen només que catàleg especial, però s'hi involucraràn aviat, de la mateixa manera que ja hi apareix el fons Aguiló. Res més útil que'ls catàlegs especials, que convenen a totes les biblioteques i que solen esser els que més aviat s'imprimeixen; però tot llibre ha d'esser inclòs en el general.

El Catàleg general consta de dos ordres: l'*alfabètic* i per *materies*. Va començar-se fa temps per l'*alfabètic* d'autors, i de títols en cas d'obres anònimes: el dia que pugui convertir-se en catàleg pel sistema de diccionari serà d'una gran utilitat. De moment és el més pràctic per al recercador i el de més fàcil entendre: el formen una llarga serie de cedularis relligables que comporten totes les inclusions; els aventatges de la forma de llibre, que facilita el maneig, no cal ponderar-los. El catàleg alfabètic és el primordial i sol esser el que les principals biblioteques del món tenen més avançat i més al corrent. Tots ens veiem precisats a recórrer cada dia als diccionaris de llengües, enciclopèdics o biogràfics o d'una ciencia determinada; i sovint deplorem el temps que'ns fan perdre els llibres d'estudi desproveïts de taula alfabètica.

I, no obstant, el sistema alfabètic no té cap respecte a les semblances que la natura ens ofereix, ni té cura d'individus, d'agropaments, de classes ni d'afinitats. No hi ha dubte que'l nostre intel·lecte se sent inclinat a classificar i a ordenar els propis coneixements. Un diccionari ens és indispensable quan volem estudiar una llengua, però pocs progressos hi fariem sens l'auxili d'una gramàtica. Des d'Aristòtil fins a n'Austin Chamberlain, en els nostres dies, són innumbrables els assaigs de classificació dels coneixements humans. Fixant-nos només a les classificacions bibliogràfiques, ¿a quina havíem de decantar-nos? A la d'en Brunet, a la del British Museum, a la del Congress' Library de Washington, a la de Hartwig, a la del nord-americà Melwill Dewey, a la de l'anglès Duff Brown? Totes són bones i cap és excel·lent. Es cosa tant evident l'interinitat dels nostres coneixements! El que avui és un capítol d'una ciencia demà pot desenrotllar-se fins a constituir un gran agropament en una classificació. Si és cert que tenim una tendència a classificar i a ordenar, també la tenim potser a teoritzar, a dogmatitzar; i potser demà vindrà una nova teoria que'n destruirà una pila d'altres, de la mateixa manera que un llibre nou ne pot inutilitzar i envellir una dotzena. Lo que avui és veritat, demà pot resultar fals. Tot això, que és llei del progrés i del desenrotllament de la coneixença, fa delicadíssim l'establiment d'una classificació bibliogràfica, sobretot si no pot rejuvenir-se i emmotllar-se a les necessitats de cada moment i època. Per una banda sembla que'l millor sistema seria el que deixés més ample camp a les especialitzacions i adaptacions, i per altra banda la pràctica de les biblioteques indica que'l sistema que més especialitzi és

el que millor convé. De totes maneres ens ne convenia un dels més generalment seguits que'ns donés la classificació del coneixement i la situació dels llibres tot alhora, en una paraula: que les cotes que duguessin els llibres fossin expressives. N'hem triat un d'aquests, l'hem adaptat, i presentem un catàleg de matèries acabat: les inclusions van fent-se cada dia i al mateix temps en els dos catàlegs que formen el general, l'alfabètic i el de matèries.

Els estatuts de la BIBLIOTECA DE CATALUNYA són dels més liberals que hi ha. S'hi innoven d'algunes millores desconegudes en cap altra biblioteca pública espanyola: el préstec i l'accés del públic als prestatges. És cert que vénen refrenades per unes disposicions transitories del Reglament; mes tot vindrà: lo principal és que la llibertat existeixi, i entre el personal i el públic s'anirà fent l'aprenentatge de la llibertat. Així com s'ha dit «a major llibertat, major respecte al llibre», podríem nosaltres invertir aquest principi dient que a major respecte al llibre, major llibertat serà acordada. Vindrà un dia que tot-hom assenyalà amb el dit el qui mutili o intenti sostreure un llibre: aquest mal de les biblioteques espanyoles, i àdhuc de les barceloneses, estem segurs que no arrelarà en aquesta casa.

Primer de tot els lectors han d'esser presentats: només cal proveir-se d'una senzilla targeta d'admissió, que no costa gens d'obtenir, però és un petit esforç que voldrà dir que'l qui l'obtingui té ganes de treballar. Ademés, és necessari que'l personal de la BIBLIOTECA conegui els estudiosos que la freqüentin; i és aquesta petita exigència, usada en les més notables biblioteques d'Europa, la millor manera de contreure una relació.

S'establirà el préstec de llibres a domicili. Hi ha països venturosos on els llibres van a la recerca dels llegidors. Ciutats no gaire més grans que la nostra tenen obertes sucursals de barri, i uns automòbils transporten continuadament els llibres de l'una a l'altra, allà on són demanats: Manchester té 16 sucursals, Boston (dels Estats Units) ne posseeix 28. Unes biblioteques ambulants recorren, a l'Amèrica del Nord, els districtes llunyans de forestes, de mines i de pasturatges, i van a portar llibres als *cow-boys* i als miners: d'aquesta manera, al mateix temps que aixequen el llur nivell cultural, estenen la llengua anglesa als milers d'expatriats que no la tenen com a pròpia. Nosaltres, sense pretendre anar tant lluny no havent-ne fet l'aprenentatge, per més que estiguem plens d'esperança, establim el préstec de llibres, exceptuant-ne només, com se fa per tot arreu, els diccionaris, les obres més sovint demanades a la sala de lectura i els llibres únics o de gran raresa. Si tot marxa bé, qui pot preveure el camí que farem? Tenim la confiança que, tot seguit que'l préstec sigui una realitat a la BIBLIOTECA DE CATALUNYA, els llibres no'ns tornaran bruts ni mutilats: el respecte al llibre arrelarà en la nostra gent tant depressa com en els països més avançats. Ara que està de moda entre nosaltres tractar de la creació de biblioteques populars, pensant tal volta en un sistema francès que no ha estat coronat per l'èxit i no seria pràctic,

si aquesta BIBLIOTECA ha d'esser un dia la veritable nacional, establir-ne branques de barri a Barcelona i sucursals en les principals poblacions de Catalunya, seguint l'esmentat sistema anglo-americà?

Una altra novetat serà el règim dels *open shelves*, prestatges oberts, accés del públic a triar-se els llibres. Aquest sistema, que té l'inconvenient de dificultar per part del personal de biblioteca l'estadística dels llibres consultats, reuneix en sí tants avantatges, que sens dubtar acordarem donar-li més amplitut cada dia. Des del primer moment que va pensar-se en destinar aquesta on ens trobem per sala de lectura, vàrem comptar establir-hi tot l'entorn una biblioteca de referència que, batejada a l'alemanya, hem nomenat *biblioteca de mà*.

Tots hem pogut observar la primera vegada que un noi obre un diccionari per a cercar-hi un mot: tant bon punt l'ha trobat, el desig l'esperona per a cercar-ne d'altres. Aprèn a trobar: és una gran ensenyança. El noi que's troba apocat davant d'un diccionari de la seva llengua és com l'home que's troba estrany davant d'una llibreria, que no sab com servir-se'n ni treure'n profit. L'accés del llegidor an els prestatges, obligat a cercar ell mateix, li serà una escola de decisió; i la decisió és un gran estalvi de temps, tant com la indecisió n'és una perdua. Abunden a casa nostra homes que llegeixen un sol diari o que saben de cor un sol llibre: són intolerables en la discussió, i no comprenen que devegades el contrari posseeixi la veritat. Posats aquests individus enfront dels prestatges d'una biblioteca, solen restar cohibits i astorats, perquè la presentació i el contrast d'opinions diverses és precisament la millor escola de tolerància.

Cada membre de l'Institut d'Estudis ha triat els llibres més moderns i més indispensables dintre de la seva especial competència, i podem dir amb orgull que aquell que hi acudeixi no trobarà aquí sinó obres on aprendrà alguna cosa o que li aixecaran l'esperit: estem tranquils que ningú en sortirà descoratjat. Però també els llegidors podran contribuir a que la tria millori encara més d'aquí endavant: per això disposaran d'un llibre de propostes d'adquisició. Aquest ja remarcable dipòsit que inaugurarem avui ha estat fet amb bona voluntat i amb fe; i com que, pel palau on se troba instal·lat i per les subvencions que frueix, se pot ben dir que tot és de tots, tot i cada u tenim el dret de contribuir-hi i el deure d'enaltir-lo.

Encara que sigui dirigint només una ullada rabenta als llibres que aquests prestatges contenen, se veurà tot seguit la diversitat de llengües en que estàn escrits. Cada especialista ha triat les obres millors, sense curar-se de la llengua en que estàn redactades: així són molts centenars els llibres que al nostre voltant han vingut de França i d'Itàlia, d'Alemanya i de les terres de llengua anglesa. Al país on millor floreix una ciència actual o històrica, allí s'ha anat a cercar: així ha d'esser perquè el nostre poble senti bategar d'aprop al que'n sigui cap-davanter.

La primera idea que aquest fet ens suggereix és que Anglaterra i els Estats Units d'Amèrica, Alemanya, França, es basten amb la llengua llur per a il·lustrar els pobles respectius. Però què donarem als catalans? En català hi ha encara ben poca cosa, i en castellà no abunden els llibres bons. Quin aliment intel·lectual i espiritual oferirem al jovent nostre que no coneix altres llengües que la pròpia i la castellana? ¿Quins llibres posarem confiadament en les llurs mans? No hi ha remei: an els catalans ens pertoca esser un xic políglots si volem estar al corrent. L'arquitecte, l'enginyer, el metge, l'advocat, l'investigador, que no conegui sinó el català i el castellà, ¿quin camí podrà fer, avui en dia?

Sí, els catalans hem d'esser políglots. I, no obstant, hi hagué una època en que Catalunya es bastava per a l'Instrucció dels seus fills, de la mateixa manera que ara els passa a França, Anglaterra i Alemanya. I no va durar una època curta, sinó tres llargues centúries, espai de temps més que suficient per a formar tradició, per a influir a tot el món aleshores conegut i en la coneixença del qual tanta part prengueren els catalans com qualsevol altra nació. Aleshores an els metges i als juristes no'ls calia recórrer a cap llengua estrangera, perquè, tant bon punt una obra remarcable apareixia on que fos, algú la transportava al català; i, així mateix, les obres dels nostres pensadors aviat passaven les fronteres i eren trelladades a les llengües més esteses. Les ansies de proselitisme, les elucubracions de l'imaginació, les gran enciclopedies cristianes, els llargs escrits que en les altres terres se produïen en llatí, els nostres autors les escrivien en català. Quan els nostres conqueridors solcaven les mars i s'endinsaven per terres llunyanes, a la tornada narraven francament els llurs fets extraordinaris en la mateixa llengua que parlaven.

Els segles XIII.^è, XIV.^è i XV.^è ens han llegat un nombre considerable de documents importantíssims i de monuments literaris que constitueixen els títols de la nostra antiga glòria, que encara dura, ens il·lumina i vivifica. Si durant aquells segles la producció catalana no hagués estat tant intensa, avui potser no'ns trobaríem en el cas d'inaugurar una biblioteca, i qui sab quin fóra el llenguatge de la ciència del nostre país, que ara de pocs anys, i amb tanta ventura, se sol produir en català més cada dia.

Considerat i sabut tot això, des del punt i hora que va tractar-se de posar els fonaments d'aquesta BIBLIOTECA DE CATALUNYA, tots a la una vàrem comprendre que, així com havia d'esser aliment intel·lectual que tendís a aixecar i perfeccionar la cultura catalana, també havien de trobar-s'hi tots els elements d'estudi per a la coneixença passada i present de les terres de la nostra llengua; i compreníem que era arribada l'hora de reunir tots els manuscrits i incunables preciosos que fins ara solien fugir a altres països tantost se presentaven al mercat. I així com, havent-se malaguanyat el memorable pressupost municipal de cultura, podem dir que gràcies a les subvencions repetides de l'Ajuntament de

Barcelona hem pogut omplir aquests armaris d'obres modernes que representen l'actualitat científica universal; gracies a la generositat de la Diputació Provincial aquesta BIBLIOTECA constitueix també un museu documental que serà, amb el temps, el millor recés de la nostra antiga preponderancia política i de la nostra historia literaria i científica.

Pel juliol de 1908 pogué esser un fet l'entrada en aquest estatge dels llibres reunits pel patriarca de les lletres patries, en Marià Aguiló, en una època en la qual encara era possible formar aquesta col·lecció de valor inapreciable. L'Aguiló, a més de poeta, de lingüista i de bibliògraf, era també recercador dels tresors possibles d'aquell gran passat, que's dalía per posseir-los, contemplar-los i estudiar-los encara més si l'hagués respectat la malaltia i la vida li fos estat més llarga. La llibreria Aguiló comprèn un gran nombre de manuscrits, incunables i peces de gran raresa, algunes de les quals són úniques conegudes. Sense la munificencia de la Diputació, els investigadors internacionals del nostre passat no podrien disposar de tantes preciositats, que restarien encara recondides en els prestatges d'una biblioteca particular.

Mentrestant se posava a la venda un cançoner català-provençal de gran anomenada, que conté, entre altres de notables, més de cent poesies inèdites del popular trobador d'en Jaume I *el Conqueridor* i d'en Pere *el Gran*, en Cerverí de Girona. Havíem de contemplar com emprenia el viatge fòra de Catalunya que tants altres llibres han emprès, quan vuit il·lustres patricis i dos d'estrangers varen acordar repartir-se la forta quantitat que'n demanaven i fer-ne ofrena a la BIBLIOTECA DE CATALUNYA. Amb gust repetirem els llurs noms perquè restin sempre presents a l'agraïment dels erudits en aquest moment solemnia: la Srta. Teresa Amatller i els Srs. Isidre Bonsoms, Pere Grau Maristany, Eduard Sevilla, marquès de Maury, Josep Mansana, Jacint Serra, Archer M. Huntington, Hugo Herberg i Manuel Girona. El fet és tant fòra dels nostres costums que hem d'assenyalar-lo amb pedra blanca per exemple de l'esdevenidor. Aquest manuscrit venerable ja ha prestat els seus serveis: provençalistes eminents de França, d'Italia i d'Alemanya n'han demanat algunes copies i fotografies, que'ls han estat facilitades. Junt aquest cançoner amb els cinc que posseïa procedents del fons Aguiló, aquesta BIBLIOTECA compta amb millors elements d'estudi de la nostra antiga poesia que cap altre establiment d'Europa. Contribuint an aquest notable augment, la senyora D.ª Agna Girona, viuda de Sanllehy, va oferir una crònica llatina dedicada al rei en Joan I, amb delicades miniatures; mentrestant que l'Institut percaçava, si no tots els que li eren presentats, alguns importantíssims manuscrits dels segles XIVe i XVe, i compareixia la joia literaria més antiga escrita en català.

A Peníscola, on va morir en l'any 1423 el papa Benet XIII, restava la seva llibreria, que va llegar al nomenar el seu succeïdor Sanchez Munyoz. Doncs el

remanent d'aquesta antiga biblioteca, junt amb un gran contingent de manuscrits, ha pogut esser adquirit per la BIBLIOTECA DE CATALUNYA.

Un dels més intel·ligents afectats al llibre és el conegut bibliòfil D. Isidre Bonsoms, protector decidit i incansable de la BIBLIOTECA. Va fer-li present d'una col·lecció, forta de més de quatre mil cinc cents títols, d'obres i impresos referents a l'història política de Catalunya des de la guerra dels Segadors a la de l'Independència inclosa. Estimulats per aquests grans exemples, acudíen amables donadors i vèiem créixer els diversos rengles i omplir-se les llibreríes, que sempre ocupaven més espai tot estenent-se. Entre aquests donadors esmentarem els noms dels Srs. Rafel Patxot, Jaume Bofill i Matas, Alexandre Cortada.

Els llibres que havien format la biblioteca particular del gran poeta Verdaguer essent posats a subasta, l'Institut els adquiria, rebent-los amb amor; i la bona sort va permetre que'l senyor comte de Lavern ens oferís els manuscrits originals que'l genial poeta havia guardat curosament. L'obra total, doncs, del català conegut en més terres ha d'admirar-se i estudiar-se aquí.

Tindríem assenyalada tasca llarga si haguéssim d'enumerar només les preciositats i peces úniques que per les precedents compres i donatius han entrat en aquesta casa. Els manuscrits, per més que siguin còpies de còpies, tenen un caràcter d'unicitat; el comerç de la llibreria feia que's copiessin les obres de més nomenada, però en cada un l'escrivent hi deixava quelcom de propi, el marcava amb un segell particular, escoltant sovint al través de la seva peculiar escriptura, unes formes dialectals que han esdevingut document valuós per a diversos estudis de comprovació. Si la recentment creada Biblioteca Nacional de Gales, situada en el delitós paratge d'Aberyswith, pot envanir-se d'haver acoblat, a força de molta energia i de grans despeses, els manuscrits cèltics, kimrics i gaèlics que ja en són ara la gloria i l'honra, als catalans ens toca percaçar tots els testimonis possibles de la nostra passada grandesa; i no tant solament els que en la nostra llengua estimada foren escrits sinó també aquells que pels nostres o per altres en llatí o en qualsevol llengua ens hagin perpetuat els llurs pensaments i les llurs idees en qualsevol país català.

Es ben cert que és sorprenent allò que fins avui s'ha pogut reunir: posseim el document més antic redactat en català, el primer de caràcter literari, el primer llibre imprés a Catalunya, el primer de Barcelona, el primer en català, el primer borrador de *L'Atlàntida*, portulans i un gran nombre d'autògrafs de personatges eminents. També ens caldria dir alguna cosa de l'aspecte artístic, interior i exterior, d'alguns llibres que's troben aquí. En la decoració del llibre encara s'utilitzen avui en dia, jugant-los, refent-los i estilitzant-los, els mateixos elements que trobaren els artistes dels segles XIV.^b i XV.^b i en els mateixos indrets: frisos i cap-lletres, marges i corondells. El llibre ens ha conservat en les miniatures les escenes i els paisatges, que en els retaules ens apareixen apagats, amb la matei-

xa vivor de tintes amb la qual l'artista va pintar-les i talment com si, al desar els pinzells donant-les per llestes, el llibre tancat en un prestatge ens hagués preservades les histories i les caligrafies per la nostra delectació. I si tractem del relligatge, vestidura resistent del llibre que'ns llegaren les edats passades, en tenim excel·lents exemples d'estils diversos, de combinacions elegants i a voltes admirables. Així és que en aquesta BIBLIOTECA, que només té set anys d'infantesa, ja s'hi troben bons materials per l'història de les arts gràfiques, d'aprofitable estudi pels especialistes, de curiositat i d'agradable ensenyança per tot-hom.

Cal imaginar la transcendència que per als catalans tindria el dia, que prou vindrà, que podrem mostrar a un estranger d'idees generoses i desproveït d'apassionaments extremats la nostra BIBLIOTECA i podrem dir-li, després d'haver-ne recorregut algunes: «—En aquesta sala, en original o en còpia fotogràfica, hi ha tots els manuscrits que de la nostra antiga glòria els segles han respectat i els homes ens han transmès; en aquesta altra, tant gran i plena, hi figuren tots els llibres impresos en català des de l'establiment de l'impremta fins als nostres dies, i cada llibre que va sortint hi té el seu lloc.» De lluny, imaginativament, estem sentint el que'ns respondria: «—Teniu tota una història de grans escriptors, teniu una llengua actual que parreu i en la qual s'expressen la ciència i la poesia: sou tot un poble!».

* * *

13. DISCURS DEL SENYOR PRESIDENT D. JAUME MASSÓ TORRENTS¹⁴⁴

Una altra vegada em pertoca (i aquesta serà probablement la darrera) endressar-vos l'acostumat discurs inaugural que és precís abans d'encetar, en aquest curs, la feineria tasca del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. Per la nodrida memòria que us acaba de llegir el nostre estimat secretari Sr. Colominas, us heu pogut convèncer, àdhuc els que no l'han sentida batre d'aprop, de l'activíssima vida que va fruir el CENTRE tot el llarg del passat curs; aquesta vida essent forta i sana porta els millors auguris i fa concebir les millors esperances pel que avui comencem; us puc assegurar que els esforços de la Junta directiva no han de fallar en tot allò que d'ella depengui i en tot allò que pugui iniciar.

En el meu primer discurs inaugural vaig intentar presentar al vostre judici, en ullada rabent, la romanització de Catalunya i mostrar en lo possible les arrels romanes de la nostra llengua en la seva formació primera i gradual fins atènyer

144. Llegit a la sessió inaugural de curs del Centre Excursionista de Catalunya el dia 3 de novembre de 1916. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), xxvi, núm. 262 (novembre 1916).

la seva perfecció. Ja formada la llengua, ens porta de la mà a tractar de les primers manifestacions literàries de molts pobles, la poesia tradicional. Amb això, ara que em toca cloure el bieni pel qual me féreu la distinció d'elegir-me, m'entregaré a algunes divagacions sobre la poesia popular catalana, i especialment sobre la nostra cançó, dintre d'uns límits que em privin abusar de l'atenció que em volgheu otorgar. I m'enllesteixo a demanar-vos perdó si en aquesta lleugera exposició d'idees retrec algún record personal que podria ésser que tinguéssiu l'aventatge de donar un caient de sinceritat a les meves paraules.

La cançó, com el seu mateix nom indica, consisteix en un poema cantat. Poesia i música, les dues arts belles que els homes han concebut agermanades, foses, i que el nostre poble no comprèn que vagin gaire separades! La cançó porta el maridatge de la melodia, encís únic entre les demés manifestacions de la sabiduria popular tradicional: les llegendes, les rondalles, l'aforística; és, també, la forma més perfecta, més artística.

De segur que tots us heu trobat agradósament corpresos tombant una collada, arribant cap-al-tard a un poble o bé guaitant a la marina les dones com cusen les xarcies, si heu escaigut sentir cantar de lluny una cançó que no us n'arriba sinó una melodia, d'aquelles que tenim per tan catalanes, que les distingim de totes les altres que poguem saber, alguna d'aquelles tonades que n'endevineu la lletra.

¡Ah, si els grans col·lectors de cançons com eren en Briz, l'Aguiló, en Milà ens haguessin contat llurs impressions de recollir-les, abans de desaparèixer ells per sempre, sabríem les hores d'inefable placidesa que degueren passar quan s'entregaven al descobriment de lletres i melodies, abans d'ells desconegudes, insospitades del públic docte! L'Aguiló és tan solament el qui ens dóna algún detall delicat de l'arreglada de cançons, que li sembla penosa, en les notes al primer i únic volum de la seva copiosa col·lecció, notes més personals i ben escrites que no pas tècniques.

En els meus anys d'adolescència (que no per ésser llunyans i dolços em fan doldre els que ara tinc) recorria un viarany del meu país que la meua petja no hagués abans fresat, amb la mateixa il·lusió que empenia un llarg viatge a una terra estrangera. Sense que el mitjà familiar en què em trobava m'hi ajudés, jo no sé quina misteriosa inclinació natural me feia estimar tota cosa que la millor coneixença de Catalunya m'esclarís. Semblava que en enterar-me dels fets històrics una consciència somorta se m'anés desvetllant. I tant com els paratges i els monuments, m'atreien les cançons. Els istius, sobretot, ne feia una bona arreglada, i, ara a la marina, ara a la muntanya, procurava que en tornant a Barcelona el feix fos ben gros, per a oferir-lo com una toia al patriarca Aguiló; ell me l'agraïa, regalant-me un seu llibre d'algún text mig-eval, que jo en essent a casa devorava i me'n creixia l'amor a la nació catalana.

Espero que no ho pendreu a presumpció, si us dic que de tant recollir cançons hi havia adquirit certa traça; m'insinuava aprop de les velletes puntaïres, dels mariners, dels pastors; penetrava a les masies, esvaïa la natural desconfiança i estic segur que trobaven en mi la menor quantitat possible de foraster. Posseint l'art de recollir-les, aviat se'm posaven a cantar; ells i elles hi trobaven gust i jo gaudia profit i ensenyança. No tenint instrucció musical, aprenia de cor les melodïes, i quan la lletra era llarga, de tanta cobla repetida, en retenia la tonada per sempre més. Com que aleshores ignorava les col·leccions publicades, feia, innocent de mi, molts descobriments, que em proporcionaven un goig intern semblant al de l'arqueòleg que grata la terra i troba.

Passant els anys, estudis i altres cabories portant mudances, si recollia algunes noves cançons ja no les ofería a l'Aguiló, sinó que me les guardava. Ja m'havia fet home, coneixia prou bé les col·leccions publicades, cercava les variants de lletra o de tonada amb més cura, però potser amb més fredor i amb menys art.

D'aquells bons anys primers tinc ben presents alguns rapsodes, als quals no em va esser mai possible estroncar-los la deù dels seus cants, talment era abundosa! Una jaia de Caldetes, plena de bondat, de nom Maria, sense mai parar de fer anar els boixets, durant una llarga mesada feia memoria al matí de les cançons que em dictaria a la tarda; els seus ulls eren particularment intel·ligents, i tenia una veueta dolça dolça que encara em sembla sentir. Al Vernet, en el Conflent, me tractava amb gran afecte el vell Po, que més tard vaig provar de pintar en un meu Croquis pirinenc; era bon cantaire i no agotava mai les melodïes, però essent d'edat massa avençada, car s'acostava a la centuria, trabucava les lletres, resultant així que les poesies quasi mai les recordava senceres. En canvi, al poble de Castell, que es troba a mitjàn camí de Vernet a Sant Martí de Canigó, vaig conèixer un vell que es deia Vicens, que tenia ben justificada la nomenada de bon cantaire. Aquell no volia cantar tancat dintre d'una casa, me feia anar a la font de les Esqueres, indret paradisiac, on no para mai la fressa de l'aigua i la xiscladiça dels ocells i el remoreig dels arbres. Allí, sobre una taula de pedra, en Vicens es posava a cantar, i jo a escriure; la seva veu, que encara em ressona, era forta i ben timbrada, tenia tal sentit artístic de la llengua, que les lletres resultaven petits poemes trencats al punt culminant que causaven més impressió; per un bon tast natural rebutjava les interpolacions. Contemplant el seu cap blanc, que no cubria cap lligadura, me semblava que em trobés copiant cançons en llur estat primordial rajant d'una deù pura, com les sentíem i vèiem escolar-se a la vora nostre. Tots tres aedes han d'haver fet l'inevitable trespàs, i cadascú reposa en pau en el respectiu cementiri humil, enduent-se a la tomba la sabiduria popular que els havia llegut aprendre en una vida llarga. Per les moltes cançons de la terra que havien cantat, per la franquesa amb què em tractaven, vagi per ells el meu bon record i el meu agraïment. En recompensa de tan bones

estones, els endrego aquells meus bons anys de primavera que també han trespassat!

Però la primavera, com tot, va tornar. Hi hagué una temporada que a l'opressor no li agradaven alguns dels nostres cants i els prohibía. Amb l'amic Morera trespàvem els més alts paratges de la Garrotxa, del Vallespir i del Conflent, on cercàvem encara noves cançons que, nètes i harmonitzades, poguessin esser presentades al gran públic i ofertes a la patria.

Si examinem el conjunt de les nostres cançons, veurem que estàn constantment formades per una seria desigual de versos monorrimms de setze o de catorze síl·labes mig partides per una cesura molt marcada. Sempre acostumen acabar per la forma rudimentaria de la rima, l'assonancia. Contrastant amb la quasi igualtat d'aquesta forma poètica aparent, hi ha en la represa la més gran varietat: des del *trallarà*, el *volange* o el *verd vigudí* fins a les que omplen un o dos versos sancers, com per exemple:

Si em tira l'amor no em tira | si em toca bé em matarà,

la gamma és gran i diversa; mes la represa és la part de la cançó més subjecta a la tonada.

Els temes d'aire novel·lesc dominen, a tall de conte o de rondalla. De vegades he presenciat un individu deturar-se de cantar per a fer reflexions i comentaris sobre allò que a tal rei o a tal princesa li va succeir, sobre si el galió navegava cap a llevant o en direcció a ponent.

El tipus ideal de la bella camperola, sigui princesa, sigui porquera, té els cabells d'or; és rossa com les Mares de Déu dels nostres retaules dels segles XIVe i XVe; en la cançó, quan li manca seda broda del seu cabell. Ros, rossa, com a símbol de bellesa, té en moltes encontrades el veritable sentit de *fair* anglès. En la pedreria sobressurten les perles: la tia, pentinant i enjoiant la *Dama d'Aragó*, li posava

Cada cabell una perla | cada dit un anell d'or.

Dels vestits dels reis, de les princeses i de les grans dames, se'n solen nomenar les estofes a la moda en el temps en què la cançó fou dictada o adaptada. La indumentaria apareix vista, com tot, d'una manera popular, amb tocs de vegades ben precisos. La traidora jutgessa pregunta al seu espòs, al punt de la mort, si vol que prengui per marit *el del barret vermell* o *el de la capa verda*. Les feines de l'art del pagès se suposen sabudes, i sobretot a l'entrada d'algunes cançons es nota l'afició a matinejar:

Matinet me'n llevi jo | matinet a punta d'alba.

N'hi ha que comencen, com solien els trovadors en les seves obres (que de tan sabentes varen morir), saludant l'entrada del bon temps:

*Ara ve lo mes de maig, | regalada primavera,
les erbetes floriràn | i els arbres posaràn tendra.*

Quins eren els autors de les nostres cançons? Elles ens han estat trameses anònimes i àdhuc podríem dir que l'anonimat és condició precisa de la popularitat. El qui us parla no té neta la consciència d'haver intentat popularitzar la lletra d'una cançó, ben content de deixar-la anònima a provar fortuna. Alguna rara cançó acaba nomenant vagament el dictador: *El Pardal* va esser dictada *per un jove de la plana, Gentil Romà*; altres diuen ser-ho, humorísticament, *per un hereu que no té res de seu*. Però aquestes i altres cites no ens ensenyen res. És evident que la cançó popular és obra individual i no col·lectiva: l'obra del poeta, a força de generacions, és assimilada, refeta, alterada o modificada gradualment per la tradició oral. La producció individual s'ha d'emmotllar al gust dels il·letrats encarregats de transmetre-la per mitjà de la paraula i de la força màgica del cant; tant sols si agrada es popularitza, altrament està destinada a morir al bo de la florida sense arribar a donar fruit.

Respecte a l'originalitat dels temes de la nostra poesia popular i de la tradicional poc us en sabria dir. L'originalitat és una flor que no es pot collir sinó en poquíssims prats, és una flama amb què els deus il·luminen només algunes intel·ligències. El poeta, el geni, troba forma nova a idees velles, de vegades conscient i de vegades inconscientment. Per això els temes de les nostres cançons es troben els mateixos en els pobles els més diversos. Les cançons, pel sol fet de ser-ho, prenen constantment volades, més ben dit, no paren mai de volar. Les comuniquen els pastors, els veremadors que van de l'Urgell al Camp de Tarragona, de l'Empordà a França, però, sobretot, els mariners quan van a pescar emprenent llargs viatges, de vegades a països llunyans, solcant el mar per les seves vies innombrables.

Les mateixes condicions amb les quals he intentat caracteritzar la cançó catalana servirien per a caracteritzar els romancers de França, de Provença, del Piemont, de Castella. En quant a la forma, en la cançó d'aquelles terres els versos es regulen també pel mateix ritme i per la mateixa assonància. Respecte a la part interna es fa difícil fixar el país d'origen d'una cançó. *Els Estudiants de Tolosa* es retroba a Provença, d'on probablement ens ha vingut; *Els Tres tambors*, entre moltes altres, sembla originària de França. Quines deuen esser les que, nascudes aquí, s'han trasplantat a altres terres? Manca estudiar-ho, però cada dia augmenten els elements de comprovació. Del romancer castellà en conservem un bon nombre de cançons novel·lesques, que nosaltres cantem i que els caste-

llans ja no canten. Però, és que ells les cantaven o les recitaven? Ha succeït amb el romancer heroic i tradicional de Castella com amb la divulgació de la poesia acadèmica i savia pels cançoners, de tant llegir-les col·leccionades es va perdre l'afició a cantar les obres del poetes doctes. El romancer castellà, un dels més rics que es coneixen, de tant esser conegut en gran partida per plecs impresos i per col·leccions des del segle XVIe, i de tant esser estudiat sense parar, sembla com que el poble d'aquelles terres castellanes n'hagi perdut l'usatge. És un museu ple d'ocells de ric plumatge de magnífica coloraina que no poden refilar per estar corsecats.

El nostre poble ha operat lentament el treball d'adaptació de les cançons estrangeres; d'aquest treball encara ens en resten vestigis. Alguna versió de l'*Hostal de la Peira*, per exemple, presenta en rima els infinitius francesos en *e* i cert nombre de vocables; del romancer castellà ens en resten algunes versions plenes de mots estranys al nostre lèxic.

S'ha fet notar que, essent França el país de l'epopeia, és un fet notable que no hagi conservat en el seu romancer tradicional el rastre d'un sol dels seus heroïes, res de Carlemany ni de Rotlan ni dels dotze pars, res del cicle carolingi ni del cicle arturià cavalleresc. En canvi, a Castella, cas extraordinari, es va produir la transmissió dels seus principals heroïes de les cançons de gesta al romancer tradicional. A l'adaptar-se a casa nostra una partida del romancer de Castella, no s'hi ha trasplantat cap nom dels seus heroïes. Nosaltres, que no tenim altre rastre d'epopeia que els nombrosos temes que ens conserven en prosa els nostres cronistes, cercaríem debades en el nostre cançoner tradicional els noms dels comtes de Barcelona ni dels reis d'Aragó ni elements de llurs empreses que tan detallades han estat en llibres històrics antics, no poètics.

En la nostra cançó propia hi trobarem ben expressat l'amor a la natura: les nostres muntanyes de Canigó, els ocells, el bon temps, el treball de la terra, apareixent-hi sovint el nom de viles, pobles i ciutats de la nostra terra, les comarques naturals, l'Urgell, l'Empordà, el Rosselló. Pot molt ben esser que l'aspecte dels personatges tingui flaire mig-eval, mes l'heroi més antic que surt és el Comte Arnau, que és una gran figura de llegenda, apareixent-se a conversar a la seva viuda en forma d'ànima en pena. Després, la inventiva popular salta de cop a les cançons històriques de fets de guerra, essent la més antiga relativament moderna, el cant memorable d'*Els Segadors*; i continúen i compareixen els veritables heroïes populars, en Serrallonga, en Bach de Roda; i ve la seria inacabable de lladres, contrabandistes i trabucaires, que omplien de terror les pagesies catalanes, barrejats amb escenes amoroses: el Tocasson, el Cotiró, el Serraller, el Xamaneia, en Moreu, el Marxant. I aquesta poesia no para de produir-se, entre vulgar i popular, tan bon punt es verifica un fet extraordinari que fereixi la imaginació dels il·letrats: la guerra de la Independència, les dues guerres carlistes i els seus

personatges sobressortints, fins als fets més recents que molts hem pogut presentar i que ens sembla estrany, la memoria ajudant, es divulguin amb tanta rapidesa. Sota aquest aspecte, resulta interessantíssim el cançoner del Calic publicat fa tot just dos anys en el BUTLLETÍ DEL CENTRE, per estudiar-hi la vena creadora dels dictadors populars; s'hi observa l'art del Xot i del Calic, entregant-se a la producció de cobles destinades a vulgaritzar-se, de fets que acaben de succeir, fets que a nosaltres no ens interessarien, però que comprenem que poden esser molt del gust de la gent que n'ha de constituir el públic. Hem de convenir que d'això a l'extensió de les cobles i peces de teatre no hi va sinó un pas.

Ah, si poguéssim contemplar, sense fugir de la realitat, la producció i el desenrotllament de la cançó catalana al través del temps! Els fets es van reproduint sempre i els homes són sempre iguals; la indumentaria és la que pot anar canviant. Tot ho domina la moda i ho ha dominat; les classes humils s'emmira-llen en les altes i les segueixen; l'única força moderadora perquè els canvis no siguin tan rabents, és l'esperit tradicional. Imaginem-nos la primera vegada que va esser adaptada la cançó d'*Els Estudiants de Tolosa* o d'*Els Tres tambors*, la força de novitat que devien dur; com s'incorporà, prenent estat an el cabal de la cançó nacional catalana, la partida del romancer castellà, que els soldats allotjats i els impresos podien divulgar, portant uns temes frescos: de la mateixa manera que s'estenen avui en dia els aires i la lletra de les operetes, per moda.

La riquesa melòdica de la cançó tradicional sembla que no pugui tenir parió. Des de les reposades estances d'*El Comte Arnau*, de *L'Estudiant de Vich*, de les *Muntanyes de Canigó* fins als alegres aires de ballet d'*El Pobre pagès* i de *L'Hereu Riera*, hi ha una gamma immensa de modulacions. Observant la música popular francesa la coneixem tot seguit per les seves cadencies peculiars; les tonades galeses i les escoceses ens semblen tenir un aire de família. Deu succeir com amb les fesomies generals de les nacions: nosaltres sabrem distingir els inglesos dels alemanys, i entre els catalans ens fa l'efecte que posem una gran varietat de tipus ètnics; però ¿qui sab si, examinats des de fora, un aire de família ens priva de confondre amb els altres pobles? Així mateix deu passar amb les melodies populars catalanes: potser vistes des de fora es pot observar una tendència a dibuixar les frases musicals amb les quals el nostre poble manifesta una inclinació determinada.

S'ha d'estudiar la historia de la nostra cançó tradicional en el seu doble aspecte literari i melòdic. En el primer aspecte podríem rastrejar alguns indicis en les obres dels nostres trovadors, en les dances, estampides i pastorel·les, i totes les vegades que volien imitar els genres populars encara que traduint-los en rimes perfectes. Respecte a les melodies trobavoresques ens diu Joànn Beck que són massa savies per esser populars, i que la llur ascendencia directa és l'himnologia eclesiàstica. Tota divagació històrica sobre aquest punt ens portaria a

disquisicions fora de lloc, però sí convé recordar que en obres literàries mig-egals no es fa difícil veure enunciades cançons populars, i que tenim entès que existeix un manuscrit del segle XVIe de caràcter cançonic, que podria aclarir molts punts que resten a l'ombra.

És llei, en historia i en literatura, que no es mantenen gaires segles unes corrents que no vinguin influïdes per noves corrents que les refresquin, les alterin o les destrueixin. És probable que les nostres estimades cançons s'aniràn cantant menys a mesura que passi el temps i que vagin morint els vells que en posseeixen encara un gran tresor en els arxius misteriosos de la memoria, com moriren els tres jais dels quals us he parlat al començament.

Però la gran ciutat catalana, Barcelona, no solament les porta inventariades, sinó que les viu i li en remouen les entranyes. Els nostres músics més eminents, els mestres Morera, Millet, Nicolau, Vives, entre altres, s'han emprès fa anys la tasca d'ennobrir les admirables melodies nacionals; els catalans que les escolten cantar en els grans concerts ens en sentim tots tresbalsats, i de vegades l'emoció ens fa espurnar els ulls.

Al camp es pot anar acabant la cançó tradicional catalana: la ciutat l'ha represa.

* * *

14. EN SALVADOR SANPERE I MIQUEL¹⁴⁵

Encara que no el vaig tractar amb certa intimitat fins als seus darrers anys, la seva figura d'aire conqueridor la coneixia de tota la vida. Per cert que a judicar pel seu aspecte, quan rumbejava Rambla avall aquella barba d'apòstol i aquell bastó, o quan feia sentir aquella veu forta en teatres i ateneus, mai hauria sospitat que En Sanpere i Miquel atresorés una ànima tan delicada i afectuosa i un caràcter tot d'una pessa i condescendent alhora, ni que dugués als amics una tan fonda estimació.

Va esser un incansable treballador, i aquesta seva qualitat el feia simpatitzar amb tots els que treballaven. Temperament discutidor, dotat d'una rara habilitat en la polèmica, adquirida potser en les seves llargues campanyes polítiques i periodístiques, sempre estava a punt d'allargar la mà a aquells amb els quals acabava de sostenir les més agres discussions públiques o privades.

La seva obra és massa gran i variada per què en poques estones pugui donar-se'n una idea lleugera de conjunt. Ens fixarem únicament en els seus estudis

145. Nota biogràfica llegida la nit del 30 de novembre de 1917. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, xxvii, núm. 215 (desembre 1917). Signat: Jaume Massó Torrents.

d'història, d'arqueologia i d'art que formen la part més important de la seva producció. De manera que només que per memòria recordarem la seva gestió política que des de la seva primera joventut el portà a ésser diputat a Corts en les Constituents de l'any 1873; i que fou tres vegades elegit diputat provincial, el 1871, 1872 i 1883; i que són innumbrables els articles polítics escrits en diversos periòdics de Barcelona i de Madrid; sobressortint entre aquests *El Debate*, *La Reforma* i *La República ibérica*, de Madrid, havent En Sanpere dirigit des del 1868 a 1870 la revista setmanal *Las libertades democráticas*.

En Sanpere va fer molts viatges durant tot el llarg de sa vida, àdhuc en els seus darrers anys. En tenia trenta quan en 1870 fou nomenat representant del govern espanyol a l'Exposició internacional d'obres, de Londres; en el mateix any rebia de la nostra Diputació l'encàrrec d'escriure una memòria sobre l'ensenyament de l'art aplicat a la indústria a França, Anglaterra i Wurtemberg; també va ésser nomenat comissari d'Espanya a l'Exposició Universal de Viena celebrada en 1873. En representació del Foment de la Producció Nacional va fer un altre viatge a França, Anglaterra, Suècia i Rússia per a estudiar-hi l'estat de l'ensenyament de l'art aplicat a la indústria. Essent-ne un dels promotors, i àdhuc el redactor de les bases i reglament, del Museu de reproduccions, va ésser comissionat per l'Ajuntament per a fer l'adquisició, a França, Itàlia, Àustria i Alemanya, de tots els objectes reproduïts que encara figuren dignament en els nostres Museus. Apart d'aquestes i d'altres delegacions, com la del govern d'Espanya a l'Exposició internacional de música i del teatre i la darrera de la Junta de pensions a Itàlia, sempre estava a punt d'empendre viatges i de fer excursions per Catalunya, Aragó i València a la recerca, en arxius, biblioteques o museus, de les notícies que li mancassin per a completar algun estudi o llibre.

La seva activitat prodigiosa abastant per a les coses que semblaven més heterogènies, escrivia llargues obres per a editors, destinades a ésser repartides per entregues, com *La emancipación del hombre*, en tres abultats volums, *La historia del lujo*, *Historia del cristianismo*, *Historia del siglo XIX*; i trobava temps per a traduir *Los mandamientos de la humanidad*, de Tiberghien i l'*Universo social* de Spencer.

Però pot dir-se que en l'any 1878 inaugura amb braó els seus estudis arqueològics i històrics, que no para de donar a l'estampa. Era afectat a explorar els primitius pobladors i la formació dels noms, estudis prou compromesos i difícils; en tal concepte va publicar els *Orígens i fonts de la nació catalana*, un dels primers treballs netament científics, fills del nostre renaixement literari, que va ésser premiat en un concurs de la revista *La Renaixença*; i també *Un estudi de toponomàstica catalana*, que va endur-se'n el premi ofert per l'Associació d'Excursions Catalana; En Sanpere va adquirir, a més de la publicació, el títol de soci honorari, que continuava ostentant, del CENTRE EXCURSIONISTA com a succeïdor

que és d'aquella Associació. En el mateix any apareixien els *Apuntes arqueológicos de D. Francisco Martorell y Peña*, el benemèrit fundador del museu i del premi Martorell; apuntaments ordenats i completats per En Sanpere, els quals tracten principalment de monuments megalítics. També publicava la memòria sobre *Barcelona, son passat, son present, son pervindre*, i dos estudis de l'època medieval, que són sens dubte els llibres més ben compostos que escrigué: em refereixo a *Las costumbres catalanas en tiempo de Juan I*, que li va valer un premi en el certamen de Girona de 1877, i *Las dames d'Aragó*, formant un volum de *La Renaixença*, de 1879. Mentrestant, obtenia recompenses en els Jocs Florals del mateix any amb l'estudi històric sobre *L'alçament de Mieres*, i en l'any següent, amb la biografia de N'Esteve Gelabert Bruniquer; i fundava i dirigia *La Revista de Ciencias históricas*, en els quals cinc volums hi fou molt ampla la seva contribució.

En ocasió del plet seguit entre l'Ajuntament de Barcelona i el Marquès d'Ayerbe, En Sanpere va escriure en 1890 un capítol importantíssim sobre la topografia antiga de la nostra ciutat, *La Rodalía de Corbera*, en dos volums i un de suplement; i amb motiu d'un altre plet sobre els terrenys de la Ciutadella, va publicar en 1911 un abultat volum de plànols i d'abundoses notícies històriques inèdites, *Los terrenos de la Ciudadela*. La seva coneixença de la topografia antiga de la ciutat l'havia conduït a començar per entregues una *Historia de Barcelona* que no va completar; i la circumstanciada i nova descripció del setge de Barcelona de 1714 que titulant-la *Fin de la Nación catalana* va veure la llum en 1905.

Un altre aspecte de la carrera literaria d'En Sanpere ens ha de fer per sempre agradable la seva bona memòria. Ens volem referir als seus *Cuatrocentistas catalanes*; mitjançant aquesta obra capital una nova escola notable de pintors primitius prenía un bon lloc en el món de l'art. Molts retaulers eren coneguts de pintors catalans del segle XVe, però ara es presentaven en conjunt, com un bloc formidable, percaçades les obres per tots els indrets del nostre país i pels diversos museus d'Europa. Com tota obra d'investigació, aquesta està subjecta a ésser corregida i suplementada, però ell havia tallat els carreus de l'edifici, ell havia omplert de claror la via que una llarga teoria d'artistes catalans havia calcigat en l'època esplendent de la nostra hegemonia política.

Les aficions a estudis artístics li venien de lluny, a En Sanpere: a la primeria de la seva activitat havem vist que redactava diverses memòries sobre l'aplicació de l'art a la indústria; l'any 1888 havia donat un Album explicatiu de l'obra d'En Marià Fortuny; en els repetits viatges li havia llegut contemplar i penetrar-se de les obres més cabdals que honren els museus d'Europa; i sempre s'havia delectat a escriure pels diaris i revistes, crítiques d'art.

Que En Sanpere va ésser un excel·lent conferenciant ho saben tots els que recorden la conferència sobre en Borrassà que havia donat en aquesta sala,

acompanyada de projeccions de les taules d'aquell pintor o a ell atribuïdes. Ell n'havia donat a Madrid, però el lloc habitual de les seves agradables converses públiques era a l'Ateneu Barcelonès, on són en gran nombre, des de la primera que va donar-hi en 1879 fins les darreres, pocs mesos abans de morir, sobre el pintor Anglada. En Sanpere fou un veritable ateneïsta, on anava cada dia; l'Ateneu Barcelonès li deu un bon record.

L'última obra, *La pintura mig-eval catalana*, no va poder-la acabar. L'havia concebuda en dos volums, el primer dels quals compendria des dels orígens fins als inicis de la pintura gòtica; per a desenrotllar en el segon la pintura del nostre segle XIV.⁶ Per sort, tota l'obra d'En Ferrer Bassa, d'En Jaume i d'En Pere Serra resta completament publicada.

D'ençà d'haver esclatat la guerra semblava que una preocupació constant l'impossibilités d'escriure i de treballar. De l'antic demòcrata en servava, en l'actual conflagració, una fonda simpatia per la França; i en discutia en l'Ateneu, en les redaccions, per tot arreu on se li presentés ocasió.

A mitjans de l'any 1915 va veure's obligat a sofrir una operació delicada en una clínica. Demanant al metge que li fossin concedits vuit dies d'espera abans que l'operessin, va voler anar a Montserrat, on no li havia llegut anar durant la seva vida tan plena; i va tornar a Vich per a visitar-hi el seu bon amic mossèn Gudiol, per despedir-se'n i, enllestides altres diligències familiars, va entrar a la clínica on, en sent hora, pels seus propis passos va dirigir-se a la sala d'operacions, i va ajeure's a la taula, tot discutint amb els metges. De la primera prova va sortir-ne prou bé, i ja anava a visitar als amics de més a prop: l'Apeles Mestres, el malaguanyat Vidiella, que no va trigar gaire en seguir a En Sanpere en el més llarg dels seus viatges. Però una nova operació quirúrgica, més delicada que la primera, va judicar-se indispensable, i aquesta, ni la seva forta constitució ni el seu ferm coratge, pogueren resistir-la. Anant-se rellevant els individus de la família, va tocar vetllar-lo una parenta joveneta.

En Sampere, en l'agonia, com en un estat d'al·lucinació, va dir: «—Ja veig la batalla decisiva. Digues, noia: Visca la França!». I va finir. Això era el dia 25 d'octubre de 1915; tenia, doncs, setanta sis anys.

* * *

15. RECORDS D'EN BRUTAILS¹⁴⁶

Encara no ha passat gaire temps de la mort d'aquest gran amic de Catalunya que es digué Joan August Brutails perquè provi de refer-ne el record. La nostra

146. *Revista de Catalunya*, núm. 24 (juny 1926). Signat: Jaume Massó Torrents.

ferma i constant amiatat data per mi d'aquella època de la vida en la qual tot just eixia de l'adalerada adolescència i entrava afanyós en la juvenesa. Me sentia fort i trespava del Conflent al Rosselló sens parar. M'agradaven les muntanyes, el pla, les hortes, tot excitant converses amb pastors, pescaires dels estanys, marxants i hostalers i m'interessaven tant els paisatges com la gent, però els monuments de la terra: castells encinglerats, ruïnes de monestirs, inscripcions, tenien per mi una atraient emoció; prenia gust a deixar-me emocionar i a allargar aquest delitós estat.

Donques, un dia d'estiu del llunyà any 1885, m'entretenia contemplant lentament el claustre d'Elna, quan se m'acostà un jove alt, prim, afectuós, d'uns cinc anys més gran que jo, d'una mirada penetrant i bondadosa. No sé quin dels dos va encetar la conversa; ell se'm presentava com arxiver dels Pirineus Orientals i va dir-me que acabava un estudi sobre l'antiga catedral i el claustre que miràvem, un dels més importants entre tants de notables que el nostre país ne compta. Des d'aquella entrevista vàrem tractar-nos més cada dia, fent excursions plegats. Ell, que tenia resseguits la majoria de monuments, me feia de guia de cada un que vàiem; és clar, jo n'hi sabia bon grat; visitàvem els recons interessants de Perpinyà, que ell prou coneixia, per més que no en tingués encara el sentiment per la seva dificultat d'expressar-se en català. Jo, pobre de mi, li mostrava les inscripcions estargides, les plantes d'esglesietes rurals fetes fotografies, però vaig saber que totes les inscripcions del Rosselló, si bé no calcades, havien estat publicades feia molts anys, gairebé abans de jo nàixer, per Bonnefoy. Al cap de dos anys vaig rebre a Barcelona la seva excel·lent monografia de la catedral i del claustre d'Elna, junt amb una carta excitant-me que n'hi dediqué un article. Deguí fer-ho, no sé en quina revista, perquè tinc carta d'ell agraint-me la nota publicada i parlant-me'n: no en tinc cap altre record.

D'aleshores endavant, rebia prou sovint estudis seus en les dues direccions: l'arqueologia i el dret (històric i el costum viu), sempre interessant el Rosselló i la Cerdanya i més endavant l'Andorra, d'on, abans d'abandonar la Catalunya francesa en ésser nomenat arxiver de la Gironda, era jutge del tribunal superior, càrrec que va conservar fins a la mort. Des de molt abans de la nostra coneixença jo havia publicat molt, massa potser, en dues direccions: la producció literària i l'arqueologia. Molt de temps després, la maduresa, completada amb viatges, va fer-me concretar als estudis d'història literària comparada, per més que de sempre hagués sentit inclinació per la lectura de textos antics en diferents literatures i llengües. En Brutails, a cada remesa que li feia d'un llibre o d'altra publicació, me responia fent-me'n un judici prou dolç.

Durant els anys que va estar-se al Rosselló va venir diverses vegades a Barcelona, atret per l'aspecte monumental de la nostra ciutat. Però el fet d'exercir el càrrec d'arxiver de la Gironda no va impedir-li continuar els viatges d'estudi

pel Rosselló i per Catalunya. En un d'ells, en 1890, vàrem convenir que ens trobaríem a Sant Joan de les Abadesses, baixant cap a Ripoll i Vich. Ell va comparèixer amb un bastó com de tractant de bestiar amb una gran corretja. Vàrem fruir en gran manera observant ara els monuments, ara els individus. No obstant, ell havia estat a la consagració de Ripoll i més endavant tornava a reveure Barcelona en tota ocasió extraordinària, com és ara pel Congrés de la llengua catalana i en ésser nomenat corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, entre altres vegades. Totes les qüestions transcendents de família ens les comunicàvem, i tornant d'un viatge, casat de fresc, vàrem anar a visitar-lo a Bordeus; en 1897 m'escrivia: *«Tout d'abord que je vous annonce mon prochain mariage; je compte unir mon sort à celui d'une jeune Bordelaise, intelligente et distinguée, qui apportera, je l'espère, dans mon intérieur, jusqu'à présent si austère, le rayonnement de sa grace et l'enjouement de son esprit.»* I m'afegia: *«De ce coup, je ne compte pas de quelque temps songer à mes travaux»*. Al cap d'un any just me participava delicadament la naixença de sa filla: *«Je vous annonce que je suis père de famille. Il m'est arrivé une fillette qui paraît bien disposée à vivre. Inutile de vous dire qu'elle nous a apporté la joie. Vous avez passé par là et vous savez combien on s'attache à ces petits êtres. Dieu veuille nous conserver notre petite Marie!»*. Passant els anys, la desgràcia va perseguir cruelment el nostre amic: va finir la seva esposa, i la seva filla, al cap d'un any de casada, va morir portant-li la desolació; i, com si això no fos prou, una sordesa incurable que se li havia iniciat feia molt temps, va impedir-lo escoltar tota frase: escampava la seva activitat treballant, escrivint, donant conferències, planejant estudis de pròxima publicació la majoria dels quals haurien donat noves orientacions a l'arqueologia catalana.

Tot seguit que vaig assabentar-me de la publicació en el «Bulletin Archéologique» del notable estudi d'En Brutails sota l'epígraf modest de *Notes sur l'Art religieux du Roussillon*, en 1893, vaig escriure-li demanant-li que me'l deixés traduir al català, i va autoritzar-me immediatament, sense esperar el tiratge a part que no vaig rebre fins a l'any 1895, la qual data porta. El fet d'aquesta traducció, que donaria a conèixer a Catalunya una obra que tant l'interessa, va donar lloc a un carteig molt continuat, reprenent, refent i augmentant ell el text amb la més gran il·lusió i entusiasme. Havia fet aleshores una combinació amb el Butlletí del Centre Excursionista, que permetia i facilitava l'edició d'una obra de tanta empenta, posant-hi jo les fototípies que abundantament la il·lustren; però el fet mateix de repartir-se per fulletó va condemnar a lentitud forçada la publicació del seu llibre; ell m'escrivia: «millor, així les notes hi guanyaran en perfecció mentrestant que la il·lustració podrà ésser més abundant.» És cert que va ésser llarg obtenir del ministeri d'Instrucció pública de França que ens deixés els gravats que acompanyen el treball, dels quals era propietari; mes, a la fi, tot va aplanar-se i, després de tot, el llibre va sortir a principis de l'any 1901. Vaig

fer-hi una curta introducció procurant donar una llista dels treballs que en aquella data havia consagrat a estudis catalans i ressellonesos, i publicava el seu retrat. Quan vaig trametre-li els primers exemplars va escriure'm així: *«Votre lettre et votre envoi m'ont causé un vif plaisir. J'avais vu dans votre Introduction que vous donnez mon portrait, et cela m'ennuyait un peu: mais les miens en étaient si contents que je me suis vite consolé. J'en serai quitte pour enlever le portrait dans les exemplaires destinés aux indifférents»*. Un altre dia em deia, ple sempre de bondat: *«Je suis content de voir ce livre terminé; mais ma satisfaction ne va pas sans quelque mélange. J'avais l'habitude d'échanger avec vous de bonnes lettres, cordiales et affectueuses, qui vont me manquer à présent. Espérons que nous correspondrons encore de temps à autre et que j'irai vous voir ce mois de mai ou de juin»*. Per acabar respecte aquest llibre, i es tracta d'unes ratlles que ens palesen la consideració en què se'l tenia: *«M. de Lasteyrie, professeur à l'École des Chartes, président de l'Académie des Inscriptions, a présenté à cette Accadémie l'Art religiós en votre nom et au mien»*.

Ja és sabut que dues de les obres que més nom li han donat, en les que posava, com solia, al mateix temps que un esforç considerable, tot el seu cor, són: L'«Estudi sobre la condició de les poblacions del Rosselló a l'edat mitjana», i el «Costum d'Andorra». El primer data de l'any 1891, però respecte el remarcable estudi sobre el costum andorrà, me'n comunicava tots els estats d'elaboració i els viatges, no mancant d'escriure'm des d'Andorra la Vella. De vegades em deia que avançava penosament, i que havia reprès les constitucions de Catalunya: *«C'est un vieil ami pour moi, ce vénérable in-folio, et je l'ai retrouvé avec plaisir. C'est vraiment incroyable l'impression qu'a causé en moi cette terre roussillonnaise et tout ce qui s'y rattache.»* Recordant el meu amic, me deixaria anar a fer-lo parlar ell mateix, que seria per altra banda la millor manera de presentar-lo. Rellegir la seva correspondència tan suggestiva, me fa l'efecte que el veig. *«Je travaille ferme à mon ouvrage sur la coutume andorrane. C'est un sujet attachant au dernier point et qui m'a obligé à reprendre le droit catalan. Vous avez dans cette législation de bien beaux chapitres. L'organisation de la famille me paraît tout à fait remarquable. Il me semble qu'il y aurait là, avec les documents des registres de notaires, un superbe livre à écrire»*. Tot referint-se a un estudi sobre la valor de la moneda de terme, que va captivar-lo, me posava: *«Vous le voyez, jamais je ne briserai les liens qui me rattachent à l'histoire de la Catalogne.»* Perquè es vegi fins on era afectat a les coses catalanes, me deia un dia: *«J'ai taté le terrain pour un travail sur l'archéologie catalane, et je crois que la chose est faisable dans deux ou trois ans.»* Un any després veia possible la sortida del seu llibre, notificant-ho amb xic de bon humor, ell gascó, ocupant-se tan sovint de Catalunya. *«Je continue à m'occuper de la Catalogne. On imprime lentement, mais enfin on imprime mon livre sur l'Andorre. Il paraîtra, je l'espère, au printemps.»*

Il est très dur, très dur à mettre au monde. Mais enfin, j'espère que les Catalans ne seront pas trop mécontents, et que pour un gabatx je n'aurai pas trop défiguré votre vieux droit.» Però, ja força més endavant, passant anys i essent membre delegat de l'Institut d'Estudis Catalans, va fer-me una declaració: «*Il faut vous dire que j'ai, ou à peu près, abandonné le droit et l'économie pour faire de l'archéologie. Je lui consacrerai, si Dieu le permet, la fin de mon existence.*» Així va complir-ho, però val a dir que En Brutails, antic cartista, no havia fet la carrera de dret, amb tot i haver-hi dedicat des dels seus primers temps fins a prop dels seus darrers, alguns dels seus més importants estudis.

Vaig deure a En Brutails la coneixença de dos grans vells de molt diversa condició, molt venerables a sa manera, que deixaren en mi un record que no se m'esvairà tant com visqui; no cal dir que fa molts anys que són morts, car emprengueren el llarg viatge a l'entrada del segle actual.

A Perpinyà, ja fa molt temps, va acompanyar-me a casa el coronel Puiggarí; tot seguit va comprendre'm la seva bondat i la seva viva intel·ligència. Tan aviat parlava francès amb En Brutails com català dirigint-se a mi. Suplicat pel meu amic, En Puiggarí va mostra-me còpies de documents, de miniatures, de portulans antics, executats fidelment amb una pulcritud admirable. Coneixia, menys aleshores que l'edat l'impedia seguir-lo, de memòria tot el Rosselló i contrades veïnes; estava tan assabentat de la història que, conversant, mai no li fallia la memòria dels fets més precisos. Jo estava com encisat sentint-lo, tot penetrat de l'amor que expandia la seva paraula emocionada. Era com un vident venerable que atreïa el jovent lletraferit; sota qualsevol aspecte que se'l qüestionés sempre responia bé i al punt. En Brutails, en el llibre esmentat que vaig traduir-li, li dedica un dolç record. «El coronel Puiggarí, que no escrivia gaire i que no imprimia mai, es dedicava a arregar, amb una tenacitat, una intel·ligència i una constància que no se solen trobar, gran acòpia d'elements de treball, que cedia generosament a qualsevol que s'interessés pel passat del seu estimat Rosselló. Després d'haver-me proporcionat bona colla d'informacions en vista del present estudi, havia acceptat de revisar-lo. El mateix dia que el manuscrit arribava a Perpinyà, va morir sobtadament. Per complir un deure de rigorosa justícia poso el seu nom al començ d'aquestes *Notes*, al mateix temps que per retre-li un darrer testimoniatge dels sentiments de respectuosa afecció que sempre jo li havia tingut.»

L'altre jai no era de tanta alçada i tenia un aire popular, tot i essent home instruït a sa manera; era per xo de natura delicada. Però aquí em convé recordar un fet. Mentre En Brutails es trobava a Andorra treballant en el Costum, vaig determinar fer-li una visita, malhauradament un xic rabenta: era a mitjan agost del 1900. Intentava donar-li una sorpresa. Me'n vaig anar cap a Puigcerdà, i un bon matí vaig dirigir-me a Porté, d'on vaig partir aviat en companyia del carter de Soldeu: són sis hores a peu que varen passar-me volant bo i enraonant. Men-

trestant em fixava en els Meners, en les jaces que travessàvem i en els torrents, perquè, com que duia la intenció de tornar sol l'endemà pel mateix camí, era cosa de fixar-m'hi per evitar falses marrades. Tan bon punt vaig arribar a Soldeu, primer de tot vaig preocupar-me de telegrafiar a En Brutails anunciant-li l'arribada la mateixa tarda; en essent a mig dinar rebí la resposta, que encara me'n recordo: *Oui, arrivez, trouverez gîte et accueils chaleureux*. En havent ben dinat vaig emprendre la davallada, i a Canillo una velleta va oferir-me un plat de sopes tot dient-me: «On vas tot sol en aquestes hores?» En ésser a Encamp ja fosquejava, a Les Escaldes era ben fosc, però en arribant a Andorra la Vella vaig entreveure la silueta de l'amic que m'esperava impacient, que tot seguit va obrir-me els braços. Aquesta digressió i les converses no tenen res a fer amb el vellet. En Brutails, per rastrejar el costum no escrit, interrogava els notaris, que vaig conèixer que l'estimaven. Va tenir interès a acompanyar-me a casa d'un que era molt vell i estava dotat de bona memòria per tots els plets, capítols i contractes que havia autoritzat; no precisament de les persones però dels fets que interessaven el meu amic. Portava una mena de casquet blanc molt alt que es tenia ert. Primer de tot va oferir-nos un gotet d'un vi d'una bota que el seu pare va omplir en néixer el futur notari, que anava afegint ell del millor vi que podia tant com se'n treia. En català va contar-me com en temps de Napoleó III varen anar a París, per la primera exposició, tot el Consell de la Vall, del qual formava part el vell notari: duien els gambetos i els típics barrets de gresol. «Vàrem visitar l'emperur, i en haver parlat amb nosaltres, ell mateix ens va dir: *L'imperatrice désire vous voir*; i tot seguit va conduir-nos als seus apartaments.» En Brutails, en la introducció de *La Coutume d'Andorre*, ha deixat un amable record d'aquest simpàtic vellet, el nom del qual no citaré.

Que la bona memòria de l'amic desaparegut em perdoni la part personal que he posat en aquest article: forçadament i tractant-se de fets prou allunyats dels actuals, penso que els llegidors també m'escusaran si no he encertat a presentar, entre aquests *Records*, l'atraient i bondadós caràcter i una part de l'obra considerable i intel·ligent del que fou En Joan August Brutails.

* * *

16. RECORDS D'UNA PENYA ANTICA¹⁴⁷

Una altra vegada em presento davant de vosaltres per complir un deure; i, com que em trobo en un punt de la vida en el qual resulta un exercici d'inefable

147. ATENEU BARCELONÈS, *Sessió inaugural del curs acadèmic de 1927 a 1928, celebrada el dia 14 de desembre de 1927*, Barcelona, 1928. Signat: Jaume Massó Torrents.

placidesa excitar records, procuraré de remoure'n alguns de la primera, de l'única *penya* de la qual vaig ésser, durant una llarga època, entre l'adolescència i la joventut, assidu concurrent. Però els records, com més llunyans són, més actuals esdevenen, i com més recòndits entre els misteriosos replecs de la memòria, tenen de vegades el do de fixar-nos unes persones amb tot el seu relleu, unes escenes, converses i coses que, en haver passat, un hom les creia oblidades i mortes. Un bon dia, tot anant endavant en el córrer dels anys, compareixen sobtadament determinats records amb una vigoria i una claredat que un hom no hauria sospitat abans ni de tractar aquelles persones la majoria de les quals havia complert l'inevitable traspàs, ni d'haver pres part en tals converses ni d'ésser actor de tal escena.

Segons la noció cronològica que en tinc, aquella *penya* va fruir el seu període àlgid entre els anys 1882 al 1892; puc ben dir, doncs, que es tracta d'una *penya* antiga, perquè, per terme mitjà, és vella d'una quarantena d'anys. Va travessar l'any fort de l'Exposició de Barcelona i, en honor de la veritat, vaig ésser-ne absent per l'espai de dos anys, els 86 i 87, que em vaig veure forçat a allunyar-me a l'estranger. Més endavant, com tot, va decaure i morir; els contertulians també varen disgregar-se, o també moriren els principals que en varen constituir la flor i el nervi. Pel que a mi es refereix, puc ben dir que no he format part de cap altra *penya*, perquè els embats de la vida, els diguem-ne *negocis* de la casa de "L'Avenc", i altres ocupacions i preocupacions, cabòries i estudis, m'havien allunyat de la vida activa de l'Ateneu, si no ha estat per concórrer a la biblioteca, a tongades intermitents.

Els més constants eren l'Yxart i En Sardà, que portaven sovint la veu, el primer amb les seves fines observacions, amb el seu graciós mig-riure i contalles intencionades, que venien sempre al cas de la conversa; el segon, d'aspecte desidiós en el parlar, s'animava en tractar de corrents literaris, que era força sovint, i amb poques frases, a voltes incisives dintre la seva general bondat, tenia la traça de dibuixar, d'una manera que aleshores ens semblava definitiva, el llibre llegit, la figura de moda, l'autor novell. L'Yxart i En Sardà solien posar-se de costat. També hi assistia En Coroleu, en qui ningú endevinaria l'autor de llibres d'història ni el constant investigador dels arxius. Allí tractava de literatura i, si havia fet alguna observació o contat alguna feta i l'escalf de la conversa l'havia deixat inacabada, quan venia l'estona freda, ell reprenia el fil i tornava a contar allò que havia dit o acabar la gesta interrompuda. El meu company de tants anys, En Joaquim Casas i Carbó, gairebé mai no hi mancava; tenia en aquell temps una rara habilitat d'interrompre tota conversa oportunament, i una especialitat de deixar sorpresos els presumits, que també n'hi havia en la colla nombrosa. Ens reuníem sempre a les tres de la tarda: a les cinc cadascú es retirava a reprendre la seva tasca. El més curiós del cas és que

aquella penya tenia nom: en deien i en dèiem la penya de *La Vanguardia*, que, si ara ens semblaria estrany, en els temps heroics d'aquell diari tenia una explicació. Em sembla recordar que tenia la impremta i la redacció al carrer de Barbarà. El director d'aleshores era En Sánchez Ortiz, un andalús simpàtic i atractiu, que cercava en la penya els més excel·lents col·laboradors: el mateix Yxart, En Sardà, En Soler i Miquel, l'Ezequiel Boixet (que més endavant va tenir molt crit amb el seu "Busca, buscando", curiositats que cercava i redactava a l'Ateneu), En Rafel Puig i Valls, En Coroleu. Ens divertia En Sánchez Ortiz amb els seus jocs de paraules del seu país, impossibles de pronunciar per ningú de nosaltres. En just intercanvi, ell no podia encertar ni un sol nom català. El regent de la impremta del diari es deia Bosch, i el director no parava de gastar-li el nom: *Boj!*

De vegades compareixien els amos, que recordo que m'escriuïen amb el seu llenguatge tan ple d'interjeccions, jo havent estat sempre al marge d'aquella parleria pintoresca. Algunes tardes s'enduïen el director i tenien un conciliàbul apart, que se n'aturaven les nostres habituals animades converses. El bo d'En Sánchez Ortiz, satisfet dels seus esforços i de la col·laboració que li sortia de l'Ateneu, tenia una frase feta: "*La Vanguardia* va a los pisos". Un cop fora del diari, molts anys més tard, trobant-me a Girona, vaig saber que n'era governador i vaig anar a fer-li una visita: de segur que tots dos vàrem fruit de reveure'ns, i referem aquells anys de penya. Tenia la veu rogallosa de sempre i feia el mateix cop de coll que li era peculiar, però aquella abundosa barba negra d'altre temps ara li tirava a clar.

El que venia sovint era En Soler i Miquel, poques vegades acompanyat per En Maragall. Però em pertoca parlar d'un ateneísta veritable, En Gomis. Una cordial simpatia i haver tractat quasi alhora i per diferents direccions En Valentí Almirall, feia que sovint ens asseguéssim de costat. Quan intervenia, sempre era amb frase punyent, que feria algú. Gairebé no estava mai satisfet de res ni de ningú, però com que era sofista, mostrava bé la seva raó. Tenia fama de talent, tothom trobava justes les seves paraules i les escoltava tot lamentant-les. Fos com fos, era en el fons un gran cor. Vagi en aquest moment vers l'amic desaparegut el meu record més efusiu!¹⁴⁸

En la impossibilitat de nomenar tots els individus que formaren aquella penya, ne recordaré dos més que, per sort d'ells i meva, estan plens de vida. L'un era En Puig Samper. Molt menys solemnia que l'altre Puig, en Rafel, tenia aleshores una nerviositat elegant, però discutia apassionadament, enterat de tot. Un bon dia va desaparèixer de Barcelona i vàrem saber que era no sé si a l'Ar-

148. Es tracta de Cels Gomis Mestres, geòleg, enginyer, folklorista i escriptor anarquista de la Primera Internacional. Era contrari al terrorisme i anarcocol·lectivista. (Nota de l'editor.)

gentina, fruint de salut. L'altre era En Lluhí.¹⁴⁹ En Lluhí d'aquells temps tot s'ho prenia amb formalitat; no diré que no entengués la broma, car era un esperit noble, però perquè allò que es deia o es contava fos cosa graciosa o de riure, ell no s'immutava gaire. En canvi, era afectat a comunicar noves fortes de fets que passaven, que després resultaven veritables, per més que alguns de nosaltres ne dubtéssim de moment fitant-lo amb ulls interrogatius.

Sempre que arribava algun madrileny corresponsal de *La Vanguardia*, venia a la penya i ens feien les presentacions. Jo venia a ésser el Benjamí de la colla, i a l'Yxart se li va ocórrer de presentar-me a En Sánchez Pastor (que ja aleshores va semblar-me vell i encara escriu) com a director de *L'Avenç*. Ell va preguntar-me, ple de sorpresa: "Vamos, ¿conque tan joven dirige *La Venus*? ¡Que Dios le conserve a usted tan buen humor!" Va ésser impossible de fer-li entendre l'equivocació que havia sofert; va seguir fent digressions i donant-me consells, entre les rialles contingudes d'uns quants de nosaltres.

Per més que se'n diguéssim la penya de *La Vanguardia*, no cal dir que mai no s'hi parlava del tal diari; eren altres les qüestions que ens preocupaven. A tot estirar, quan sortia un article d'algú de la colla lletraferida, es comentava. El cert és que érem molts els que mai no hi havíem escrit una ratlla. La penya va sentir fortament el retruc de l'Exposició; en començar-se cadascú hi deia la seva, en lloança o en desprestigi; tan aviat hi havia indignacions com engrescaments, però en resum tot això era vida. Mentrestant, la publicació de llibres i periòdics i guies anava creixent, i a tota cosa nova adreçàvem els nostres comentaris. En Sardà va publicar uns quants articles que ens semblaven memorables, tot i essent tan serens.

Varen passar alguns anys que el progrés de Barcelona semblava assegurat, però la penya, que en certa part el reflectia, va començar a decaure, i uns altres varen anar-se instal·lant al voltant d'aquelles tauletes i en els mateixos balcons que donaven a la Rambla. Més endavant, ja no hi restava ningú dels primers; els uns, no podent abandonar el seu despatx; els altres, havent pres noves ocupacions, s'acostumaven a treballar en aquelles hores precisament que abans solien passar a l'Ateneu. Després, cosa més sensible, anaven compareixent malalties i es produïen algunes desaparicions.

Ja era decaiguda i sense vida la penya, quan l'Yxart va obrir la bretxa de les morts, als quaranta tres anys, després d'alguns mesos passats en la seva Tarragona nativa. Encara em recordo del dia del seu enterrament: gairebé tots els seus companys de penya vàrem retrobar-nos a l'estació per anar a Tarragona a rendir-li l'últim tribut, en plena primavera de 1895 en festa els camps que s'albiraven des de la gran muralla, i vessant flors el cementiri. Ací el tinc

149. Es tracta de Joaquim Lluhí i Rissech, advocat i polític republicà catalanista. (Nota de l'editor.)

enfront, en ocasió ben diferent, presidint un acte com aquest, tota proporció guardada: és ben bé el seu lleuger mig-riure afectuós, els cabells esbullats i el bigoti ros caigut, el front ample i espaiós, els ulls intel·ligents i benignes, el posat de la seva noble figura...

Com a mort sobtada, va ésser la d'En Josep Soler i Miquel. Tan ple de vida exuberant, no comprenia i el revoltava tota literatura depriment, i lloava la que estava en contacte amb la natura i la poesia sincera, com ell era. La seva trista fi constituí pel nostre temps la més gran i incomprendible sorpresa per als seus íntims, ocorreguda en 1897, als trenta sis anys i a la primavera de la vida, com si diguéssim.

Si algú tenia aspecte malaltís fou En Sardà.¹⁵⁰ La seva alta figura macilenta i magra, la cara de trets angulosos i d'ulls lleugerament caiguts, semblava predisposat a la malaltia que se'l va emportar al sepulcre en el present mes en què ens trobem de l'any 1898. Era un esperit selecte, displicent per a les seves pròpies produccions, de sentiments delicadíssims i d'intel·ligència sempre desperta; que, com ell mateix solia dir, trobava tal fruïció a llegir, que en venia a escriure com per força: tanmateix, tant en els seus nombrosos pròlegs com en els seus lúcids articles i estudis, mai no s'hi transparentava el més lleu esforç.

Heus aquí, senyors, els records que m'han suggerit els principals concurrents d'una penya antiga. En poques ratlles, aquest pobre discurs no té altre mèrit que d'haver triat un assumpte ben ateneístic.

* * *

17. RAMON FOULCHÉ-DELBOSC A CATALUNYA¹⁵¹

Tanta era l'amistat que ens unia, durant una llarga època de la vida, que no puc acostumar-me a la idea de la seva desaparició eternal. Tant com puc excitar-ne el record, va ésser pel mes de juny de l'any 1896 que el vaig veure per primera vegada; ja en feia dos que publicava la *Revue Hispanique* i tres que havíem acabat la tercera i darrera època de *L'Avenç*, revista, però havia restat el nom de la casa editorial a la qual vàrem dedicar la flor dels nostres anys. Com que amb En Foulché només ens portàvem dos mesos justos d'edat, ens consideràvem companys en tota cosa. Quan ens vàrem conèixer, com que ens havíem cartejat de primer i, a petició d'ell, havíem fet intercanvi de retrats, en presentar-se a *L'Avenç*, ens vàrem abraçar com antigues amistats. Tot seguit vaig tenir ocasió

150. Es tracta de Joan Sardà i Lloret, influent crític literari. (Nota de l'editor.)

151. Separata de la *Revue Hispanique*, tom LXXXI, dedicada a la memòria de R. Foulché-Delbosc, Nova York i París, 1933. Signat: Jaume Massó Torrents.

de presentar-lo als companys que formaven la famosa tertúlia: el meu excel·lent soci i company dels diguem-ne negocis d'impremta i llibreria En Joaquim Casas Carbó, l'Iglesias, En Russinyol, En Maragall, En Cortada i d'altres.

A *L'Avenç* estàvem acostumats a rebre hispanòfils estrangers de tota mena que intentaven informar-se de les nostres coses i del catalanisme polític i literari; solien venir tan poc informats, que ens desil·lusionaven. Però En Foulché va ésser el primer de donar bel·ligerància als estudis catalans. El subtítol de la seva *Revue Hispanique* declarava formar un recull consagrat a l'estudi de la llengua, de la literatura i de la història dels països castellans, catalans i portuguesos. Els seus propòsits, respecte a la *Revue*, va anar-los desenrotllant i complint tal com s'havia proposat des del primer dia. Comportava també, a part de la *Revue*, altres plans que va executar, com és ara el d'unes resumides però pràctiques gramàtiques pera cadascuna de les tres llengües hispàniques. La castellana va ésser objecte de la seva primera publicació, l'any 1888, de la qual varen publicar-se diverses edicions, fins el 1894; però no va subjectar aquell seu primer estudi de la llengua castellana al seu pla de les tres llengües en ocasió de treure a llum el seu *Abrégé de Grammaire Portugaise*. Fins l'any 1902 no va aparèixer el seu *Abrégé de Grammaire Catalane*, en el pròleg de la qual, acabat el seu pla, seguint el model de les altres dues, en dur-lo a bona fi, exposa amb claredat el seu primer objecte. També regracia l'ajut d'En Pompeu Fabra i a nosaltres, de *L'Avenç*, les facilitats editorials.

Haviem parlat sovint amb l'amic Foulché de l'afició de tots dos a la bella tipografia i als bons i acurats tiratges. Casualment, abans de conèixer-nos, ell per les seves nombroses publicacions, jo per les meves, havíem triat els mateixos caràcters Deberny com els de més perfecte ull elzevir; havíem parlat molta vegada d'aquesta nostra afinitat. Ultra la *Revue* i les gramàtiques abreujades, va concebre la idea d'una col·lecció de textos que vàrem fundar plegats: la *Bibliotheca Hispanica*. El segell va dibuixar-lo el malaguanyat Eudald Canibell, que sabia de cor i de pràctica de la maquinària, quina bella cosa era la tipografia. A En Foulché va agradar-li tant el dibuix, que va acceptar-lo. Al començament publicàvem a mitges cada volum de la *Bibliotheca*, sufragant-ne les despeses i repartint-nos els resultats de la venda. Més endavant vàrem fer altres combinacions. En Foulché s'encarregava dels textos castellans (que eren, naturalment, molt més nombrosos) i jo m'encarregava dels catalans els quals, com algú recordarà, varen ésser tres: dos editats per nosaltres: *Obres poètiques de Jordi de Sant Jordi* (1902) i la traducció catalana de 1429 del *Decameron de Joan Boccaci* (1910), i l'edició d'En Roc Chabàs de l'*Spill o Libre de les Dones de Jacme Roig* (1905).

En Foulché s'admirava de la nostra manca de continuïtat: tan aviat publicàvem revistes com les cessàvem: *L'Avenç*, primera, segona i tercera època; *Cata-*

lònia revista i setmanari nacionalista; la meua *Revista de Bibliografia Catalana* (va durar només set anys), que havia emprès amb empena i braó, la vaig haver de suspendre mancat d'encoratjament quan només havíem donat set espessos volums. Ell ens deia que, si no hagués pogut comptar amb quinze anys d'original i mitjans pera la *Revue*, no l'hauria començada, i que, semblantment, si no hagués tingut abundància de bons textos, no hauria tingut la menor intenció d'instaurar la *Bibliotheca Hispanica*. Potser tenia raó, però nosaltres li responíem que per força ens convenia treballar nerviosament, a empentes i rodolons, car havíem emprès un negoci que no ho era i ens preocupava, pel qual no teníem prou forces, i dèiem a En Foulché-Delbosc que, si una altra vegada posàvem negoci, que ho dubtàvem, no ens dedicaríem a coses d'intel·ligència sinó a establiments de menjar. Ell era molt llaminer, i no podíem passar per una pastisseria, que no sentís pruija d'entrar-hi i tastar confitures, i això tant a Barcelona com a qualsevol país on haguéssim viatjat plegats. El terme *llaminer* (*gourmand de douceurs*), que nosaltres usàvem referint-nos a ell, li feia molta gràcia. L'últim any que va comparèixer a Barcelona, em sembla que va ésser el 1912.

Quan fèiem alguna excursió, ens l'endúiem. Una vegada vàrem anar a peu d'Amer a Santa Pau i Olot. Portàvem un guia que ens va rostir un conill de bosc a l'ast. Garlàvem, observàvem i rèiem tost dos. Ell coneixia perfectament, a Reus, les flaones de les Glòries i els panellots de can Padreny, les coques de Vilafranca i tantes coses de tants altres indrets. Una vegada, venint ell de París i nosaltres de la Vall d'Aran, vàrem citar-nos, a una hora convinguda, a l'Hotel Tivoli de Tolosa: vàrem trobar-nos puntualment, cada un venint pel seu indret oposat. En Foulché havia nascut i passat la infantesa a Tolosa, i corríem pels seus carrers, que tots dos coneixíem, amb veritable fruïció. Per les nostres jornades ens deturàvem a Carcassona, a Narbona i per Perpinyà, on un hom tenia en aquell temps tants coneguts, penetràvem a Catalunya, observant persones i coses pels hostals fins que arribàvem a Barcelona.

Aquells eren temps heroics: En Foulché ens coneixia i sabia perfectament tots els nostres neguits. Recorríem amb ell carrers i més carrers de Barcelona, enraonant de diverses coses literàries o artístiques, però tornàvem, com insidiosament, als nostres inacabables temes sobre publicacions de textos antics en bona tipografia i d'estudis crítics que a tots dos ens obsessionaven. D'any en any compareixia a Barcelona, on sabia tots els cercles artístics i literaris, i on tenia bons amics que visitava, dels quals va sortir el bell retrat que li va fer el malaguanyat Ramon Casas (que la mort va sorprendre dos mesos abans del traspàs d'En Foulché), retrat que acompanya aquest afectuós record que nosaltres li dediquem. La seva força de treball era considerable: assistia a les biblioteques i s'hi estava hores i més hores, i en varen resultar gairebé les úniques publicacions de textos catalans o castellans redactats a Catalunya en èpoques relativament

modernes, que anava publicant a la *Revue Hispanique*, de la qual el malaguanyat Joaquim Miret i Sans i nosaltres vàrem ésser, durant aquelles anyades ja reculades, els més assidus col·laboradors. També en naixien, de vegades, publicacions, en que treballàvem junts, com p. e. *El cançoner sagrat de vides de sants*, l'any 1912, que certament la bellesa de l'edició no correspon a la pobra qualitat literària del text de l'Ortigues. De la relació i simpatia constant, en va venir la publicació d'un cert nombre de textos, principalment els volums de la *Bibliotheca Hispanica*, en diversos estats; altres vegades imprimia solament textos curiosos, com és ara la reedició dels sonets de Taine, *A trois chats*. L'afició d'En Foulché als gats devia ésser innata, perquè, trobant-ne pel camí, no podia estar-se de fer-los carícies. Alguna que altra vegada es trobava amb algun gat roig de mal geni que li mostrava el rastre de les seves urpes.

De vegades compareixia a Barcelona portant-nos filòlegs que sabíem d'anomenada per llurs estudis com és ara els portuguesos Gonçalves Vianna i Consiglieri Pedroso i el castellà Bonilla, tots els quals han finat. En Foulché sabia el camí de casa com el de casa seva, així a Barcelona com a l'Empordà; aquí era molt conegut, amb la seva llarga barba de caputxí que, segons confessió pròpia, mai no s'havia retallat; era alt, elegant, i no tenia la cara perfectament igual segons del cantó que un hom se 'l mirava; de vegades se li notava un tic nerviós o tenia com una necessitat de fer coses estranyes amb els mans. No he aconseguit la barba blanca que tenia en morir l'any 1929, però me la imaginava com la del seu pare, que un dia em va presentar, amb qui s'assemblava com dues gotes d'aigua.

No cal dir que no ens vàiem solament a Barcelona, perquè a mi, per aquelles anyades, em convenia fer viatges periòdics a París, d'estades de llargària desigual, segons els estudis a fer o per altres qüestions; no cal dir que dinàvem sovint plegats o ens visitàvem. A casa seva, a París, vaig trobar-hi diversos erudits; però ell es complaïa a mostrar-me el seu considerable treball aplegat, tot el qual no haurà tingut temps de publicar malgrat haver arribat a l'edat de 65 anys. Conservava els seus originals tan ben classificats, que trobava deseguida aquell que convenia cercar, segons anava la conversa. En un recó figuraven fotografies de les principals biblioteques del món.

Vaig conèixer i tractar prou íntimament En Foulché durant llargues anyades, les més fortes de la seva fructuosa vida. Uns dos mesos abans de morir l'amic Foulché-Delbosc vaig encarregar a un meu fill, de pas per París, que ell havia deixat noi a Barcelona, de saludar-lo en nom meu, i li va costar, naturalment, de reconèixer-lo. Va dir que feia disset anys que no havia estat a Espanya, i que es queixava de les cames i dels ronyons. No havia de trigar gaire a pagar el seu deure a la natura. ¿Per què vàrem deixar de correspondre'ns durant els seus darrers anys? No ho sé. És un dels meus greus que m'assalten sovint i que no

m'explico gens ara que ell no hi és! Deu provenir dels treballs considerables que a mesura que els anys empenyen, no m'han deixat sossegar un instant. L'antiga amistat, però, no s'havia refredat mai. Vagi, doncs, aquest pietós escrit en record d'una sèrie llarga d'anys que havíem viscut en relació íntima d'estudi, record que serviré tant com tingui alè de vida.

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFALECH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFALECH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-ʿAmal Bi-l-aṣṭurlāb» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samh. Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsimil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsimil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari català' (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)

- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFAELCH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)
- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)

- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, Barcelona: Biblioteca de Catalunya (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsimil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsimil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsimil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsimil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsimil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)
- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)

Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943

De *L'Avenç* a l'Institut d'Estudis Catalans

Jaume Massó i Torrents (Barcelona, 1863-1943) va ser una figura cabdal en la transformació, el desenvolupament i l'actualització de la cultura catalana entre el darrer quart del segle XIX i el primer terç del segle XX. Excursionista recol·lector de cançons populars, fundador de la revista *L'Avenç* (iniciadora del Modernisme), periodista, narrador, poeta, editor d'obres dels clàssics catalans medievals, erudit bibliògraf, historiador de la literatura catalana, cap de l'editorial catalana de *L'Avenç*, que publicà moltes obres d'autors moderns i antics tant catalans com estrangers, membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, promotor de la Biblioteca de Catalunya, president del Centre Excursionista de Catalunya i de l'Ateneu Barcelonès, la seva trajectòria il·lustra tota una època, del Modernisme al Noucentisme. Una selecció dels seus articles i discursos completa l'estudi de la seva vida i obra.

